

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ
ΒΙΟΙ

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΚΛΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΜΙΧ. Χ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ 1965

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ
ΚΑΙ
ΠΕΡΙΚΛΗΣ

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ

ΚΑΙ

ΠΕΡΙΚΛΗΣ

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ
ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ
ΚΑΙ
ΠΕΡΙΚΛΗΣ

Είσαγωγή - Μετάφραση - Σημειώσεις.
ΜΙΧ. Χ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ 1965

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ

ΕΡΕΥΝΑΣ

ΚΑΙ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΝ ΚΕΝΤΡΟΝ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΝ ΚΕΝΤΡΟΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΚΕΝΤΡΟΝ

ΑΘΗΝΑΙ 1992

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Καταγωγή
τοῦ Πλούταρχου.
Τὰ παι-
δικὰ του χρό-
νια.

Ἡ Χαιρώνεια ἦταν μιὰ μικρὴ πολιτεία στὰ σύνορα τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Φωκίδας, κοντὰ στὸν ποταμὸ Κηφισό. Ἐκεῖ, ὅπως ξέρομε ἀπὸ τὴν ἱστορία, τὸ 338 π.Χ. ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος ὁ Β' νίκησε τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς Θηβαίους καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες, ποὺ ἀναγκάστηκαν τότε νὰ δεχτοῦν τὴν ἡγεμονία τῶν Μακεδόνων στὴν Ἑλλάδα.

Ἀλλὰ ἡ Χαιρώνεια εἶναι σήμερα γνωστὴ ὄχι μόνο γιατί ἔχει συνδέσει τὸ ὄνομά της μὲ τὸ ἱστορικὸ αὐτὸ γεγονὸς, μὰ καὶ γιατί ὑπῆρξε ἡ πατρίδα τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ μεγάλου αὐτοῦ συγγραφέα, ποὺ τὰ πολυάριθμα ἔργα του ἐπὶ αἰῶνες ἀπὸ τότε κυκλοφοροῦν σὲ χιλιάδες ἐκδόσεις καὶ διαβάζονται μὲ τὴ μεγαλύτερη εὐχαρίστηση σὲ ὅλες τὶς ἐποχὲς καὶ σὲ ὅλο τὸν κόσμον. Ἔτσι τὸ ὄνομα τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του, ποὺ πολὺ εἶχε ἀγαπήσει, ἔχει κερδίσει μαζί μὲ τὸ δικό του τὴν ἀθανασία.

Ὁ Πλούταρχος γεννήθηκε τὸ 46 μ.Χ. ἀπὸ εὐποροῦς γονεῖς, ποὺ εἶχαν μεγάλη ἐκτίμηση καὶ κοινωνικὴ θέση στὴ μικρὴ πολιτεία ὅπου ζοῦσαν. Ὁ ἴδιος στὰ ἔργα του μᾶς δίνει πληροφορίες γιὰ τὴν οἰκογένειά του καὶ γιὰ τὴ ζωὴ του. Ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ προπάππου του, τοῦ Νικάρχου, ποὺ ἦταν εὐπορος καὶ εἶχε ἀρκετὲς φιλοσοφικὲς καὶ θεολογικὲς γνώσεις. Ἐπίσης συχνὰ μνημονεύει ὁ Πλούταρχος τὸ ὄνομα τοῦ παπποῦ του, τοῦ Λαμπρία, καὶ διηγεῖται πολλὰ εὐχάριστα ἀνέκδοτα ποὺ ἄκουσε ἀπ' αὐτόν.

Ὁ πατέρας του, ὁ Αὐτόβουλος, σύμφωνα πάντοτε μὲ ὅσα μᾶς λέει ὁ ἴδιος ὁ Πλούταρχος, ἦταν ἄνθρωπος μὲ πολλὰς ἀρετὲς καὶ

ἔδινε σοφές συμβουλές στὸ παιδί του. Ὁ Πλούταρχος εἶχε δύο μικρότερους ἀδελφούς, τὸν Τίμωνα καὶ τὸν Λαμπρία. Τοὺς ἀναφέρει καὶ αὐτοὺς συχνά, καὶ τὰ λόγια τους δείχνουν ὅτι εἶχαν ἀρκετὴ μόρφωση. Οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ ἦταν πολὺ ἀγαπημένοι μεταξύ τους, ὅπως καὶ ὅλα τὰ μέλη στὴν οἰκογένειά τους.

Μέσα σ' αὐτὴ τὴν οἰκογενειακὴ ἀτμόσφαιρα ἀνατράφηκε ὁ Πλούταρχος καὶ ἔζησε τὰ παιδικὰ καὶ τὰ πρῶτα νεανικά του χρόνια. Ἐκεῖ, στὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του, ἔλαβε τὴν πρώτη του μόρφωση καὶ νωρὶς ἔδειξε τὴν ἀσυγκράτητη φιλομάθειά του. Ἡ μικρὴ ὁμως Χαιρώνεια δὲν εἶχε ἀρκετὲς πηγές γιὰ τὸ πνεῦμα του, ποὺ διψοῦσε γιὰ μάθηση. Ἐπρεπε νὰ εὐρύνῃ τὴ μόρφωσή του σὲ μεγαλύτερα πνευματικὰ κέντρα.

Ἡ ἐποχή του.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πλουτάρχου ἡ μορφή τοῦ κόσμου ἦταν πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκείνη ποὺ εἶχε, ὅταν ἔζησαν οἱ πολὺ ἀρχαῖοτεροι ἀπὸ αὐτὸν Ἕλληνες συγγραφεῖς τῆς κλασικῆς ἐποχῆς τοῦ 5. καὶ τοῦ 4. π.Χ. αἰῶνα. Οἱ παλαιότεροι ἐκεῖνοι συγγραφεῖς (ὁ Θουκυδίδης, ὁ Ξενοφῶν, ὁ Πλάτων, ὁ Δημοσθένης, ὁ Λυσίας κ.ἄ.) εἶχαν τὴν εὐτυχία νὰ ζοῦν σὲ μιὰν ἐλεύθερη πατρίδα. Ἐβλεπαν νὰ συναγωνίζονται οἱ ἐλληνικὲς πόλεις σὲ προκοπὴ καὶ σὲ δύναμη καὶ μέσα σ' αὐτὲς αἰσθάνονταν ὅτι ἀνάπνεαν τὸν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας. Αὐτὴ τὴν εὐτυχία δὲν τὴν εἶχε ὁ Πλούταρχος. Δύο αἰῶνες πρὶν αὐτὸς γεννηθῇ, ἡ Ἑλλάδα εἶχε ὑποταχθῇ στοὺς Ρωμαίους (146 π.Χ.) Ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία, εἶχε ἀπλωθῇ σὲ ὅλο τὸν τότε γνωστὸ κόσμο. Οἱ μεσογειακὲς χώρες τῆς Εὐρώπης, ἡ Μικρὰ Ἀσία, ἡ Συρία, καὶ ἡ Βόρεια Ἀφρικὴ ἀποτελοῦσαν ἓνα ἀπέραντο κράτος μὲ πρωτεύουσα τὴ Ρώμη.

Καὶ ὁμως τὸ ἐλληνικὸ πνεῦμα δὲν ἔπαυε νὰ ζῇ. Στὴν Ἑλλάδα, ὅπως καὶ στὴ Συρία καὶ στὴν Αἴγυπτο, διατηρήθηκε ἡ παράδοση τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα ἐξακολουθοῦσε νὰ μένῃ ζωντανὴ στὸ στόμα τοῦ λαοῦ μὲ τὴ μορφή ποὺ τὴ βλέπομε γραμμμένη στὰ ἱερὰ κείμενα τῆς « Καινῆς Διαθήκης ». Ἔτσι, μέσα στὸ ἀπέραντο ρωμαϊκὸ κράτος, ἐξακολουθοῦσε νὰ ζῇ ὁ ἐλληνικὸς κόσμος μὲ κέντρο ἀκτινοβόλο τὴν Ἀθήνα. Σ' αὐτὴν ἔρχονταν ἀπὸ ὅλα τὰ ἐλληνικὰ μέρη ὅσοι ἤθελαν νὰ τροφοδοτήσουν τὸ πνεῦμα

τους και να μορφωθοῦν στην ἑλληνικὴ φιλοσοφία. Οἱ Ρωμαῖοι οἱ ἴδιοι θεωροῦσαν ἀπαραίτητο νὰ ἔρθουν στην Ἀθήνα, γιὰ νὰ συμπληρώσουν τὴ μόρφωσή τους καὶ νὰ διδαχτοῦν ἀπὸ ἑξοχους ἄντρες. Καί, ἂν ἡ Ρώμη εἶχε γίνεи ἐξαιτίας τῶν κατακτησέων της ἡ πολιτικὴ πρωτεύουσα τοῦ κόσμου, στην Ἀθήνα εἶχε ἀπομείνει τὴν ἐποχὴ ἐκείνην ὁ πιὸ ἔνδοξος καὶ πιὸ ἐπίζηλος τίτλος τῆς πρωτεύουσας τοῦ πνευματικοῦ κόσμου.

Ἡ μόρφωσή
του.

Ὁ Πλούταρχος, λοιπόν, ὅταν στὰ πρῶτα χρόνια τῆς νεανικῆς του ἡλικίας αἰσθάνθηκε τὴν ἀνάγκη νὰ λάβῃ ἀνώτερη μόρφωση, ἤρθε στην Ἀθήνα καὶ παρακολούθησε πολλοὺς δασκάλους καὶ πολλὰς ἐπιστῆμες. Τοῦ ἄρσαν τὰ μαθηματικά, οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες, ἡ ἱατρικὴ, καὶ βλέπομε στὰ ἔργα του ὅτι εἶχε ἀρκετὲς γνώσεις ἀπὸ τὶς ἐπιστῆμες αὐτές. Ἐκεῖνο ὅμως πὸν ἰδιαίτερα τὸν τραβήξε, ἦταν ἡ φιλοσοφία.

Καὶ εὐτύχησε νὰ ἔχῃ δάσκαλό του τὸν Ἀμμώνιο τὸν Ἀλεξανδρέα, πὸν τὸν ἐμύησε σὲ ὅλα τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα, προπάντων ὅμως στὶς πλατωνικὲς θεωρίες. Γιὰ τὸ δάσκαλό του μιλεῖ συχνὰ στὰ ἔργα του μὲ πολλὴ ἀγάπη καὶ ἐκτίμηση. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀμμώνιος καὶ πολλοὶ ἄλλοι πνευματικοὶ ἄνθρωποι ἐπίσης ἐκτίμησαν τὴν ἀξία καὶ τὸ χαρακτῆρα τοῦ Πλουτάρχου, πὸν ἀνακηρύχθηκε ἐπίτιμος Ἀθηναῖος πολίτης.

Ἡ δόξα του ὅμως γιὰ μόρφωση ἦταν πάντα ζωηρὴ καὶ ἀνικα-
νοποίητη. Γι' αὐτὸ δὲν περιορίστηκε στὰ ὅσα ἔμαθε στην Ἀθήνα. Πῆγε στην Ἀλεξάνδρεια ὅπου ὑπῆρχαν λαμπρὰ ἀνώτερα ἐκπαι-
δευτήρια καὶ πλουσιώτατη βιβλιοθήκη. Ἐκεῖ συμπλήρωσε τὶς φι-
λοσοφικὲς σπουδές του καὶ παρακολούθησε καὶ μαθήματα φυσικῶν
ἐπιστημῶν.

Ἡ δόξα του.

Ἀλλὰ καὶ τὴ μητρόπολιν τοῦ τότε κόσμου, τὴ Ρώμη, ἐπισκέ-
φτηκε ὁ Πλούταρχος. Εἶχε συμπληρώσει πιά τὸν κύκλο τῶν σπου-
δῶν του καὶ εἶχε γίνεи ὁ ἴδιος δάσκαλος τῆς φιλοσοφίας. Ἡ φήμη
του εἶχε διαδοθῇ καὶ πολλὰς προσωπικότητες παρακολουθοῦσαν τὰ
μαθήματά του καὶ ἔδειχναν τὴν ἐκτίμησή τους στοῦ σοφοῦ Ἑλληνα.
Συνδέθηκε στενὰ μὲ σπουδαίους Ρωμαίους, ἀκόμα καὶ μὲ τὸν αὐτο-

κράτορα Τραϊανό, καὶ ἀπόχτησε τὰ δικαιώματα τοῦ Ρωμαίου πολίτη.

Καμιά ὁμως ἀπὸ τὶς μεγάλες πόλεις ποὺ ἐπισκέφτηκε, οὔτε ἡ Ἀθήνα οὔτε ἡ Ἀλεξάνδρεια οὔτε ἡ Ρώμη, δὲν πῆρε στὴν καρδιά του τὴ θέση ποὺ εἶχε ἡ μικρὴ ἰδιαίτερη πατρίδα του. Αὐτὴν νοσταλγοῦσε σὲ ὅλα του τὰ ταξίδια καὶ ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ ἐκεῖ πῆγαινε, γιὰ νὰ βρεθῇ στὰ γνώριμά του μέρη καὶ στὸν κύκλο τῶν συμπολιτῶν του ποὺ τὸν ἀγαποῦσαν καὶ τοὺς ἀγαποῦσε. Καὶ ἐκεῖ, στὴ Χαίρωνεια, ἐγκαταστάθηκε ὀριστικά πιά, γιὰ νὰ ἀρχίσῃ νὰ γράφῃ τὰ ἔργα ποὺ εἶχε ἤδη σχεδιάσει. Ἐκεῖ νυμφεύτηκε τὴν ἐνάρετη συμπολίτισσά του Τιμοξένα καὶ ἀπόχτησε τέσσερεις γιοὺς καὶ μιὰ θυγατέρα ποὺ πέθανε πολὺ μικρὴ. Ἡ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν του ὑπῆρξε γιὰ τὸν Πλούταρχο μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες φροντίδες του καὶ ἀφιερώθηκε σ' αὐτὴ μαζὶ μὲ τὴν ἀφοσιωμένη σύζυγό του. Φιλοτάξιδος, ὅπως ἦταν, δὲ σταμάτησε νὰ ταξιδεύῃ κατὰ καιροὺς σὲ διάφορες ἐλληνικὲς πόλεις, στὴν Ἀθήνα, στοὺς Δελφούς, στὴν Αἰδηφό, στὴν Ἰσθμία, στὴν Ὀλυμπία, καὶ γνωρίστηκε μὲ σπουδαίους Ἕλληνες ποὺ θαύμαζαν τὴν ἀρετὴ καὶ τὴ σοφία του. Στὸν τόπο ὁμως τῆς μόνιμης διαμονῆς του, στὴν ἀγαπημένη του Χαίρωνεια, ἐνιωθε ὅλη τὴν ἄνεση καὶ ἀνακτοῦσε τὶς δυνάμεις του, γιὰ νὰ συνεχίσῃ τὴ συγγραφὴ τῶν ἔργων του. Οἱ συμπολίτες του τὸν τίμησαν μὲ πολλὰ ἀξιώματα, ποὺ αὐτὸς τὰ ἀναλάβαινε μὲ προθυμία, ὅχι γιὰ νὰ ικανοποιήσῃ τὴ φιλοδοξία του, παρὰ γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ ὅσο μπορούσε τὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του.

Ὁ βίος του ὑπῆρξε πάντοτε σύμφωνος μὲ τὶς ἠθικὲς θεωρίες του, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἡ πυὶ βασικὴ ἦταν ἡ πίστη του στὴ θεία πρόνοια καὶ στὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς.

Σὲ μεγάλη πιά ἡλικία ἀποσύρθηκε ἀπὸ τὸ δημόσιο βίον καὶ ἔγινε ἱερέας τοῦ Ἀπόλλωνα ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του, περίπου τὸ 126 μ.Χ.

Τὰ ἔργα τοῦ
Πλουτάρχου.

Τὰ συγγράμματα τοῦ Πλουτάρχου εἶναι ἱστορικὰ καὶ φιλοσοφικά.

Τὰ ἱστορικὰ του ἔργα εἶναι γνωστὰ μὲ τὸν τίτλο « Περὶ ἑλληνικοῦ βίου ». Οἱ Βίοι αὐτοὶ εἶναι βιογραφίες σπουδαίων Ἑλλήνων

και Ρωμαίων και αποτελούν 23 ζεύγη. Τò κάθε ζεύγος παρουσιάζει έναν Έλληνα και έναν αντίστοιχο Ρωμαίο, πού συγκρίνονται μεταξύ τους. Έτσι βιογραφούνται σοφοί νομοθέτες, ένδοξοι στρατηγοί, έξοχοι πολιτικοί και ρήτορες, πού είναι σχεδόν όλοι πρότυπα και παραδείγματα πρòς μίμηση. "Αν κοντά σ' αυτούς τούς ένάρετους ανθρώπους παράθεσε και μερικούς πού ó χαρακτήρας τους είναι αντίθετος, αυτό τò έκαμε, όπως λέει ó ίδιος, για να διεγείρη, με αυτή την αντίθεση, μεγαλύτερη αποστροφή πρòς τò κακό και μεγαλύτερη εκτίμηση για την άρετή.

Η ιστορία λοιπόν, όπως τή γράφει ó Πλούταρχος στους « Βίους » του, δέν είναι ή επιστημονική και μεθοδική έκθεση γεγονότων και καταστάσεων, όπως μās τήν παρουσίασε ó Θουκυδίδης, ó Ξενοφών και οί άλλοι ιστορικοί. Είναι ένα μάθημα έμπραχτης ήθικης με πλούσια παραδείγματα, για να τὰ μιμηθούμε ή για να τὰ αποφύγουμε. Άλλò τò μάθημα αυτό πού δίνουν οί βιογραφίες τού Πλουτάρχου στους άναγνώστες του γίνεται με τόν πιο ευχάριστο τρόπο, γιατί είναι γεμάτες από ανέκδοτα, διηγήσεις, λόγια και πράξεις τής ιδιωτικής ζωής αυτών πού βιογραφούνται, ώστε να τούς γνωρίζουμε όχι μόνο ως ιστορικά πρόσωπα, αλλά και ως ανθρώπους μέσα στην κοινωνία πού έζησαν.

Για να γράφη τις βιογραφίες αυτές ó Πλούταρχος, χρησιμοποίησε άφθονες πηγές. Είχε μελετήσει όλους τούς συγγραφείς πού έγραψαν πριν από αυτόν και μās παραθέτει ονόματα, συγγράμματα και πληροφορίες πού δέ θά γνωρίζαμε σήμερα, αν έλειπαν τὰ έργα τού Πλουτάρχου.

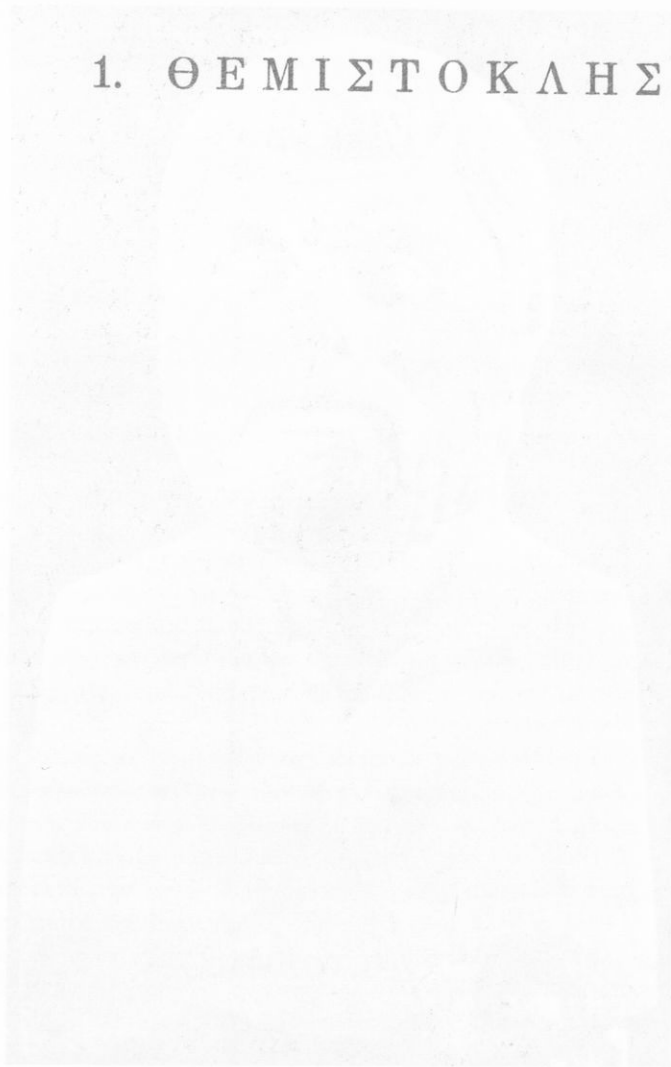
Τὰ « Ηθικά » έργα τού Πλουτάρχου είναι συλλογή από 83 πραγματείες. Οί περισσότερες εξετάζουν ήθικά ζητήματα. Περιέχονται όμως και πολλές άλλες πού ασχολούνται με διάφορα θέματα, θρησκευτικά, πολιτικά, φιλολογικά, κοινωνικά, όπως και με θέματα από τις φυσικές επιστήμες και τήν υγιεινή. Όλα αυτά τὰ έργα έ ó Πλούταρχος για τούς νέους τής εποχής του και περιέχουν σοφές γνώμες, βαθυστόχαστες παρατηρήσεις από τόν κοινωνικό και ιδιωτικό βίο τών ανθρώπων και δίνουν ωφέλιμες υποδείξεις και συμβουλές. Η προσπάθειά του είναι πάντοτε και στις πραγματείες αυτές, όπως και στους « Βίους » του, να διδάξη τις άρετές εκείνες

πὸν ἐξυψώνουν τὸν ἄνθρωπο καὶ συντελοῦν στήν ἀτομικὴ εὐτυχία καὶ στήν εὐτυχία τῶν κοινωνιῶν.

Γιὰ τοῦτο ὁ Πλούταρχος εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ ἀγαπητοὺς Ἑλληνες συγγραφεῖς. Σὲ ὅλους τοὺς αἰῶνες πὸν πέρασαν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του ὡς σήμερα τὰ ἔργα του διαβάζονται μὲ μεγάλη εὐχαρίστηση. Οἱ Βυζαντινοὶ εἶχαν τὰ κείμενα τοῦ Πλουτάρχου στὰ σχολεῖα τους καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τὰ μελετοῦσαν καὶ τὰ ἀγαποῦσαν πολὺ. Στους χρόνους πὸν ἄρχισε στήν Εὐρώπη ἡ Ἀναγέννηση καὶ ἡ μελέτη τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ὁ Πλούταρχος πῆρε τὴν πρώτη θέση καὶ ἀπὸ τότε τὰ ἔργα του μεταφράστηκαν σὲ ὅλες τὶς γλῶσσες τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Σοφοὶ συγγραφεῖς καὶ λογοτέχνες μιλοῦν γιὰ τὸν Πλούταρχο μὲ θαυμασμό καὶ ἀγάπη.

Στὸ βιβλίο τοῦτο παραθέτονται δύο ἀπὸ τοὺς « Βίους » τοῦ Πλουτάρχου. Εἶναι οἱ βιογραφίες τοῦ *Θεμιστοκλῆ* (525-461 π.Χ.) καὶ τοῦ *Περικλῆ* (490-429 π.Χ.), πὸν ἔζησαν πέντε αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τὸν Πλούταρχο καὶ ἦταν γι' αὐτόν, ὅπως καὶ γιὰ μᾶς, ἔνδοξοι πρόγονοι.

1. ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ

(X.π. 187-205) οφείλει να είναι

Θεμιστοκλής (525-461 π.Χ.)

Ὁ ἱστορικὸς Θουκυδίδης χαρακτηρίζει μὲ τὰ ἀκόλουθα λόγια τὴν προσωπικότητα τοῦ Θεμιστοκλῆ :

« Ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε δείξει ὀλοφάνερα ὅτι ἦταν προικισμένος μὲ μιὰ φυσικὴ εὐφυΐα καὶ ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη ἦταν περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον ἐξαιρετικὰ ἀξιοθαύμαστος· γιατί μόνο μὲ τὴν ἐμφυτὴ σύνεσή του, χωρὶς καθόλου νὰ ἔχη ἀνάγκη νὰ τὴν ἐνισχύσῃ πρωτύτερα ἢ ἀργότερα μὲ ἰδιαίτερη διδασκαλία, μπορούσε μὲ μιὰ γρήγορη σκέψη νὰ σχηματίζει τὴν καλύτερη γνώμη γιὰ τὰ παρόντα καὶ νὰ προβλέπῃ μὲ τὴ μεγαλύτερη ἀκρίβεια γιὰ ὅσα θὰ γίνουν στὸ πιὸ ἀπομακρυσμένο μέλλον. Καθετί τοῦ ἐπιχειροῦσε ἦταν ἱκανὸς νὰ τὸ ἐξηγῇ καὶ στοὺς ἄλλους, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνα γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν εἶχε προσωπικὴ πείρα μπορούσε νὰ τὰ κρίνῃ ἀρκετὰ καλά. Πρόβλεπε καθαρότατα τὴν καλὴ ἢ τὴν κακὴ ἔκβαση μιᾶς ἐνέργειας, ἐνῶ τὸ ἀποτέλεσμά της ἦταν ἀκόμη ἄδηλο γιὰ τοὺς ἄλλους. Μὲ λίγα λόγια, ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς μὲ τὴ φυσικὴ του ἰδιόφυΐα καὶ μὲ ἐλάχιστη προπαρασκευὴ μπορούσε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον νὰ κρίνῃ ἀμέσως καὶ μὲ ἐτοιμότητα τί ἔπρεπε νὰ γίνῃ κάθε φορὰ. (Θουκ. Α', 138, 3).

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ

ΚΕΦ. 1

- 1 Θεμιστοκλεῖ δὲ τὰ μὲν ἐκ γένους ἀμανρότερα πρὸς δόξαν ὑπῆρχε· πατὴρ γὰρ ἦν Νεοκλέους οὐ τῶν ἄγαν ἐπιφανῶν Ἀθήνησι, Φρεαργίου τῶν δῆμων ἐκ τῆς Λεωντίδος φυλῆς, νόθος δὲ πρὸς μητρός, ὡς λέγουσιν·

« Ἀβρότονον Θρήισσα γυνὴ γένος· ἀλλὰ τεκέσθαι τὸν μέγαν Ἑλλησίν φημι Θεμιστοκλέα. »

- 2 Φανίας μέντοι τὴν μητέρα τοῦ Θεμιστοκλέους οὐ Θράτταν, ἀλλὰ Καρίνην, οὐδ' Ἀβρότονον ὄνομα, ἀλλ' Εὐτέρπην ἀναγράφει. Νε-
3 ἀνης δὲ καὶ πόλιν αὐτῇ τῆς Καρίας Ἀλικαρνασσὸν προστίθησι. Διό-
τι καὶ τῶν νόθων εἰς Κυνόσαργες συντελούντων — τοῦτο δ' ἐστὶν ἔξω πυλῶν γυμνάσιον Ἡρακλέους, ἐπεὶ κἀκεῖνος οὐκ ἦν γνήσιος ἐν θεοῖς, ἀλλ' ἐνείχετο νοθεία διὰ τὴν μητέρα θνητὴν οὖσαν — ἐπειθέ τινας ὁ Θεμιστοκλῆς τῶν εἰς γεγονότων νεανίσκων καταβαίνοντας εἰς τὸ Κυνόσαργες ἀλείφειν μετ' αὐτοῦ. Καὶ τούτου γενομένου δοκεῖ πανούργως τὸν τῶν νόθων καὶ γνησίων διορισμὸν ἀνελεῖν.
4 Ὅτι μέντοι τοῦ Λυκομιδῶν γένους μετείχε, δῆλόν ἐστι· τὸ γὰρ Φλυῆσι τελεστήριον, ὅπερ ἦν Λυκομιδῶν κοινόν, ἐμπρησθὲν ὑπὸ τῶν βαρβάρων αὐτὸς ἐπεσκεύασε καὶ γραφαῖς ἐκόσμησεν, ὥς Σιμωνίδης ἱστόρηκεν.

ΚΕΦ. 2

- 1 Ἔτι δὲ παῖς ὢν ὁμολογεῖται φορᾶς μεστὸς εἶναι, καὶ τῇ μὲν φύσει συνετός, τῇ δὲ προαιρέσει μεγαλοπράγμων καὶ πολιτικός. Ἐν γὰρ ταῖς ἀνέσεσι καὶ σχολαῖς ἀπὸ τῶν μαθημάτων γιγνόμενος οὐκ

Θ Ε Μ Ι Σ Τ Ο Κ Λ Η Σ

ΚΑΤΑΓΩΓΗ, ΑΝΑΤΡΟΦΗ ΚΑΙ ΝΕΑΝΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ (Κεφ. 1 - 2)

Ἡ καταγωγή τοῦ Θεμιστοκλῆ δὲν ἦταν τόσο σημαντική, ὥστε 1
νὰ συντελέσῃ στὴ δόξα του. Ὁ πατέρας του ὁ Νεοκλῆς, ἓνας ἄση-
μος Ἀθηναῖος, ἀνῆκε στὸ δῆμο τῶν Φρεαρυῶν ἀπὸ τὴ Λεωντίδα
φυλὴ· ἐξάλλου ἀπὸ τὴ μητέρα του δὲν ἦταν γνήσιος Ἀθηναῖος (για-
τί ἡ καταγωγή της ἦταν ξένη), ὅπως μαρτυροῦν κάποιοι στίχοι :
« Εἶμαι ἡ Ἀβρότονον, ἐγὼ, γυναῖκα ἀπὸ τὴ Θράκη,
μὰ στὴν Ἑλλάδα τὸν τρανὸ Θεμιστοκλῆ ἔχω δώσει. »

Ὁ Φανίας ὅμως γράφει ὅτι ἡ μητέρα τοῦ Θεμιστοκλῆ δὲν ἦταν 2
ἀπὸ τὴ Θράκη παρὰ ἀπὸ τὴν Καρία καὶ δὲ λεγόμεν Ἀβρότονον
παρὰ Εὐτέρπη. Ὁ Νεάνθης μάλιστα προσθέτει τὴ λεπτομέρεια ὅτι
ἡ μητέρα τοῦ Θεμιστοκλῆ ἦταν ἀπὸ τὴν πόλιν Ἀλικαρνασσὸ τῆς
Καρίας.

Ὅσοι Ἀθηναῖοι δὲν ἦταν γνήσιοι πολῖτες μαζεύονταν γιὰ νὰ 3
γυμνάζωνται στὸ Κυνόσαργες, ἓνα γυμναστήριο ἔξω ἀπὸ τὶς πύλες,
ἀφιερωμένο στὸν Ἡρακλῆ, γιατί καὶ ἐκεῖνος ἀνάμεσα στοὺς θεοὺς
δὲν ἦταν γνήσιος, ἀλλὰ εἶχε τὸ στίγμα τῆς νοθείας, ἐξαιτίας τῆς
μητέρας του ποὺ ἦταν θνητή. Ὁ Θεμιστοκλῆς ὅμως ἐπεισε μερικοὺς
νέους ἀπὸ καλὰ καὶ γνήσιες ἀθηναϊκὰς οἰκογένειες νὰ κατεβαίνουν
στὸ Κυνόσαργες καὶ νὰ γυμνάζωνται μαζί του. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο
φαίνεται πὼς κατάφερε μὲ πονηρία νὰ ἐξαλείψῃ τὴ διάκριση ἀνάμε-
σα σὲ γνήσιους καὶ μὴ γνήσιους Ἀθηναίους. Ὅτι ὅμως ὁ Θεμιστο- 4
κλῆς ἀνῆκε στὸ γένος τῶν Λυκομιδῶν εἶναι φανερό, γιατί τὸ τελε-
στήριο στὴ Φλυὰ ποὺ ἦταν κοινὴ ιδιοκτησία τῶν Λυκομιδῶν, ὅταν
πυρπολήθηκε ἀπὸ τοὺς βαρβάρους, αὐτὸς ἔδωσε τὰ ἔξοδα νὰ ἐπι-
σκευαστῇ καὶ νὰ στολιστῇ μὲ ζωγραφιές, ὅπως ἀναφέρει ὁ Σιμωνίδης.

Λέγεται ἀκόμη ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀπὸ παιδὶ ἀκόμη, ἦταν γε- 1
μάτος ὀρμητικότητας καὶ ὅτι ἀπὸ τὴ φύση εἶχε προικιστῇ μὲ σύνε-
ση, ἡ προαίρεσή του ὅμως τὸν ὠθοῦσε στὶς μεγάλες πράξεις καὶ
στὴν πολιτική. Κατὰ τὶς ὥρες τῆς ἀργίας καὶ ὅταν ἦταν ἐλεύθερος
ἀπὸ τὰ μαθήματά του, δὲν ἔπαιζε οὔτε ἔμενε χωρὶς νὰ κάνῃ τίποτε,

ΚΕΦ. 1

Καταγωγή
τοῦ Θεμιστο-
κλῆ.

ΚΕΦ. 2

Τὰ παιδικὰ
καὶ νεανικά
χρόνια.

- ἔπαιζεν οὐδ' ἔρραθῦμει καθάπερ οἱ πολλοὶ παῖδες, ἀλλ' εὗρίσκετο
 2 λόγους τινὰς μελετῶν καὶ συνταττόμενος πρὸς ἑαυτόν. Ἦσαν δ' οἱ
 λόγοι κατηγορία τινὸς ἢ συνηγορία τῶν παίδων. Ὅθεν εἰώθει λέγειν
 πρὸς αὐτόν ὁ διδάσκαλος ὡς « Οὐδὲν ἔσει, παῖ, σὺ μικρόν, ἀλλὰ μέγα
 3 πάντως ἀγαθὸν ἢ κακόν. » Ἐπεὶ καὶ τῶν παιδεύσεων τὰς μὲν ἡθο-
 ποιοὺς ἢ πρὸς ἡδονὴν τινα καὶ χάριν ἐλευθέριον σπουδαζόμενας ὀκη-
 ρῶς καὶ ἀπροθύμως ἐξεμάνθανε, τῶν δ' εἰς σύνεσιν ἢ προᾶξιν λεγο-
 4 μένων δῆλος ἦν ὑπερερῶν παρ' ἡλικίαν ὡς τῇ φύσει πιστεύων. Ὅ-
 θεν ὕστερον ἐν ταῖς ἐλευθερίοις καὶ ἀστείαις λεγομέναις διατριβαῖς
 ὑπὸ τῶν πεπαιδεῦσθαι δοκούντων χλευαζόμενος ἠναγκάζετο φορ-
 τικώτερον ἀμύνεσθαι, λέγων ὅτι λύραν μὲν ἀρμόσασθαι καὶ μεταχει-
 ρίσασθαι ψαλτήριον οὐκ ἐπίσταιτο, πόλιν δὲ μικρὰν καὶ ἄδοξον πα-
 ραλαβὼν ἔνδοξον καὶ μεγάλην ἀπεργάσασθαι.
- 5 Καίτοι Στησίμβροτος Ἀναξαγόρου τε διακοῦσαι τὸν Θεμιστοκλέα
 φησὶ καὶ περὶ Μέλισσον σπουδάσαι τὸν φυσικόν, οὐκ εὖ τῶν χρόνων
 ἀπτόμενος· Περικλεῖ γάρ, ὃς πολὺ νεώτερος ἦν Θεμιστοκλέους, Μέ-
 λισσος μὲν ἀντεστρατήγει πολιορκοῦντι Σαμίους, Ἀναξαγόρας δὲ συν-
 6 διέτριβε. Μᾶλλον οὖν ἂν τις προσέχοι τοῖς Μησιφίλου τὸν Θεμιστο-
 κλέα τοῦ Φρεαριίου ζηλωτὴν γενέσθαι λέγουσιν, οὔτε ῥήτορος ὄντος
 οὔτε τῶν φυσικῶν κληθέντων φιλοσόφων, ἀλλὰ τὴν τότε καλουμένην
 σοφίαν, οὗσαν δὲ δεινότητα πολιτικὴν καὶ δραστήριον σύνεσιν ἐπιτή-
 δευμα πεπονημένου καὶ διασφύζοντος ὥσπερ αἵρεσιν ἐκ διαδοχῆς ἀπὸ
 Σόλωνος· ἦν οἱ μετὰ ταῦτα δίκανικαῖς μείξαντες τέχναις καὶ μεταγα-
 γόντες ἀπὸ τῶν πράξεων τὴν ἀσκησιν ἐπὶ τοὺς λόγους, σοφισταὶ
 7 προσηγορεύθησαν. Τούτῳ μὲν οὖν ἤδη πολιτευόμενος ἐπλησίαζεν.

ὅπως τὰ περισσότερα παιδιά, παρὰ τὸν ἔβλεπαν νὰ μελετᾷ καὶ νὰ
 συνθέτῃ ρητορικοὺς λόγους πού τοὺς ἔλεγε στὸν ἑαυτό του. Καὶ εἶ- 2
 χαν οἱ λόγοι αὐτοὶ ὡς θέμα τὴν κατηγορία ἢ τὴν ὑπεράσπιση ἑνὸς
 ἀπὸ τὰ παιδιά. Γι' αὐτὸ συνήθιζε νὰ τοῦ λέγῃ ὁ δάσκαλός του : « Ἐ-
 σύ, παιδί μου, δὲ θὰ γίνῃς καθόλου κάτι μέτριο, παρὰ ἀσφαλῶς
 κάτι μεγάλο, ἢ καλὸ ἢ κακὸ ». Αὐτὸ φαινόταν καὶ ἀπὸ τὶς σπουδές 3
 του, γιατί, ὅσα μαθήματα εἶναι ἀπλῶς ἡθοπλαστικά ἢ διδάσκονται
 γιὰ κάποια εὐχαρίστηση καὶ γιὰ νὰ προσδώσουν τὶς χάρες πού ἀρμό-
 ζουν στοὺς ἐλεύθερους πολίτες, αὐτὰ τὰ μάθαινε μὲ ὀκνηρία καὶ μὲ
 ἀπροθυμία, ἐνῶ ἀπεναντίας ἐκεῖνα πού συντελοῦν στὴ φρόνηση ἢ
 παρακινοῦν πρὸς δράση φαινόταν πῶς τὰ ἀγαποῦσε ὑπερβολικὰ παρὰ 4
 τὴν ἡλικία του, γιατί πίστευε πῶς ταίριαζαν στὴ φύση του. Γι' αὐ-
 τό, ὅταν ἀργότερα στίς ἀσχολίες πού ἀρμόζουν στοὺς ἐλεύθερους
 πολίτες καὶ στοὺς κατοίκους τῶν πόλεων, ἐκεῖνοι πού νομίζουν πῶς
 εἶναι μορφωμένοι τὸν χλεύαζαν σὰν ἀδέξιο, ἀναγκάζοταν νὰ ὑπερα-
 σπίζῃ τὸν ἑαυτό του μὲ τρόπο ἀπότομο, λέγοντας πῶς βέβαια δὲν
 ἤξερε νὰ κουρδίζῃ τὴ λύρα καὶ νὰ παίζῃ τὴν κιθάρα, ἤξερε ὅμως
 πῶς μιὰ πόλη πού θὰ τὴν παραλάβῃ μικρὴ καὶ ἄδοξη νὰ τὴν κάμῃ
 ἔνδοξη καὶ μεγάλη.

Ὁ Στησίμβροτος ὅμως λέει πῶς ὁ Θεμιστοκλῆς παρακολούθησε 5
 τὰ μαθήματα τοῦ Ἀναξαγόρα καὶ πῶς ἦταν μαθητὴς τοῦ Μελίσσου
 τοῦ φυσικοῦ, ἀλλὰ δὲν ὑπολογίζει σωστὰ τὶς χρονολογίες· γιατί, ὅταν
 ὁ Περικλῆς, πού ἦταν πολὺ νεώτερος ἀπὸ τὸ Θεμιστοκλῆ, πολιορ-
 κοῦσε τοὺς Σαμίους, ὁ Μέλισσος ἦταν στρατηγὸς τῶν Σαμίων ἀν- 6
 τίπαλός του καὶ ὁ Ἀναξαγόρας ἦταν φίλος τοῦ Περικλῆ. Περι-
 σσότερο μπορεῖ κανεὶς νὰ πιστεῦῃ ἐκεῖνους πού λένε ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς
 παρακολούθησε μὲ ζῆλο τὸ Μνησίφιλο τὸ Φρεάρριο, πού δὲν ἦταν
 οὔτε ρήτορας οὔτε ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους πού ὀνομάστηκαν φυσικοί,
 παρὰ εἶχε ὡς ἐπάγγελμα τὴν τότε λεγόμενη σοφία, πού ἦταν πρά-
 γματι πολιτικὴ ἱκανότητα καὶ ἐνεργητικὴ φρόνηση καὶ πού ὁ Μνη-
 σίφιλος τὴ διατήρησε σὰ φιλοσοφικὸ σύστημα κατὰ παράδοση ἀπὸ
 τὸ Σόλωνα· αὕτῃ τὴ σοφία τὴν ἀνακάτεψαν μὲ τέχνες πού ἦταν χρή-
 σιμες στὰ δικαστήρια καὶ ἔφεραν τὴν ἀσκησὴ τῆς ἀπὸ τὶς πράξεις
 στὰ λόγια οἱ ὑστερότεροι, πού·γι' αὐτὸ ὀνομάστηκαν σοφιστές. Αὐ- 7
 τὸν ὅμως τὸν παρακολουθοῦσε κυρίως ἀπὸ τότε πού ἄρχισε ν' ἀνα-
 κατεύεται στὴν πολιτική.

Ἐν δὲ ταῖς πρώταις τῆς νεότητος ὁρμαῖς ἀνώμαλος ἦν καὶ ἀστάθμη-
 τος, ἅτε τῇ φύσει καθ' αὐτὴν χρώμενος ἄνευ λόγου καὶ παιδείας
 ἐπ' ἀμφοτέρω μεγάλας ποιουμένη μεταβολὰς τῶν ἐπιτηδευμάτων
 καὶ πολλάκις ἐξισταμένη πρὸς τὸ χεῖρον, ὥς ὕστερον αὐτὸς ὠμολό-
 γει, καὶ τοὺς τραχυτάτους πώλους ἀρίστους ἵππους γίνεσθαι φά-
 8 σκων, ὅταν ἥς προσήκει τύχῳσι παιδείας καὶ καταρτίσεως. Ἄ δὲ
 τούτων ἐξαρτῶσιν ἔνιοι διηγήματα πλάττοντες, ἀποκίρουν μὲν ὑπὸ
 τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, θάνατον δὲ τῆς μητρὸς ἐκούσιον ἐπὶ τῇ τοῦ παι-
 δὸς ἀτιμία περὶ λύπου γενομένης, δοκεῖ κατεφεῦσθαι καὶ τοῦναντίον
 εἰσὶν οἱ λέγοντες ὅτι τοῦ τὰ κοινὰ πράττειν ἀποτρέπων αὐτὸν ὁ
 πατὴρ ἐπεδείκνυε πρὸς τῇ θαλάττῃ τὰς παλαιὰς τριήρεις ἐρριμμένας
 καὶ παρεωραμένας, ὥς δὴ καὶ πρὸς τοὺς δημαγωγούς, ὅταν ἄχρηστοι
 γένωνται, τῶν πολλῶν ὁμοίως ἐχόντων.

ΚΕΦ. 3

1 Ταχὺ μέντοι καὶ νεανικῶς ἔοικεν ἄσασθαι τοῦ Θεμιστοκλέους τὰ
 πολιτικά πράγματα καὶ σφόδρα ἢ πρὸς δόξαν ὁρμὴ κρατῆσαι. Δι'
 ἦν ἐκθὺς ἐξ ἀρχῆς τοῦ πρωτεύειν ἐφιέμενος ἰταμῶς ὑφίστατο τὰς
 πρὸς τοὺς δυναμένους ἐν τῇ πόλει καὶ πρωτεύοντας ἀπεχθείας, μά-
 λιστα δ' Ἀριστείδην τὸν Λυσιμάχον, τὴν ἐναντίαν αἰεὶ πορευόμε-
 3 νον αὐτῷ. Οὐ μὴν ἀλλ' ἢ τῶν βίων καὶ τῶν τρόπων ἀνομοιότης ἔοι-
 κεν αὐξῆσαι τὴν διαφορὰν. Πρῶτος γὰρ ὢν φύσει καὶ καλοκαγαθικός
 τὸν τρόπον ὁ Ἀριστείδης, καὶ πολιτευόμενος οὐ πρὸς χάριν οὐδὲ
 πρὸς δόξαν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ βελτίστου μετὰ ασφαλείας καὶ δικαιοσύ-
 νης, ἠναγκάζετο τῷ Θεμιστοκλεῖ τὸν δῆμον ἐπὶ πολλὰ κινεῖν καὶ
 μεγάλας ἐπιφέροντι καινοτομίας ἐναντιοῦσθαι πολλάκις, ἐνιστάμενος
 αὐτῷ πρὸς τὴν αὐξήσιν.

Στις πρώτες ὁρμές τῶν νεανικῶν τοῦ χρόνων ἦταν παράφορος καὶ ἀσυγκράτητος, γιατί, χωρὶς νὰ ἔχη ὁδηγὸ τὴ λογικὴ καὶ τὴν πειθαρχία, ἀκολουθοῦσε μόνο τὴ φυσικὴ τοῦ παρόρμησιν, ποὺ ἔφερνε στὶς πράξεις τοῦ μεγάλες μεταπτώσεις ἀπὸ τὴ μιὰν ὑπερβολὴ στὴν ἄλλη καὶ πολλὰς φορές τὸν παράσερνε στὸ κακὸ· τοῦτο καὶ ὁ ἴδιος ὕστερα τὸ ὁμολογοῦσε, λέγοντας ὅτι καὶ τ' ἄγρια πουλάρια γίνονται ἄριστα ἄλογα, ὅταν πάρουν τὴν ἀνατροφή καὶ τὴν ἐξάσκηση ποὺ πρέπει. "Ὅσα ὅμως περιέχονται σὲ διάφορες διηγήσεις 8 ποὺ ἐξαιτίας τῆς διαγωγῆς τοῦ αὐτῆς πλάθουν μερικοί, πῶς δηλαδὴ ὁ πατέρας τοῦ τὸν ἀποκήρυξε καὶ πῶς ἡ μητέρα τοῦ αὐτοκτόνησε περὶλυπη γιὰ τὴ δυσφήμιση αὐτῆ τοῦ παιδιοῦ της, φαίνεται ὅτι εἶναι ὁλότελα ψέματα. Ἀπεναντίας ὑπάρχουν ἄλλοι ποὺ λένε ὅτι ὁ πατέρας τοῦ, γιὰ νὰ τὸν ἀποτρέψῃ ἀπὸ τὸ ν' ἀνακατευτῇ στὴν πολιτικὴ, τοῦ ἔδειχνε τὰ παλαιὰ πολεμικὰ πλοῖα ποὺ ἦταν ριγμένα στὴν παραλία καὶ ἦταν ἐκεῖ παραμελημένα, λέγοντας ὅτι ἔτσι φέρεται ὁ λαὸς καὶ στοὺς πολιτικούς, ὅταν δὲν τοὺς χρειάζεται πιά.

ΑΝΑΜΕΙΞΗ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ (Κεφ. 3-5)

Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἡ πολιτικὴ δράση γρήγορα καὶ ζωηρὰ τράβηξε τὸ Θεμιστοκλῆ καὶ τὸν κυρίεψε σφοδρὸς πόθος γιὰ τὴ δόξα. Γι' αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἐπιθυμοῦσε νὰ εἶναι πρῶτος καὶ ἀντιμετώπιζε μὲ ἀπότομο τρόπο τοὺς ἐχθροὺς τοῦ ἐκείνους ποὺ εἶχαν τὴ δύναμη καὶ τὰ πρωτεῖα στὴν πολιτεία, καὶ προπάντων τὸν Ἀριστείδη, τὸ γιὸ τοῦ Λυσιμάχου, ποὺ βάδιζε πάντα δρόμο ἀντίθετο ἀπὸ τὸ δικό του.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνομοιότητα στὴ ζωὴ καὶ στοὺς τρόπους τοὺς φαίνεται ὅτι μεγάλωσε τὴ μεταξὺ τοὺς ἀντίθεση. Γιατὶ ὁ Ἀριστείδης ἦταν ἀπὸ φύσιν μαλακὸς καὶ ἀκέραιος στὸ χαρακτήρα καὶ σὰν πολιτικὸς δὲν ἐπιζητοῦσε νὰ γίνῃ ἀρεστός οὔτε νὰ δοξαστῇ, παρὰ εἶχε στὸ νοῦ τοῦ πάντα ἐκεῖνο ποὺ θεωροῦσε καλύτερο γιὰ τὸ λαὸ καὶ τὸ ἐπιζητοῦσε μαζὶ μὲ τὴν ἀσφάλεια καὶ τὴ δικαιοσύνη. Ἔτσι, ἐπειδὴ ὁ Θεμιστοκλῆς ὠθοῦσε τὸ λαὸ σὲ πολλὰς τολμηρὰς ἐνέργειες καὶ ἐπιζητοῦσε πολλὰς καινοτομίες, ὁ Ἀριστείδης βρισκόταν συχνὰ στὴν ἀνάγκη νὰ τοῦ ἐναντιωθῇ, γιὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν αὐξηση τῆς πολιτικῆς τοῦ δυνάμεις.

1 ΚΕΦ. 3

Ὁ πόθος γιὰ τὴ δόξα.

3

- 4 Λέγεται γὰρ οὕτω παράφορος πρὸς δόξαν εἶναι καὶ πράξεων μεγάλων ὑπὸ φιλοτιμίας ἐραστής, ὥστε νέος ὢν ἔτι τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης πρὸς τοὺς βαρβάρους γενομένης καὶ τῆς Μιλτιάδου στρατηγίας διαβοηθείσης σύννους ὁρᾶσθαι τὰ πολλὰ πρὸς ἑαυτῷ καὶ τὰς νύκτας ἀγρυπνεῖν καὶ τοὺς πότους παραιτεῖσθαι τοὺς συνήθεις, καὶ λέγειν πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας καὶ θαυμάζοντας τὴν περὶ τὸν βίον μεταβολήν, ὡς καθεύδειν αὐτὸν οὐκ ἔφη τὸ Μιλτιάδου τρόπαιον. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι πέρας ὦντο τοῦ πολέμου τὴν ἐν Μαραθῶνι τῶν βαρβάρων ἦτταν εἶναι, Θεμιστοκλῆς δ' ἀρχὴν μειζόνων ἀγώνων, ἔφ' οὗς ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς ὅλης Ἑλλάδος ἤλειφε καὶ τὴν πόλιν ἤσκει, πόρωθεν ἤδη προσδοκῶν τὸ μέλλον.

ΚΕΦ. 4

- 1 Καὶ πρῶτον μὲν τὴν Λαυρεωτικὴν πρόσδοτον ἀπὸ τῶν ἀγρυρῶν μεταλλῶν ἔθος ἐχόντων Ἀθηναίων διανέμεσθαι, μόνος εἰπεῖν ἐτόλμησε παρελθὼν εἰς τὸν δῆμον, ὡς χρὴ τὴν διανομὴν ἐάσαντας ἐκ τῶν χρημάτων τούτων κατασκευάσασθαι τριήρεις ἐπὶ τὸν πρὸς Αἰγινήτας πόλεμον. Ἦκμαζε γὰρ οὗτος ἐν τῇ Ἑλλάδι μάλιστα, καὶ 2 κατεῖχον οἱ νησιῶται πλήθει νεῶν τὴν θάλατταν. Ἡ καὶ ῥᾶν ὁ Θεμιστοκλῆς συνέπεισεν, οὐ Δαρεῖον οὐδὲ Πέρσας — μακρὰν γὰρ ἦσαν οὗτοι καὶ δέος οὐ πάνυ βέβαιον ὡς ἀφιζόμενοι παρῆρχον — ἐπισείων, ἀλλὰ τῇ πρὸς Αἰγινήτας ὀργῇ καὶ φιλονικίᾳ τῶν πολιτῶν ἀποχρη- 3 σάμενος εὐκαίρως ἐπὶ τὴν παρασκευήν. Ἐκατὸν γὰρ ἀπὸ τῶν χρημάτων ἐκείνων ἐποιήθησαν τριήρεις, αἷς καὶ πρὸς Ξέρξην ἐνανμάχησαν. 4 Ἐκ δὲ τούτου κατὰ μικρὸν ὑπάγων καὶ καταβιβάζων τὴν πόλιν πρὸς τὴν θάλατταν, ὡς τὰ περὶ μὲν οὐδὲ τοῖς ὁμοῖς ἀξιωμαχοῦς ὄντας, τῇ δ' ἀπὸ τῶν νεῶν ἀλκῇ καὶ τοὺς βαρβάρους ἀμύνασθαι

Λέγεται μάλιστα ότι ο Θεμιστοκλής είχε τόση μανία να απο- 4
 χτήση δόξα και από τη φιλοδοξία του λαχταρούσε τόσο πολύ τα
 μεγάλα κατορθώματα, ώστε, νέος ακόμη, όταν έγινε στο Μαρα-
 θώνα ή μάχη με τους βαρβάρους και διαφημίστηκε η στρατηγία
 του Μιλτιάδη, αυτός φαινόταν πολύ σκεφτικός, τις νύχτες έμενε άυ-
 πνος, παράτησε τα συνηθισμένα συμπόσια και σ' εκείνους που τον
 ρωτούσαν με άπορία για την άπότημη αυτή μεταβολή της ζωής του
 έλεγε: « Δέ μ' αφήνει να κοιμηθώ ο θρίαμβος του Μιλτιάδη! »

Τότε οι άλλοι νόμιζαν ότι η συντριβή των βαρβάρων στο Μαρα- 5
 θώνα ήταν το τέλος του πολέμου, ενώ ο Θεμιστοκλής είχε τη γνώ-
 μη ότι ήταν η άρχή μεγαλύτερων άγώνων, για τους όποιους προε-
 τοίμαζε τον έαυτό του και άσκοῦσε τους πολίτες, για να ύπερασπι-
 στούν όλόκληρη την Έλλάδα, γιατί από μακριά πρόβλεπε το μέλλον.

Και πρώτα πρώτα, ενώ οι Άθηναῖοι είχαν τη συνήθεια να μοι- 1
 ράζονται μεταξύ τους την πρόσοδο από τα άργυρωρυχεῖα του Λαυ-
 ρείου, μόνος ο Θεμιστοκλής τόλμησε να παρουσιάστῃ στην έκκλη-
 σία του δήμου και να πῇ, ότι πρέπει να αφήσουν τη διανομή και με
 τὰ χρήματα αυτά να κατασκευάσουν πλοῖα, για να τὰ χρησιμοποιή-
 σουν στὸν πόλεμο που είχαν με τους Αἰγινήτες. Γιατί ο πόλεμος
 αυτός βρισκόταν τότε σὲ μεγάλη ένταση στὴν Έλλάδα και οι νησιῶ-
 τες (οι Αἰγινήτες) με τὸ πλῆθος τῶν πλοίων τους κυριαρχοῦσαν
 στὴ θάλασσα.

Για τούτο ο Θεμιστοκλής πολὺ πιὸ εύκολα έπεισε τους Άθηναῖ- 2
 ους να συμφωνήσουν με τη γνώμη του, και δὲν τους παρουσίασε
 σὰν άπειλή οὔτε τὸ Λαρεῖο οὔτε τους Πέρσες (γιατί αυτοί ήταν μα-
 κριὰ και δὲν ὑπῆρχε πολὺ βέβαιος φόβος πὼς θὰ φτάσουν στὴν Έλ-
 λάδα), παρὰ έκμεταλλεύτηκε τὴν ὀργή τῶν Άθηναίων και τὴν
 άντιζηλία τους με τους Αἰγινῆτες, για να τους παρακινήση σὲ πο-
 λεμική προετοιμασία. Και από τὰ χρήματα εκείνα κατασκευάστη- 3
 καν ένατὸ πολεμικὰ πλοῖα, που οι Άθηναῖοι έπειτα τὰ χρησιμο-
 ποίησαν για να πολεμήσουν τὸν Ξέρξη.

Άπὸ τότε σιγὰ σιγὰ παράσυρε τους συμπολίτες του και τους 4
 έπεισε να κατεβοῦν πρὸς τη θάλασσα, γιατί είχε τη γνώμη ότι με
 τὸν πεζικό τους στρατὸ οὔτε με τους γείτονες δὲν ήταν ίκανοί να
 μάχωνται, ενώ με τη ναυτική τους δύναμη μπορούσαν και τους βαρ-

ΚΕΦ. 4

Ὁ Θεμιστο-
 κλής για τη
 ναυτική δύνα-
 μη τῶν Άθη-
 ναίων.

- καὶ τῆς Ἑλλάδος ἄρχειν δυναμένους, ἀντὶ μονίμων ὀπλιτῶν, ὥς φη-
 σιν ὁ Πλάτων, ναυβάτας καὶ θαλαττίους ἐποίησε, καὶ διαβολὴν καθ'
 ἑαυτοῦ παρέσχεν, ὥς ἄρα Θεμιστοκλῆς τὸ δόρυ καὶ τὴν ἀσπίδα τῶν
 πολιτῶν παρελόμενος εἰς ὑπηρεσίον καὶ κόπην συνέστειλε τὸν Ἀ-
 5 θηναίων δῆμον. Ἐπραξε δὲ ταῦτα Μιλτιάδου κρατήσας ἀντιλέγον-
 τος, ὥς ἱστορεῖ Στησίμβροτος. Εἰ μὲν δὴ τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὸ κα-
 θαρὸν τοῦ πολιτεύματος ἔβλαπεν ἢ μὴ ταῦτα πράξας, ἔστω φιλο-
 σοφώτερον ἐπισκοπεῖν· ὅτι δ' ἡ τότε σωτηρία τοῖς Ἕλλησιν ἐκ τῆς
 θαλάττης ὑπῆρξε καὶ τὴν Ἀθηναίων πόλιν αὐθις ἀνέστησαν αἱ τρι-
 6 ῖρες ἐκεῖναι, τὰ τ' ἄλλα καὶ Ξέρξης αὐτὸς ἐμαρτύρησε. Τῆς γάρ
 περὶ κῆς δυνάμεως ἀθραύστου διαμενούσης ἔφυγε μετὰ τὴν τῶν νεῶν
 ἡτταν ὥς οὐκ ὦν ἀξιόμαχος, καὶ Μαροδόνιον ἐμποδὼν εἶναι τοῖς Ἕλ-
 λησι τῆς διώξεως μᾶλλον ἢ δουλωσόμενον αὐτοὺς ὥς ἐμοὶ δοκεῖ
 κατέλιπεν.

ΚΕΦ. 5

- 1 Σύντονον δ' αὐτὸν γεγονέναι χρηματιστὴν οἱ μὲν τινὲς φασὶ δι'
 ἐλευθεριότητα· καὶ γὰρ φιλοθύτην ὄντα καὶ λαμπρὸν ἐν ταῖς περὶ
 τοὺς ξένους δαπάναις ἀφθόνου δεῖσθαι χορηγίας· οἱ δὲ τοῦναντίον
 γλισχρότητα πολλὴν καὶ μικρολογίαν κατηγοροῦσιν, ὥς καὶ τὰ πεμ-
 2 πόμενα τῶν ἐδωδύμων πωλοῦντος. Ἐπεὶ δὲ Διφιλίδης ὁ ἵπποτρό-
 φος αἰτηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ πῶλον οὐκ ἔδωκεν, ἠπειλήσε τὴν οἰκίαν αὐ-
 τοῦ ταχὺ ποιήσειν δούρειον ἵππον, αἰνιξάμενος ἐγκλήματα συγγενι-
 καὶ καὶ δίκας τῷ ἀνθρώπῳ πρὸς οἰκείους τινὰς ταράξειν.
 3 Τῇ δὲ φιλοτιμίᾳ πάντας ὑπερέβαλεν, ὥστ' ἔτι μὲν ὢν νέος καὶ
 ἀφανὴς Ἐπικλέα τὸν ἐξ Ἐρμιόνης καθαριστὴν σπονδαζόμενον ὑπὸ
 τῶν Ἀθηναίων ἐκλιπαρῆσαι μελετᾶν παρ' αὐτῷ, φιλοτιμούμενος

βάρους νὰ ἀποκρούσουν καὶ νὰ ἀποχτήσουν τὴν ἡγεμονία στὴν Ἑλ-
 λάδα. Γι' αὐτὸ τοὺς Ἀθηναίους ποὺ ἦταν ὡς τότε μόνιμοι ὀπλίτες
 τοὺς ἔκαμε, καθὼς λέει ὁ Πλάτων, ναυτικούς καὶ θαλασσινοὺς καὶ
 ἔδωσε ἀφορμὴ νὰ τὸν κατηγορήσουν πὼς τάχα ὁ Θεμιστοκλῆς ἀφαί-
 ρεσε τὸ δόρυ καὶ τὴν ἀσπίδα ἀπὸ τοὺς συμπολίτες του καὶ περιόρι-
 σε τὸ δῆμο τῶν Ἀθηναίων στὸν πάγκο τοῦ ναύτη καὶ στὸ κουπί.
 Καὶ τὰ κατάφερε αὐτὰ κατανικώντας τὶς ἀντιρρήσεις τοῦ Μιλτιά- 5
 δη, ὅπως βεβαιώνει ὁ Στησίμβροτος. Τώρα, ἂν μὲ αὐτὰ ποὺ ἔκαμε,
 ἔβλαψε ἢ ὄχι τὴν τελειότητα καὶ τὴ γνησιότητα τοῦ δημοκρατικοῦ
 πολιτεύματος, αὐτὸ ἃς τὸ ἐξετάσουν οἱ φιλόσοφοι. Ἀλλὰ ὅτι ἡ σω-
 τηρία τότε τῶν Ἑλλήνων ὀφείλεται στὴ θάλασσα, καὶ τὰ πολεμικὰ
 ἐκεῖνα πλοῖα ἀνόρθωσαν ἄλλοι τῶν πόλη τῶν Ἀθηναίων, αὐτὸ καὶ
 πολλὰ ἄλλα τὸ μαρτυροῦν, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ξέρξης τὸ ἐπιβεβαίω-
 σε. Γιατί, μολοντί ἡ πεζικὴ του δύναμη ἔμενε ἀκόμη ἀνέπαφη, 6
 αὐτὸς ἔφυγε μετὰ τὴν καταστροφὴ τῶν πλοίων του, βλέποντας ὅτι
 δὲν εἶναι πιὰ ἱκανὸς νὰ πολεμήσῃ, καὶ κατὰ τὴ γνώμη μου ἄφησε
 τὸ Μαρδόνιο στὴν Ἑλλάδα, περισσότερο γιὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς Ἑλ-
 ληνες νὰ τὸν καταδιώξουν, παρὰ γιὰ νὰ τοὺς ὑποδουλώσῃ.

Μερικοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ζητοῦσε μὲ ἐπιμονὴ νὰ 1
 μαζεῦν χρήματα, γιατί ἤθελε νὰ ξοδεύῃ γενναϊόδωρα· καὶ πράγμα-
 τι, ἐπειδὴ πολὺ τοῦ ἄρρεσε νὰ προσφέρῃ πλούσιες θυσίες καὶ ἀγαποῦ-
 σε τὴ μεγαλοπρέπεια ὅταν δαπανοῦσε γιὰ τοὺς ξένους, εἶχε ἀνάγκη
 ἀπὸ ἄφθονα μέσα. Ἄλλοι ὅμως, ἀντίθετα, τὸν κατηγοροῦν γιὰ φι-
 λαργυρία καὶ μικροπρέπεια καὶ λένε πὼς ἔφτανε στὸ σημεῖο νὰ που-
 λῇ καὶ αὐτὰ τὰ τρόφιμα ποὺ τοῦ ἔστελναν γιὰ δῶρα. Ἀναφέρουν 2
 μάλιστα πὼς, ὅταν ὁ Διφιλίδης, ὁ ἵπποτρόφος, δὲν τοῦ ἔδωσε ἓνα
 πουλάρι ποὺ τοῦ ζήτησε, ὁ Θεμιστοκλῆς τὸν ἀπειλῆσε ὅτι γρήγορα
 θὰ κάμῃ τὸ σπίτι του «δούρειον ἵππον», δίνοντας σκεπαστὰ νὰ
 καταλάβῃ πὼς θὰ ξεσῆκωνε ἐναντίον του κατηγορίες συγγενῶν του
 καὶ δίκες μὲ ἀνθρώπους τοῦ σπιτιοῦ του.

Στὴ φιλοδοξία ὅλους τοὺς ξεπέρασε. Ὅταν ἦταν ἀκόμη νέος καὶ 3
 ἄσημος, παρακάλεσε θερμὰ τὸν Ἑπικλῆ ἀπὸ τὴν Ἑρμιόνη, ποὺ δι-
 δασκε μουσικὴ καὶ πολὺ τὸν ἐκτιμοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι, νὰ δίνη τὰ
 μαθήματά του στὸ σπίτι του, γιατί εἶχε τὴ φιλοδοξία νὰ ζητοῦν τὸ

ΚΕΦ. 5

Χαρακτηρι-
 στικά ἀνέκ-
 δοτα.

- 4 πολλούς τὴν οἰκίαν ζητεῖν καὶ φοιτᾶν πρὸς αὐτόν. Εἰς δ' Ὀλυμπίαν
 ἐλθὼν καὶ διαμιλλώμενος τῷ Κίμωνι περὶ δεῖπνα καὶ σκηρὰς καὶ
 τὴν ἄλλην λαμπρότητα καὶ παρασκευήν, οὐκ ἤρεσκε τοῖς Ἑλλήσιν.
 Ἐκείνῳ μὲν γὰρ ὄντι νέῳ καὶ ἀπ' οἰκίας μεγάλης ὄντο δεῖν τὰ τοι-
 αῦτα συγχωρεῖν· ὁ δὲ μήπω γνώριμος γεγονώς, ἀλλὰ δοκῶν ἐξ οὐχ
 5 ὑπαρχόντων καὶ παρ' ἀξίαν ἐπαίρεσθαι, προσωφλίσκανεν ἀλαζονεί-
 αν. Ἐνίκησε δὲ καὶ χορηγῶν τραγωδοῖς, μεγάλην ἤδη τότε σπου-
 δὴν καὶ φιλοτιμίαν τοῦ ἀγῶνος ἔχοντος, καὶ πῖνακα τῆς νίκης ἀνέ-
 θηκε τοιαύτην ἐπιγραφὴν ἔχοντα· « Θεμιστοκλῆς Φρεάριος ἔχο-
 ρήγει, Φρόνιχος ἐδίδασκεν, Ἀδείμαντος ἤρχεν. »

- 6 Οὐ μὴν ἀλλὰ τοῖς πολλοῖς ἐνῆρμοττε, τοῦτο μὲν ἐκάστου τῶν
 πολιτῶν τοῦνομα λέγων ἀπὸ στόματος, τοῦτο δὲ κριτὴν ἀσφαλῆ περὶ
 τὰ συμβόλαια παρέχων ἑαυτόν, ὥς που καὶ πρὸς Σιμωνίδην τὸν
 Κεῖον εἰπεῖν, αἰτούμενόν τι τῶν οὐ μετρίων παρ' αὐτοῦ στρατηγοῦν-
 τος, ὥς οὐτ' ἐκεῖνος ἂν γένοιτο ποιητῆς ἀγαθὸς ἄδων παρὰ μέλος
 7 οὐτ' αὐτὸς ἀστεῖος ἄρχων παρὰ νόμον χαριζόμενος. Πάλιν δέ ποτε
 τὸν Σιμωνίδην ἐπισκώπτων ἔλεγε νοῦν οὐκ ἔχειν, Κορινθίους μὲν
 λαιδοροῦντα μεγάλην οἰκοῦντας πόλιν, αὐτοῦ δὲ ποιούμενος εἰκόνας
 οὕτως ὄντος αἰσχροῦ τὴν ὄψιν. Αὐξόμενος δὲ καὶ τοῖς πολλοῖς ἀρέ-
 σκων, τέλος κατεστασίασε καὶ μετέστησεν ἐξοστρακισθέντα τὸν Ἀ-
 ριστείδην.

ΚΕΦ. 6

- 1 Ἦδη δὲ τοῦ Μήδου καταβαίνοντος ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τῶν
 Ἀθηναίων βουλευομένων περὶ στρατηγοῦ, τοὺς μὲν ἄλλους ἐκόντας
 ἐκστῆναι τῆς στρατηγίας λέγουσιν ἐκπεπληγμένους τὸν κίνδυνον,

σπίτι του πολλοὶ καὶ νὰ συχνάζουν σ' αὐτόν. Ἐπίσης λένε πῶς ὁ 4
 Θεμιστοκλῆς, ὅταν ἦρθε κάποτε στὴν Ὀλυμπία καὶ βάλθηκε νὰ ξε-
 περάσῃ τὸν Κίμωνα στὴν πολυτέλεια τῶν δείπνων καὶ τῶν σκηναῶν
 καὶ στὴν ἄλλη λαμπρότητα καὶ ἐπίδειξη, προκαλέσῃ τὴ δυσαρέσκεια
 τῶν Ἑλλήνων. Γιατὶ στὸν Κίμωνα ποὺ ἦταν νέος καὶ ἀπὸ μεγάλο
 σπῆτι, νόμιζαν ὅτι ἔπρεπε νὰ τοῦ συγχωροῦν τέτοιες πολυτέλειες·
 ἀλλὰ ὁ Θεμιστοκλῆς ποὺ δὲν εἶχε γίνει ἀκόμη γνωστὸς καὶ φαινό-
 ταν νὰ περηφανεύεται γιὰ πράγματα ποὺ δὲν εἶχε καὶ ποὺ ἦταν
 ἀνώτερα ἀπὸ τίς δυνάμεις του, κατακρίθηκε γιὰ ἀλαζονεία. Ἐπίσης 5
 κέρδισε τὴ νίκη ὡς χορηγὸς σὲ μιὰ παράσταση τραγωδίας τότε ποὺ
 ὁ διαγωνισμὸς τῶν τραγωδιῶν εἶχε πιά μεγάλη σημασία καὶ καθέ-
 νας φιλοδοξοῦσε νὰ νικήσῃ. Ἀφιέρωσε μάλιστα καὶ μιὰν εἰκόνα γι'
 ἀνάμνηση τῆς νίκης του μὲ τέτοια ἐπιγραφή: «Ὁ Θεμιστοκλῆς ὁ
 Φρεάρριος ἦταν ὁ χορηγός, Φρόνιχος ἦταν ὁ ποιητής, Ἀδείμαντος
 ὁ ἐπώνυμος ἄρχοντας».

Καὶ ὅμως ἄρεσε στὸν πολὺν κόσμος, γιὰτὶ καὶ τοῦ καθενὸς ἀπὸ 6
 τοὺς συμπολίτες του θυμόταν τὸ ὄνομά του καὶ τὸν προσφωνοῦ-
 σε μὲ αὐτὸ καὶ ἀκόμη γιὰτὶ φαινόταν κριτὴς ἀμερόληπτος στὶς ἰδιω-
 τικὲς τοὺς διαφορές. Ἔτσι κάποτε καὶ στὸ Σιμωνίδῃ ἀπὸ τὴν Κέα,
 ποὺ ζητοῦσε ἀπὸ τὸ Θεμιστοκλῆ, ὅταν ἦταν στρατηγός, κάτι ὀχι-
 σωστό, λέγεται πῶς τοῦ εἶπε: «Οὐτ' ἐσύ θὰ ἦσουν καλὸς ποιη-
 τής, ἂν τραγουδοῦσες παράφωνα, οὐτ' ἐγὼ καλὸς ἄρχοντας, ἂν ἔκα-
 να χατίρια παράνομα». Καὶ ἄλλη φορὰ πάλι περιπαίζοντας τὸ Σι- 7
 μωνίδῃ τοῦ ἔλεγε πῶς δὲν ἔχει μυαλὸ νὰ κακολογῇ τοὺς Κορινθίους
 ποὺ ἔχουν μιὰ μεγάλη πόλη καὶ νὰ βάζῃ νὰ τοῦ κάνουν τὴν εἰκόνα
 του, ἐνῶ εἶναι τόσο ἄσχημος.

Τέλος, ὅταν μεγάλωσε ἡ πολιτικὴ του δύναμη καὶ κέρδισε τὴν
 εὐνοία τοῦ λαοῦ, κατόρθωσε νὰ ἐπικρατήσῃ τὸ κόμμα του καὶ ἀπο-
 μάκρυνε τὸν Ἀριστείδῃ μὲ τὸ νόμο τοῦ ἐξοστρακισμοῦ.

ΣΤΟ ΑΡΤΕΜΙΣΙΟ (Κεφ 6-8)

Ὅταν οἱ Μῆδοι κατέβαιναν στὴν Ἑλλάδα καὶ οἱ Ἀθηναῖοι σκέ- 1
 φτονταν ποῖον νὰ ὀρίσουν στρατηγό, λένε πῶς ὅλοι οἱ ἄλλοι μόνον
 τοὺς παραιτήθηκαν ἀπὸ τὴν στρατηγία, γιὰτὶ εἶχαν τρομάξει μπρο-
 στά στὸν κίνδυνον, καὶ μόνο ὁ Ἐπικυδῆς, ὁ γιὸς τοῦ Εὐφημίδῃ, ποὺ

ΚΕΦ. 6

Μπροστά στὸν
 κίνδυνον τῶν
 Μήδων.

- Ἐπικύδην δὲ τὸν Εὐφημίδου, δημαγωγὸν ὄντα δεινὸν μὲν εἰπεῖν, μα-
 λακὸν δὲ τῇ ψυχῇ καὶ χρημάτων ἥττονα, τῆς ἀρχῆς ἐφίεσθαι καὶ
 2 κρατήσῃ ἐπίδοξον εἶναι τῇ χειροτονίᾳ. Τὸν οὖν Θεμιστοκλέα δει-
 σαντα μὴ τὰ πράγματα διαφθαρεῖν παντάπασι τῆς ἡγεμονίας εἰς
 ἐκείνον ἐμπεσούσης, χρήμασι τὴν φιλοτιμίαν ἐξωνήσασθαι παρὰ τοῦ
 3 Ἐπικύδους. Ἐπαινεῖται δ' αὐτοῦ καὶ τὸ περὶ τὸν δῖγλωσσον ἔρ-
 γον ἐν τοῖς πεμφθεῖσιν ὑπὸ βασιλέως ἐπὶ γῆς καὶ ὕδατος αἴτησιν.
 4 Ἐρμηνέα γὰρ ὄντα συλλαβὸν διὰ ψηφίσματος ἀπέκτεινεν, ὅτι φω-
 νὴν Ἑλληνίδι βαρβάροις προστάγμασιν ἐτόλμησε χρῆσαι. Ἔτι δὲ
 καὶ τὸ περὶ Ἀρθμιον τὸν Ζελεΐτην Θεμιστοκλέους γὰρ εἰπόντος
 καὶ τοῦτον εἰς τοὺς ἀτίμους καὶ παῖδας αὐτοῦ καὶ γένος ἐνέγραψαν,
 5 ὅτι τὸν ἐκ Μήδων χρυσὸν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐκόμισε. Μέγιστον δὲ
 πάντων τὸ καταλῦσαι τοὺς Ἑλληνικοὺς πολέμους καὶ διαλλάξαι τὰς
 πόλεις ἀλλήλαις, πείσαντα τὰς ἔχθρας διὰ τὸν πόλεμον ἀναβαλέσθαι
 πρὸς δ καὶ Χεῖλεων τὸν Ἀρκάδα μάλιστα συναγωνίσασθαι λέγουσι.

ΚΕΦ. 7

- 1 Παραλαβὸν δὲ τὴν ἀρχήν, εὐθὺς μὲν ἐπεχειρεῖ τοὺς πολίτας
 ἐμβιβάζειν εἰς τὰς τριήρεις, καὶ τὴν πόλιν ἔπειθεν ἐκλιπόντας ὡς
 προσωτάτω τῆς Ἑλλάδος ἀπαντᾶν τῷ βαρβάρῳ κατὰ θάλατταν.
 2 Ἐνισταμένων δὲ πολλῶν ἐξήγαγε πολλὴν στρατιὰν εἰς τὰ Τέμπη
 μετὰ Λακεδαιμονίων, ὡς αὐτόθι προκινδυνεύσων τῆς Θεσσαλίας οὐ-
 πω τότε μηδίζειν δοκούσης· ἐπεὶ δ' ἀνεχώρησαν ἐκεῖθεν ἄπρακτοι
 καὶ Θεσσαλῶν βασιλεῖ προσγενομένων ἐμήδιζε τὰ μέχρι Βοιωτίας,
 μᾶλλον ἤδη τῷ Θεμιστοκλεῖ προσεΐχον οἱ Ἀθηναῖοι περὶ τῆς θα-
 λάττης, καὶ πέμπεται μετὰ νεῶν ἐπ' Ἀρτεμίσιον τὰ στενὰ φυλάξων.

Ήταν πολιτικός ικανός στη ρητορική, μὰ λιγόψυχος καὶ εὐκόλα μπο-
ροῦσε νὰ ἐξαγοραστῇ μὲ χρῆμα, ἐπιθυμοῦσε νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρ-
χηγία καὶ εἶχε τὴν πιθανότητα νὰ ἐπικρατήσῃ κατὰ τὴν ἐκλογή.
Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς φοβήθηκε ὀλοκληρωτικὴ καταστροφή, ἂν ἡ ἀρ- 2
χηγία ἀνατεθῇ σ' ἐκεῖνον καὶ λένε ὅτι μπροστὰ σ' αὐτὸ τὸν κίνδυνον
ἀγόρασε μὲ χρήματα ἀπὸ τὸν Ἐπικύδῃ τῇ φιλοδοξίᾳ του (γιὰ τὴ
στρατηγία).

Πολλοὶ ἐπαινοῦν καὶ αὐτὸ πού ἔκαμε στὸ διερμηνέα πού ἦταν 3
μαζὶ μ' ἐκεῖνους τοὺς ὁποίους ἔστειλε ὁ βασιλιάς, γιὰ νὰ ζητήσουν
« χῶμα καὶ νερό ». Δηλαδή, ἐπίασε τὸ διερμηνέα καὶ μὲ ψήφισμα 4
τὸν καταδίκασε σὲ θάνατο, γιατί τόλμησε νὰ δανείσῃ τὴν ἐλληνικὴ
γλώσσα σὲ βαρβαρικὲς προσταγές. Ἀκόμῃ ἐπαινοῦν καὶ αὐτὸ πού
ἔκαμε στὸν Ἀρθμιο τὸ Ζελεῖτη· μὲ πρόταση τοῦ Θεμιστοκλῆ καὶ
αὐτὸν καὶ τὰ παιδιὰ του καὶ τοὺς ἀπογόνους του τοὺς ἔγραψαν στὸν
κατάλογο τῶν « ἀτιμασμένων » πολιτῶν, γιατί ἔφερε χρυσάφι ἀπὸ
τοὺς Μήδους στοὺς Ἕλληνες.

Ἀλλὰ τὸ πιὸ ἀξιόλογο ἀπὸ ὅλα τὰ ἔργα τοῦ Θεμιστοκλῆ εἶναι 5
ὅτι κατάργησε τοὺς ἐλληνικοὺς πολέμους καὶ συμφιλίωσε τὶς πό-
λεις μεταξὺ τους, πείθοντας τοὺς Ἕλληνες νὰ ἀναβάλουν τὶς ἔχθρες
τοὺς ἐξαιτίας τοῦ πολέμου τῶν Περσῶν. Σ' αὐτὸ λένε ὅτι πολὺ τὸν
βοήθησε καὶ ὁ Χεῖλεος ἀπὸ τὴν Ἀρκαδία.

Ὅταν πῆρε στὰ χέρια του τὴν ἀρχηγία ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀμέσως 1
ἄρχισε νὰ ἐπιβιβάζῃ τοὺς πολῖτες στὰ πλοῖα καὶ προσπαθοῦσε νὰ τοὺς
πείσῃ νὰ ἀφήσουν τὴν πόλιν καὶ νὰ πᾶνε ὅσο γίνεται πιὸ μακριὰ
ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς βαρβάρους στὴ θά-
λασσα. Ἐπειδὴ ὅμως πολλοὶ ἦταν ἀντίθετοι στὸ σχέδιο τοῦτο, ὁδή- 2
γησε πολυάριθμο στράτευμα στὰ Τέμπε μαζί μὲ τοὺς Λακεδαιμο-
νίους, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ ἀγωνιστῇ ἐκεῖ γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς Θεσ-
σαλίας, πού τότε δὲ φαινόταν ἀκόμῃ νὰ κλίνη πρὸς τὸ μέρος τῶν
Μήδων. Ἀλλὰ γύρισαν ἀπ' ἐκεῖ χωρὶς καμιά ἐπιτυχία. Στὸ μετα-
ξὺ οἱ Θεσσαλοὶ προσχώρησαν στὸ βασιλιά τῶν Περσῶν καὶ μαζί
μ' αὐτοὺς πῆγαν μὲ τὸ μέρος τῶν Μήδων ὅλες οἱ πόλεις ὡς τὴ Βοιω-
τία. Ἀπὸ τότε πιά οἱ Ἀθηναῖοι ἄρχισαν νὰ δίνουν μεγαλύτερη προ-
σοχὴ στὴ γνώμη τοῦ Θεμιστοκλῆ γιὰ τὴ θάλασσα καὶ τὸν στέλνουν
μαζὶ μὲ πλοῖα στὸ Ἀρτεμίσιο, γιὰ νὰ φυλάξῃ τὰ στενά.

ΚΕΦ. 7

Ὁ Ἕλληνικὸς
στόλος στὸ
Ἀρτεμίσιο.

- 3 "Ενθα δὴ τῶν μὲν Ἑλλήνων Εὐρυβιάδην καὶ Λακεδαιμονίους
 ἡγεῖσθαι κελευνόντων, τῶν δ' Ἀθηναίων, ὅτι πλήθει τῶν νεῶν σύμ-
 παντας ὁμοῦ τι τοὺς ἄλλους ὑπερέβαλλον, οὐκ ἀξιούντων ἑτέροις
 ἐπεσθαι, συνιδὼν τὸν κίνδυνον ὁ Θεμιστοκλῆς αὐτός τε τὴν ἀρχὴν
 τῷ Εὐρυβιάδῃ παρήκε καὶ κατεπράννε τοὺς Ἀθηναίους, ὑπισχνού-
 4 μενος, ἂν ἄνδρες ἀγαθοὶ γένωνται πρὸς τὸν πόλεμον, ἐκόντας αὐ-
 τοῖς παρέξειν εἰς τὰ λοιπὰ πειθομένους τοὺς Ἕλληνας. Διὸ καὶ δο-
 κεῖ τῆς σωτηρίας αἰτιώτατος γενέσθαι τῇ Ἑλλάδι καὶ μάλιστα τοὺς
 Ἀθηναίους προαγαγεῖν εἰς δόξαν, ὥς ἀνδρεῖα μὲν τῶν πολεμίων, εὐ-
 γνωμοσύνη δὲ τῶν συμμάχων περιγενομένων.
- 5 Ἐπεὶ δὲ ταῖς Ἀφεταῖς τοῦ βαρβαρικοῦ στόλου προσμείξαντος,
 ἐκπλαγείς ὁ Εὐρυβιάδης τῶν κατὰ στόμα νεῶν τὸ πλήθος, ἄλλας δὲ
 πυνθανόμενος διακοσίας ὑπὲρ Σκιάθου κύκλῳ περιπλεῖν, ἐβούλετο
 τὴν ταχίστην εἶσω τῆς Ἑλλάδος κομισθεὶς ἄψασθαι Πελοποννήσου
 καὶ τὸν πεζὸν στρατὸν ταῖς ναυσὶ προσπεριβαλέσθαι, παντάπασι
 ἀπρόσμαχον ἡγούμενος τὴν κατὰ θάλατταν ἀλήκην βασιλέως, δεῖ-
 6 σαντες οἱ Εὐβοεῖς μὴ σφᾶς οἱ Ἕλληνες πρόωνται, κρύφα τῷ Θεμι-
 στοκλεῖ διελέγοντο, Πελάγοντα μετὰ χρημάτων πολλῶν πέμψαν-
 7 τες. Ἀ λαβὼν ἐκεῖνος, ὥς Ἡρόδοτος ἱστορεῖ, τοῖς περὶ τὸν Εὐ-
 ρυβιάδην ἔδωκεν. Ἐναντιούμενου δ' αὐτῷ μάλιστα τῶν πολιτῶν Ἀρ-
 χιτέλους, ὃς ἦν μὲν ἐπὶ τῆς ἱερᾶς νεῶς τριήραρχος, οὐκ ἔχων δὲ
 χρήματα τοῖς ναύταις χορηγεῖν ἔσπευδεν ἀποπλεῦσαι, παρώξυνεν
 ἔτι μᾶλλον ὁ Θεμιστοκλῆς τοὺς τριηρίτας ἐπ' αὐτόν, ὥστε τὸ δεῖ-
 7 πνον ἀρπάσαι συνδραμόντας. Τοῦ δ' Ἀρχιτέλους ἀθυμοῦντος ἐπὶ
 τούτῳ καὶ βαρέως φέροντος, εἰσέπεμψεν ὁ Θεμιστοκλῆς πρὸς αὐτόν
 ἐν κίστῃ δείπνον ἄρτων καὶ κρεῶν, ὑποθείς κάτω τάλαντον ἀργυ-
 ρίου καὶ κελεύσας αὐτόν τε δειπνεῖν ἐν τῷ παρόντι καὶ μεθ' ἡμέραν

Ἐκεῖ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ζητοῦσαν νὰ ἀναλάβουν τὴν ἀρχηγία 3 τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ὁ Εὐρυβιάδης καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐνῶ ἀντίθετα οἱ Ἀθηναῖοι, ποὺ ὑπερτεροῦσαν στὸ πλῆθος τῶν πλοίων σχεδὸν ὅλους τοὺς ἄλλους Ἕλληνες μαζί, δὲν τὸ θεωροῦσαν σωστὸ νὰ ἀκολουθοῦν ἄλλους. Ὁ Θεμιστοκλῆς ὅμως, ἐπειδὴ κατὰλαβε τὸν κίνδυνο, καὶ ὁ ἴδιος παραχώρησε τὴν ἀρχηγία τοῦ στόλου στὸν Εὐρυβιάδη καὶ καθυσύχασε τοὺς Ἀθηναίους δίνοντας τὴν ὑπόσχεση ὅτι, ἂν φανοῦν γενναῖοι στὸν πόλεμο, θὰ κάμῃ τοὺς Ἕλληνες νὰ πείθωνται σ' αὐτοὺς θεληματικὰ στὸ μέλλον. Γι' αὐτὸ κυρίως ὁ Θεμιστοκλῆς 4 μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ σὰν ὁ πρωτεργάτης τῆς σωτηρίας τῶν Ἑλλήνων καὶ μὲ αὐτὸ προπάντων κατόρθωσε νὰ ἀποχτήσουν οἱ Ἀθηναῖοι τὴ φήμη ὅτι νίκησαν τοὺς ἐχθροὺς μὲ τὴν ἀντρεία τους καὶ τοὺς συμμάχους μὲ τὴ φρόνησή τους.

Στὸ μεταξύ, ὅταν ὁ βαρβαρικός στόλος ἀγκυροβόλησε στὶς Ἀφетές, ὁ Εὐρυβιάδης τρόμαξε ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν πλοίων ποὺ ἔβλεπε ἀπέναντί του. Καί, ἐπειδὴ εἶχε τὴν πληροφορία ὅτι ἄλλα διακόσια πλοῖα ἔπλεαν σ' ἀνοιχτὰ γύρω ἀπὸ τὴ Σκιάθου, ἤθελε νὰ ἔρθῃ ὅσο μποροῦσε πιὸ γρήγορα στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα, νὰ προσορμιστῇ στὴν Πελοπόννησο καὶ νὰ περιφρουρήσῃ τὸν πεζικὸ στρατὸ μὲ τὰ πλοῖα του, γιατί νόμιζε πῶς ἡ ναυτικὴ δύναμη τῶν Περσῶν 5 ἦταν ἀκατανίκητη. Τότε οἱ Εὐβοεῖς, ἐπειδὴ φοβήθηκαν μήπως οἱ Ἕλληνες τοὺς ἐγκαταλείψουν, ἤρθαν κρυφὰ σὲ συνεννόηση μὲ τὸ Θεμιστοκλῆ καὶ ἔστειλαν κάποιον Πελάγοντα μὲ πολλὰ χρήματα νὰ συναντηθῇ μαζί του. Τὰ χρήματα αὐτὰ ὁ Θεμιστοκλῆς τὰ πῆρε, καθὼς ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος στὴν ἱστορία του, καὶ τὰ ἔδωσε σὲ ἀνθρώπους τοῦ Εὐρυβιάδη.

Ἐπειδὴ ὅμως ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἀθηναίους πιὸ ἐπίμονα ἐναντιωνόταν στὰ σχέδιά του ὁ Ἀρχιτέλης, ποὺ ἦταν τριήραρχος στὸ ἱερὸ πλοῖο καὶ ἐτοιμαζόταν νὰ φύγῃ ἀπὸ ἐκεῖ, γιατί δὲν εἶχε χρήματα νὰ δώσῃ στοὺς ναῦτες του, ὁ Θεμιστοκλῆς ἐρέθιζε ἀκόμη περισσότερο τὴν ὀργὴ τῶν ναυτῶν ἐναντίον του, ὡς τὸ σημεῖο ποὺ νὰ τρέξουν ὅλοι μαζί καὶ νὰ τοῦ ἀρπάξουν τὸ δεῖπνο του. Καὶ τὴ 7 στιγμή αὐτὴ ποὺ ὁ Ἀρχιτέλης ἦταν στενοχωρημένος καὶ ἀγαναχτισμένος ἀπ' αὐτὸ ποὺ ἔγινε, τοῦ ἔστειλε ὁ Θεμιστοκλῆς μέσα σ' ἕνα καλάθι, ψωμί καὶ κρέας γιὰ δεῖπνο, βάζοντας κάτω ἀπ' αὐτὰ ἕνα ἀσημένιο τάλαντο καὶ τοῦ παράγγειλε νὰ δειπνήσῃ γιὰ τὴν ὥρα,

ἐπιμεληθῆναι τῶν τριηριτῶν· εἰ δὲ μή, καταβόησειν αὐτοῦ πρὸς τοὺς παρόντας ὥς ἔχοντος ἀργύριον παρὰ τῶν πολεμίων. Ταῦτα μὲν οὖν Φανίας ὁ Λέσβιος εἶρηκεν.

ΚΕΦ. 8

- 1 Αἱ δὲ γενόμεναι τότε πρὸς τὰς τῶν βαρβάρων ναῦς περὶ τὰ στενὰ μάχαι κρίσιν μὲν εἰς τὰ ὅλα μεγάλην οὐκ ἐποίησαν, τῇ δὲ πείρᾳ μέγιστα τοὺς Ἕλληνας ὤνησαν, ὑπὸ τῶν ἔργων παρὰ τοὺς κινδύνους διδασθέντας ὥς οὔτε πλήθη νεῶν οὔτε κόσμοι καὶ λαμπρό-
 2 τητες ἐπισήμων οὔτε κραναὶ κομπώδεις ἢ βάρβαροι παιᾶνες ἔχου-
 σί τι δεινὸν ἀνδράσιν ἐπισταμένοις εἰς χεῖρας ἵεναι καὶ μάχεσθαι
 3 τολμῶσιν, ἀλλὰ δεῖ τῶν τοιούτων καταφρονοῦντας ἐπ' αὐτὰ τὰ σώ-
 4 ματα φέρεσθαι καὶ πρὸς ἐκεῖνα διαγωνίζεσθαι συμπλακέντας. Ὁ δὲ
 5 καὶ Πίνδαρος οὐ κακῶς ἔοικε συνιδὼν ἐπὶ τῆς ἐπ' Ἀρτεμισίῳ μά-
 χης εἰπεῖν·

«Ὅθι παῖδες Ἀθηναίων ἐβάλοντο φαεινὰν
 κρηπίδ' ἐλευθερίας·»

- 3 ἀρχὴ γὰρ ὄντως τοῦ νικᾶν τὸ θαρρεῖν. Ἔστι δὲ τῆς Εὐβοίας τὸ Ἀρ-
 4 τεμίσιον ὑπὲρ τὴν Ἑστίαιαν αἰγιαλὸς εἰς βορέαν ἀναπεπταμένος,
 5 ἀνταίρει δ' αὐτῷ μάλιστα τῆς ὑπὸ Φιλοκτήτη γενομένης χώρας Ὀ-
 6 λιζών. Ἐχει δὲ ναὸν οὐ μέγαν Ἀρτέμιδος ἐπὶ κλησιν Προσηφάς, καὶ
 7 δένδρα περὶ αὐτὸν πέφυκε καὶ στῆλαι κύκλω λίθου λευκοῦ πεπήγα-
 8 σιν· ὁ δὲ λίθος τῇ χειρὶ τριβόμενος καὶ χρόαν καὶ ὁσμὴν κροκίζουσιν
 9 ἀναδίδωσιν. Ἐν μᾶ δὲ τῶν στηλῶν ἐλεγείον ἦν τότε γεγραμμένον·

«Παντοδαπῶν ἀνδρῶν γενεάς Ἀσίας ἀπὸ χώρας
 παῖδες Ἀθηναίων τῷδέ ποτ' ἐν πελάγει
 ναυμαχία δαμάσαντες, ἐπεὶ στρατὸς ὄλετο Μήδων,
 σήματα ταῦτ' ἔθεσαν παρθένῳ Ἀρτέμιδι.»

- 6 Δείκνυται δὲ τῆς ἀκτῆς τόπος ἐν πολλῇ τῇ πέριξ θινὴ κόνιν τεφρώ-

και την ἄλλη μέρα νὰ φροντίση γιὰ τοὺς ναῦτες του, εἰδάλλως θὰ φωνάξῃ δυνατὰ νὰ τὸ ἀκούσουν ὅλοι ὅσοι ἦταν ἐκεῖ, πὼς τάχα πῆρε χρήματα ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς. Αὐτὰ λέει ὁ Φανίας ἀπὸ τῆ Λέσβου.

Οἱ ναυμαχίες ποὺ ἐγίναν τότε ἐναντίον τῶν βαρβαρικῶν πλοίων γύρω ἀπὸ τὰ στενὰ τοῦ Ἀρτεμισίου δὲν εἶχαν βέβαια μεγάλη σημασία γιὰ τὴν ὀριστικὴ ἐκβασή τοῦ πολέμου, ὠφέλησαν ὅμως πάρα πολὺ τοὺς Ἕλληνες, γιατί μὲ τὴν πείρα ποὺ ἀπόκτησαν ἐκεῖ διδάχτηκαν ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα, κοντὰ στὸν κίνδυνον, ὅτι οὔτε ὁ μεγάλος ἀριθμὸς τῶν πλοίων οὔτε οἱ στολισμοὶ καὶ τὰ λαμπρὰ ἐμβλήματατά τους οὔτε οἱ ἀλαζονικὲς κραυγὲς ἢ τὰ πολεμικὰ ἐμβατήρια τῶν βαρβάρων μποροῦν νὰ προξενήσουν κανένα φόβον σὲ ἄντρες ποὺ ξέρουν νὰ ἐρχονται στὰ χέρια καὶ ποὺ ἔχουν τὴν τόλμη νὰ μάχωνται, ἀλλὰ ὅτι πρέπει νὰ καταφρονοῦν ὅλ' αὐτά, νὰ ὁρμοῦν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς καὶ νὰ ἀγωνίζονται μ' αὐτοὺς σῶμα μὲ σῶμα. Αὐτὸ καὶ ὁ Πίνδαρος φαίνεται πὼς τὸ κατάλαβε καλὰ καὶ εἶπε γιὰ τὴ ναυμαχία στὸ Ἀρτεμίσιο :

«Εκεῖ τὰ παλικάρια τῆς Ἀθήνας στήσανε λαμπρὰ τῆς λευτεριᾶς θεμέλια.»

Τὸ Ἀρτεμίσιο τοῦτο εἶναι ἓνας γιάλδος τῆς Εὐβοίας παραπάνω ἀπὸ τὴν Ἰστιαίαν, ἀνοικτὸς στὸ βοριά, καὶ ἀπέναντί του ὑψώνεται ἡ πόλη Ὀλίζώνα, στὴ χώρα ποὺ ἦταν ἄλλοτε κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ Φιλοκλήτη. Στὸ Ἀρτεμίσιο ὑπάρχει καὶ ἓνας μικρὸς ναὸς ἀφιερωμένος στὴν Ἀρτεμὴ τὴν Προσηώαν, ὅπως ὀνομάζεται ἐκεῖ, καὶ γύρω ἀπ' αὐτὸν εἶναι φυτεμένα δέντρα καὶ ἔχουν στηθῇ ὀλόγυρὰ τοῦ στήλες ἀπὸ λευκὸ μάρμαρον· τὸ μάρμαρον αὐτό, ὅταν τριφτῇ μὲ τὸ χέρι, ἀναδίνει καὶ χρῶμα καὶ μυρωδιὰ ζαφοράς. Σὲ μιὰν ἀπὸ τίς στήλες ἦταν γραμμένο αὐτὸ τὸ ἐλεγεῖο :

«Γένη βαρβάρων πολλὰ ἤρθανε κάποτε, λαοὶ τῆς Ἀσίας, μὰ ὅλους στὴ θάλασσα αὐτὴ δάμασαν τ' ἄξια παιδιὰ ποὺ ἔστειλε τότε ἡ Ἀθῆνα· καί, σὰν πιά συντρίψαν τοὺς Μήδους, στήσαν στὴν Ἀρτεμὴ αὐτά, σήματα αἰώνια λαμπρά.»

Καὶ δεῖχνουν ἀκόμη καὶ σήμερον ἐκεῖ ἓνα παραλιακὸ μέρος ποὺ ἔχει ὀλόγυρα πολλὴ ἀμμουδιὰ καὶ ἀναδίνει ἀπὸ τὸ βάθος σκόνῃ στα-

1 ΚΕΦ. 8

Οἱ ναυμαχίαι
στὸ Ἀρτεμίσιο.

2

3

4

5

6

δη καὶ μέλαιναν ἐκ βάθους ἀναδιδούς, ὥσπερ πυρίκανστον, ἐν ᾧ τὰ νανάγια καὶ <τοὺς> νεκροὺς καῦσαι δοκοῦσι.

ΚΕΦ. 9

- 1 Τῶν μέντοι <τὰ> περὶ Θερμοπύλας εἰς τὸ Ἀρτεμίσιον ἀπαγγελλόντων πυθόμενοι, Λεωνίδα τε κεῖσθαι καὶ κρατεῖν Ξέρξην τῶν κατὰ γῆν παρόδων, εἴσω τῆς Ἑλλάδος ἀνεκομίζοντο, τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ πᾶσι τεταγμένων δι' ἀρετὴν καὶ μέγα τοῖς πεπραγμένοις
- 2 φρονούντων. Παρὰ πλέων δὲ τὴν χώραν ὁ Θεμιστοκλῆς, ἥπερ κατάρσεις ἀναγκαίας καὶ καταφυγὰς ἐώρα τοῖς πολεμίοις, ἐνεχάρατε κατὰ τῶν λίθων ἐπιφανῆ γράμματα, τοὺς μὲν εὐρίσκων ἀπὸ τύχης, τοὺς δ' αὐτὸς ἰστάς περὶ τὰ ναυλόγια καὶ τὰς ὑδρείας, ἐπισκῆπτων Ἰωσι διὰ τῶν γραμμάτων, εἰ μὲν οἷόν τε, μετατάξασθαι πρὸς αὐτοὺς πατέρας ὄντας καὶ προκινδυνεύοντας ὑπὲρ τῆς ἐκείνων ἐλευθερίας, εἰ δὲ μή, κακοῦν τὸ βαρβαρικὸν ἐν ταῖς μάχαις καὶ συνταράττειν. Ταῦτα δ' ἤλπιζεν ἢ μεταστήσειν τοὺς Ἰωνας ἢ ταράξειν ὑποπιωτέρους τοὺς βαρβάρους γενομένους.
- 3 Ξέρξου δὲ διὰ τῆς Δωρίδος ἄνωθεν ἐμβαλόντος εἰς τὴν Φωκίδα καὶ τὰ τῶν Φωκίων ἄσθη πυρπολοῦντος, οὐ προσήμυναν οἱ Ἕλληνες, καίπερ τῶν Ἀθηναίων δεομένων εἰς τὴν Βοιωτίαν ἀπαντῆσαι πρὸ τῆς Ἀττικῆς, ὥσπερ αὐτοὶ κατὰ θάλατταν ἐπ' Ἀρτεμίσιον ἐβοήθησαν. Μηδενὸς δ' ὑπακούοντος αὐτοῖς, ἀλλὰ τῆς Πελοποννήσου
- 4 περιεχομένων καὶ πᾶσαν ἐντὸς Ἰσθμοῦ τὴν δύναμιν ὠρμημένων συνάγειν, καὶ διατειχιζόντων τὸν Ἰσθμὸν εἰς θάλατταν ἐκ θαλάττης, ἅμα μὲν ὀργὴ τῆς προδοσίας εἶχε τοὺς Ἀθηναίους, ἅμα
- 5 δὲ δυσθυμία καὶ κατήφεια μεμονωμένους. Μάχεσθαι μὲν γὰρ οὐ διενοοῦντο μυριάσι στρατοῦ τοσαύταις· ὁ δ' ἦν μόνον ἀναγκαῖον ἐν

χτερή καὶ μύρη, σὰ νὰ εἶχε βγῇ ἀπὸ πυρκαϊά, καὶ ὅπου πιστεύουν πὼς οἱ Ἕλληνες εἶχαν κάψει τὰ ναυάρια καὶ τοὺς νεκρούς.

ΜΕΤΑ ΤΟ ΑΡΤΕΜΙΣΙΟ (Κεφ. 9-10)

Ὅταν ὅμως οἱ Ἕλληνες ποὺ ἦταν στὸ Ἀρτεμίσιο ἔμαθαν ἀπὸ ἄγγελιοφόρους ὅσα ἔγιναν στὶς Θερμοπύλες, ὅτι δηλαδή ὁ Λεωνίδας ἔπεσε καὶ ὅτι ὁ Ξέρξης εἶχε κυριέψει τὶς διαβάσεις στὴν ξηρά, ἔφυγαν γιὰ νὰ γυρίσουν στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν πάρει ἐξαιτίας τῆς ἀντρείας τοὺς θέσει σὰν ὀπισθοφυλακὴ ὅλου τοῦ στόλου, περήφανοι γιὰ τὰ κατορθώματά τους. Ὁ Θεμιστοκλῆς περνώντας μὲ τὸ στόλο του κοντὰ στὴ στεριά σὲ ὅσα μέρη ἔβλεπε ὅπου χωρὶς ἄλλο θ' ἀγκυροβολοῦσαν οἱ ἐχθροὶ ἢ θὰ πήγαιναν νὰ κρυφτοῦν, ἔβαζε νὰ σκαλίζουν ἐπάνω στὶς πέτρες ἐπιγραφές ποὺ νὰ τὶς βλέπουν ὅλοι· καὶ ἄλλες ἀπὸ τὶς πέτρες αὐτὲς ἔτυχε νὰ βρίσκωνται ἐκεῖ σὲ κατάλληλη θέσι, ἄλλες ὁ ἴδιος τὶς ἔστηνε ὁλόγυρα στοὺς ὄρμους καὶ σὲ τοποθεσίες μὲ πηγὲς νεροῦ. Μὲ τὶς ἐπιγραφές αὐτὲς ἐξόρκιζε τοὺς Ἴωνες ποὺ ἦταν στὸ στρατὸ τῶν Περσῶν, ἂν μποροῦσαν, νὰ αὐτομολήσουν σ' αὐτούς, ποὺ ἦταν πατέρες τους καὶ κινδυνεύουν γιὰ τὴν ἐλευθερίαν ἐκείνων, εἰδάλλως νὰ προσενοῦν βλάβη καὶ ἀναταραχὴ στὸ βαρβαρικὸ στράτευμα κατὰ τὴ διάρκεια τῶν μαχῶν. Καὶ εἶχε τὴν ἐλπίδα πὼς αὐτὰ ἢ θὰ κάμουν τοὺς Ἴωνες νὰ πᾶνε μὲ τὸ μέρος τους ἢ θὰ τοὺς ἔφερναν σὲ ταραχή, γιὰτὶ θὰ γίνονταν περισσότερο ὑποπτοὶ στοὺς βαρβάρους.

Καί, ὅταν ὁ Ξέρξης περνώντας τὴ Δωρίδα μπῆκε ἀπὸ τὸ πᾶνω μέρος στὴ Φωκίδα καὶ πυρπολοῦσε τὶς πόλεις τῆς χώρας αὐτῆς, οἱ Ἕλληνες δὲν πῆγαν πρὸς βοήθειάν τους, ἂν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς παρακαλοῦσαν νὰ τρέξουν στὴ Βοιωτία καὶ νὰ συναντήσουν τοὺς βαρβάρους ἐκεῖ, προασπίζοντας τὴν Ἀττικὴ, ὅπως αὐτοὶ τοὺς βοήθησαν κατὰ θάλασσαν στὸ Ἀρτεμίσιο. Κανεὶς ὅμως δὲν ἤκουε τὶς παρακλήσεις τῶν Ἀθηναίων, παρὰ ὅλοι εἶχαν προσκολληθῇ στὴν Πελοπόννησο· βιάζονταν νὰ συναθροίσουν ὅλη τὴ δύναμή τους μέσα στὸν Ἰσθμὸ καὶ ἐχτιζαν ἐκεῖ τεῖχος ἀπὸ τὴ μιὰ θάλασσα στὴν ἄλλη. Ἡ προδοσία αὐτὴ τῶν Ἑλλήνων ἐξόργισε τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς ἔπιασε λύπη καὶ μελαγχολία, γιὰτὶ εἶχαν μείνει μόνοι. Βέβαια, δὲν μποροῦσαν οὔτε νὰ τὸ διανοηθοῦν πὼς θὰ πολεμοῦσαν μὲ τόσες μυριάδες στρατοῦ. Ἐκεῖνο μόνο ποὺ κατ' ἀνάγκη ἔπρεπε νὰ

1 ΚΕΦ. 9

Ἡ ἀναχώρηση τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὸ Ἀρτεμίσιο.

τῷ παρόντι, τὴν πόλιν ἀφέντας ἐμφῶναι ταῖς ναυσίν, [ὅπερ] οἱ πολλοὶ χαλεπῶς ἤκουον, ὥς μήτε νίκης δεόμενοι μήτε σωτηρίαν ἐπιστάμενοι θεῶν ἱερὰ καὶ πατέρων ἡρώα προῖεμένων.

- ΚΕΦ. 10
- 1 Ἐνθα δὴ Θεμιστοκλῆς ἀπορῶν τοῖς ἀνθρωπίνους λογισμοῖς προσάγεσθαι τὸ πλῆθος, ὥσπερ ἐν τραγωδίᾳ μηχανὴν ἄρας, σημεῖα δαιμόνια καὶ χρησμούς ἐπῆγεν αὐτοῖς· σημεῖον μὲν λαμβάνων τὸ τοῦ δράκοντος, ὃς ἀφανὴς ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐκ τοῦ σηκοῦ δο-
 - 2 κεῖ γενέσθαι· καὶ τὰς καθ' ἡμέραν αὐτῷ προτιθεμένας ἀπαρχὰς εὐρίσκοντες ἀπαύστους οἱ ἱερεῖς ἐξήγγελλον εἰς τοὺς πολλούς, τοῦ Θεμιστοκλέους λόγον διδόντος, ὥς ἀπολέλοιπε τὴν πόλιν ἢ θεὸς ὕφη-
 - 3 γουμένη πρὸς τὴν θάλατταν αὐτοῖς. Τῷ δὲ χρησμῷ πάλιν ἐδημαγώγει, λέγων μηδὲν ἄλλο δηλοῦσθαι ξύλινον τεῖχος ἢ τὰς ναῦς· διὸ καὶ τὴν Σαλαμῖνα θείαν, οὐχὶ δεινὴν οὐδὲ σχετλίαν ἀνακαλεῖν τὸν θεόν, ὥς εὐτυχήματος μεγάλου τοῖς Ἑλλήσιν ἐπώνυμον ἐσομένην.
 - 4 Κρατήσας δὲ τῇ γνώμῃ ψήφισμα γράφει, τὴν μὲν πόλιν παρακαταθέσθαι τῇ Ἀθηνᾷ τῇ Ἀθηναίων μεδεούσῃ, τοὺς δ' ἐν ἡλικίᾳ πάντας ἐμβαίνειν εἰς τὰς τριήρεις, παῖδας δὲ καὶ γυναικας καὶ ἀνδράποδα
 - 5 σφάζειν ἕκαστον ὡς ἂν δύνηται. Κυρωθέντος δὲ τοῦ ψηφίσματος οἱ πλείστοι τῶν Ἀθηναίων ὑπεξέθεντο γενεὰς καὶ γυναικας εἰς Τροιζῆνα, φιλοτίμως πάντῃ τῶν Τροιζηνίων ὑποδεχομένων· καὶ γὰρ τρέφειν ἐφηφίσαντο δημοσίᾳ, δύο ὀβολοὺς ἑκάστῳ διδόντες, καὶ τῆς ὀπίωρας λαμβάνειν ἐξεῖναι τοὺς παῖδας πανταχόθεν, ἔτι δ' ὑπὲρ αὐτῶν διδασκάλοις τελεῖν μισθούς. Τὸ δὲ ψήφισμα Νικαγόρας ἔγραψεν.
 - 6 Οὐκ ὄντων δὲ δημοσίων χρημάτων τοῖς Ἀθηναίοις, Ἀριστοτέλης μὲν φησι τὴν ἐξ Ἀρείου πάγον βουλὴν πορίσασαν ὀκτὼ δρα-

κάμουν σ' αὐτὴ τὴν περίστασι ἦταν νὰ ἀφήσουν τὴν πόλιν τοὺς καὶ νὰ μείνουν προσκολλημένοι στὰ πλοῖα τοὺς. Ἀλλὰ τὸ πλῆθος τῶν Ἀθηναίων τὸ ἄκουε αὐτὸ μὲ ἀγανάκτηση, γιατί οὔτε τὴ νίκη θὰ τὴ χρειάζονταν οὔτε τὴ σωτηρία θὰ τὴν καταλάβαιναν, ἂν παρατοῦσαν τοὺς ναοὺς τῶν θεῶν καὶ τοὺς τάφους τῶν πατέρων.

Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς, ἐπειδὴ δὲν μπορούσε μὲ ἀνθρώπινους συλλογισμοὺς νὰ φέρῃ μὲ τὸ μέρος του τὸ πλῆθος, ἐβγαλε στὴ μέση ἓνα τέχνασμα, ὅπως γίνεται σὲ παράστασι τραγωδίας· σκέφτηκε δηλαδὴ νὰ τοὺς παρουσιάσῃ σημεῖα ἀπὸ τοὺς θεοὺς καὶ μαντεῖες. Πῆρε γιὰ θεϊκὸ σημάδι αὐτὸ πού ἔγινε τὶς μέρες ἐκεῖνες μὲ τὸ δράκοντα, πού, ὅπως λένε, ἐξαφανίστηκε ἀπὸ τὸ ναό. Καί, ἐπειδὴ τὶς προσφορὰς πού τοῦ παράθεταν κάθε μέρα τὶς ἐβρῖσκαν ἄθικτες, οἱ ἱερεῖς τὸ ἀνακοίνωναν στὸ λαό, καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἔδινε τὴν ἐξήγηση, πὼς ἡ θεὰ παράτησε τὴν Ἀθήνα καὶ ἔτσι ἔδειχνε στοὺς Ἀθηναίους τὸ δρόμο πρὸς τὴ θάλασσα. Ἐπίσης καὶ μὲ τὸ χρησμὸ προσπαθοῦσε νὰ τραβήξῃ τὸ λαό, λέγοντας πὼς τὸ « ξύλινο τεῖχος » δὲ φανέρωνε τίποτε ἄλλο παρὰ τὰ πλοῖα. Γιὰ τοῦτο καὶ τὴ Σαλαμίνα ὁ θεὸς στὸ χρησμὸ του τὴν ὀνομάζει « εὐλογημένη » καὶ ὄχι φοβερὴ οὔτε καταραμένη, γιατί ἔμελλε νὰ δώσῃ τὸ ὄνομά της σὲ μιὰ μεγάλη εὐτυχία τῶν Ἑλλήνων.

Καὶ ὅταν ὑπερίσχυσε ἡ γνώμη του, ὑποβάλλει στὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου τὴν πρότασι: νὰ ἐμπιστευτοῦν τὴν πόλιν στὴν Ἀθηναῖ πού εἶναι προστάτισσά της, καὶ ὅλοι ὅσοι ἔχουν τὴ στρατευσίμη ἡλικία νὰ μποῦν στὰ πλοῖα καὶ νὰ προσπαθῇ ὁ καθένας μὲ ὅποιον τρόπο μπορεῖ νὰ διασώσῃ τὰ παιδιὰ, τὶς γυναῖκες καὶ τοὺς δούλους. Ὅταν ἡ πρότασι αὐτὴ ἐγκρίθηκε, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους ἔφεραν γι' ἀσφάλεια τὰ παιδιὰ καὶ τὶς γυναῖκες τοὺς στὴν Τροιζίνα, ὅπου οἱ κάτοικοι τὰ δέχονταν μὲ μεγάλη προθυμία. Ἀποφάσισαν μάλιστα νὰ ἀναλάβουν τὴ διατροφή τοὺς μὲ δημόσια ἐξοδα, δίνοντας κάθε μέρα δύο ὀβολοὺς στὸν καθένα, καὶ νὰ ἐπιτρέπουν στὰ παιδιὰ νὰ παίρνουν ὀπωρικά ἀπὸ παντοῦ, καὶ ἀκόμη νὰ πληρώνουν γι' αὐτὰ μιστοὺς σὲ δασκάλους. Τὴν πρότασι αὐτὴ τὴν εἶχε κάμει ὁ Νικαγόρας. Καὶ ἐπειδὴ τὸ δημόσιο ταμεῖο τῶν Ἀθηναίων δὲν εἶχε χρήματα, ἡ βουλὴ τοῦ Ἀρείου Πάγου, καθὼς λέει ὁ Ἀριστοτέλης, ἔδωσε σὲ κάθε στρατευμένο πολίτη ὀκτὼ δραχμές.

1 ΚΕΦ. 10

Οἱ Ἀθηναῖοι
ἀφήνουν τὴν
πόλιν.

χμὰς ἐκάστω τῶν στρατευομένων αἰτιωτάτην γενέσθαι τοῦ πληρω-
 θῆναι τὰς τριήρεις, Κλείδημος δὲ καὶ τοῦτο τοῦ Θεμιστοκλέους ποι-
 7 εῖται στρατήγημα. Καταβαινόντων γὰρ εἰς Πειραιᾶ τῶν Ἀθηναίων,
 φησὶν ἀπολέσθαι τὸ Γοργόνειον ἀπὸ τῆς θεοῦ τοῦ ἀγάλματος· τὸν
 οὖν Θεμιστοκλέα προσποιούμενον ζητεῖν καὶ διερευνώμενον ἅπαντα
 χρημάτων ἀνευρίσκειν πλῆθος ἐν ταῖς ἀποσκευαῖς ἀποκεκρυμμένον,
 ὧν εἰς μέσον κομισθέντων εὐπορῆσαι τοὺς ἐμβαίνοντας εἰς τὰς ναῦς
 8 ἐφοδίω. Ἐκπλεούσης δὲ τῆς πόλεως τοῖς μὲν οἶκτον τὸ θέαμα, τοῖς
 δὲ θαῦμα τῆς τόλμης παρεῖχε, γενεὰς μὲν ἄλλη προπεμπόντων, ἀν-
 τῶν δ' ἀκάμπτων πρὸς οἰμωγὰς καὶ δάκρυα γονέων καὶ περιβολὰς
 9 διαπερώντων εἰς τὴν νῆσον. Καίτοι πολὺν μὲν οἱ διὰ γῆρας ὑπολει-
 πόμενοι τῶν πολιτῶν ἔλεον εἶχον· ἦν δέ τις καὶ ἀπὸ τῶν ἡμέρων
 καὶ συντροφῶν ζώων ἐπικλῶσα γλυκυθυμία, μετ' ὠρυγῆς καὶ πόθου
 10 συμπαραθεόντων ἐμβαίνουνσι τοῖς ἐαυτῶν τροφεῦσιν. Ἐν οἷς ἱστο-
 ρεῖται κύνων Ξανθίππου τοῦ Περικλέους πατρὸς οὐκ ἀνασχόμενος
 τὴν ἀπ' αὐτοῦ μόνωσιν ἐναλέσθαι τῇ θαλάττῃ καὶ τῇ τριήρει πα-
 ραρηχόμενος ἐκπεσεῖν εἰς τὴν Σαλαμῖνα καὶ λιποθυμήσας ἀποθα-
 νεῖν εὐθύς· οὗ καὶ τὸ δεικνύμενον ἄχρι νῦν καὶ καλούμενον Κυνὸς
 σῆμα τάφον εἶναι λέγουσι.

ΚΕΦ. 11 1 Ταῦτά τε δὴ μεγάλα τοῦ Θεμιστοκλέους, καὶ τοὺς πολίτας αἰ-
 σθόμενος ποθοῦντας Ἀριστείδην καὶ δεδιότας μὴ δι' ὀργὴν τῷ βαρ-
 βάρῳ προσθεῖς ἐαυτὸν ἀνατρέψῃ τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος — ἐξω-
 στράκιστο γὰρ πρὸ τοῦ πολέμου καταστασιασθεὶς ὑπὸ Θεμιστο-
 κλέους — γράφει ψήφισμα, τοῖς ἐπὶ χρόνῳ μεθεστῶσιν ἐξεῖναι κα-

αὐτὸ ἐγένετο ἢ κυριότερη ἀφορμὴ νὰ γεμίσουν μὲ πληρώματα τὰ πλοῖα. Ὁ Κλείδημος ὅμως νομίζει πῶς καὶ τοῦτο ἦταν τέχνασμα τοῦ Θεμιστοκλῆ. Λέει δηλαδή ὅτι, ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι κατέβαιναν στὸν Πειραιά, χάθηκε τὸ κεφάλι τῆς Γοργόνας ἀπὸ τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς· ὁ Θεμιστοκλῆς τότε κáνοντας πῶς τὸ ἀναζητεῖ καὶ ψάχνοντας μὲ ἐπιμονὴ ὕλα, βρίσκει μέσα στὶς ἀποσκευὲς πολλὰ χρήματα κρυμμένα, ποὺ δόθηκαν σὲ κοινὴ χρῆση καὶ ἔτσι ὅσοι μπῆκαν στὰ πλοῖα εἶχαν ἄφθονα ἐφόδια.

Τὸ θέαμα τῶν πολιτῶν ποὺ ἔμπαιναν στὰ καράβια καὶ ἔφευγαν, σὲ ἄλλους προκαλοῦσε θλίψη καὶ σὲ ἄλλους θαυμασμὸ γιὰ τὴν τόλμη τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, ποὺ ἔστελναν κατευοδώνοντας τὶς οἰκογένειές τους μακριά, σὲ ἄλλο μέρος, ἐνῶ αὐτοὶ, ὀκαμπτοὶ στὶς οἰμωγὰς καὶ τὰ δάκρυα καὶ τὰ ἀγκαλιάσματα τῶν γονιῶν τους, τραβοῦσαν ἀντίκρυ, πρὸς τὸ νησί. Ὅμως καὶ οἱ πολῖτες ποὺ ἐξαιτίας τῶν γηρατειῶν τους ἀπόμειναν στὴν πόλη προκαλοῦσαν λύπη μεγάλη. Ἀκόμη μιὰ γλυκιὰ συμπάθεια ποὺ ράγιζε τὴν καρδιά ἐνιωθε κανεὶς γιὰ τὰ ἡμέρα σπιτικά ζῶα, ποὺ μὲ φωνὲς καὶ μὲ λαχτάρα ἔτρεχαν ἀκολουθώντας τὰ ἀφεντικά τους σὰν ἔμπαιναν στὰ πλοῖα. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ ἀναφέρεται στὶς διηγῆσεις καὶ ὁ σκύλος ποὺ εἶχε ὁ Ξάνθιππος, ὁ πατέρας τοῦ Περικλῆ, ποὺ μὴ βαστώντας νὰ χωριστῇ ἀπ' αὐτὸν πῆδησε μέσα στὴ θάλασσα καὶ κολυμπώντας πλάι στὸ πλοῖο βγῆκε ἔξω στὴ Σαλαμίνα καὶ μ' ἐξαντλημένες τὶς δυνάμεις του ξεψύχησε ἀμέσως· τάφος δικὸς του λένε πῶς εἶναι ἐκεῖνο ποὺ δείχνεται ὡς σήμερα καὶ ὀνομάζεται « *Κυνὸς σῆμα* ».

ΣΤΗ ΣΑΛΑΜΙΝΑ (Κεφ. 11 - 15)

Βέβαια, αὐτὲς οἱ πράξεις τοῦ Θεμιστοκλῆ εἶναι μεγάλες. Ἀλλὰ εἶναι καὶ ἄλλες ἀκόμη. Ἐπειδὴ κατὰλαβε ὅτι οἱ πολῖτες ἤθελαν ἐπίμονα τὸν Ἀριστείδη καὶ εἶχαν τὸ φόβο μήπως αὐτὸς ἐρεθισμένος ἀπὸ τὴν ὀργή του προσχωρήσῃ στοὺς βαρβάρους καὶ βλάβῃ τὰ ἑλληνικὰ συμφέροντα (γιατί, ὅπως εἴπαμε, εἶχε ἐξοστρακιστῇ πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο, κινηγμένος γιὰ κομματικούς λόγους ἀπὸ τὸ Θεμιστοκλῆ) ὑποβάλλει ἐγγραφῇ πρόταση στὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου νὰ ἐπιτραπῇ σὲ ὅσους ἔχουν ἀπομακρυνθῇ γιὰ ὀρισμένο χρόνον, νὰ ἐπιστρέψουν, γιὰ νὰ πράττουν καὶ νὰ συμβουλευοῦν καὶ αὐτοὶ

ΚΕΦ. 11

Πολεμικὸ
συμβούλιο
τῶν Ἑλλήνων.

τελθοῦσι πράττειν καὶ λέγειν τὰ βέλτιστα τῇ Ἑλλάδι μετὰ τῶν ἄλλων πολιτῶν.

- 2 Εὐρυβιάδου δὲ τὴν μὲν ἡγεμονίαν τῶν νεῶν ἔχοντος διὰ τὸ τῆς Σπάρτης ἀξίωμα, μαλακοῦ δὲ περὶ τὸν κίνδυνον ὄντος, αἶρειν δὲ βουλομένον καὶ πλεῖν ἐπὶ τὸν Ἰσθμόν, ὅπου καὶ τὸ πεζὸν ἤθροιστο τῶν Πελοποννησίων, ὁ Θεμιστοκλῆς ἀντέλεγεν· ὅτε καὶ τὰ μνημονεύο-
 3 μενα λεχθῆναι φασί. Τοῦ γὰρ Εὐρυβιάδου πρὸς αὐτὸν εἰπόντος· « ὦ Θεμιστόκλεις, ἐν τοῖς ἀγῶσι τοὺς προεξανισταμένους ῥαπίζουσι », « Ναὶ » εἶπεν ὁ Θεμιστοκλῆς, « ἀλλὰ τοὺς ἀπολειφθέντας οὐ στεφανοῦσιν ». Ἐπαράμενον δὲ τὴν βακτηρίαν ὡς πατάξοντος, ὁ Θεμιστο-
 4 κλῆς ἔφη· « Πάταξον μὲν, ἄκουσον δέ ». Θαυμάσαντος δὲ τὴν πρό-
 5 ὄτητα τοῦ Εὐρυβιάδου καὶ λέγειν κελεύσαντος, ὁ μὲν Θεμιστοκλῆς ἀνῆγεν αὐτὸν ἐπὶ τὸν λόγον. Εἰπόντος δὲ τινος ὡς ἀνὴρ ἄπολις οὐκ ὀρθῶς διδάσκει τοὺς ἔχοντας ἐγκαταλιπεῖν καὶ προέσθαι τὰς πατρίδας, ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπιστρέψας τὸν λόγον· « Ἡμεῖς τοι » εἶπεν « ὦ μοχθηρέ, τὰς μὲν οἰκίας καὶ τὰ τεῖχη καταλελοίπαμεν, οὐκ ἀξιοῦν-
 6 τες ἀψύχων ἔνεκα δουλεύειν, πόλις δ' ἡμῖν ἐστὶ μεγίστη τῶν Ἑλληνίδων, αἱ διακόσται τριήρεις, αἱ νῦν μὲν ὑμῖν παρεστᾶσι βοηθοὶ σώ-
 ζεσθαι δι' αὐτῶν βουλομένοις, εἰ δ' ἅπιτε δεύτερον ἡμᾶς προδόντες, αὐτίκα πεύσεται τις Ἑλλήνων Ἀθηναίους καὶ πόλιν ἐλευθέραν καὶ χώραν οὐ χεῖρονα κεκτημένους ἣς ἀπέβαλον ». Ταῦτα τοῦ Θεμιστοκλέους εἰπόντος, ἔννοια καὶ δέος ἔσχε τὸν Εὐρυβιάδην τῶν Ἀθη-
 ναίων, μὴ σφᾶς ἀπολείποντες οἰχονται. Τοῦ δ' Ἐρετριεὺς περω-
 μένου τι λέγειν πρὸς αὐτόν, « Ἡ γὰρ » ἔφη « καὶ ὑμῖν περὶ πολέμου τίς ἐστὶ λόγος, οἱ καθάπερ αἱ τευθίδες μάχαιραν μὲν ἔχετε, καρδίαν δ' οὐκ ἔχετε ; »

ΚΕΦ. 12

- 1 Λέγεται δ' ὑπὸ τινων τὸν μὲν Θεμιστοκλέα περὶ τούτων ἀπὸ τοῦ καταστρώματος ἄνωθεν τῆς νεῶς διαλέγεσθαι, γλαῦκα δ' ὀφθῆναι διαπετομένην ἐπὶ δεξιᾷ τῶν νεῶν καὶ τοῖς καρχησίοις ἐπικα-

μαζί με τούς άλλους πολίτες ὅ,τι κρίνουν καλύτερο γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ὄταν ὁ Εὐρυβιάδης, ποὺ χάρη στὸ μεγάλο κύρος τῆς Σπάρ- 2
της εἶχε τὴν ἀρχηγία τοῦ στόλου, ποὺ ἦταν ὅμως ἄνθρωπος ἀτολ-
μος μπροστὰ στὸν κίνδυνο, ἤθελε νὰ ξεκινήσουν καὶ νὰ τραβήξουν
πρὸς τὸν Ἴσθμό, ὅπου εἶχε συγκεντρωθῇ καὶ τὸ πεζικὸ τῶν Πε-
λοποννησίων, ὁ Θεμιστοκλῆς διατύπωσε ἀντίρρηση. Καὶ τότε λένε
πὼς εἰπώθηκαν τὰ περίφημα ἐκεῖνα λόγια ποὺ μνημονεύονται ὡς
σήμερα. Δηλαδή, ὅταν ὁ Εὐρυβιάδης τοῦ εἶπε « Θεμιστοκλῆ, στοὺς 3
ἀγῶνες, ὅσους ξεκινοῦν πρὶν ἀπὸ τὴν ὥρα τοὺς τοὺς ραβδίζουν »,
« ναί » ἀποκρίθηκε ὁ Θεμιστοκλῆς, « ἀλλὰ ὅσους μένουν πίσω δὲν
τοὺς στεφανώνουν ». Καὶ μόλις ἐκεῖνος σήκωσε τὸ ραβδί του γιὰ
νὰ τὸν χτυπήσῃ, ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ λέει : « Χτύπησέ με, μὰ ἄκου-
σέ με ! » Καὶ ὅταν ὁ Εὐρυβιάδης θαυμάζοντας τὴν ἀταραξία τοῦ 4
Θεμιστοκλῆ, τοῦ ἔδωσε τὴν ἄδεια νὰ μιλήσῃ, αὐτὸς προσπάθησε πάλι
νὰ τὸν φέρῃ στὴν ἀποψή του. Ἀλλὰ κάποιος εἶπε τότε πὼς ἓνας 5
ἄνθρωπος χωρὶς πατρίδα δὲν εἶναι σωστὸ νὰ συμβουλευῇ ἐκείνους
ποὺ ἔχουν πατρίδες νὰ τίς ἐγκαταλείψουν καὶ νὰ ἀδιαφορήσουν γι'
αὐτές. Σ' αὐτὸν ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀντιστρέφοντας τὸ συλλογισμό, ἀπο-
κρίθηκε : « Ἐμεῖς βέβαια, καημένε, τὰ σπίτια μας καὶ τὰ τείχη μας
τὰ ἔχομε ἀφήσει, γιατί θαρροῦμε πὼς δὲν ἀξίζει νὰ γίνωμε δοῦλοι
γι' ἄψυχα πράματα· πάντως ὅμως ἐμεῖς ἔχομε τὴν πιὸ μεγάλη ἀπ'
ὅλες τίς ἐλληνικὲς πατρίδες : τὰ διακόσια πολεμικὰ πλοῖα ποὺ βρί-
σκονται ἐδῶ ἔτοιμα νὰ σᾶς βοηθήσουν, ἂν θέλετε νὰ σωθῇτε μὲ
αὐτά· μὰ, ἂν μᾶς προδώσετε γιὰ δεύτερη φορὰ καὶ φύγετε ἀπ'
ἐδῶ, ἀμέσως θὰ μάθῃ ὁ κάθε Ἕλληνας ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔχουν καὶ
πατρίδα ἐλεύθερη καὶ χώρα ὅχι κατώτερη ἀπὸ ἐκείνη ποὺ ἔχασαν ». 6
Τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ Θεμιστοκλῆ ἔβαλαν σ' ἔγνοια καὶ τρόμαξαν τὸν
Εὐρυβιάδη, μήπως οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἀφήσουν καὶ φύγουν. Καί, σὰν
ὁ στρατηγὸς τῶν Ἐρετριέων δοκίμασε κάτι νὰ πῇ, ὁ Θεμιστοκλῆς
τοῦ λέει : « Πῶς ; μιλάτε γιὰ πόλεμο κι ἐσεῖς ποῦ, σὰν τὰ καλα-
μάρια, μαχαίρι ἔχετε, μὰ καρδιὰ δὲν ἔχετε ; »

Λένε μερικοὶ πὼς τὴν ὥρα ποὺ μιλοῦσε ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπὸ τὸ 1 **ΚΕΦ. 12**
κατάστρωμα τοῦ πλοίου του γι' αὐτὰ ποὺ συζητήθηκαν, φάνηκε
ἔξαφνα μιὰ κουκουβάγια ποὺ πέταξε ἀπὸ τὴ δεξιὰ μεριά τῶν
πλοίων καὶ κάθισε στὴν ἄκρη τῶν καταρτιῶν· τοῦτο ἀκόμη περισ-

*Στρατήγημα
τοῦ Θεμιστο-
κλῆ. Ἡ φιλο-*

- θίζουσαν· διὸ δὴ καὶ μάλιστα προσέθεντο τῇ γνώμῃ καὶ παρεσκευά-
 2 ζοντο ναυμαχήσοντας. Ἄλλ' ἐπεὶ τῶν πολεμίων ὃ τε στόλος τῇ Ἀτ-
 τικῇ κατὰ τὸ Φαληρικὸν προσφερόμενος τοὺς περίξ ἀπέκρουεν αἰ-
 γιालούς, αὐτὸς τε βασιλεὺς μετὰ τοῦ πεζοῦ στρατοῦ καταβάς ἐπὶ
 τὴν θάλατταν ἄθρους ὤφθη, τῶν δυνάμεων ὁμοῦ γενομένων, ἐξερ-
 ρύησαν οἱ τοῦ Θεμιστοκλέους λόγοι τῶν Ἑλλήνων, καὶ πάλιν ἐπά-
 πταινόν οἱ Πελοποννήσιοι πρὸς τὸν Ἴσθμόν, εἴ τις ἄλλο τι λέγοι
 χαλεπαίνοντες· ἐδόκει δὴ τῆς νυκτὸς ἀποχωρεῖν, καὶ παρηγγέλλετο
 3 πλοῦς τοῖς κῆβερνήταις· ἔνθα δὴ βαρέως φέρον ὁ Θεμιστοκλῆς εἰ
 τὴν ἀπὸ τοῦ τόπου καὶ τῶν στενῶν προέμενοι βοήθειαν οἱ Ἕλληνας
 διαλυθήσονται κατὰ πόλεις, ἐβουλεύετο καὶ συνετίθει τὴν περὶ τὸν
 4 Σίκιννον πραγματείαν. Ἦν δὲ τῷ μὲν γένει Πέρσης ὁ Σίκιννος, αἰ-
 χμάλωτος, εὐνὸς δὲ τῷ Θεμιστοκλεῖ καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ παι-
 δαγωγός. Ὅν ἐκπέμπει πρὸς τὸν Ξέρξην κρύφα, κελεύσας λέγειν ὅτι
 Θεμιστοκλῆς ὁ τῶν Ἀθηναίων στρατηγὸς αἰρούμενος τὰ βασιλέως
 ἐξαγγέλλει πρῶτος αὐτῷ τοὺς Ἕλληνας ἀποδιδράσκοντας, καὶ δια-
 κελεύεται μὴ παρεῖναι φυγεῖν αὐτοῖς, ἀλλ' ἐν ᾧ ταράττονται τῶν
 πεζῶν χωρὶς ὄντες ἐπιθέσθαι καὶ διαφθεῖραι τὴν ναυτικὴν δύναμιν.
 Ταῦτα δ' ὁ Ξέρξης ὡς ἀπ' εὐνοίας λελεγμένα δεξάμενος, ἤσθη καὶ
 εὐθὺς ἐξέφερε πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῶν νεῶν τὰς μὲν ἄλλας πληροῦν
 καθ' ἡσυχίαν, διακοσίαις δ' ἀναχθέντας ἤδη περιβαλέσθαι τὸν πό-
 ρον ἐν κύκλῳ πάντα καὶ διαζῶσαι τὰς νήσους, ὅπως ἐκφύγοι μηδεὶς
 6 τῶν πολεμίων. Τούτων δὲ πραττομένων Ἀριστείδης ὁ Λυσισμάχων
 πρῶτος αἰσθόμενος ἦκεν ἐπὶ τὴν σκηνὴν τοῦ Θεμιστοκλέους, οὐκ
 ὢν φίλος, ἀλλὰ καὶ δι' ἐκεῖνον ἐξωστρακισμένος ὥσπερ εἴρηται·
 7 προελθόντι δὲ τῷ Θεμιστοκλεῖ φράζει τὴν κύκλωσιν. Ὁ δὲ τὴν τ'
 ἄλλην καλοκαγαθίαν τοῦ ἀνδρὸς εἰδὼς καὶ τῆς τότε παρουσίας ἀγά-

πατρία τοῦ
Ἀριστείδου.

σώτερο ἔκαμε τοὺς Ἕλληνες νὰ ἀποδεχτοῦν τὴ γνώμη του, καὶ ἐτοιμάζονταν νὰ ναυμαχήσουν. Ἀλλὰ, ὅταν ὁ στόλος τῶν ἐχθρῶν φά-
 νηκε στὴν Ἀττικὴ καὶ πλέοντας πρὸς τὸ λιμάνι τοῦ Φαλήρου σκέ-
 πασε τ' ἀκρογιάλια ὀλόγυρα καὶ ὁ ἴδιος ὁ βασιλιάς μὲ τὸ πεζικό
 του κατέβηκε στὴ θάλασσα καὶ τὸν εἶδαν μὲ συγκεντρωμένο τὸ στρα-
 τό του, γιατί ὅλες οἱ δυνάμεις τοῦ ἐχθροῦ μαζεύτηκαν σ' ἓνα μέ-
 ρος, τότε πιά σβήστηκαν ἀπὸ τὸ μυαλὸ τῶν Ἑλλήνων τὰ λόγια τοῦ
 Θεμιστοκλῆ. Οἱ Πελοποννήσιοι ἔστρεψαν πάλι τὰ βλέμματά τους μὲ
 ἀνησυχία πρὸς τὸν Ἴσθμό καὶ θύμωναν, ἂν κανένας τοὺς ἔκανε ἄλ-
 λη πρόταση· ἔτσι ἀποφάσισαν νὰ φύγουν τὴ νύχτα καὶ δόθηκε δια-
 ταγὴ στοὺς κυβερνήτες γιὰ τὸ ξεκίνημα τῶν πλοίων. Στὴν περίπτω-
 ση αὐτὴ ὁ Θεμιστοκλῆς, καταλυπημένος ἀπὸ τὴ σκέψη ὅτι οἱ Ἕλ-
 ληνες, ἀδιαφορώντας γιὰ τὴ βοήθεια ποὺ τοὺς προσφέρουν ὁ τόπος
 καὶ τὰ στενά, ἔμελλαν νὰ σκορπιστοῦν στὶς πόλεις τους, σκέφτηκε
 καὶ σχεδίασε τὸ περίφημο τέχνασμα μὲ τὸ Σίκιννο. Ὁ Σίκιννος αὐ-
 τὸς ἦταν περσικῆς καταγωγῆς, αἰχμάλωτος πολέμου, μὰ ἀφοσιω-
 μένος στὸ Θεμιστοκλῆ καὶ παιδαγωγὸς τῶν παιδιῶν του. Τὸν
 ἔστειλε λοιπὸν κρυφὰ στὸν Ξέρξη καὶ τοῦ ἔδωσε διαταγὴ νὰ πῇ ὅτι
 ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων, προτιμᾷ νὰ ἐξυπηρε-
 τήσῃ τὰ συμφέροντα τοῦ βασιλιᾶ καὶ γι' αὐτὸ σπεύδει νὰ τοῦ κά-
 μῃ γνωστὸ ὅτι οἱ Ἕλληνες σκέφτονται νὰ φύγουν κρυφὰ καὶ τὸν
 προτρέπει νὰ μὴν τοὺς ἀφήσῃ νὰ φύγουν, παρὰ τὴ στιγμή ποὺ βρί-
 σκονται σὲ ἀταξία καὶ εἶναι χωρὶς τὸ πεζικό τους, νὰ ἐπιτεθῇ καὶ
 νὰ καταστρέψῃ τὴ ναυτικὴ τους δύναμη. Ὁ Ξέρξης ποὺ πίστεψε
 πὼς αὐτὰ τοῦ τὰ ἔλεγε ἄνθρωπος ποὺ τὸν ἀγαπᾷ, εὐχαριστήθηκε
 καὶ ἀμέσως ἔδωσε διαταγὴ στοὺς πλοίαρχους τὰ ἄλλα πλοῖα νὰ τὰ
 ἐτοιμάσουν μὲ ἡσυχία, ἀλλὰ μὲ διακόσια νὰ ξεκινήσουν ἀμέσως, γιὰ
 νὰ περικυκλώσουν ὅλο τὸ πέραμα γύρω γύρω καὶ νὰ περιζώσουν
 τὰ κοντινὰ νησιά, ὥστε νὰ μὴν ξεφύγῃ κανένας ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς του.

Τὴν ὥρα ποὺ γίνονταν αὐτά, ὁ Ἀριστείδης, ὁ γιὸς τοῦ Λυσιμά-
 χου, ποὺ πρῶτος τὰ κατάλαβε, ἤρθε στὴ σκηνὴ τοῦ Θεμιστοκλῆ,
 μολονότι δὲν τὰ εἶχε καλὰ μαζί του, καὶ μάλιστα ἐξαιτίας του εἶχε
 ἐξοστρακιστῇ, καθὼς ἔχομε πεῖ· καὶ μόλις ὁ Θεμιστοκλῆς βγήκε ἀπὸ
 τὴ σκηνὴ καὶ παρουσιάστηκε μπροστά του, ὁ Ἀριστείδης τοῦ λέει
 ὅτι ὁ στόλος ἔχει περικυκλωθῇ. Ὁ Θεμιστοκλῆς τότε ποὺ ἤξερε καὶ
 ἀπὸ ἄλλες περιστάσεις τὴν τιμίτητά του Ἀριστείδη καὶ χάρηκε

μενος λέγει τὰ περὶ τὸν Σίκιννον αὐτῷ καὶ παρεκάλει τῶν Ἑλλήνων
 συνεπιλαμβάνεσθαι καὶ συμπροθυμεῖσθαι πίστιν ἔχοντα μᾶλλον,
 8 ὅπως ἐν τοῖς στενοῖς ναυμαχήσωσιν. Ὁ μὲν οὖν Ἀριστείδης ἐπαι-
 νέσας τὸν Θεμιστοκλέα τοὺς ἄλλους ἐπῆει στρατηγούς καὶ τριηράρ-
 χους ἐπὶ τὴν μάχην παροξύνων. Ἔτι δ' ὁμῶς ἀπιστούντων ἐφάνη
 Τενεδία τριήρης αὐτόμολος, ἥς ἐνανάρχει Παναίτιος, ἀπαγγέλλουσα
 τὴν κύκλωσιν, ὥστε καὶ θυμῷ τοὺς Ἕλληνας ὁρμῆσαι μετὰ τῆς
 ἀνάγκης πρὸς τὸν κίνδυνον.

ΚΕΦ. 13 1 Ἄμα δ' ἡμέρα Ξέρξης μὲν ἄνω καθῆστο τὸν στόλον ἐποπτεύων
 καὶ τὴν παράταξιν, ὥς μὲν Φανόδημός φησιν ὑπὲρ τὸ Ἡράκλειον,
 ἢ βραχεῖ πόρῳ διείργεται τῆς Ἀττικῆς ἡ νῆσος, ὥς δ' Ἀκεστόδω-
 ρος ἐν μεθορίᾳ τῆς Μεγαρίδος ὑπὲρ τῶν καλουμένων Κεράτων, χρυ-
 σοῦν δίφρον θέμενος καὶ γραμματεῖς πολλοὺς παραστησάμενος, ὧν
 ἕργον ἦν ἀπογράφεσθαι τὰ κατὰ τὴν μάχην πρᾶττόμενα.

ΚΕΦ. 14 1 Περὶ δὲ τοῦ πλήθους τῶν βαρβαρικῶν νεῶν Αἰσχύλος ὁ ποιητὴς
 ὥς ἂν εἰδῶς καὶ διαβεβαιούμενος ἐν τραγωδίᾳ Πέρσαις λέγει ταῦτα·

« Ξέρξη δέ, καὶ γὰρ οἶδα, χιλιάς μὲν ἦν
 ὧν ἦγε πλῆθος· αἱ δ' ὑπέροκοι τάχει
 ἑκατὸν δις ἦσαν ἑπτὰ θ'· ὧδ' ἔχει λόγος. »

2 Τῶν δ' Ἀττικῶν ἑκατὸν ὀγδοήκοντα τὸ πλῆθος οὐσῶν ἐκάστη
 τοὺς ἀπὸ καταστρώματος μαχομένους ὀκτωκαίδεκα εἶχεν, ὧν το-
 ξόται τέσσαρες ἦσαν, οἱ λοιποὶ δ' ὀπλίται.

3 Δοκεῖ δ' οὐχ ἥττον εἶναι τὸν καιρὸν ὁ Θεμιστοκλῆς ἢ τὸν τόπον
 συνιδῶν καὶ φυλάξας, μὴ πρότερον ἀντιπρόφρους καταστήσαι ταῖς
 βαρβαρικαῖς τὰς τριήρεις ἢ τὴν εἰωθυῖαν ὥραν παραγενέσθαι, τὸ

τώρα για την παρουσία του, τοῦ φανεώνει ὅσα ἔγιναν μὲ τὸ Σίκινο καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ τὸν βοηθήσῃ γιὰ νὰ συγκρατήσουν τοὺς Ἕλληνες καὶ νὰ ἐνώσῃ τὶς προσπάθειές του καὶ αὐτὸς ποὺ οἱ Ἕλληνες τοῦ εἶχαν περισσότερη ἐμπιστοσύνη, γιὰ νὰ τοὺς πείσῃ νὰ ναυμαχήσουν στὰ στενά. Ὁ Ἀριστείδης ἐπαίνεσε τότε τὸ Θεμιστοκλῆ καὶ πῆγε ἀμέσως στοὺς ἄλλους στρατηγοὺς καὶ πλοιάρχους, παρακινώντας τοὺς νὰ πάρουν μέρος στὴ ναυμαχία. Ἐνῶ ὅμως ἐκεῖνοι δυσπιστοῦσαν ἀκόμη, φάνηκε ἔξαφνα ἓνα πολεμικὸ πλοῖο ἀπὸ τὴν Τένεδο ποὺ αὐτομολοῦσε ἀπὸ τοὺς Πέρσες μὲ ναύαρχο τὸν Παναίτιο καὶ ἔφερε τὴν εἰδηση ὅτι βρίσκονται κυκλωμένοι. Τότε πιά ἐξοργισμένοι οἱ Ἕλληνες ἀναγκάστηκαν νὰ ριχτοῦν στὸν κίνδυνο.

Μόλις ξημέρωσε, ὁ Ξέρξης κάθισε πάνω σ' ἓνα ὕψωμα, γιὰ νὰ ἐπιβλέπῃ τὸ στόλο καὶ τὴν παράταξή του. Αὐτὸ τὸ ὕψωμα, ὅπως λέει ὁ Φανόδημος, βρισκόταν πρὸ πάνω ἀπὸ τὸ ναὸ τοῦ Ἡρακλῆ, ἐκεῖ ὅπου τὸ νησί τῆς Σαλαμίνος χωρίζεται μ' ἓνα μικρὸ πέραμα ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ· ὁ Ἀκεστόδωρος ὅμως νομίζει πὼς ἦταν στὰ μεθόρια τῆς Μεγαρίδας, πρὸ πάνω ἀπὸ τὴν τοποθεσίαν ποὺ λέγεται « Κέρατα ». Ἐκεῖ ὁ Ξέρξης ἔστησε ἓνα χρυσοῦ θρόνο γιὰ νὰ κάθεται καὶ τοποθέτησε κοντὰ του πολλοὺς γραμματικούς, γιὰ νὰ καταγράφουν ὅσα θὰ γίνονταν κατὰ τὴ ναυμαχία.

1 ΚΕΦ. 13

Προετοιμασίες γιὰ τὴ ναυμαχία.

Γιὰ τὸ πλῆθος τῶν βαρβαρικῶν πλοίων ὁ Αἰσχύλος ὁ ποιητῆς, σὰν ἄνθρωπος ποὺ ξερεῖ καὶ μπορεῖ νὰ μιλῇ μὲ βεβαιότητα, λέει στοὺς « Πέρσες », τὴν περίφημη τραγωδία του, αὐτά :

1 ΚΕΦ. 14

Ἡ ναυμαχία ἀρχίζει.

« Χίλια ἦταν τὰ καράβια ποὺ ὀδηγοῦσε ὁ Ξέρξης· αὐτὸ καλὰ τὸ ξέρω· τὰ γοργόδρομά του ἦταν διακόσια ἑφτά· νὰ αὐτὴ εἶν' ἡ ἀναλογία ».

Τὰ πλοῖα τῶν Ἀθηναίων ἦταν ὅλο ὅλο ἑκατὸν ὀδόντα καὶ καθένα εἶχε δεκαοχτὼ πολεμιστὲς τοῦ καταστρώματος· ἀπ' αὐτοὺς τέσσερις ἦταν τοξότες καὶ οἱ ἄλλοι ὀπλίτες.

Φαίνεται πὼς ὁ Θεμιστοκλῆς ἔλαβε ὑπόψη του καὶ τὴν κατάληλη ὥρα, ὅχι μόνον τὸν κατάλληλο τόπο τῆς μάχης· γι' αὐτὸ καιροφυλάχτησε καὶ δὲν τοποθέτησε τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἀντιμέτωπα στὰ βαρβαρικά, πρὶν ἔρθῃ ἡ συνηθισμένη ὥρα ποὺ φυσάει πάντα ἀπὸ τὸ

πνεῦμα λαμπρόν ἐκ πελάγους αἰεὶ καὶ κύμα διὰ τῶν στενῶν κατά-
 γουσαν· δὲ τὰς μὲν Ἑλληνικὰς οὐκ ἔβλαπτε ναῦς ἀλιτενεῖς οὕσας
 καὶ ταπεινότερας, τὰς δὲ βαρβαρικὰς ταῖς τε πρύμναις ἀνεστώσας
 καὶ τοῖς καταστρώμασιν ὑφορόφους καὶ βαρείας ἐπιφερομένας ἔσφαλ-
 λε προσπίπτον καὶ παρεδίδου πλαγίας τοῖς Ἑλλήσιν ὀξέως προσφε-
 ρομένοις καὶ τῷ Θεμιστοκλεῖ προσέχουσιν ὥς ὁρῶντι μάλιστα τὸ
 συμφέρον· ὅθεν κατ' ἐκείνον ὁ Ξέρξης ναύαρχος Ἀριαμένης ναῦν
 ἔχων μεγάλην ὥσπερ ἀπὸ τείχους ἐτόξευε καὶ ἠκόντιζεν, ἀνὴρ ἀγα-
 θὸς ὢν καὶ τῶν βασιλέως ἀδελφῶν πολὺ κράτιστος καὶ δικαιοτά-
 4 τος. Τοῦτον μὲν οὖν Ἀμεινίας ὁ Δεκελεὺς καὶ Σωκλῆς ὁ Παλληγενὺς
 ὁμοῦ πλέοντες, ὥς αἱ νῆες ἀντίπρωροι προσπεσοῦσαι καὶ συνερεῖ-
 σασαι τοῖς χαλκώμασιν ἐνσχέθησαν, ἐπιβαίνοντα τῆς αὐτῶν τριή-
 ρους ὑποστάντες καὶ τοῖς δόρασι τύπτοντες εἰς τὴν θάλατταν ἐξέ-
 βαλον· καὶ τὸ σῶμα μετὰ τῶν ἄλλων διαφερόμενον ναναγίῳ Ἀρτε-
 μισίᾳ γνωρίσασα πρὸς Ξέρξην ἀνήνεγκεν.

ΚΕΦ. 15

- 1 Ἐν δὲ τούτῳ τοῦ ἀγῶνος ὄντος φῶς μὲν ἐκλάμπει μέγα λέ-
 γουσιν Ἑλευσινόθεν, ἦχον δὲ καὶ φωνὴν τὸ Θριάσιον κατέχειν πε-
 δίον ἄχρι θαλάττης, ὥς ἀνθρώπων ὁμοῦ πολλῶν τὸν μυστικὸν ἐξα-
 γόντων Ἰακχον. Ἐκ δὲ τοῦ πλήθους τῶν φθεγγομένων κατὰ μικρὸν
 ἀπὸ γῆς ἀναφερόμενον νέφος ἔδοξεν αὐθις ὑπονοστεῖν καὶ κατασκή-
 2 πτειν εἰς τὰς τριήρεις. Ἔτεροι δὲ φαντάσματα καὶ εἰδῶλα καθορᾶν
 ἔδοξαν ἐνόπλων ἀνδρῶν ἀπ' Αἰγίνης τὰς χεῖρας ἀνεχόντων πρὸ τῶν
 Ἑλληνικῶν τριήρων· οὓς εἵκαζον Αἰακίδας εἶναι παρακεκλημένους
 εὐχαῖς πρὸ τῆς μάχης ἐπὶ τὴν βοήθειαν.
- 3 Πρῶτος μὲν οὖν λαμβάνει ναῦν Λυκομήδης, ἀνὴρ Ἀθηναῖος
 τριηραρχῶν, ἧς τὰ παράσημα περικόφας ἀνέθηκεν Ἀπόλλωνι Δα-

πέλαγος σφοδρὸς ἄνεμος ποὺ περνώντας ἀπὸ τὰ στενὰ ξεσηκώνει τὰ κύματα. Ὁ δυνατὸς αὐτὸς ἄνεμος τὰ ἐλληνικὰ πλοῖα δὲν τὰ πείραζε, γιατί ἦταν χαμηλὰ καὶ μικρότερα, τὰ βαρβαρικά ὅμως ποὺ εἶχαν τὶς πρύμνες σηκωμένες καὶ ψηλὰ τὰ καταστρώματα καὶ ἀπὸ τὸ βάρος τοὺς δύσκολα μποροῦσαν νὰ κινηθοῦν, τὰ ξεμάκραινε ἀπὸ τὸ δρόμο τοὺς, ὅπως ἐπεφτε πάνω τοὺς, καὶ τὰ ἐφέρνηε στὰ πλευρὰ τῶν Ἑλλήνων, ποὺ ὀρμουῖσαν μὲ δύναμη καὶ ἔστρεφαν ὅλη τὴν προσοχή τοὺς στὸ Θεμιστοκλῆ, γιατί ἤξεραν ὅτι αὐτὸς περισσότερο ἀπ' ὅλους βλέπει ποῖο εἶναι τὸ συμφέρο τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλωστε ἀπέναντι ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ Θεμιστοκλῆ ὁ ναύαρχος τοῦ Ξέρξη Ἀριαμένης ἀπὸ τὸ μεγάλο πλοῖο του τόξευε καὶ ἀκόντιζε σὰν ἀπὸ κανένα τεῖχος· αὐτὸς ὁ Ἀριαμένης ἦταν ἄντρας γενναῖος καὶ ἀπὸ τοὺς ἀδερφοὺς τοῦ βασιλιᾶ ὁ πιὸ δυνατὸς καὶ ὁ πιὸ δίκαιος. Ἐπάνω σ' αὐτὸν ὀρμοῦν ὁ Ἀμεινίας ἀπὸ τῆ Δεκέλεια καὶ ὁ Σωκλῆς ἀπὸ τὴν Παλλήνη ποὺ ἔπλεαν μαζὶ στὸ ἴδιο πλοῖο καὶ χτυποῦν τὸ πλοῖο τοῦ Ἀριαμένη. Καὶ ὅπως τὰ δύο πλοῖα ἔπεφταν πλώρη μὲ πλώρη τὸ ἓνα πάνω στὸ ἄλλο, συγκρούστηκαν, καὶ βρέθηκαν μπλεγμένα τὰ χάλκινα ἐμβολὰ τοὺς. Τότε ὁ Ἀριαμένης προσπαθεῖ νὰ κατεβῇ στὸ πλοῖο τοὺς, ἀλλὰ ἐκεῖνοι τοῦ ἀντιτάχτηκαν καὶ χτυπώντας μὲ τὰ δόρατα τὸν ἔριξαν στὴ θάλασσα· καὶ τὸ σῶμα του ποὺ τὸ παράσερναν τὰ κύματα ἐδῶ καὶ ἐκεῖ μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα ναυάγια τὸ ἀναγνώρισε ἡ Ἀρτεμισία καὶ τὸ ἀνέβασε στὸν Ξέρξη.

Σ' αὐτὴ τῇ στιγμῇ τῆς ναυμαχίας λάμψη μεγάλη λένε πὼς ἄστραψε ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Ἐλευσίνας καὶ ἤχος καὶ φωνὴ γέμισε τὸ Θριάσιο κάμπο ὡς τῇ θάλασσα, σὰν ἄνθρωποι πολλοὶ μαζὶ νὰ συνόδευσαν σὲ λιτανεῖα τὸν μυστικὸν Ἰακχο. Καὶ ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων ποὺ φώναζαν φάνηκε νὰ σηκώνεται λίγο λίγο ἀπὸ τῇ γῇ πρὸς τὰ πάνω ἓνα σύννεφο σκόνῃ, νὰ γυρίζει ἔπειτα στὴ θάλασσα καὶ νὰ πέφτῃ ἀπὸ τομα πάνω στὰ πλοῖα. Ἄλλοι θαρροῦσαν πὼς ἐβλεπαν καθαρὰ φαντάσματα καὶ εἰδῶλα ἀντρῶν ὀπλισμένων ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Αἰγίνας, ποὺ ὕψωναν τὰ χέρια ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ ἐλληνικὰ πλοῖα. Καὶ συμπέραιναν πὼς αὐτοὶ ἦταν οἱ Αἰακίδες, ποὺ τοὺς εἶχαν παρακαλέσει μ' εὐχὲς πρὶν ἀπὸ τὴν ναυμαχία νὰ ἔρθουν βοηθοί.

Πρῶτος ὁ Λυκομήδης ὁ Ἀθηναῖος τριήραρχος, κυριεύει ἐχθρικό πλοῖο καί, ἀφοῦ ἔκοψε τὰ ἐμβλήματα του, τὰ ἀφιέρωσε στὸ δα-

1 ΚΕΦ. 15
 Ὁ θρίαμβος.

2

3

4 φνηφόρων Φλυῆσιν. Οἱ δ' ἄλλοι τοῖς βαρβάροις ἐξισούμενοι τὸ πλη-
θος ἐν στενῷ κατὰ μέρος προσφερομένους καὶ περιπίπτοντας ἀλλή-
λοις ἐτρέψαντο μέχρι δαίλης ἀντισχόντας, ὥσπερ εἶρηκε Σιμωνί-
δης, τὴν καλὴν ἐκείνην καὶ περιβόητον ἀράμενοι νίκην, ἧς οὐθ' Ἑλ-
λησιν οὔτε βαρβάροις ἐνάλιον ἔργον εἰργασταὶ λαμπρότερον, ἀνδρεία
μὲν καὶ προθυμία κοινῇ τῶν ναυμαχησάντων, γνώμη δὲ καὶ δεινό-
τητι τῇ Θεμιστοκλέους.

ΚΕΦ. 16

1 Μετὰ δὲ τὴν ναυμαχίαν Ξέρξης μὲν ἔτι θυμομαχῶν πρὸς τὴν
ἀπότευξιν ἐπεχείρει διὰ χωμάτων ἐπάγειν τὸ πεζὸν εἰς Σαλαμίνα
2 τοῖς Ἑλλησιν, ἐμφράξας τὸν διὰ μέσου πόρον· Θεμιστοκλῆς δ' ἀπο-
πειρώμενος Ἀριστείδου λόγῳ γνώμην ἐποιεῖτο λύειν τὸ ζεῦγμα ταῖς
ναυσὶν ἐπιπλεύσαντας εἰς Ἑλλάσποντον, « ὅπως » ἔφη « τὴν Ἀ-
3 σίαν ἐν τῇ Εὐρώπῃ λάβωμεν ». Ἀνσχεραίνοντος δὲ τοῦ Ἀριστείδου
καὶ λέγοντος ὅτι « νῦν μὲν τρυφῶντι τῷ βαρβάρῳ πεπολεμήκαμεν,
ἐὰν δὲ κατακλείσωμεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ καταστήσωμεν εἰς ἀνά-
γκην ὑπὸ δέους ἄνδρα τηλικούτων δυνάμεων κύριον, οὐκέτι καθή-
μενος ὑπὸ σκιάδι χροσθῇ θεάσεται τὴν μάχην ἐφ' ἡσυχίας, ἀλλὰ πάν-
τα τολμῶν καὶ πᾶσιν αὐτὸς παρὼν διὰ τὸν κίνδυνον ἐπανορθώσε-
4 ται τὰ παρειμένα καὶ βουλευσεται βέλτιον ὑπὲρ τῶν ὄλων· οὐ τὴν
οὔσαν οὖν » ἔφη « δεῖ γέφυραν, ὧ Θεμιστοκλείς, ἡμᾶς ἀναιρεῖν,
ἀλλ' ἐτέραν εἴπερ οἷόν τε προσκατασκευάσαντας ἐκβαλεῖν διὰ τά-
χους τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς Εὐρώπης »· « Οὐκοῦν » εἶπεν ὁ Θεμι-
στοκλῆς « εἰ δοκεῖ ταῦτα συμφέρειν, ὥρα σκοπεῖν καὶ μηχανᾶσθαι
πάντας ἡμᾶς ὅπως ἀπαλλαγῇσεται τὴν ταχίστην ἐκ τῆς Ἑλλάδος.»

φνηφόρο Ἀπόλλωνα στὴ Φλύα. Τέλος οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ποὺ πολε- 4
μοῦσαν μὲ ἴσες πάντοτε δυνάμεις — γιὰτὶ οἱ βάρβαροι ἐξαιτίας τοῦ
στενοῦ ἔρχονταν λίγοι λίγοι κάθε φορὰ καὶ χτυπιόνταν μεταξύ τους —
κατόρθωσαν νὰ τρέψουν σὲ φυγὴ τὰ περσικὰ πλοῖα ποὺ ἀντιστάθη-
καν ὡς τὸ βράδυ. Ἔτσι, ὅπως λέει ὁ Σιμωνίδης, οἱ Ἕλληνες κέρδι-
σαν τὴν ὥραία καὶ περίφημη ἐκείνη νίκη, ποὺ λαμπρότερο ἀπ' αὐτὴν
κανένα ἄλλο κατόρθωμα στὴ θάλασσα δὲν ἔχει γίνεи οὔτε ἀπὸ τοὺς
Ἕλληνες οὔτε ἀπὸ τοὺς βαρβάρους. Καὶ τὴ νίκη αὐτὴ τὴν κέρδι-
σαν μὲ τὴν ἀντρεία καὶ τὴν κοινὴ προθυμία ὅλων τῶν Ἑλλήνων ποὺ
πῆραν μέρος στὴ ναυμαχία, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν πρωτοβουλία καὶ τὴν
ἐικανότητα τοῦ Θεμιστοκλῆ.

ΜΕΤΑ ΤΗ ΣΑΛΑΜΙΝΑ (Κεφ. 16 - 18)

Μετὰ τὴ ναυμαχία ὁ Ξέρξης, ἐνῶ ἀκόμη ἔβραζε ἀπὸ θυμὸ γιὰ 1
τὴν ἀποτυχία του, σκέφτηκε νὰ γεμίσει μὲ χῶματα καὶ νὰ φράξῃ
τὸ ἐνδιάμεσο στενὸ, γιὰ νὰ ὀδηγήσῃ τὸ περσικὸν του στὴ Σαλαμίνα
ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος θέλοντας 2
νὰ δοκιμάσῃ τὸν Ἀριστείδη, τοῦ ἔλεγε πῶς ἔχει τὴ γνώμη νὰ πᾶ-
νε μὲ τὰ πλοῖα τους στὸν Ἑλλῆσποντο καὶ νὰ διαλύσουν τὴ γέφυ-
ρα ποὺ εἶχε στήσῃ ἐκεῖ ὁ Ξέρξης, « γιὰ νὰ μπορέσουμε ἔτσι », ἔλε-
γε, « νὰ πιάσουμε τὴν Ἀσία μέσα στὴν Εὐρώπη ». Ἀλλὰ ὁ Ἀρι-
στείδης ἀρνήθηκε νὰ δεχτῇ τέτοια πρόταση καὶ τοῦ λέει : « Ὡς τῶ- 3
ρα ἔχομε πολεμήσει ἓνα βάρβαρο ποὺ εἶχε ὅλες του τίς ἀνέσεις, μά,
ἂν τὸν ἀποκλείσωμε στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπὸ τὸ φόβο τὸν φέρωμε σὲ
κατάσταση ἀνάγκης, ἓναν ἄνθρωπο ποὺ εἶναι κύριος τόσο μεγάλων
δυνάμεων, τότε δὲ θὰ κάθεται πιά κάτω ἀπὸ χρυσοῦφαντη σκηνὴ
νὰ βλέπῃ τὴ μάχην ἡσυχᾶ, ἀλλὰ τολμώντας τὰ πάντα καὶ σὲ ὅλα πα-
ρῶν ὁ ἴδιος ἐξαιτίας τοῦ κινδύνου ποὺ τὸν ἀπειλεῖ, θὰ προσπαθήσῃ
νὰ ξανακερδίσῃ ὅλα τὰ χαμένα καὶ θὰ σκεφθῇ νὰ κάμῃ ὅ,τι μπορεῖ
καλύτερο πολεμώντας ὅλα γιὰ ὅλα.» Καὶ πρόσθεσε ὁ Ἀριστείδης : 4
« Λοιπὸν, Θεμιστοκλῆ, ὅχι νὰ καταστρέψωμε τὴ γέφυρα ποὺ ὑπάρ-
χει, παρὰ καὶ ἄλλη ἀκόμη, ἂν μπορούμε, πρέμει ἐμεῖς νὰ κατασκευά-
σωμε, γιὰ νὰ διώξωμε τὸ γρηγορότερο αὐτὸ τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν
Εὐρώπη ». « Λοιπὸν », εἶπε ὁ Θεμιστοκλῆς, « ἂν νομίζεις πῶς αὐ-
τὰ μᾶς συμφέρουν, εἶναι καιρὸς νὰ σκεφτοῦμε καὶ νὰ βροῦμε τὸν
τρόπο πῶς θὰ φύγῃ μιὰ ὥρα ἀρχύτερα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. »

ΚΕΦ. 16

Ὁ Ξέρξης
φεύγει.

- 5 Ἐπεὶ δὲ ταῦτ' ἔδοξεν, ἔπεμπέ τινα τῶν βασιλικῶν εὐνούχων ἐν τοῖς αἰχμαλώτοις ἀνευρὼν Ἀρνάκην ὀνόματι, φράζειν βασιλεῖ κελεύσας ὅτι τοῖς μὲν Ἑλλήσι δέδοκται τῷ ναυτικῷ κεκρατηκότας ἀναπλεῖν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον ἐπὶ τὸ ζεῦγμα καὶ λύειν τὴν γέφυραν, Θεμιστοκλῆς δὲ κηδόμενος βασιλέως παραινεῖ σπεύδειν ἐπὶ τὴν αὐτοῦ [θάλατταν] καὶ περαιοῦσθαι, μέχρις αὐτὸς ἐμποιεῖ τινας διατρι-
- 6 βὰς τοῖς συμμάχοις καὶ μελλήσεις πρὸς τὴν δίωξιν. Ταῦθ' ὁ βάρβαρος ἀκούσας καὶ γενόμενος περίφοβος διὰ τάχους ἐποιεῖτο τὴν ἀναχώρησιν. Καὶ πεῖραν ἢ Θεμιστοκλέους καὶ Ἀριστείδου φρόνησις ἐν Μαρδονίῳ παρέσχεν, εἶγε πολλοστημορίῳ τῆς Ξέρξου δυνάμεως διαγωνισάμενοι Πλαταιᾶσιν εἰς τὸν περὶ τῶν ὄλων κίνδυνον κατέστησαν.

- ΚΕΦ. 17 1 Πόλεων μὲν οὖν τὴν Αἰγινήτων ἀριστευσαί φησιν Ἡρόδοτος, Θεμιστοκλεῖ δὲ καίπερ ἄκοντες ὑπὸ φθόνου τὸ πρωτεῖον ἀπέδωσαν
- 2 ἅπαντες. Ἐπεὶ γὰρ ἀναχωρήσαντες εἰς τὸν Ἰσθμὸν ἀπὸ τοῦ βωμοῦ τὴν ψῆφον ἔφερον οἱ στρατηγοί, πρῶτον μὲν ἕκαστος αὐτὸν ἀπέ-
- 3 φαινεν ἀρετῇ, δεύτερον δὲ μεθ' αὐτὸν Θεμιστοκλέα. Λακεδαιμόνιοι δ' εἰς τὴν Σπάρτην αὐτὸν καταγαγόντες Εὐρυβιάδῃ μὲν ἀνδρείας, ἐκείνῳ δὲ σοφίας ἀριστεῖον ἔδωσαν θαλλοῦ στέφανον, καὶ τῶν κατὰ τὴν πόλιν ἀρμάτων τὸ πρωτεῖον ἔδωκον αὐτῷ καὶ τριακοσίους τῶν
- 4 νέων πομπὸς ἄχρι τῶν ὄρων συνεξέπεμψαν. Λέγεται δ' Ὀλυμπίων τῶν ἐξῆς ἀγομένων καὶ παρελθόντος εἰς τὸ στάδιον τοῦ Θεμιστοκλέους, ἀμελήσαντας τῶν ἀγωνιστῶν τοὺς παρόντας ὅλην τὴν ἡμέραν ἐκεῖνον θεᾶσθαι καὶ τοῖς ξένοις ἐπιδεικνύνειν ἅμα θαυμάζοντας καὶ κροτοῦντας, ὥστε καὶ αὐτὸν ἡσθέντα πρὸς τοὺς φίλους ὁμολογήσαι τὸν καρπὸν ἀπέχειν τῶν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος αὐτῷ πονηθέντων.

Ἄφοῦ λοιπὸν ἀποφάσισαν αὐτά, ὁ Θεμιστοκλῆς ἔστειλε ἕναν ἀπὸ 5
 τοὺς βασιλικοὺς ἀκολουθοῦντες πρὸς τὸν βρῆκαν ἀνάμεσα στοὺς αἰχμα-
 λώτους, τὸν Ἀρνάκη, ὅπως ὀνομαζόταν, καὶ τοῦ ἔδωσε διαταγὴν
 νὰ πῇ στὸ βασιλιά ὅτι οἱ Ἕλληνες ποὺ ἔχουν νικήσει μὲ τὸ
 ναυτικό τους ἀποφάσισαν νὰ τραβήξουν ἐπάνω, πρὸς τὸν Ἑλλήσπον-
 το, ἐκεῖ ὅπου ἔκαμε τὴ σύνδεση, καὶ νὰ διαλύσουν τὴ γέφυρα, ὁ
 Θεμιστοκλῆς ὅμως ποὺ γνοιάζεται γιὰ τὸ βασιλιά, τὸν συμβουλεύ-
 ει νὰ πάρῃ γρήγορα δρόμο πρὸς τὴ δική του θάλασσα καὶ νὰ περά-
 σῃ ἀπέναντι στὴν Ἀσία, ἐνὸς αὐτὸς θὰ ἔφερνε μὲ τρόπο χρονοτρι-
 βὲς στοὺς συμμάχους καὶ θ' ἀργοποροῦσε τὴν καταδίωξη. Ὅταν 6
 ἄκουσε αὐτὰ ὁ Ξέρξης, φοβήθηκε πολὺ καὶ ἐτοιμάστηκε γρήγορα νὰ
 φύγῃ.

Καὶ ἡ φρόνησι τοῦ Θεμιστοκλῆ καὶ τοῦ Ἀριστείδη ἀποδείχτη-
 κε στὴ μάχῃ μὲ τὸ Μαρδόνιο, ὅπου οἱ Ἕλληνες, ἂν καὶ πολέμησαν
 μ' ἓνα ἐλάχιστο μέρος τῶν δυνάμεων τοῦ Ξέρξη στὴς Πλαταιές,
 βρέθηκαν στὸν ἔσχατο κίνδυνο.

Ἀπὸ τίς (ἑλληνικὲς) πόλεις, λέει ὁ Ἡρόδοτος, διακρίθηκε στὴν 1
 ἀντρεία ἡ Αἰγίνα, ἀλλὰ στὸ Θεμιστοκλῆ ὅλοι, ἂν καὶ ἀπὸ φόβου δὲν
 τὸ ᾔθελαν, ἔδωσαν τὴν πρώτη θέση. Ἔτσι, ὅταν πῆγαν στὸν Ἴσθμο 2
 καὶ ἐκεῖ ψήφισαν οἱ στρατηγοὶ παίρνοντας τὴν ψῆφο τους ἀπὸ τὸ
 βωμὸ τοῦ θεοῦ, πρῶτον ἀνακήρυττε καθένας τὸν ἑαυτό του στὴν
 ἀντρεία, ἀλλὰ δεῦτερον ἀμέσως ὕστερα τὸ Θεμιστοκλῆ. Οἱ Λακε- 3
 δαιμόνιοι ἐπίσης, ὅταν τὸν ὑποδέχτηκαν στὴ Σπάρτη, ἔδωσαν στὸν
 Εὐρυβιάδῃ γιὰ τὴν ἀντρεία του καὶ σ' ἐκεῖνον γιὰ τὴ σοφία του ὡς
 βραβεῖο στεφάνι ἀπὸ κλάδο ἐλιάς· καὶ τοῦ πρόσφεραν γιὰ δῶρο τὸ
 καλύτερο ἀπὸ τὰ ἄρματα ποὺ ἦταν στὴν πόλιν καὶ ἔστειλαν μαζὶ
 τοὺς τριακόσιους νέους γιὰ τιμητικὴ συνοδεία ὡς τὰ σύνορα τῆς Λα-
 κωνίας.

Λέγεται ἀκόμη ὅτι στοὺς ἀμέσως ἐπόμενους Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶ- 4
 νες, ὅταν μπῆκε στὸ στάδιο ὁ Θεμιστοκλῆς, ὅλοι ὅσοι ἦταν ἐκεῖ
 δὲν πρόσεχαν πιά στοὺς ἀγωνιστές, παρὰ ὅλη τὴν ἡμέρα ἐκεῖνον πα-
 ρατηροῦσαν, τὸν ἔδειχναν στοὺς ξένους καὶ μ' ἐπιδοκιμασίες θαυ-
 μασμοῦ τὸν χειροκροτοῦσαν, τόσο ποὺ καὶ ὁ ἴδιος εὐχαριστημένος
 ὁμολόγησε στοὺς φίλους του ὅτι ἐκείνη τὴν ἡμέρα ἀπολάβαινε τὸν
 καρπὸ τῶν ἀγῶνων του γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

ΚΕΦ. 17

Τιμὲς στὸ
 Θεμιστοκλῆ.

ΚΕΦ. 18 1 Καὶ γὰρ ἦν τῇ φύσει φιλοτιμότητος, εἰ δεῖ τεκμαίρεσθαι διὰ τῶν ἀπομνημονευομένων. Αἰρεθεῖς γὰρ ναύαρχος ὑπὸ τῆς πόλεως οὐδὲν οὔτε τῶν ἰδίων οὔτε τῶν κοινῶν κατὰ μέρος ἐχρημάτιζεν, ἀλλὰ πᾶν ἀνεβάλλετο τὸ προσπίπτον εἰς τὴν ἡμέραν ἐκείνην καθ' ἣν ἐκπλεῖν ἔμελλεν, ἵν' ὁμοῦ πολλὰ πράττων πράγματα καὶ παντοδαποῖς ἀνθρώποις ὁμιλῶν μέγας εἶναι δοκῇ καὶ πλεῖστον δύνασθαι.

2 Τῶν δὲ νεκρῶν τοὺς ἐκπесόντας ἐπισκοπῶν παρὰ τὴν θάλατταν, ὥς εἶδε περικειμένους ψέλια χροσᾶ καὶ στρεπτούς, αὐτὸς μὲν παρῆλθε, τῷ δ' ἐπομένῳ φίλῳ δείξας εἶπεν· « Ἀνελοῦσαν τῶ· σὺ γὰρ οὐκ εἰ Θεμιστοκλῆς. » Ἐλεγε δὲ τοὺς Ἀθηναίους οὐ τιμᾶν αὐτὸν οὐδὲ θαυμάζειν, ἀλλ' ὥσπερ πλατάνῳ χειμαζομένους μὲν ὑποτρέχειν κινδυνεύοντας, ἐυδίας δὲ περὶ αὐτοὺς γενομένης τίλλειν καὶ 5 κολούειν. Τοῦ δὲ Σεριφίου πρὸς αὐτὸν εἰπόντος ὥς οὐ δι' αὐτὸν ἔσχηκε δόξαν, ἀλλὰ διὰ τὴν πόλιν, « Ἀληθῇ λέγεις » εἶπεν « ἀλλ' οὐτ' ἂν ἐγὼ Σερίφιος ὦν ἐγενόμην ἔνδοξος, οὔτε σὺ Ἀθηναῖος ». 6 Ἐτέρου δὲ τινος τῶν στρατηγῶν, ὥς ἔδοξέ τι χρήσιμον διαπεπραχθαι τῇ πόλει, θρασυνομένου πρὸς τὸν Θεμιστοκλέα καὶ τὰς ἑαυτοῦ ταῖς ἐκείνου πράξεις ἀντιπαραβάλλοντος, ἔφη τῇ ἑορτῇ τὴν ὑστεραίαν εἶσαι, λέγουσαν ὥς ἐκείνη μὲν ἀσχολιῶν τε μεστή καὶ κοπώδης ἐστίν, ἐν αὐτῇ δὲ πάντες ἀπολαύουσι τῶν παρεσκευασμένων σχολάζοντες· τὴν δ' ἑορτὴν πρὸς ταῦτ' εἶπεν· « Ἀληθῇ λέγεις· ἀλλ' ἐμοῦ μὴ γενομένης σὺ οὐκ ἂν ἦσθα ». « Κάμου τοίνυν » ἔφη « τό- 7 τε μὴ γενομένου, ποῦ ἂν ἦτε νῦν ὑμεῖς ; » Τὸν δ' υἱὸν ἐντροφῶντα

ΚΕΦ. 18

Ἀποφθέγμα-
τα τοῦ
Θεμιστοκλή.

Ἀλήθεια, ἦταν τὸ φυσικὸ τοῦ νὰ κυνηγᾷ τὴ δόξα, ἂν πρέπη νὰ κρῖνῃ κανεὶς ἀπὸ ὅσα μνημονεύονται γι' αὐτόν. Ὅταν, λόγου χά- ρη, ἡ πόλῃ τὸν εἶχε ἐκλέξει ναύαρχο, καμιά ὑπόθεση οὔτε ἰδιωτικὴ οὔτε δημόσια δὲν ἐνεργοῦσε τὴν καθεμιὰ στὴν ὥρα της, παρὰ κάθε δουλειὰ ποῦ τύχαινε νὰ τοῦ παρουσιάζεται, τὴν ἄφηνε μὲ πολλὰς ἀναβολὰς γιὰ τὴν ἡμέρα ἐκεῖνη ποῦ ἦταν νὰ ταξιδέψῃ, καὶ τὸ ἔκανε αὐτό, γιὰ νὰ τὸν βλέπουν τὴν τελευταία στιγμὴ πὼς ἐνεργεῖ συγχρό- νως πολλὰς ὑποθέσεις μαζὶ καὶ ἔρχεται σ' ἐπαφὴ μὲ λογῆς λογῆς ἀνθρώπους, ὥστε νὰ φαίνεται ὅτι εἶναι σπουδαῖος καὶ ἔχει πολὺ με- γάλῃ δύναμη.

Ὅταν κάποτε παρατηροῦσε κοντὰ στὴ θάλασσα τοὺς νεκροὺς ποῦ τὰ κύματα τοὺς εἶχαν ρίξει ἔξω, καὶ τοὺς εἶδε νὰ φοροῦν χρυσὰ βραχιόλια καὶ περιδέραια, ὁ ἴδιος τὰ προσπέρασε χωρὶς νὰ τοὺς δώ- σῃ σημασία, ἀλλὰ τὰ ἔδειξε στὸ φίλο τοῦ ποῦ τὸν ἀκολουθοῦσε καὶ τοῦ εἶπε : « Πάρ' τα γιὰ σένα, γιατί ἐσὺ δὲν εἶσαι ὁ Θεμιστοκλῆς. » Γιὰ τοὺς Ἀθηναίους πάλι ἔλεγε πὼς δὲν τὸν ἐκτιμοῦν καὶ δὲν τὸν θαυμάζουν, παρὰ ὅπως σ' ἓνα πλατάνι σὲ στιγμὴ κακοκαιρίας καὶ κινδύνου προστρέχουν κάτω ἀπὸ τὰ κλαδιά του, μὰ σὰ γίνῃ καλὸς καιρὸς ὀλόγυρά τους, τὸ μαδοῦν καὶ τὸ κόβουν. Σ' αὐτόν ἀπὸ τῆ Σέριφο πάλι ποῦ τοῦ εἶπε κάποτε πὼς δὲν ἔχει ἀποχτήσει δόξα ἀπὸ προσωπικῇ του ἀξία, παρὰ χάρῃ στὴν πόλῃ ἀπὸ τὴν ὁποία κατὰ- γεται, ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ ἀποκρίθηκε : « Ἀλήθεια λές, μὰ οὐτ' ἐγὼ ἂν ἦμουν ἀπὸ τῆ Σέριφο θὰ γινόμουν ἐνδοξος οὐτ' ἐσὺ ἂν ἦσουν Ἀ- θηναῖος ».

Ἀκόμη λένε ὅτι, ὅταν ἓνας ἀπὸ τοὺς (νεώτερους) στρατηγούς, νομίζοντας πὼς εἶχε προσφέρει κάποια χρήσιμη ὑπηρεσία στὴν πό- λῃ, μίλησε μὲ θρασύτητα στὸ Θεμιστοκλῆ καὶ σύγκρινε τὶς δικές του πράξεις μὲ τὶς πράξεις ἐκείνου, ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ εἶπε ἓνα μῦθο : « Κάποτε φιλονίκησε μὲ τὴ γιορτὴ ἡ ἀκόλουθὴ τῆς μέρας καὶ τῆς ἔλεγε “ ἐσὺ ὅταν ἔρχεσαι, μᾶς φέρνεις ἀναστάτωση καὶ κόπους, ἐνῶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς δικῆς μου οἱ ἄνθρωποι χαίρονται τὰ ὅσα ἔχουν ἐτοιμάσει καὶ ζοῦν ἡσυχᾶ. », Σ' αὐτὰ ἡ γιορτὴ ἀπάντησε : “ ἀλήθεια λές· μὰ, ἂν δὲν εἶχα γίνῃ ἐγὼ, ἐσὺ δὲ θὰ ὑπῆρχες. », Καὶ λοιπόν, γιὰ νὰ ἔρθωμε καὶ στὰ δικά μας, ἂν τότε δὲν εἶχα γίνῃ ἐγὼ, ποῦ θὰ ἦσαστε τώρα ἐσεῖς ; » Καὶ γιὰ τὸ γιό τοῦ ποῦ ἔκανε τὴ μη- τέρα του ὅπως ἤθελε καὶ ἐξαιτίας ἐκείνης εἶχε πάρει τὸν ἄερα καὶ

τῇ μητρὶ καὶ δι' ἐκείνην ἑαυτῷ σκόπτων ἔλεγε πλείστον τῶν Ἑλλήνων δύνασθαι τοῖς γὰρ μὲν Ἑλλήσιν ἐπιτάσσειν Ἀθηναίους, Ἀθηναίοις δ' ἑαυτόν, αὐτῷ δὲ τὴν ἐκείνου μητέρα, τῇ μητρὶ δ' ἐκείνον.

8 Ἴδιος δέ τις ἐν πᾶσι βουλόμενος εἶναι, χωρίον μὲν πιπράσκων ἐκέλευε κηρύττειν ὅτι καὶ γείτονα χρηστὸν ἔχει. Τῶν δὲ μνωμένων αὐτοῦ τὴν θυγατέρα τὸν ἐπιεικῇ τοῦ πλουσίου προκρίνας, ἔφη ζητεῖν ἄνδρα χρημάτων δεόμενον μᾶλλον ἢ χρήματα ἀνδρός. Ἐν μὲν οὖν τοῖς ἀποφθέγμασι τοιοῦτός τις ἦν.

ΚΕΦ. 19 1 Γενόμενος δ' ἀπὸ τῶν πράξεων ἐκείνων, εὐθὺς ἐπεχειρεῖ τὴν πόλιν ἀνοικοδομεῖν καὶ τειχίζειν, ὥς μὲν ἰστορεῖ Θεόπομπος χρήμασι πείσας μὴ ἐναντιωθῆναι τοὺς ἐφόρους, ὥς δ' οἱ πλείστοι παρακρου-

2 σάμενος. Ἦκε μὲν γὰρ εἰς Σπάρτην ὄνομα πρεσβείας ἐπιγραφάμενος· ἐγκαλούντων δὲ τῶν Σπαρτιατῶν ὅτι τειχίζουσι τὸ ἄστυ, καὶ Πολυάρχον κατηγοροῦντος ἐπίτηδες ἐξ Αἰγίνης ἀποσταλέντος, ἤρνεϊτο καὶ πέμπειν ἐκέλευεν εἰς Ἀθήνας τοὺς κατοφομένους, ἅμα μὲν ἐμβάλλον τῷ τειχισμῷ χρόνον ἐκ τῆς διατριβῆς, ἅμα δὲ βου-

3 λόμενος ἀνθ' αὐτοῦ τοὺς πεμπομένους ὑπάρχειν τοῖς Ἀθηναίοις. Ὁ καὶ συνέβη· γνόντες γὰρ οἱ Λακεδαιμόνιοι τὸ ἀληθές οὐκ ἠδίκησαν αὐτόν, ἀλλ' ἀδήλως χαλεπαίνοντες ἀπέπεμψαν.

Ἐκ δὲ τούτου τὸν Πειραιᾶ κατεσκεύαζε, τὴν τῶν λιμένων εὐφυῖαν κατανοήσας καὶ τὴν πόλιν ὅλην ἀρμοτιόμενος πρὸς τὴν θάλατταν, καὶ τρόπον τινὰ τοῖς παλαιοῖς βασιλεῦσι τῶν Ἀθηναίων ἀν-

4 τιπολιτευόμενος. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ὥς λέγεται πραγματευόμενοι τοὺς πολίτας ἀποσπάσαι τῆς θαλάττης καὶ συνεθίσαι ζῆν μὴ πλέοντας, ἀλλὰ τὴν χώραν φυτεύοντας, τὸν περὶ τῆς Ἀθηναῖς διέδοσαν λόγον,

τοῦ ἴδιου, ἀστειευόταν καὶ ἔλεγε ὅτι ὁ γιός του εἶχε περισσότερη δύναμη ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνες, γιατί τοὺς Ἕλληνες τοὺς κυβερνοῦν οἱ Ἀθηναῖοι, τοὺς Ἀθηναίους αὐτός, αὐτὸν ἢ γυναῖκα του καὶ τὴ γυναῖκα του ὁ γιός τους. Καὶ πάλι, ἐπειδὴ ἤθελε σὲ ὅλα νὰ ξεχωρί- 8 ζῇ, ὅταν πουλοῦσε κανένα χτῆμα, ἔδινε παραγγελία νὰ διαλαλήσουν πῶς ἐκτός ἀπὸ τὰ ἄλλα ἔχει καὶ καλὸ γείτονα. Ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ 9 ζητοῦσαν τὴ θυγατέρα του σὲ γάμο προτίμησε τὸν πιὸ φρόνιμο καὶ ὄχι τὸν πιὸ πλούσιο καὶ ἔλεγε ὅτι ζητεῖ ἄνθρωπο ποὺ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ χρήματα καὶ ὄχι χρήματα ποὺ ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ ἄνθρωπο.

Τέτοιος ἦταν ὁ Θεμιστοκλῆς, ὅπως δείχνεται σ' αὐτὰ τὰ σοφὰ του λόγια.

Ἀμέσως ἔπειτα ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ κατορθώματά του, ὁ Θεμιστο- κλῆς ἄρχισε νὰ ἀνοικοδομῇ καὶ νὰ περιτειχίζῃ τὸν πόλη. Καί, ὅπως ἐξιστορεῖ ὁ Θεόπομπος, ἔπεισε μὲ δωροδοκία τοὺς ἐφόρους τῆς Σπάρ- τῆς νὰ μὴν ἐναντιωθοῦν στὴν ἀνοικοδόμησιν· καθὼς ὅμως λένε οἱ περισσότεροι, τὸ πέτυχε αὐτό, γιατί τοὺς παραπλάνησε. Ἦρθε δη- 2 λαδὴ στὴ Σπάρτη μὲ τὸν τίτλο τάχα τοῦ πρεσβευτῆ καί, ὅταν οἱ Σπαρτιάτες τοῦ ἔκαναν παράπονα ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι περιτειχίζουν τὴν πόλη τῆς Ἀθήνας, καὶ ὁ Πολύαρχος ποὺ εἶχε ἔρθει ἐπίτηδες ἀπὸ τὴν Αἴγινα κατηγοροῦσε γι' αὐτὸ τοὺς Ἀθηναίους, ὁ Θεμιστοκλῆς ἀρνήθηκε ὅτι γίνεται τέτοιο πράγμα καὶ τοὺς κάλεσε νὰ στείλουν στὴν Ἀθῆνα ἀνθρώπους ποὺ θὰ βεβαιωθοῦν μὲ τὰ ἴδια τους τὰ μά- τια. Ἦθελε μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο καὶ νὰ δώσῃ καιρὸ στὸν περιτειχι- σμὸ καὶ νὰ κρατήσουν οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἀποσταλμένους ὡς ὁμή- ρους, ποὺ θὰ ἦταν ἐγγύηση γι' αὐτόν. Ἔτσι καὶ ἔγινε. Γιατί, ὅταν 3 οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔμαθαν τὴν ἀλήθεια, δὲν τὸν πείραξαν, παρὰ ἔκρυ- ψαν τὴ δυσἀρέσκειά τους καὶ τὸν ἄφησαν νὰ φύγῃ. Ἐπειτα ὁ Θε- μιστοκλῆς ὀχύρωνε καὶ τὸν Πειραιά, γιατί εἶχε καταλάβει τὰ φυσικὰ πλεονεκτήματα ποὺ εἶχαν τὰ λιμάνια του καὶ ἤθελε νὰ προσκολλή- σῃ ὁλόκληρῃ τὴν πόλιν μὲ τὴ θάλασσα, μὲ κάποιο τρόπο δηλαδὴ εἶχε πολιτικὴ ἀντίθετη ἀπὸ ἐκείνη ποὺ εἶχαν οἱ παλαιοὶ βασιλεῖς τῶν Ἀθηναίων. Ἐκεῖνοι, καθὼς λέγεται, προσπαθοῦσαν νὰ ἀποσπά- 4 σουν τοὺς πολῖτες ἀπὸ τὴ θάλασσα καὶ νὰ τοὺς συνηθίσουν νὰ ζοῦν ὄχι σὰ ναυτικοὶ παρὰ σὰν ἀγρότες καὶ γι' αὐτὸ ἄφησαν νὰ διαδοθῇ ὁ θρύλος γιὰ τὴν Ἀθηνᾶ, πῶς, ὅταν φιλονίκησε μαζί της ὁ Ποσειδῶνας,

ΚΕΦ. 19

Ἡ ἀνοικο-
δόμησις.

ὥς ἐρίσαντα περὶ τῆς χώρας Ποσειδῶνα δείξασα τὴν μορίαν τοῖς
δικασταῖς ἐνίκησεν. Θεμιστοκλῆς δ' οὐχ ὥσπερ Ἀριστοφάνης ὁ κω-
μικός φησι τῇ πόλει « τὸν Πειραιᾶ προσέμαξεν », ἀλλὰ τὴν πόλιν
5 ἐξῆψε τοῦ Πειραιῶς καὶ τὴν γῆν τῆς θαλάττης· ὅθεν καὶ τὸν δῆ-
μον ἠϋξησε κατὰ τῶν ἀρίστων καὶ θράσους ἐνέπλησεν, εἰς ναύτας
6 καὶ κελυστάς καὶ κυβερνήτας τῆς δυνάμεως ἀφικομένης. Διὸ καὶ
τὸ βῆμα τὸ ἐν Πυκνῇ πεπονημένον ὥστ' ἀποβλέπειν πρὸς τὴν θά-
λατταν ὕστερον οἱ τριάκοντα πρὸς τὴν χώραν ἀπέστρεψαν, οἰόμενοι
τὴν μὲν κατὰ θάλατταν ἀρχὴν γένεσιν εἶναι δημοκρατίας, ὀλιγαρχία
δ' ἦττον δυσχεραίνειν τοὺς γεωργοῦντας.

- ΚΕΦ. 20
- 1 Θεμιστοκλῆς δὲ καὶ μείζον τι περὶ τῆς ναυτικῆς διανοήθη δυνά-
μεως. Ἐπεὶ γὰρ ὁ τῶν Ἑλλήνων στόλος ἀπηλλαγμένον Ξέρξου
κατήρεν εἰς Παγασάς καὶ διεχείμαζε, δημηγορῶν ἐν τοῖς Ἀθηναίοις
ἔφη τινὰ πράξιν ἔχειν ὠφέλιμον μὲν αὐτοῖς καὶ σωτήριον, ἀπόρρη-
2 τον δὲ πρὸς τοὺς πολλούς. Τῶν δ' Ἀθηναίων Ἀριστείδη φράσαι μό-
νω κελυνόντων, κἂν ἐκεῖνος δοκιμάσῃ περαινέειν, ὁ μὲν Θεμιστο-
κλῆς ἔφρασε τῷ Ἀριστείδῃ τὸ νεώριον ἐμπρῆσαι διανοεῖσθαι τῶν
Ἑλλήνων· ὁ δ' Ἀριστείδης εἰς τὸν δῆμον προελθὼν ἔφη τῆς πρά-
ξεως ἣν διανοεῖται πράττειν ὁ Θεμιστοκλῆς μηδεμίαν εἶναι μήτε λυ-
σιτελεστέραν μήτ' ἀδικωτέραν. Οἱ μὲν οὖν Ἀθηναῖοι διὰ ταῦτα παύ-
σασθαι τῷ Θεμιστοκλεῖ προσέταξαν.
 - 3 Ἐν δὲ τοῖς Ἀμφικτυονικοῖς συνεδρίοις τῶν Λακεδαιμονίων
εἰσηγουμένων ὅπως ἀπείργονται τῆς Ἀμφικτυονίας αἱ μὴ συμμαχή-
σασαι κατὰ τοῦ Μήδου πόλεις, φοβηθεῖς μὴ Θετταλούς καὶ Ἀργεί-
ους ἔτι δὲ Θηβαίους ἐκβαλόντες τοῦ συνεδρίου παντελῶς ἐπικρατή-
σωσι τῶν ψήφων καὶ γένηται τὸ δοκοῦν ἐκείνοις, συνεῖπε ταῖς πόλε-

αὐτὴ παρουσίασε τὴν ἱερὴ ἐλιά στοὺς δικαστὲς καὶ τὸν νίκησε. Ἀντίθετα, ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν « ἐζύμωσε τὸν Πειραιά » μὲ τὴν Ἀθήνα, καθὼς λέει ὁ Ἀριστοφάνης ὁ κωμικός, παρὰ τὴν Ἀθήνα τὴν ἔδεσε μὲ τὸν Πειραιά καὶ τὴ στεριά μὲ τὴ θάλασσα. Ἔτσι καὶ τὰ δικαιώματα τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ τὰ αὗξησε ἀπέναντι τῶν ἀριστοκρατικῶν, καὶ τοὺς γέμισε θάρρος, γιατί τὴν πολιτικὴ ἐξουσία τὴν πῆραν στὰ χέρια τοὺς οἱ ναῦτες καὶ οἱ καπετάνιοι καὶ οἱ караβοκύρηδες. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ βῆμα ποὺ εἶχε στηθῇ στὴν Πνύκα ἔτσι, ὥστε νὰ βλέπη πρὸς τὴ θάλασσα, ἀργότερα οἱ τριάντα τύραννοι τὸ ἔστρεψαν πρὸς τὴν ξηρά, γιατί νόμιζαν ὅτι ἡ θαλάσσια κυριαρχία εἶναι ἡ μάνα τῆς δημοκρατίας, ἐνῶ ἡ ὀλιγαρχία εἶναι λιγότερο δυσάρεστη στοὺς γεωργούς.

Ὁ Θεμιστοκλῆς σκέφτηκε καὶ κάτι ἄλλο πιὸ βαρὺ γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴ ναυτικὴ ὑπεροχὴ τῶν Ἀθηναίων. Ὄταν ὁ ἐλληνικὸς στόλος μετὰ τὴ φυγὴ τοῦ Ξέρξη εἶχε ἀγκυροβολήσει στὴς Παγασές καὶ ἔμενε ἐκεῖ τὸ χειμῶνα, ὁ Θεμιστοκλῆς σὲ μιὰν ἀγόρευσίν του πρὸς τοὺς Ἀθηναίους εἶπε ὅτι ἔχει στὸ νοῦ του νὰ κάμῃ κάτι πολὺ ὠφέλιμο καὶ σωτήριο γι' αὐτούς, ἀλλὰ μυστικὸ γιὰ τοὺς πολλούς. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι, τοῦ ἔδωσαν ἐντολὴ νὰ τὸ πῇ μόνο στὸν Ἀριστείδη καί, ἂν ἐκεῖνος τὸ βρῇ σωστό, νὰ τὸ βάλουν σ' ἐνέργεια. Ὁ Θεμιστοκλῆς λοιπὸν ἀνακοίνωσε στὸν Ἀριστείδη ὅτι αὐτὸ ποὺ σκέφτηκε εἶναι : νὰ πᾶνε νὰ κάψουν τὸ στόλο τῶν ἄλλων Ἑλλήνων στὴς Παγασές. Καὶ ὁ Ἀριστείδης παρουσιάστηκε στὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου καὶ εἶπε ὅτι ἀπὸ τὴν πράξιν αὐτὴ ποὺ σκέφτεται νὰ κάμῃ ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἄλλη οὔτε πιὸ ὠφέλιμη οὔτε ὅμως πιὸ ἀδικη. Οἱ Ἀθηναῖοι, ὅταν ἄκουσαν αὐτά, ἔδωσαν ἐντολὴ στὸ Θεμιστοκλῆ νὰ μὴν προχωρήσῃ σὲ τέτοια ἐνέργεια.

Στ' ἀμφικτυονικά συνέδρια οἱ Λακεδαιμόνιοι πρότειναν νὰ ἀποκλειστοῦν ἀπὸ τὴν Ἀμφικτυονία οἱ πόλεις ποὺ δὲν συμπολέμησαν ἐναντίον τῶν Μήδων. Ὁ Θεμιστοκλῆς ὅμως φοβήθηκε μήπως οἱ Λακεδαιμόνιοι μ' αὐτὸ τὸν τρόπο βγάζοντας ἀπὸ τὴ μέση τοὺς Θεσσαλοὺς καὶ τοὺς Ἀργεῖους, ἀκόμη καὶ τοὺς Θηβαίους, γίνουν κύριοι ὅλων τῶν ψήφων τοῦ συνεδρίου καὶ κάνουν ὅ,τι θέλουν. Γιὰ τοῦτο μίλησε καὶ αὐτὸς ὑπερασπίζοντας τίς πόλεις καὶ κατὰφερε νὰ ἀλλάξῃ τίς γνώμες τῶν πυλαγόρων (τῶν ἀντιπροσώπων),

ΚΕΦ. 20

Ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Ἀριστείδης ὁ δίκαιος.
Ἡ ἀμφικτυονία.

σι καὶ μετέθηκε τὰς γνώμας τῶν πυλαγόρων, διδάξας ὡς τριάκοντα καὶ μία μόναι πόλεις εἰσὶν αἱ τοῦ πολέμου μετασχοῦσαι, καὶ
 4 τούτων αἱ πλεῖσται παντάπασι μικραί· δεινὸν οὖν εἰ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος ἐκσπόνδου γενομένης ἐπὶ ταῖς μεγίσταις δυσὶν ἢ τρισὶ πόλεσιν ἔσται τὸ συνέδριον. Ἐκ τούτου μὲν οὖν μάλιστα τοῖς Λακεδαιμονίοις προσέκρουσε· διὸ καὶ τὸν Κίμωνα προῆγον ταῖς τιμαῖς, ἀντίπαλον ἐν τῇ πολιτείᾳ τῷ Θεμιστοκλεῖ καθιστάντες.

ΚΕΦ. 21

- 1 Ἦν δὲ καὶ τοῖς συμμάχοις ἐπαχθῆς περιπλέων τε τὰς νήσους καὶ χρηματιζόμενος ἀπ' αὐτῶν· οἶα καὶ πρὸς Ἀνδρόλους ἀργύριον
 2 αἰτοῦντά φησιν αὐτὸν Ἡρόδοτος εἰπεῖν τε καὶ ἀκοῦσαι. Δύο γὰρ ἦκειν ἔφη θεοὺς κομίζων, Πειθὼ καὶ Βίαν· οἱ δ' ἔφασαν εἶναι καὶ παρ' αὐτοῖς θεοὺς μεγάλους δύο, Πενίαν καὶ Ἀπορίαν, ὅφ' ὧν κοινύεσθαι δοῦναι χρήματα ἐκείνῳ.
 3 Τιμοκρέων δ' ὁ Ῥόδιος μελοποιὸς ἐν ᾧσματι καθάπτεται πικρότερον τοῦ Θεμιστοκλέους, ὥς ἄλλους μὲν ἐπὶ χρήμασι φργάδας διαπραξαμένου κατελθεῖν, αὐτὸν δὲ ξένον ὄντα καὶ φίλον προεμένου
 4 δι' ἀργύριον. Λέγει δ' οὕτως·

«Ἄλλ' εἰ τὺ γὰρ Πανσανίαν ἢ καὶ τὺ γὰρ Ξάνθιππον αἰνεῖς
 ἢ τὺ γὰρ Λευτοχίδα, ἐγὼ δ' Ἀριστείδαν ἐπαινέω
 ἄνδρ' ἱερᾶν ἀπ' Ἀθανᾶν
 ἔλθειν ἕνα λῶστον· ἐπεὶ Θεμιστοκλέα γ' ἤχθαρε Λατώ,
 ψεύσταν, ἄδικον, προδόταν, δς Τιμοκρέοντα ξεῖνον ἐόντα
 ἀργυρίοισι κυβαλικοῖσι πεισθεὶς οὐ κατὰ γεν
 εἰς πατρίδα Ἰάλυσον,
 λαβὼν δὲ τρεῖς ἀργυρίου τάλαντ' ἔβα πλέων εἰς Ὀλεθρον,
 τοὺς μὲν κατὰ γων ἀδίκως, τοὺς δ' ἐκδιώκων, τοὺς δὲ καίνων.
 Ἀργυρίου δ' ὑπόπλεως, Ἰσθμοὶ γελοῖως πανδόκευε ψυχρὰ κρέα
 παρέχων·
 οἱ δ' ἦσθιον κηῦχοντο μὴ ὥραν Θεμιστοκλέος γενέσθαι.»

γιατί απόδειξε ότι μόνο τριάντα μία πόλεις είναι εκείνες που πήραν μέρος στον πόλεμο και οι περισσότερες απ' αυτές όλωσδιόλου μικρές· θὰ είναι λοιπόν επικίνδυνο — έλεγε — αν αποκλεισθῇ ὅλη ἡ ἄλλη 4
'Ελλάδα από τὴν Ἀμφικτυονία καὶ περιορισθῇ τὸ συνέδριο στὴν ἐξουσία τῶν δύο ἢ τριῶν μεγάλων πόλεων. Ἐξαιτίας αὐτοῦ ὁ Θεμιστοκλῆς ἔγινε πολὺ μισητὸς στοὺς Λακεδαιμονίους· καὶ γι' αὐτὸ προσπαθοῦσαν νὰ προωθήσουν τὸν Κίμωνα στὴν ἐκτίμηση τοῦ λαοῦ, κάνοντάς τον πολιτικὸ ἀντίπαλο τοῦ Θεμιστοκλῆ.

ΕΞΟΣΤΡΑΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΩΞΗ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ (Κεφ. 21 - 23)

Ἀλλὰ καὶ στοὺς συμμάχους ἔγινε δυσάρεστος ὁ Θεμιστοκλῆς, 1
γιατὶ περιόδευε τὰ νησιά καὶ ζητοῦσε απ' αὐτὰ νὰ τοῦ δίνουν χρήματα. Ἔτσι, λόγου χάρη, καθὼς διηγεῖται ὁ Ἡρόδοτος, ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς πῆγε στὴν Ἀνδρο νὰ ζητήσῃ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ χρήματα, εἶπε καὶ ἄκουσε τὰ ἀκόλουθα. Εἶπε πὼς ἔρχεται φέροντας μαζί του 2
δύο θεοὺς, τὴν Πειθὴ καὶ τὴ Βία· καὶ ἐκείνοι τοῦ ἀποκρίθησαν ὅτι καὶ αὐτοὶ ἔχουν δύο μεγάλους θεοὺς, τὴν Πενίαν καὶ τὴν Ἀπορίαν, πού τοὺς ἐμποδίζουν νὰ τοῦ δώσουν χρήματα.

Καὶ ὁ Τιμοκρέων, ὁ λυρικὸς ποιητὴς ἀπὸ τὴ Ρόδο, σ' ἓνα του 3
τραγούδι κατηγορεῖ μὲ πολλὴ πίκρα τὸ Θεμιστοκλῆ, γιατί τάχα ἄλλους ἐξορίστους μὲ δωροδοκίες τοὺς βοήθησε νὰ γυρίσουν στὴν πατρίδα τους, ἐνῶ αὐτὸν πού ἦταν γνώριμός του ἀπὸ φιλοξενία καὶ φίλος του, τὸν ἄφηνε στὴν ἐξορία χάρη στὸ χρῆμα.

Καὶ λέει αὐτά :

«Τὸν Πανσανία ἐσὺ παιναῖς ; Παιναῖς τὸν Ξάνθιππο ἴσως ;
Τὸ Λεωνυχίδῃ ; Ἐγὼ παιναῖ τὸν Ἀριστείδῃ, πού ἄλλος
δὲν ἦρθε ἐδῶ τόσο καλὸς ἀπ' τὴν ἱερὴν Ἀθῆναν·
γιατὶ ἡ Αἰγῶ πολὺ μισεῖ τὸν ψεύτη, τὸν προδότη,
τὸν ἄδικο Θεμιστοκλῆ, πού ἄτιμο πῆρε χρῆμα
κι ἔτσι τὸν Τιμοκρέοντα, πού φίλος του ἦταν, πίσω
δὲν ἔφερε στὸν τόπο του, τὴν Ἰάλυσο· ναί, τρία
πῆρε ἀσημένια τάλαντα καὶ πάει μὲ τὸ καράβι,
πάει στὰ τσακίσματα· ἄδικα στὸν τόπο του ἄλλον πῆγε,
ἄλλον μακριὰ τὸν ἐδιώξε καὶ σκότωσε ἄλλους πάλι.
Μὲ τρόπο πού εἶναι νὰ γελαῖς, αὐτὸς γεμάτος χρῆμα,
φίλενε κόσμον στὸν Ἰσθμό· τὰ κρέατα ἦταν κρύα
κι εὐχόνταν ὅσοι τά'τρωγαν : νὰ μὴν τὸν βρῇ ἄλλος χρόνος ! »

ΚΕΦ. 21

Παράπονα καὶ
κατηγορίες.

5 Πολὺ δ' ἀσελγεστέρα καὶ ἀναπεπταμένη μᾶλλον εἰς τὸν Θεμιστοκλέα βλασφημία χρῆται μετὰ τὴν φυγὴν αὐτοῦ καὶ τὴν καταδίκην ὁ Τιμοκρέων, ἄσμα ποιήσας οὗ ἐστὶν ἀρχή·

6 « Μοῦσα, τοῦδε τοῦ μέλεος
κλέος ἂν' Ἑλλανας τίθει,
ὥς ἔοικός καὶ δίκαιον. »

7 Λέγεται δ' ὁ Τιμοκρέων ἐπὶ μηδισμῶ φυγεῖν συγκαταψηφισαμένου τοῦ Θεμιστοκλέους. Ὡς οὖν ὁ Θεμιστοκλῆς αἰτίαν ἔσχε μηδίξειν, ταῦτ' ἐποίησεν εἰς αὐτόν·

« Οὐκ ἄρα Τιμοκρέων μόνος
Μήθοισιν ὀρκιατομεῖ,
ἀλλ' ἐντὶ κᾶλλοι δὴ πονηροί·
οὐκ ἐγὼ μόνα κόλουρις·
ἐντὶ κᾶλλαι ἀλώπεκες. »

ΚΕΦ. 22

1 Ἦδη δὲ καὶ τῶν πολιτῶν διὰ τὸ φθονεῖν ἡδέως τὰς διαβολὰς προσιεμένων, ἡγαγκάζετο λυπηρὸς εἶναι τῶν αὐτοῦ πράξεων πολ-
2 λάκις ἐν τῷ δήμῳ μνημονεύων· καὶ πρὸς τοὺς δυσχεραίνοντας· « Τί
κοπιᾶτε » εἶπεν « ὑπὸ τῶν αὐτῶν πολλάκις ἐδ' πάσχοντες ; » Ἦνέ-
3 ασε δὲ τοὺς πολλοὺς καὶ τὸ τῆς Ἀρτέμιδος ἱερὸν εἰσάμενος, ἦν Ἀ-
ριστοβούλῃν μὲν προσηγόρευσεν ὥς ἄριστα τῇ πόλει καὶ τοῖς Ἑλ-
λησι βουλευσάμενος, πλησίον δὲ τῆς οἰκίας κατεσκεύασεν ἐν Μελίτῃ
τὸ ἱερὸν οὗ νῦν τὰ σώματα τῶν θανατουμένων οἱ δῆμιοι προβά-
4 λουσι καὶ τὰ ἱμάτια καὶ τοὺς βρόχους τῶν ἀπαρχομένων καὶ καθαι-
ρεθέντων ἐκφέρουσιν. Ἐκεῖτο δὲ καὶ τοῦ Θεμιστοκλέους εἰκότιον
ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀριστοβούλης ἔτι καθ' ἡμᾶς· καὶ φαίνεται τις οὗ
τὴν ψυχὴν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ὄψιν ἥρωικὸς γενόμενος.

4 Τὸν μὲν οὖν ἐξοστρακισμὸν ἐποίησαντο κατ' αὐτοῦ κολούοντες
τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν ὑπεροχὴν, ὥσπερ εἰώθεσαν ἐπὶ πάντων οὓς ὄν-
το τῇ δυνάμει βαρεῖς καὶ πρὸς ἰσότητα δημοκρατικὴν ἀσυμμέτρους

Ἄλλὰ πολὺ πρὶ ἀσυγκράτητες καὶ πρὶ ἀνοιχτὰς βρисиές γιὰ τὸ 5
Θεμιστοκλῆ μετὰ τὴν ἐξορία καὶ τὴν καταδίκη του μεταχειρίζεται
ὁ Τιμοκρέων. Εἶχε συνθέσει τότε ἓνα τραγούδι πρὶ ἄρχιζε ἔτσι :

« Μούσα, αὐτὸ τὸ τραγούδι μου κάμε 6
στὴν Ἑλλάδα νὰ γίνῃ γνωστὸ,
ὅπως πρέπει, ὅπως εἶναι σωστὸ ».

Λέγεται ἀκόμη ὅτι ὁ Τιμοκρέων ἐξορίστηκε μὲ τὴν κατηγορία 7
τοῦ μηδισμού καὶ ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς βοήθησε στὴν καταδίκη του.
Ὅταν ὅμως ἀργότερα κατηγορήθηκε καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς πῶς εἶναι
μὲ τὸ μέρος τῶν Μήδων, ἔγραψε γι' αὐτὸν τούτους τοὺς στίχους :

« Ὁ Τιμοκρέοντας, λοιπὸν, δὲν εἶναι μόνος
πρὶ πῆγε μὲ τοὺς Μήδους,
τέτοιοι εἶναι καὶ ἄλλοι πονηροί·
δὲν εἶμαι ἡ μόνη κοφονούρα ἐγώ,
εἶν' καὶ ἄλλες ἀλεπουῖδες.»

Στὸ τέλος, ἐπειδὴ καὶ οἱ συμπολίτες του ἄρχισαν νὰ τὸν φθο- 1
νοῦν καὶ νὰ δέχωνται εὐχάριστα τὶς διαβολὰς ἐναντίον του, ὁ Θεμι-
στοκλῆς βρισκόταν στὴν ἀνάγκη νὰ γίνῃται ὀχληρὸς, ὑπενθυμίζον-
τες πολλὰς φορὰς δημόσια τὰ ὅσα ἔκαμε. Καὶ σ' ἐκείνους πρὶ δυσφο-
ροῦσαν γι' αὐτὸ εἶπε κάποτε : « Γιατί πειράζεστε πρὶ σᾶς εὐεργέ-
τοῦν οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι πολλὰς φορὰς ; » Ἄλλὰ στενοχώρησε τὸ λαὸ 2
ἀκόμη καὶ ὅταν ἱδρυσε τὸ ναὸ τῆς Ἀρτεμης, πρὶ τὴν ὀνόμασε Ἀ-
ριστοβούλη, γιατί πίστευε πῶς αὐτὸς ἔδωσε ἄριστες συμβουλὰς στὴν
πόλη καὶ στοὺς Ἕλληνας· καὶ ἔχτισε αὐτὸ τὸ ναὸ κοντὰ στὸ σπίτι
του στὴ Μελίτη, ἐκεῖ ὅπου σήμερα οἱ δῆμιοι ρίχνουν τὰ σώματα
τῶν καταδικασμένων σὲ θάνατο καὶ παίρνουν τὰ ἐνδύματα καὶ τὰ
σκοινιὰ τῶν κρεμασμένων, ὅταν τοὺς κατεβάζουν ἀπὸ τὴν ἀγχόνη.
Ὑπάρχει μάλιστα στὸ ναὸ τῆς Ἀριστοβούλης καὶ ἓνα μικρὸ ἄγαλ- 3
μα τοῦ Θεμιστοκλῆ πρὶ βρίσκεται ὡς σήμερα καὶ μᾶς δείχνει ἓναν
ἄνθρωπο πρὶ εἶχε ὄχι μόνον ψυχὴ παρὰ καὶ μορφὴ ἥρωική.

Τὸν ἐξοστρακισμό λοιπὸν τοῦ Θεμιστοκλῆ τὸν ἀποφάσισαν οἱ 4
Ἀθηναῖοι, θέλοντας νὰ περιορίσουν τὴν πολιτικὴ δύναμη καὶ τὴν
ὑπεροχὴ του, ὅπως συνήθιζαν νὰ κάνουν γιὰ ὅλους ἐκείνους πρὶ νό-
μιζαν ὅτι ἀποχτοῦσαν δύναμη μεγάλη καὶ ἀσυμβίβαστη πρὶ τὴν

ΚΕΦ. 22

Ὁ ἐξοστρα-
κισμός.

- 5 εἶναι. Κόλασις γὰρ οὐκ ἦν ὁ ἐξοστρακισμός, ἀλλὰ παραμυθία φθό-
νου καὶ κουφισμὸς ἡδομένου τῷ ταπεινοῦν τοὺς ὑπερέχοντας καὶ τὴν
δυσμένειαν εἰς ταύτην τὴν ἀτιμίαν ἀποπνέοντος.

ΚΕΦ. 23

- Ἐκπεσόντος δὲ τῆς πόλεως αὐτοῦ καὶ διατρέβοντος ἐν Ἀργεῖ,
τὰ περὶ Πανσανίαν συμπεσόντα κατ' ἐκείνου παρέσχε τοῖς ἐχθροῖς
ἀφορμάς. Ὁ δὲ γραψάμενος αὐτὸν προδοσίας Λεωβώτης ἦν ὁ Ἀλ-
2 κμαίωνος Ἀγρυλῆθεν, ἅμα συνεπαιτιωμένων τῶν Σπαρτιατῶν. Ὁ
γὰρ Πανσανίας πρᾶττων ἐκεῖνα δὴ τὰ περὶ τὴν προδοσίαν πρότε-
ρον μὲν ἀπεκρύπτετο τὸν Θεμιστοκλέα καίπερ ὄντα φίλον· ὥς δ'
εἶδεν ἐκπεπτωκότα τῆς πολιτείας καὶ φέροντα χαλεπῶς, ἐθάρρη-
σεν ἐπὶ τὴν κοινωνίαν τῶν πρᾶσσομένων παρακαλεῖν, γράμματα τοῦ
βασιλέως ἐπιδεικνύμενος αὐτῷ καὶ παροξύνων ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας
3 ὥς πονηροὺς καὶ ἀχαρίστους. Ὁ δὲ τὴν μὲν δέησιν ἀπετρέφατο τοῦ
Πανσανίου καὶ τὴν κοινωνίαν ὅλως ἀπείπατο, πρὸς οὐδέναν δὲ τοὺς
λόγους ἐξήνεγκεν οὐδὲ κατεμήνυσε τὴν πρᾶξιν, εἴτε παύσεσθαι προσ-
δοκῶν αὐτὸν εἶτ' ἄλλως καταφανῇ γενήσεσθαι σὺν οὐδενὶ λογισμῷ
4 πραγμάτων ἀτόπων καὶ παραβόλων ὀρεγόμενον. Οὕτω δὲ τοῦ Παν-
σανίου θανατωθέντος, ἐπιστολαί τινες ἀνευρεθεῖσαι καὶ γράμματα
περὶ τούτων εἰς ὑποψίαν ἐνέβαλον τὸν Θεμιστοκλέα· καὶ κατεβόων
μὲν αὐτοῦ Λακεδαιμόνιοι, κατηγοροῦν δ' οἱ φθονοῦντες τῶν πολι-
τῶν, οὐ παρόντος, ἀλλὰ διὰ γραμμάτων ἀπολογουμένου μάλιστα ταῖς
5 προτέραις κατηγορίαις. Διαβαλλόμενος γὰρ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν πρὸς
τοὺς πολίτας ὥς ἄρχειν μὲν αἰεὶ ζητῶν, ἄρχεσθαι δὲ μὴ πεφνκῶς μη-
δὲ βουλόμενος, οὐκ ἂν ποτε βαρβάροις αὐτὸν οὐδὲ πολεμίους ἀποδό-
6 σθαι μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Οὐ μὴν ἀλλὰ συμπεισθεὶς ὑπὸ τῶν κατηγο-

ισότητα πού απαιτεί η δημοκρατία. Γιατί ο έξοστρακισμός δεν ήταν 5 τιμωρία, παρά ικανοποίηση και κατευνασμός του φθόνου, πού βρίσκει ευχάριστη να ταπεινώνει τους ξεχωριστούς και ξεθυμαίνει με αυτή την ατίμωση.

"Όταν εξορίστηκε από την πατρίδα του ο Θεμιστοκλής και τον 1 καιρό πού έμενε στο "Αργος, τὰ ὅσα ἔγιναν τότε μετὰ τὸν Πausανία ἔδωσαν νέες ἀφορμὲς στοὺς ἐχθροὺς του νὰ τὸν κατηγορήσουν. Αὐτὸς πού τὸν κατάγγειλε γιὰ προδοσία ἦταν ὁ Λεωβῶτης, ὁ γιὸς τοῦ Ἀλκμαίωνα ἀπὸ τὸ δῆμο τῆς Ἀργυλῆς, συγχρόνως ὅμως τὸν κατηγοροῦσαν καὶ οἱ Σπαρτιάτες. Γιατὶ ὁ Πausανίας, ὅταν σχεδίαζε ἐκεῖνη τὴ γνωστὴ προδοσία του, στὴν ἀρχὴ ἔκρυβε τὰ σχέδιά του ἀπὸ τὸ Θεμιστοκλῆ, ἂν καὶ ἦταν φίλος του. "Όταν ὅμως τὸν εἶδε ἐξορισμένο ἀπὸ τὴν πόλιν του καὶ ἀγαναχτισμένο, πῆρε τὸ θάρρος καὶ τοῦ πρότεινε νὰ συμπράξῃ καὶ αὐτὸς στὶς ἐνέργειές του. Τοῦ ἔδειξε μάλιστα καὶ ἔγγραφα τοῦ βασιλεῖα τῶν Περσῶν καὶ τὸν ἐξερέθιζε ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, λέγοντας πὼς εἶναι κακοὶ καὶ ἀχάριστοι. Αὐτὸς ὅμως δὲ δέχτηκε τὴν πρόταση τοῦ Πausανία καὶ ἀρνήθηκε ὁλότελα τὴ συμμετοχὴ του, μὰ σὲ κανέναν δὲ φανέρωνε ὅσα 3 τοῦ εἶπε οὔτε κατάγγειλε τὴν πράξη, γιατί πίστευε ἢ πὼς ὁ Πausανίας θὰ σταματήσει μόνος του κάθε ἄλλη ἐνέργειά του ἢ πὼς με ἄλλο τρόπο θὰ φανερωθῇ, ἀφοῦ ἐπιζητοῦσε πράγματα παράδοξα καὶ ἐπικίνδυνα.

"Όταν ὅμως ὕστερ' ἀπ' αὐτὰ ὁ Πausανίας θανατώθηκε, βρέθηκαν 4 μερικὲς ἐπιστολὲς καὶ ἔγγραφα σχετικὰ μετὰ τὶς ἐνέργειές του αὐτὲς πού γεννοῦσαν ὑποψίες γιὰ τὸ Θεμιστοκλῆ. Καὶ φώναζαν ἐναντίον του οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ τὸν κατηγοροῦσαν ὅσοι συμπολίτες του τὸν φθονοῦσαν, ἐνῶ αὐτὸς δὲν ἦταν παρὼν καὶ ἀναγκάζοταν νὰ ἀπολογῆται μετὰ ἔγγραφες ἐκθέσεις μετὰ τὶς ὁποῖες ἀναιροῦσε προπάντων 5 τὶς προηγουμένους κατηγορίες. Καὶ ἔγραφε ὅτι, ἀφοῦ οἱ ἴδιοι οἱ ἀντίπαλοί του τὸν κατηγοροῦν πρὸς τοὺς συμπολίτες του πὼς πάντοτε ζητεῖ νὰ ἐξουσιάζῃ καὶ πὼς δὲν εἶναι τὸ φυσικὸ του οὔτε καὶ θέλει νὰ βρισκεται κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία ἄλλου, πὼς θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ πουλήσῃ τὸν ἑαυτό του μαζί μετὰ ὅλη τὴν Ἑλλάδα σὲ βαρβάρους καὶ μάλιστα σ' ἐχθρούς ; Μολαταῦτα ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου 6 τελικὰ πείστηκε ἀπὸ τοὺς κατηγοροὺς καὶ ἔστειλε ἀνθρώπους μετὰ τὴν

ΚΕΦ. 23

Κατηγορία
ἐσχάτης προ-
δοσίας.

ρούντων ὁ δῆμος ἔπεμψεν ἄνδρας οἷς εἴρητο συλλαμβάνειν καὶ ἀνάγειν αὐτὸν κριθησόμενον ἐν τοῖς Ἑλλήσιν.

ΚΕΦ. 24

- 1 Προαισθόμενος δ' ἐκεῖνος εἰς Κέρκυραν διεπέρασεν, οὔσης αὐτῷ πρὸς τὴν πόλιν εὐεργεσίας. Γενόμενος γὰρ αὐτῶν κριτῆς πρὸς Κορινθίους ἐχόντων διαφοράν, ἔλυσε τὴν ἔχθραν εἴκοσι τάλαντα κρίνας τοὺς Κορινθίους καταβαλεῖν καὶ Λευκάδα κοινῇ νέμειν ἀμφοτέρων
- 2 ἄποικον. Ἐκεῖθεν δ' εἰς Ἑπειρον ἔφυγε· καὶ διωκόμενος ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων ἔρριψεν ἑαυτὸν εἰς ἐλπίδας χαλεπὰς καὶ ἀπόρους καταφυγῶν πρὸς Ἀδμητον, ὃς βασιλεὺς μὲν ἦν Μολοσσῶν, δεηθεὶς δέ τι τῶν Ἀθηναίων καὶ προπηλακισθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους, ὅτ' ἠκμαζεν ἐν τῇ πολιτείᾳ, δι' ὀργῆς εἶχεν αὐ-
- 3 τὸν αἰεὶ καὶ δηλὸς ἦν εἰ λάβοι τιμωρησόμενος. Ἐν δὲ τῇ τότε τύχῃ μᾶλλον ὁ Θεμιστοκλῆς φοβηθεὶς συγγενῇ καὶ πρόσφατον φθόνον ὀργῆς παλαιᾶς καὶ βασιλικῆς, ταύτῃ φέρων ὑπέθηκεν ἑαυτόν, ἰκέτης
- 4 τοῦ Ἀδμήτου καταστάς ἰδίῳ τινι καὶ παρηλλαγμένον τρόπον. Ἐχων γὰρ αὐτοῦ τὸν νῆδον ὄντα παῖδα πρὸς τὴν ἐστίαν προσέπεσε, ταύτην μεγίστην καὶ μόνην σχεδὸν ἀναντίρρητον ἡγουμένων ἱκεσίαν
- 5 τῶν Μολοσσῶν. Ἐνιοὶ μὲν οὖν Φθίαν τὴν γυναῖκα τοῦ βασιλέως λέγουσιν ὑποθέσθαι τῷ Θεμιστοκλεῖ τὸ ἰκέτευμα τοῦτο καὶ τὸν νῆδον ἐπὶ τὴν ἐστίαν καθίσει μετ' αὐτοῦ· τινὲς δ' αὐτὸν τὸν Ἀδμητον, ὥς ἀφοσιώσαιο πρὸς τοὺς διώκοντας τὴν ἀνάγκην δι' ἣν οὐκ ἐκδίδωσι τὸν ἄνδρα, διαθεῖναι καὶ συντραγωδεῖν τὴν ἱκεσίαν.
- 6 Ἐκεῖ δ' αὐτῷ τὴν γυναῖκα καὶ τοὺς παῖδας ἐκκλέψας ἐκ τῶν Ἀθηναίων Ἐπικράτης ὁ Ἀχαρνεὺς ἀπέστειλεν· ὃν ἐπὶ τούτῳ Κίμων
- 7 ὕστερον κρίνας ἐθανάτωσεν, ὥς ἱστορεῖ Σησίμβροτος. Εἴτ' οὐκ οἶδ'

ἐντολὴ νὰ τὸν πιάσουν καὶ νὰ τὸν φέρουν, γιὰ νὰ δικαστῇ σὲ κοινὸ συνέδριο τῶν Ἑλλήνων.

Ο ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΣΤΗΝ ΕΞΟΡΙΑ (κεφ. 24-25)

Ἐκεῖνος τὸ κατάλαβε καὶ πρόφτασε νὰ περάσῃ στὴν Κέρκυρα, πού ἄλλοτε τὴν εἶχε εὐεργετήσῃ. Γιατί, ὅταν ὀρίστηκε διαιτητὴς τῶν Κερκυραίων πού εἶχαν κάποια διαφορὰ μὲ τοὺς Κορινθίους, κατάρφερε νὰ διαλύσῃ τὴν ἔχθρα τοὺς μὲ τὴν κρίση πού ἔβγαλε νὰ πληρώσουν οἱ Κορίνθιοι εἴκοσι τάλαντα καὶ νὰ κυβερνοῦν ἀπὸ κοινοῦ τὴ Λευκάδα, πού ἦταν ἀποικία καὶ τῶν δύο λαῶν. Ἀπ' ἐκεῖ πῆγε στὴν Ἠπειρὸ καί, ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἄρχισαν νὰ τὸν καταδιώκουν, ρίχτηκε σὲ προσπάθειες ἐπικίνδυνες καὶ ἀπελπιστικές. Σκέφτηκε νὰ καταφύγῃ στὴν Ἀδμητο, τὸ βασιλιά τῶν Μολοσσῶν. Αὐτὸς ἄλλοτε εἶχε ζητήσει κάτι ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ τὸ ἀρνήθηκε ὑβριστικά, ὅταν βρισκόταν στὴν ἀκμὴ τῆς πολιτικῆς του δύναμης· γιὰ τοῦτο ὁ Ἀδμητος ἦταν πάντοτε ὀργισμένος ἐναντίον του καὶ ἦταν φανερό πῶς, ἂν τὸν ἐπίανε, θὰ ἔπαιρνε ἐκδίκηση. Ἀλλὰ στὴ δύσκολη θέσῃ πού ἔτυχε νὰ βρεθῇ τότε ὁ Θεμιστοκλῆς, φοβήθηκε περισσότερο τὸν πρόσφατο φθόνο τῶν συμπατριωτῶν του παρὰ τὴν παλιὰ ὀργὴ τοῦ ξένου βασιλιᾶ καὶ παραδόθηκε στὸ ἑλεός του· ἐγινε ἰκέτης του, ἀλλὰ μ' ἓναν τρόπο ξεχωριστὸ καὶ ἀσυνήθιστο. Κρατώντας στὴν ἀγκαλιά του τὸ γιό τοῦ βασιλιᾶ, πού ἦταν μικρὸ παιδί, γονάτισε μπροστὰ στὴν ἐστία· καὶ αὐτὸ τὸ θεωροῦν οἱ Μολοσσοὶ σὰν τὴν πιὸ μεγάλη καὶ σχεδὸν μόνη ἱκεσία πού δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν ἀρνηθῇ. Μερικοὶ λένε πὼς ἡ Φθία, ἡ γυναῖκα τοῦ βασιλιᾶ, ὑπόδειξε στὸ Θεμιστοκλῆ αὐτὸ τὸν τρόπο τῆς ἱκεσίας καὶ πὼς ἡ ἴδια ἔβαλε τὸ γιό της νὰ καθίσῃ μαζί του μπροστὰ στὴν ἐστία. Ἄλλοι πάλι λένε πὼς ὁ ἴδιος ὁ Ἀδμητος, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ ἐπικαλεστῇ ἀπέναντι ἐκείνων πού κυνηγοῦσαν τὸ Θεμιστοκλῆ θρησκευτικοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ἦταν ἀνάγκη νὰ μὴν τὸν παραδώσῃ, μηχανεύτηκε ἀπὸ πρὶν καὶ ἔπαιξε μαζί του αὐτὴ τὴ σκηνὴ τῆς ἱκεσίας. Ἐκεῖ στὴν Ἠπειρὸ καὶ ὁ Ἐπικράτης ἀπὸ τίς Ἀχαρνές ἔστειλε κρυφὰ ἀπὸ τὴν Ἀθῆνα στὸ Θεμιστοκλῆ τὴ γυναῖκα του καὶ τὰ παιδιά του. Καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὁ Κίμων ἀργότερα τὸν κατάγγειλε καὶ ἐγινε αἰτία νὰ θανατωθῇ, ὅπως ἱστορεῖ ὁ Στησίμβροτος. Ἐπειτα δὲν ξέρω πὼς, ξεχνώντας αὐτὰ

ΚΕΦ. 24

Στὸ βασιλιά
τῶν Μολοσσῶν.

ὅπως ἐπιλαθόμενος τούτων ἢ τὸν Θεμιστοκλέα ποιῶν ἐπιλαθόμενον πλεῦσαι φησιν εἰς Σικελίαν καὶ παρ' Ἰέρωνος αἰτεῖν τοῦ τυράννου τὴν θυγατέρα πρὸς γάμον, ὑπισχνούμενον αὐτῷ τοὺς Ἑλληνας ὑπηκόους ποιήσειν· ἀποτρεψαμένου δὲ τοῦ Ἰέρωνος, οὕτως εἰς τὴν Ἀσίαν ἀπᾶραι.

ΚΕΦ. 25

- 1 Ταῦτα δ' οὐκ εἰκός ἐστιν οὕτω γενέσθαι. Θεόφραστος γὰρ ἐν τοῖς Περὶ βασιλείας ἱστορεῖ τὸν Θεμιστοκλέα, πέμψαντος εἰς Ὀλυμπίαν Ἰέρωνος ἵππους ἀγωνιστὰς καὶ σκηνὴν τινα κατασκευασμένην πολυτελῶς στήσαντος, εἰπεῖν ἐν τοῖς Ἑλλήσι λόγον ὡς χρὴ τὴν σκηνὴν διαρπάσαι τοῦ τυράννου καὶ κωλύσαι τοὺς ἵππους ἀγωνίσασθαι. 2
- Θουκυδίδης δὲ φησι καὶ πλεῦσαι αὐτὸν ἐπὶ τὴν ἐτέραν καταβάττα θάλατταν ἀπὸ Πύδνης, οὐδενὸς εἰδότος ὅστις εἷη τῶν πλεόντων, μέχρι οὗ πνεύματι τῆς ὀλκάδος εἰς Θάσον καταφερομένης ὑπ' Ἀθηναίων πολιορκουμένην τότε, φοβηθεὶς ἀναδείξειεν ἑαυτὸν τῷ τε ναυκλήρῳ καὶ τῷ κυβερνήτῃ, καὶ τὰ μὲν δεόμενος, τὰ δ' ἀπειλῶν καὶ λέγων ὅτι κατηγορήσοι καὶ καταφεύσοιτο πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ὡς οὐκ ἀγνοοῦντες, ἀλλὰ χρήμασι πεισθέντες ἐξ ἀρχῆς ἀναλάβοιεν αὐτόν, οὕτως ἀναγκάσειε παραπλεῦσαι καὶ λαβέσθαι τῆς Ἀσίας.
- 3 Τῶν δὲ χρημάτων αὐτῷ πολλὰ μὲν ὑπεκκλαπέντα διὰ τῶν φίλων εἰς Ἀσίαν ἔπλει τῶν δὲ φανερῶν γενομένων καὶ συναχθέντων εἰς τὸ δημόσιον Θεόπομπος μὲν ἑκατὸν τάλαντα, Θεόφραστος δ' ὀγδοήκοντά φησι γενέσθαι τὸ πλῆθος, οὐδὲ τριῶν ἄξια τάλαντων κεκτημένου τοῦ Θεμιστοκλέους πρὶν ἅπτεσθαι τῆς πολιτείας.

ΚΕΦ. 26

- 1 Ἐπεὶ δὲ κατέπλευσεν εἰς Κύμην καὶ πολλοὺς ἥσθετο τῶν ἐπὶ θαλάττῃ παραφυλάττοντας αὐτὸν λαβεῖν, μάλιστα δὲ τοὺς περὶ Ἐργοτέλη καὶ Πυθόδωρον — ἦν γὰρ ἡ θήρα λυσιτελὴς τοῖς τὸ κερδαί-

πού έγραψε ή παριστάνοντας πώς ό Θεμιστοκλής ξέχασε όλους και όλα, γράφει πώς τράβηξε για τή Σικελία και ζήτησε από τόν 'Ιέρωνα τόν τύραννο τή θυγατέρα του σέ γάμο μέ τήν ύπόσχεση νά φέρη τούς 'Ελληνες στήν έξουσία του και πώς, έπειδή ό 'Ιέρων άρνήθηκε, πέρασε πρós τήν 'Ασία.

'Αλλά όλα αυτά δέ φαίνεται νά έγιναν πράγματι έτσι. Γιατί ό Θεόφραστος στό βιβλίό του « Περì βασιλείας » έξιτορεϊ ότι, όταν ό 'Ιέρων έστειλε στήν 'Ολυμπία άλογα έξασκημένα για τούς άγώνες και έστρεψε μιá σκηνή μέ πολλά στολίδια, ό Θεμιστοκλής μίλησε στους 'Ελληνες και τούς είπε ότι πρέπει νά καταξεσκίσουν τή σκηνή του τυράννου και νά έμποδίσουν τά άλογά του νά πάρουν μέρος στους άγώνες. Και ό Θουκυδίδης λέει ότι ό Θεμιστοκλής, αφού κατέβηκε στήν άλλη θάλασσα, δηλαδή στό Αίγαίο, έπλευσε από τήν Πύδνα, χωρίς κανείς από τούς συνταξιδιώτες του νά ξέρη ποιός είναι. Έπειτα όμως, όταν τó φορτηγό πλοίο μέ τó όποίο ταξίδευε τó έφερνε σφοδρός άνεμος πρós τή Θάσο, πού τότε τήν πολιορκούσαν οί 'Αθηναίοι, αναγκάστηκε από φόβο νά φανερώση τήν ταυτότητά του στό ναύκληρο και τόν πλοίαρχο. Και πρώτα τούς παρακαλούσε, έπειτα τούς άπειλούσε και τούς έλεγε ότι θά τούς κατηγορήσει και θά πη ψέματα στους 'Αθηναίους πώς τάχα έξαρχής τόν πήραν μαζί τους όχι γιατί δέν ήξεραν ποιός είναι, παρά γιατί δωροδοκήθηκαν. Έτσι τούς ανάγκασε νά παραπλεύσουν τή Θάσο και νά φτάσουν στήν 'Ασία. 'Από τήν περιουσία του ένα μεγάλο μέρος τó έβγαλαν κρυφά οί φίλοι του για λογαριασμό του και πήγε στήν 'Ασία τó άλλο μέρος πού ανακαλύφτηκε και μεταφέρθηκε στό δημόσιο ταμείο ήταν εκατό τάλαντα, όπως λέει ό Θεόπομπος, όγδόντα, όπως λέει ό Θεόφραστος, ενώ ό Θεμιστοκλής δέν είχε περιουσία πού νά άξίζει ούτε τρία τάλαντα, όταν άρχισε νά πολιτεύεται.

Ο ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΣΤΗΝ ΑΣΙΑ (Κεφ. 26 - 29)

"Όταν προσορμίστηκε και βγήκε στήν Κύμη κατάλαβε ότι πολλοί από εκείνους πού βρίσκονταν στήν παραλία παραφύλαγαν νά τόν πιάσουν και μάλιστα οί άνθρωποι του 'Εργοτέλη και του Πυθόδωρου, γιατί αυτό τó κυνήγι ήταν αρκετά προσδοφόρο για εκείνους τουλάχιστον.

ΚΕΦ. 25

Ο Θεμιστοκλής φεύγει από τήν 'Ελλάδα.

ΚΕΦ. 26

Στήν Κύμη της Μ. 'Ασίας

νειν ἀπὸ παντὸς ἀγαπῶσι, διακοσίων ἐπικεκηρυγμένων αὐτῷ ταλάντων ὑπὸ τοῦ βασιλέως — ἔφυγεν εἰς Αἰγᾶς, Αἰολικὸν πολισμάτιον, ὑπὸ πάντων ἀγνωσόμενος πλὴν τοῦ ξένου Νικογένους, ὃς Αἰολέων πλείστην οὐσίαν ἐκέκτητο καὶ τοῖς ἄνω δυνατοῖς γνώριμος ὑπῆρχε.

- 2 Παρὰ τούτῳ κρυπτόμενος ἡμέρας ὀλίγας διέτριψεν· εἴτα μετὰ τὸ δεῖπνον ἐκ θυσίας τινὸς Ὀλβιος ὁ τῶν τέκνων τοῦ Νικογένους παιδαγωγὸς ἔκφρων γενόμενος καὶ θεοφόρητος ἀνεφώνησεν ἐν μέτρῳ
- 3 ταυτί· « Νυκτὶ φωνήν, νυκτὶ βουλήν, νυκτὶ τὴν νίκην δίδου. » Καὶ μετὰ ταῦτα κατακοιμηθεὶς ὁ Θεμιστοκλῆς ὄναρ ἔδοξεν ἰδεῖν δράκοντα κατὰ τῆς γαστρὸς αὐτοῦ περιελιττόμενον καὶ προσανέροποντα τῷ τραχήλῳ· γενόμενον δ' αἰετόν, ὥς ἦφατο τοῦ προσώπου, περιβαλόντα τὰς πτέρυγας ἐξᾶραι καὶ κομίζειν πολλὴν ὁδόν, εἴτα χρυσοῦ τιнос κηρυκείου φανέντος, ἐπὶ τούτῳ στήσαι βεβαίως αὐτὸν ἀμυχά-
- 4 νου δείματος καὶ ταραχῆς ἀπαλλαγέντα. Πέμπεται δ' οὖν ὑπὸ τοῦ Νικογένους μηχανησαμένου τι τοιόνδε. Τοῦ βαρβαρικοῦ γένους τὸ πολὺ καὶ μάλιστα τὸ Περσικὸν εἰς ζηλοτυπίαν τὴν περὶ τὰς γυναῖ-
- 5 κας ἄγριον φύσει καὶ χαλεπὸν ἔστιν. Οὐ γὰρ μόνον τὰς γαμετάς, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀργυρωνήτους ἰσχυρῶς παραφυλάττουσιν, ὥς ὑπὸ μηδενὸς ὁρᾶσθαι τῶν ἐκτός, ἀλλ' οἶκοι μὲν διαιτᾶσθαι κατακεκλειμένας, ἐν δὲ ταῖς ὁδοιπορίαις ὑπὸ σκηναῖς κύκλῳ περιπεφραγμένας ἐπὶ τῶν
- 6 ἄρμαμαξῶν ὀχεῖσθαι. Τοιαύτης τῷ Θεμιστοκλεῖ κατασκευασθείσης ἀπήνης καταδὺς ἐκομίζετο, τῶν περὶ αὐτὸν αἰεὶ τοῖς ἐντυγχάνουσι καὶ πυνθανομένοις λεγόντων ὅτι γύναιον Ἑλληνικὸν ἄγουσιν ἀπ' Ἰωνίας πρὸς τινα τῶν ἐπὶ θύραις βασιλέως.

χιστο· πού ἀγαποῦν νὰ κερδίζουν μὲ κάθε τρόπο, ἀφοῦ εἶχαν ὀριστῇ ἀπὸ τὸ βασιλιά διακόσια τάλαντα ὡς χρηματικὴ ἀμοιβὴ γιὰ τὴ σύλληψή του. Γι' αὐτὸ ἔφυγε καὶ πῆγε στὴς Αἰγές, μιὰ μικρὴ αἰολικὴ πόλη, ὅπου κανένας δὲν τὸν ἤξερε ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Νικογέννη, ἓνα φίλο του ἀπὸ παλιὰ φιλοξενία, πού ἦταν ὁ πιὸ πλούσιος ἀπὸ ὅλους τοὺς Αἰολεῖς καὶ εἶχε πολλὰς γνωριμίες μὲ τοὺς ἰσχυροὺς τῶν ἐσωτερικῶν πόλεων τῆς Ἀσίας. Ἐμεινε κρυμμένος στὸ σπίτι του λίγες μέρες καὶ ἓνα βράδυ ὁ Ὀλβιος, ὁ παιδαγωγὸς τῶν παιδιῶν τοῦ Νικογέννη, μετὰ τὸ γεῦμα πού τὸ ἀκολούθησε θυσία, ἔγινε ἑξαλλος καί, σὰ νὰ τοῦ ἤρθε θεία ἔμπνευση, φώναξε δυνατὰ αὐτὰ ἐδῶ τὰ λόγια σὲ μέτρο βαλμένα :

« Τῆς νύχτας ἄκου τὴ φωνή, τῆς νύχτας πάρε συμβουλὴ
καὶ ἡ νύχτα θὰ νικήσῃ.»

Ἦτοτε· ἀπ' αὐτὸ ὁ Θεμιστοκλῆς ἔπεσε νὰ κοιμηθῇ καὶ βυθισμένος στὸν ὕπνο εἶδε ἓνα ὄνειρο. Τοῦ φάνηκε πὼς ἔβλεπε ἓνα μεγάλο φίδι νὰ τυλίγεται γύρω ἀπὸ τὴν κοιλιὰ του καὶ νὰ σέρνεται πρὸς τὸ λαιμό· ἔπειτα εἶδε πὼς τὸ φίδι, μόλις τοῦ ἄγγιξε τὸ πρόσωπο, ἔγινε μεμιάς ἀετὸς πού τὸν ἀγκάλιασε μὲ τὶς φτερούγες του, τὸν σήκωσε, τὸν ἔφερε μακριά· ἐκεῖ ἑξαφνα φάνηκε ἓνα χρυσὸ ραβδί σὰν ἀπὸ ἐκεῖνα πού κρατοῦν οἱ κήρυκες, καὶ τὸν ἔστησε σταθερὰ πάνω σ' αὐτὸ· τότε αἰσθάνθηκε πὼς λυτρώθηκε ἀπὸ τὴν τρομερὴ ἀγωνία καὶ τὴν ταραχὴ πού τὸν εἶχαν κυριέψει.

Ἐπιτέλους ὁ Νικογέννης τὸν φυγαδεύει, ἀφοῦ μηχανεύτηκε τὸν ἀκόλουθο τρόπο γιὰ τὴ σωτηρία του. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς βαρβαρικοὺς λαοὺς καὶ μάλιστα οἱ Πέρσες ἔχουν ἀπὸ φύση μιὰ ζηλοτυπία γιὰ τὶς γυναῖκες τους, ἄγρια καὶ ἀνυπόφορη· ὅχι μόνο τὶς συζύγους τους παρὰ καὶ τὶς δοῦλες τους τὶς φυλάγουν αὐστηρά, ὥστε νὰ μὴν τὶς βλέπῃ κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἔξω τοῦ σπιτιοῦ, τὶς ἀφήνουν νὰ ζοῦν διαρκῶς κλεισμένες μέσα στὸ σπίτι καί, ὅταν εἶναι νὰ ταξιδέψουν, τὶς μεταφέρουν κάτω ἀπὸ σκηνὲς στημένες στὰ ἀμάξια καὶ περικλεισμένες ὁλόγυρα μὲ παραπετάσματα. Ἐνα τέτοιο ἀμάξι κατασκευάστηκε καὶ γιὰ τὸ Θεμιστοκλῆ, πού χώθηκε μέσα, καὶ οἱ σύνοδοι πού τὸν πῆγαιναν καὶ περιτριγύριζαν τὸ ἀμάξι, σὲ ὅσους συναντοῦσαν στὸ δρόμο καὶ ρωτοῦσαν τί κουβαλοῦν, ἔλεγαν πὼς ὀδηγοῦν μιὰ κοπέλα Ἑλληνίδα ἀπὸ τὴν Ἰωνία πρὸς κάποιον αὐλικὸ τοῦ βασιλιᾶ.

ΚΕΦ. 27

- 1 Θουκυδίδης μὲν οὖν καὶ Χάρων ὁ Λαμψακηνὸς ἱστοροῦσι τεθνη-
κότος Ξέρξου πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ τῷ Θεμιστοκλεῖ γενέσθαι τὴν
ἐντευξιν. Ἐφορος δὲ καὶ Δείων καὶ Κλείταρχος καὶ Ἡρακλείδης
2 ἔτι δ' ἄλλοι πλείονες πρὸς αὐτὸν ἀφικέσθαι τὸν Ξέρξην. Τοῖς δὲ
χροنيκοῖς δοκεῖ μᾶλλον ὁ Θουκυδίδης συμφέρεσθαι, καίπερ οὐδ' αὐ-
τοῖς ἀτρέμα συντεταραγμένοι. Ὁ δ' οὖν Θεμιστοκλῆς γενόμενος
παρ' αὐτὸ τὸ δεινὸν ἐντυγχάνει πρῶτον Ἀρταβάνῳ τῷ χιλιάρχῳ, λέ-
γων Ἑλλήν μὲν εἶναι, βούλεσθαι δ' ἐντυχεῖν βασιλεῖ περὶ πραγμά-
3 των μεγάλων καὶ πρὸς ᾧ τυγχάνοι μάλιστα σπουδάζων ἐκεῖνος. Ὁ
δὲ φησιν· «ὦ ξένε, νόμοι διαφέρουσιν ἀνθρώπων· ἄλλα δ' ἄλλοις
4 καλά· καλὸν δὲ πᾶσι τὰ οἰκεία κοσμεῖν καὶ σφῶζειν. Ὑμᾶς μὲν οὖν
ἐλευθερίαν μάλιστα θανμάζειν καὶ ἰσότητα λόγος· ἡμῖν δὲ πολλῶν
νόμων καὶ καλῶν ὄντων κάλλιστος οὗτός ἐστι, τιμᾶν βασιλέα καὶ
5 προσκυνεῖν ὡς εἰκόνα θεοῦ τοῦ πάντα σφῶζοντος. Εἰ μὲν οὖν ἐπαίων
τὰ ἡμέτερα προσκυνήσεις, ἔστι σοι καὶ θεάσασθαι βασιλέα καὶ προ-
σειπεῖν· εἰ δ' ἄλλο τι φρονεῖς, ἀγγέλοις ἐτέροις χρήσῃ πρὸς αὐτόν.
6 Βασιλεῖ γὰρ οὐ πάτριον ἀνδρὸς ἀκροᾶσθαι μὴ προσκυνήσαντος.» Ταῦθ'
ὁ Θεμιστοκλῆς ἀκούσας λέγει πρὸς αὐτόν· «Ἄλλ' ἐγὼ τὴν βασιλέως,
ὦ Ἀρτάβανε, φήμην καὶ δύναμιν αὐξήσων ἀφίγμαι, καὶ αὐτός τε
πέισομαι τοῖς ὑμετέροις νόμοις, ἐπεὶ θεῶ τῷ μεγαλύνοντι Πέρσας
οὕτω δοκεῖ, καὶ δι' ἐμὲ πλείονες τῶν νῦν βασιλέα προσκυνήσουσιν.
7 Ὡστε τοῦτο μὴδὲν ἐμποδῶν ἔστω τοῖς λόγοις οὐδ' βούλομαι πρὸς
ἐκεῖνον εἰπεῖν.» «Τίνα δὲ» εἶπεν ὁ Ἀρτάβανος· «Ἑλλήνων ἀφι-
χθαι φῶμεν; οὐ γὰρ ἰδιώτῃ τὴν γνώμην ἔοικας.» Καὶ ὁ Θεμιστο-
κλῆς· «Τοῦτ' οὐκ ἂν» ἔφη· «πύθοιτό τις, Ἀρτάβανε, πρότερος βα-
σιλέως.»
- 8 Οὕτω μὲν ὁ Φανίας φησίν. Ὁ δ' Ἐρατοσθένης ἐν τοῖς Περὶ

ΚΕΦ. 27

Στή βασιλική
αδλή των
Περσών.

Ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Χάρων ἀπὸ τῆ Λάμφακο γράφουν στὶς ἱστο- 1
ρίες τους ὅτι μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ξέρξη, ὅταν πιά βασιλεὺς ὁ γιὸς
του, σ' αὐτὸν παρουσιάστηκε ὁ Θεμιστοκλῆς. Ἀλλὰ ὁ Ἐφορος, ὁ 2
Δεῖνων, ὁ Κλείταρχος, ὁ Ἡρακλείδης καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀκόμη λέ-
νε πὼς ὁ Θεμιστοκλῆς πῆγε στὸν ἴδιο τὸν Ξέρξη. Φαίνεται ὅμως 3
ὅτι ὁ Θουκυδίδης συμφωνεῖ περισσότερο μὲ τὰ ἐπίσημα χρονικά,
μολονότι καὶ αὐτὰ ἀκόμη δὲ βρίσκονται σὲ λίγη σύγχυση.

Ὁ Θεμιστοκλῆς λοιπόν, ὅταν βρέθηκε κοντὰ στὴν κρίσιμη ὥρα
τοῦ ταξιδιοῦ του, συναντᾷ πρῶτα τὸν Ἀρτάβανο τὸν χιλιάρχο καὶ
τοῦ λέει ὅτι εἶναι Ἕλληνας καὶ θέλει νὰ συναντηθῇ μὲ τὸ βασιλιά
γιὰ σπουδαῖες ὑποθέσεις πού τὸν ἐνδιαφέρουν ἐξαιρετικά. Αὐτὸς 3
τοῦ ἀπαντᾷ : « Ξένο μου, οἱ συνήθειες τῶν ἀνθρώπων εἶναι διαφο-
ρετικὲς σὲ κάθε τόπο. Ἀλλὰ νομίζουν καλὰ ἐδῶ καὶ ἄλλα ἄλλου.
Μὰ ὅλοι νομίζουν σωστὸ νὰ τιμοῦν καὶ νὰ διατηροῦν τίς δικές τους
ἰδιαίτερες συνήθειες. Ἐσεῖς βέβαια λένε πὼς ἐκτιμᾶτε περισσότερο 4
τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰσότητά. ἡμεῖς πάλι ἔχομε πολλές καλὲς συ-
νήθειες, μὰ καλύτερη ἀπ' ὅλες εἶναι αὕτη : νὰ τιμοῦμε καὶ νὰ προ-
σκυνοῦμε τὸ βασιλιά, σὰν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ πού κυβερνᾷ τὰ πάντα.
Ἄν λοιπὸν ἀποδεχτῇς τὴ δική μας συνήθεια καὶ προσκυνήσης τὸ 5
βασιλιά, τότε σοῦ ἐπιτρέπεται καὶ νὰ τὸν δῇς καὶ νὰ τοῦ μιλήσης·
ἂν ὅμως ἔχῃς ἄλλα στὸ νοῦ σου, θὰ πρέπη νὰ βρῇς ἄλλους ἀγγελιο-
φόρους γιὰ νὰ ἐπικοινωνήσης μὲ αὐτόν. Γιατὶ εἶναι πατροπαράδο-
τος νόμος γιὰ τὸ βασιλιά νὰ μὴ δέχεται σὲ ἀκρόαση ἄνθρωπο πού
δὲ θέλησε νὰ τὸν προσκυνήσῃ. » Ὅταν ἄκουσε αὐτὰ τὰ λόγια ὁ Θε- 6
μιστοκλῆς, τοῦ ἀπαντᾷ : « Μὰ ἐγώ, Ἀρτάβανε, ἦρθα ἐδῶ, γιὰ νὰ
αὐξήσω τὴ δόξα καὶ τὴ δύναμη τοῦ βασιλιά, ἐπομένως καὶ ἐγώ ὁ
ἴδιος θὰ ὑπακούσω στὸ νόμο σας, ἀφοῦ ἔτσι τὸ θέλησε ὁ Θεὸς πού
ἐξυψώνει τοὺς Πέρσες, καὶ ἐξαιτίας μου θὰ προσκυνοῦν τὸ βασιλιά
πολὺ περισσότεροι ἀκόμη ἀπὸ ὅσους τώρα τὸν προσκυνοῦν. Ὡστε 7
αὐτὸ ἂς μὴ γίνῃ καθόλου ἐμπόδιο στίς προτάσεις πού ἐπιθυμῶ νὰ
κάμω σ' ἐκεῖνον. » « Καὶ ποῖος Ἕλληνας », εἶπε ὁ Ἀρτάβανος, « θὰ
ποῦμε στὸ βασιλιά ὅτι ἦρθε ἐδῶ ; Γιατί, βέβαια, ἀπὸ τὸν τρόπο
πού φανερώνεις τίς σκέψεις σου δὲ φαίνεσαι νὰ εἶσαι τυχαῖος ἄν-
θρωπος. » Καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ ἀποκρίθηκε : « Αὐτό, Ἀρτάβα-
νε, δὲ θὰ τὸ μάθῃ κανένας πρὶν ἀπὸ τὸ βασιλιά. »

Ὅλα αὐτὰ τὰ διηγῆται ὁ Φανίας. Καὶ ὁ Ἐρατοσθένης στὸ βι- 8

πλούτον προσιστόρησε διὰ γυναικὸς Ἑρετρικῆς, ἣν ὁ χιλιάρχος εἶχε, τῷ Θεμιστοκλεῖ τὴν πρὸς αὐτὸν ἔντευξιν γενέσθαι καὶ σύστασιν.

ΚΕΦ. 28

- 1 Ἐπεὶ δ' οὖν εἰσήχθη πρὸς βασιλέα καὶ προσκυνήσας ἔστη σιωπῇ, προστάξαντος τῷ ἑρμηνεῖ τοῦ βασιλέως ἐρωτῆσαι τίς ἔστι, καὶ
- 2 τοῦ ἑρμηνέως ἐρωτήσαντος εἶπεν· «Ἦκω σοι, βασιλεῦ, Θεμιστοκλῆς ὁ Ἀθηναῖος ἐγὼ φνγὰς ὑφ' Ἑλλήνων διωχθεὶς, ᾧ πολλὰ μὲν ὀφείλουσι Πέρσαι κακά, πλείω δ' ἀγαθὰ κωλύσαντι τὴν δίωξιν, ὅτε τῆς Ἑλλάδος ἐν ἀσφαλεῖ γεγενημένης παρέσχε τὰ οἰκεία σωζόμενα χα-
- 3 ρίσασθαι τι καὶ ὑμῖν. Ἐμοὶ μὲν οὖν πάντα πρόποντα ταῖς παρούσαις συμφοραῖς ἔστι, καὶ παρεσκευασμένος ἀφῆγμαι δέξασθαι τε χάριν
- 4 εὐμενῶς διαλλαττομένον καὶ παραιτεῖσθαι μνησικακοῦντος ὀργήν· σὺ δὲ τοὺς ἐμοὺς ἐχθροὺς μάρτυρας θέμενος ὧν εὐεργέτησα Πέρσας, νῦν ἀπόχρησαι ταῖς ἐμαῖς τύχαις πρὸς ἐπίδειξιν ἀρετῆς μᾶλλον ἢ πρὸς ἀποπλήρωσιν ὀργῆς. Σώσεις μὲν γὰρ ἱκέτην σόν, ἀπολεῖς δ'
- 5 Ἑλλήνων πολέμιον γενόμενον.» Ταῦτ' εἰπὼν ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπεθείασε τῷ λόγῳ προσδιελθὼν τὴν ὄψιν ἣν εἶδεν ἐκ Νικογένους καὶ τὸ μάντευμα τοῦ Δωδωναίου Διός, ὡς κελευσθεὶς πρὸς τὸν δμῶννυμον τοῦ θεοῦ βαδίζειν συμφρονήσειε πρὸς ἐκεῖνον ἀναπέμπεσθαι· μέγας γὰρ
- 6 ἀμφοτέροισι εἶναι τε καὶ λέγεσθαι βασιλέας. Ἀκούσας δ' ὁ Πέρσης ἐκείνῳ μὲν οὐδὲν ἀπεκρίνατο, καίπερ θαυμάσας τὸ φρόνημα καὶ τὴν τόλμαν αὐτοῦ· μακαρίσας δὲ πρὸς τοὺς φίλους ἑαυτὸν ὡς ἐπ' εὐτυχίᾳ μεγίστῃ καὶ κατενζάμενος αἰεὶ τοῖς πολεμίοις τοιαύτας φρέ-

βλίο του «Περὶ πλούτου», προσθέτει ὅτι μιὰ γυναίκα πού εἶχε μαζὶ του ὁ χιλιάρχος καὶ πού ἦταν Ἑλληνίδα ἀπὸ τὴν Ἑρέτρια, μεσολάβησε, γιὰ νὰ συναντηθῇ καὶ συστηθῇ μὲ τὸν Ἀρτάβανο ὁ Θεμιστοκλῆς.

Ἐπιτέλους ὁ Θεμιστοκλῆς ὁδηγήθηκε στὰ ἀνάκτορα καὶ παρουσιάστηκε στὸ βασιλιά. Τὸν προσκύνησε καὶ στάθηκε σιωπηλός, ὡς τὴ στιγμή πού ὁ βασιλιάς ἔδωσε διαταγὴ στὸ διερμηνέα νὰ τὸν ρωτήσῃ ποιὸς εἶναι· καί, ὅταν ὁ διερμηνέας τὸν ρώτησε, ὁ Θεμιστοκλῆς εἶπε: «Ἐρχομαι σ' ἐσένα, βασιλιά, ἐγὼ ὁ Θεμιστοκλῆς ὁ Ἀθηναῖος, ἐξορισμένος καὶ διωγμένος ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες. Σ' ἐμένα χρωστοῦν οἱ Πέρσες πολλὰ κακά, μὰ περισσότερα καλὰ, γιὰτὶ ἐμπόδισα τὴν καταδιωξή τους, ὅταν ἡ Ἑλλάδα εἶχε ἀποφύγει πιά τὸν κίνδυνο καὶ ἡ σωτηρία τῆς πατρίδας μου μοῦ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ προσφέρω καὶ σ' ἐσᾶς κάποιαν ὑπηρεσία. Τώρα λοιπὸν πού βρίσκομαι σ' αὐτὴ τὴ δύσκολη περίσταση ὅλα μοῦ ἐπιτρέπονται καὶ ἔρχομαι προετοιμασμένος νὰ δεχτῶ τὴν εὐνοία σου, ἂν θέλῃς νὰ συμφιλιωθῇς μαζί μου, ἢ νὰ κατευνάσω τὴν ὀργή σου, ἂν θυμᾶσαι ἀκόμη τὰ κακά πού σοῦ ἔκαμα. Ἀλλὰ ἐσύ, βασιλιά, τοὺς ἐχθρούς μου μπορεῖς νὰ τοὺς θεωρήσῃς σὰν τοὺς καλύτερους μάρτυρες τῶν ἐυεργεσιῶν πού ἔχω προσφέρει στοὺς Πέρσες καὶ οἱ συμφορές μου τώρα ἂς σοῦ δώσουν τὴν εὐκαιρία νὰ δείξῃς τὴν καλοσύνη σου καὶ ὄχι νὰ ἱκανοποιήσῃς τὴν ὀργή σου. Ἄν μὲ σώσης, θὰ σώσης ἕναν ἱκέτη σου, εἰδάλλως θὰ ἐξοντώσῃς ἕναν ἄνθρωπο πού ἐγίνε ἐχθρὸς τῶν Ἑλλήνων.» Ἀφοῦ εἶπε αὐτὰ ὁ Θεμιστοκλῆς, γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὰ λόγια του μὲ τὰ θεϊκὰ σημεῖα πού τοῦ ἔτυχαν, διηγήθηκε τὸ ὄνειρο πού εἶδε στὸ σπίτι τοῦ Νικογένη καὶ τὸ χρησμὸ τοῦ Δωδωναίου Διός, πού τοῦ ἔδωσε ἐντολὴ νὰ πορευτῇ πρὸς τὸν ὁμώνυμο τοῦ Θεοῦ, ἀπ' ὅπου συμπέρανε ὅτι ὁ Θεὸς τὸν στέλνει στὸ βασιλιά τῶν Περσῶν, γιὰτὶ καὶ οἱ δύο εἶναι καὶ λέγονται Μεγάλοι Βασιλεῖς.

Σὰν ἄκουσε αὐτὰ ὁ Πέρσης μονάρχης, δὲν ἀποκρίθηκε τίποτε στὸ Θεμιστοκλῆ, ἂν καὶ θαύμασε τὸ φρόνημα καὶ τὴν τόλμη του. Μιλώντας ὅμως ἰδιαίτερα στοὺς φίλους του καλοτύχισε τὸν ἑαυτὸ του γι' αὐτὸ πού ἐγίνε καὶ πού τὸ θεώρησε σὰ μιὰ πολὺ μεγάλη εὐτυχία. Εὐχήθηκε νὰ δίνῃ πάντα ὁ θεὸς Ἀρεϊμάνιος στοὺς ἐχθρούς του

ΚΕΦ. 28

Ἡ παρουσία-
ση στὸ βασι-
λιά τῶν Περ-
σῶν.

νας διδόναι τὸν Ἀρειμάνιον, ὅπως ἐλαύνωσι τοὺς ἀρίστους ἐξ ἐαν-
τῶν, θῦσαι τε τοῖς θεοῖς λέγεται καὶ πρὸς πόσιν εὐθὺς τραπέσθαι
καὶ νύκτωρ ὑπὸ χαρᾶς διὰ μέσων τῶν ὕπνων ἐκβοῆσαι τρεῖς· « Ἐχω
Θεμιστοκλέα τὸν Ἀθηναῖον. »

- ΚΕΦ. 29 1 Ἄμα δ' ἡμέρα συγκαλέσας τοὺς φίλους εἰσῆγεν αὐτὸν οὐδὲν ἐλ-
πίζοντα χρηστὸν ἐξ ὧν ἑώρα τοὺς ἐπὶ θύραις, ὡς ἐπύθοντο τοῦνομα
2 παριόντος αὐτοῦ, χαλεπῶς διακειμένους καὶ κακῶς λέγοντας. Ἔτι
δὲ Ῥωξάνης ὁ χιλιάρχος, ὡς κατ' αὐτὸν ἦν ὁ Θεμιστοκλῆς προσίων,
καθημένου βασιλέως καὶ τῶν ἄλλων σιωπῶντων, ἀτρέμα στε-
νάξας εἶπεν· « Ὅφρις Ἕλληγν ὁ ποικίλος, ὁ βασιλέως σε δαίμων δεῦ-
3 ρο ἤγαγεν. » Οὐ μὴν ἀλλ' εἰς ὅψιν ἐλθόντος αὐτοῦ καὶ πάλιν προσκυ-
νήσαντος, ἀσπασάμενος καὶ προσειπὼν φιλοφρονῶνς ὁ βασιλεὺς ἤδη
μὲν διακόσια τάλαντα ὀφείλειν ἔφησεν αὐτῷ· κομίσαντα γὰρ αὐτὸν
ἀπολήψεσθαι δικαίως τὸ ἐπικηρυχθὲν τῷ ἀγαγόντι· πολλῶ δὲ πλείω
τούτων ὑπισχνεῖτο καὶ παρεθάρρυνε καὶ λέγειν ἐκέλευε περὶ τῶν
4 Ἑλληνικῶν ἃ βούλοιο παρρησιαζόμενον. Ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς ἀπε-
κρίνατο τὸν λόγον ἰσοικεῖναι τοῦ ἀνθρώπου τοῖς ποικίλοις στρώμασιν·
ὡς γὰρ ἐκεῖνα καὶ τοῦτον ἐκτεινόμενον μὲν ἐπιδεικνύναι τὰ εἶδη,
συστελλόμενον δὲ κρύπτειν καὶ διαφθείρειν· ὅθεν αὐτῷ χρόνον δεῖν.
5 Ἐπεὶ δ' ἡσθέντος τοῦ βασιλέως τῇ εἰκασίᾳ καὶ λαμβάνειν κε-
λεύσαντος, ἐνιαυτὸν αἰτησάμενος καὶ τὴν Περσίδα γλῶτταν ἀπο-
χρώντως ἐκμαθὼν ἐνετύγχανε βασιλεῖ δι' αὐτοῦ, τοῖς μὲν ἐκτὸς δό-
ξαν παρέσχε περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων διειλέχθαι, πολλῶν δὲ
καινοτομουμένων περὶ τὴν ἀλὴν καὶ τοὺς φίλους ὑπὸ τοῦ βασιλέως
ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ, φθόνον ἔσχε παρὰ τοῖς δυνατοῖς ὡς κατ'
6 ἐκείνων παρρησίᾳ χρῆσθαι πρὸς αὐτὸν ἀποτετολμηκῶς. Οὐδὲ γὰρ

τέτοια μυαλά, ώστε να διώχνουν από την πατρίδα τους τους αρίστους. Και λένε ότι έκαμε θυσία στους θεούς, έπειτα άμέσως γλέντησε σέ συμπόσιο και τή νύχτα από τή χαρά του φώναζε δυνατά μέσα στόν ύπνο του τρεις φορές : « Κρατώ στά χέρια μου τὸ Θεμιστοκλῆ τὸν Ἀθηναῖο ! »

Μόλις ξημέρωσε, ὁ βασιλιάς συγκάλεσε σέ συμβούλιο τοὺς φίλους του και τοὺς παρυσίασε τὸ Θεμιστοκλῆ πού δὲν περίμενε κανένα καλὸ ἀπὸ ὅσα ἔβλεπε· γιατί οἱ αὐλικοί, ὅταν ἔμαθαν τὸ ὄνομά του τή στιγμή πού περνοῦσε μπροστά τους, φαίνονταν θυμωμένοι και τὸν κακολογοῦσαν. Ἀκόμη και ὁ Ρωζάνης ὁ χιλιάρχος, ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς βρέθηκε κοντά του, ἐνῶ ὁ βασιλιάς ἦταν καθισμένος και ὅλοι σιωποῦσαν, ἀναστένανε και εἶπε μὲ χαμηλὴ φωνή : « Ἐσύ, πονηρὸ ἑλληνικὸ φίδι, ἡ καλὴ τύχη τοῦ βασιλιά σ' ἔφερ' ἐδῶ. » Ἀλλά, ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς παρουσιάστηκε μπροστά στοῦ βασιλιά και τὸν προσκύνησε πάλι, αὐτὸς τὸν χαιρέτησε, τοῦ μίλησε φιλικὰ και τοῦ εἶπε ὅτι γιὰ τὴν ὥρα τοῦ χρωστοῦσε διακόσια τάλαντα· γιατί, ἀφοῦ παρουσίασε ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτό του, εἶναι δίκιο νὰ εἰσπράξη αὐτὸς τὴν ἀμοιβή πού ὀρίστηκε γιὰ ἐκείνον πού θὰ τὸν ἔφερνε. Τοῦ ὑποσχέθηκε ὅμως ὅτι θὰ τοῦ ἔδινε ἀκόμη περισσότερα ἀπ' αὐτά, τὸν ἐνθάρρυνε και τοῦ ἔδωσε τὴν ἄδεια νὰ τοῦ πῇ ἐλεύθερα ὅ,τι θέλει γιὰ τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ ἀποκρίθηκε ὅτι ἡ ὁμιλία τοῦ ἀνθρώπου μοιάζει μὲ χαλιὰ πού ἔχουν κεντημένες εἰκόνες· γιατί, ὅπως αὐτά, ἔτσι και ἐκείνη, ὅταν ἀπλώνεται, δείχνει τίς εἰκόνες, ὅταν ὅμως μαζεύεται, τίς κρύβει και τίς ἐξαφανίζει. Γι' αὐτό, εἶπε, τοῦ χρειάζεται καιρός. Ὁ βασιλιάς εὐχαριστήθηκε ἀπ' αὐτὴ τὴν παρομοίωση και τοῦ εἶπε ὅτι τοῦ δίνει τὸν καιρὸ πού ζητεῖ. Αὐτὸς ζήτησε προθεσμία ἐνὸς χρόνου και, ἀφοῦ στοῦ διάστημα αὐτό ἔμαθε ἀρκετὰ τὴν περσικὴ γλώσσα, μιλοῦσε μὲ τὸ βασιλιά χωρὶς διερμηνέα. Τοῦτο ἔδωσε ἀφορμὴ στοὺς ἔξω ἀπὸ τὴν αὐλὴ νὰ σχηματίσουν τὴν ἰδέα πὼς ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε μιλήσει στοῦ βασιλιά μόνο γιὰ τὰ ἑλληνικὰ πράγματα· ἐπειδὴ ὅμως αὐτὸ τὸν καιρὸ ὁ βασιλιάς ἔκαμε πολλὰς ἀλλαγὰς στοῦ προσωπικοῦ τῆς αὐλῆς και στοὺς φίλους του, ὁ Θεμιστοκλῆς κίνησε τὸ φθόνο τῶν ἰσχυρῶν, γιατί πίστευαν πὼς εἶχε τολμήσει νὰ μιλήσῃ θαρρετὰ στοῦ βασιλιά ἐναντίον τους. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ τιμὲς πού τοῦ δόθηκαν δὲν ἦταν

ΚΕΦ. 29

Μεγάλες τιμὲς
στὴν περσικὴ
αὐλή.

ἦσαν αἱ τιμαὶ ταῖς τῶν ἄλλων εἰκνυαῖ ξένων, ἀλλὰ καὶ κνηγεσίῳν βασιλεῖ μετέσχε καὶ τῶν οἴκοι διατριβῶν, ὥστε καὶ μητρὶ τῇ βασιλέως εἰς ὄψιν ἐλθεῖν καὶ γενέσθαι συνήθης, διακοῦσαι δὲ καὶ τῶν μα-
 7 γικῶν λόγων τοῦ βασιλέως κελεύσαντος. Ἐπεὶ δὲ Δημάρατος ὁ Σπαρτιάτης αἰτήσασθαι δωρεὰν κελευσθεὶς ἤτήσατο τὴν κίταριν ὥσπερ οἱ βασιλεῖς ἐπαράμενος εἰσελάσαι διὰ Σάρδεων, Μιθροπαύστης μὲν ἀνεπιδὸς ὢν βασιλέως εἶπε τοῦ Δημαράτου τῆς τιμᾶς ἀφάμενος·
 « Αὕτη μὲν ἡ κίταρις οὐκ ἔχει ἐγκέφαλον ὃν ἐπικαλύψει· σὺ δ' οὐκ
 8 ἔσῃ Ζεὺς ἐὰν λάβῃς κεραυνόν. » Ἀπωσαμένον δὲ τὸν Δημάρατον ὀργῇ διὰ τὸ αἰτήμα τοῦ βασιλέως καὶ δοκοῦντος ἀπαραιτήτως ἔχειν πρὸς
 9 αὐτόν, ὁ Θεμιστοκλῆς δεηθεὶς ἔπεισε καὶ διήλλαξε. Λέγεται δὲ καὶ τοὺς ὕστερον βασιλεῖς, ἐφ' ὧν μᾶλλον αἱ Περσικαὶ πράξεις ταῖς Ἑλληνικαῖς ἀνεκράθησαν, ὡσάκισ δεηθεῖεν ἀνδρὸς Ἑλλήνος, ἐπαγγέλλεσθαι καὶ
 10 γράφειν ἕκαστον ὡς μείζων ἔσοιτο παρ' αὐτῷ Θεμιστοκλέους. Αὐτὸν δὲ τὸν Θεμιστοκλέα φασὶν ἤδη μέγαν ὄντα καὶ θεραπευόμενον ὑπὸ πολλῶν, λαμπρῶς ποτε τραπέζης αὐτῷ παρατεθείσης, πρὸς τοὺς παῖδας εἰπεῖν· « ὦ παῖδες, ἀπωλόμεθα ἂν, εἰ μὴ ἀπωλόμεθα. » Πόλεις δ' αὐτῷ τρεῖς μὲν οἱ πλείστοι δοθῆναι λέγουσιν εἰς ἄρτον κοὶ οἶνον καὶ ὄψον, Μαγνησίαν καὶ Λάμψακον καὶ Μυοῦντα· δύο δ' ἄλλας προστίθῃσιν ὁ Κυζικηνὸς Νεάνθης καὶ Φανίας, Περκώτην καὶ Παλαίσκηφιν εἰς στρωμνὴν καὶ ἀμπεχόνην.

ΚΕΦ. 30

- 1 Καταβαίνοντι δ' αὐτῷ πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς πράξεις ἐπὶ θάλατταν Πέρσης ἀνὴρ Ἐπιξύης ὄνομα, σατραπεύων τῆς ἄνω Φρυγίας, ἐπεβούλευσε, παρεσκευακὼς ἑκπαλαὶ Πισίδας τινὰς ἀποκτενοῦντας, ὅταν ἐν τῇ καλουμένῃ κόμῃ Λεοντοκεφάλῳ γενόμενος κατανλισθῇ.
 2 Τῷ δὲ λέγεται καθεύδοντι μεσημβρίας τὴν μητέρα τῶν θεῶν ὄναρ

ὅμοιες μ' ἐκεῖνες πού συνηθίζονταν στοὺς ξένους. Καὶ σὲ κυνήγια πῆρε μέρος μὲ τὸ βασιλιά καὶ στὶς οἰκογενειακές του συναναστροφές, ὥστε καὶ στὴν ἴδια τὴ μητέρα τοῦ βασιλιᾶ νὰ παρουσιαστῇ καὶ νὰ σχετιστῇ μαζί της, καὶ μὲ τὴν ἄδεια τοῦ βασιλιᾶ νὰ παρακολουθήσῃ τὴ διδασκαλία τῶν μάγων.

Ὅταν ὁ Δημάρατος ὁ Σπαρτιάτης προσκλήθηκε ἀπὸ τὸ βασιλιά νὰ ζητήσῃ ὅποια χάρις θέλει, αὐτὸς ζήτησε τὴν ἄδεια νὰ περάσῃ ἔφιππος μέσ' ἀπὸ τὶς Σάρδεις, φορώντας ἀνυψωμένη τὴν τιάρα, ὅπως οἱ βασιλεῖς. Τότε ὁ Μιθροπαύστης, ἐξάδερφος τοῦ βασιλιᾶ, ἔπιασε τὴν τιάρα τοῦ Δημάρατου καὶ τοῦ εἶπε : « Αὐτὴ ἡ τιάρα δὲν ἔχει μυαλό γιὰ νὰ τὸ σκεπάσῃ· οὔτε κι ἐσύ θὰ γίνῃς Δίας, ἂν πάρῃς στὰ χέρια σου κεραυνό. » Ὁ βασιλιάς ἐξάλλου ἀρνήθηκε μὲ θυμὸ αὐτὸ πού τοῦ ζήτησε ὁ Δημάρατος καὶ δὲν τὸν συγχωροῦσε, ἀλλὰ ὁ Θεμιστοκλῆς μεσολάβησε καὶ τὸν ἔπεισε νὰ συμφιλιωθῇ μαζί του.

Λένε ἀκόμη πὼς καὶ ἔπειτα καθένas ἀπὸ τοὺς κατοπινούς βασιλεῖς, τὴν ἐποχὴ πού οἱ Πέρσες εἶχαν ζωηρότερη ἀνάμειξη στὶς ἐλληνικὲς ὑποθέσεις, κάθε φορὰ πού χρειαζόταν τὶς ὑπηρεσίες κάποιου Ἑλλήνα, τοῦ ἔγραφε καὶ τοῦ ἔδινε ὑπόσχεση ὅτι θὰ εἶχε κοντά του μεγαλύτερη βαρύντητα καὶ ἀπὸ ὅση εἶχε ὁ Θεμιστοκλῆς. Καὶ λένε πὼς ὁ ἴδιος ὁ Θεμιστοκλῆς πού εἶχε πιά μεγάλη δύναμη καὶ εἶχε στὴν ὑπηρεσία του πολλούς, ὅταν κάποτε τοῦ παρατέθηκε πλούσιο τραπέζι, εἶπε στὰ παιδιά του : « Παιδιά μου, θὰ πηγαίναμε χαμέ-νοι, ἂν δὲν εἶχαμε χαθῇ. »

Ἀκόμη, καθὼς λένε οἱ περισσότεροὶ συγγραφεῖς, τοῦ ἔδωσαν καὶ τρεῖς πόλεις, γιὰ νὰ προμηθεύεται τὸ ψωμί, τὸ κρασί καὶ τὸ προσφάγι του, τὴ Μαγνησίαν, τὴ Λάμψακον καὶ τὴ Μυσούνταν. Ὁ Νεάνθης ἀπὸ τὴν Κυζικο καὶ ὁ Φανίας προσθέτουν καὶ δύο ἄλλες, τὴν Περκώτη καὶ τὴν Παλαίσκηνη, γιὰ τὰ στρώματα καὶ τὸ ρουχισμό του.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ (Κεφ. 30 - 32)

Ὅταν ἀργότερα κατέβηκε πρὸς τὴ θάλασσα, γιὰ νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὶς ἐλληνικὲς ὑποθέσεις, ἓνας Πέρσης πού ὀνομαζόταν Ἐπιζύης, σατράπης τῆς ἄνω Φρυγίας, σκέφτηκε νὰ τὸν ἐξοντώσῃ. Εἶχε προετοιμάσει ἀπὸ καιρὸ μερικοὺς Πισίδες, γιὰ νὰ τὸν σκοτώσουν, ὅταν θὰ ἔφτανε καὶ θὰ στάθμευε στὴν κωμόπολιν Λεοντοκέφαλον. Καὶ λέ-νε πὼς τὸ μεσημέρι, τὴν ὥρα πού ὁ Θεμιστοκλῆς κοιμόταν, φάνηκε

ΚΕΦ. 30

Μεγάλοι
κίνδυνοι
ἀπειλοῦν τὸ
Θεμιστοκλή.

φανείσαν εἰπεῖν· « ὦ Θεμιστόκλεις, ὑστέρει κεφαλῆς λεόντων, ἵνα μὴ
 λέοντι περιπέσῃς. Ἐγὼ δ' ἀντὶ τούτου σε αἰτῶ θεράπειναν Μνησι-
 3 πτολέμαν. » Διαταραχθεὶς οὖν ὁ Θεμιστοκλῆς προσευξάμενος τῇ
 θεῷ τὴν μὲν λεωφόρον ἀφῆκεν, ἑτέρα δὲ περιελθὼν καὶ παραλλάξας
 4 τὸν τόπον ἐκείνον ἤδη νυκτὸς οὔσης κατηυλίσσατο. Τῶν δὲ τὴν σκηνὴν
 κομιζόντων ὑποζυγίων ἑνὸς εἰς τὸν ποταμὸν ἐμπεσόντος, οἱ τοῦ Θεμι-
 στοκλέους οἰκέται τὰς αὐλαίας διαβρόχους γενομένας ἐκπετάσαντες
 5 ἀνέψυχον· οἱ δὲ Πισίδαι τὰ ξίφη λαβόντες ἐν τούτῳ προσεφέροντο, καὶ
 τὰ ψυχόμενα πρὸς τὴν σελήνην οὐκ ἀκριβῶς ἰδόντες ᾤθησαν εἶναι
 τὴν σκηνὴν τὴν Θεμιστοκλέους κακείνον ἔνδον εὐρήσειν ἀναπαυόμενον.
 6 Ὡς δ' ἐγγὺς γενόμενοι τὴν αὐλαίαν ἀνέστελλον, ἐπιπίπτουσιν αὐτοῖς
 οἱ παραφυλάττοντες καὶ συλλαμβάνουσι. Διαφυγὼν δὲ τὸν κίνδυνον
 οὕτω καὶ θαυμάσας τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θεοῦ, ναὸν τε κατεσκεύασεν
 ἐν Μαγνησίᾳ Δινδυμίνης καὶ τὴν θυγατέρα Μνησιπτολέμαν ἱέρειαν
 ἀπέδειξεν.

ΚΕΦ. 31

1 Ὡς δ' ἦλθεν εἰς Σάρδεῖς καὶ σχολὴν ἄγων ἐθεάτο τῶν ἱερῶν τὴν
 κατασκευὴν καὶ τῶν ἀναθημάτων τὸ πλῆθος, εἶδε καὶ ἐν μητρὸς ἱερῷ
 τὴν καλουμένην ὕδροφόρον κόρην χαλκῇν, μέγεθος δίπηχυν, ἣν αὐ-
 τὸς ὅτε τῶν Ἀθηνησιν ὑδάτων ἐπιστάτης ἦν, ἐλὼν τοὺς ὑφαιρουμέ-
 νους τὸ ὕδωρ καὶ παροχετεύοντας, ἀνέθηκεν ἐκ τῆς ζημίας ποιησά-
 2 μενος· εἴτε δὴ παθὼν τι πρὸς τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ ἀναθήματος εἴτε
 βουλόμενος ἐνδείξασθαι τοῖς Ἀθηναίοις ὅσῃν ἔχει τιμὴν καὶ δύναμιν
 ἐν τοῖς βασιλέως πράγμασι, λόγον τῷ Λυδίας σατράπῃ προσήνεγ-
 2 κεν αἰτούμενος ἀποστεῖλαι τὴν κόρην εἰς τὰς Ἀθήνας. Χαλεπαίνοντος
 δὲ τοῦ βαρβάρου καὶ βασιλεῖ γράφειν φήσαντος ἐπιστολὴν, φοβηθεὶς

στὸν ὕπνο του ἡ Μητέρα τῶν θεῶν καὶ τοῦ εἶπε : « Θεμιστοκλῆ,
μακριὰ ἀπὸ λιονταριῶν κεφάλι, γιὰ νὰ μὴν πέσης στὸ στόμα λιον-
ταριοῦ. Κι ἐγὼ γιὰ πληρωμὴ μου σοῦ ζητῶ ὡς ἰέρεια τὴν κόρη σου
τῇ Μνησιπτολέμα.» Ὁ Θεμιστοκλῆς τότε πολὺ ταραγμένος προσευ- 3
χήθηκε στὴ θεά. "Ἐπειτα προχώρησε ἀφήνοντας τὸ μεγάλο δρόμο
καί, ἀφοῦ ἔκαμε γύρο ἀπὸ ἄλλο δρόμο καὶ πέρασε ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ
μέρος, τὸν βρῆκε πιά ἡ νύχτα καὶ σταμάτησε νὰ ξεκουραστῇ. 'Ε- 4
κεῖ, ἐπειδὴ ἓνα ἀπὸ τὰ ὑποζύγια ποὺ κουβαλοῦσαν τὴ σκηνὴ ἔπε-
σε στὸ ποτάμι, οἱ ὑπηρέτες τοῦ Θεμιστοκλῆ πῆραν τὰ παραπετάσμα-
τα τῆς σκηνῆς ποὺ βράχθηκαν καὶ τὰ ἀπλωσαν νὰ στεγνώσουν. Οἱ 5
Πισίδες στὸ μεταξὺ μὲ τὰ σπαθιά στὰ χέρια τους ἔτρεχαν μὲ ὀρμὴ
πρὸς τὰ ἐκεῖ καί, σὰν εἶδαν τὰ παραπετάσματα ποὺ στέγνωσαν, χω-
ρὶς νὰ μποροῦν νὰ διακρίνουν καλὰ κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης,
νόμισαν πὼς εἶναι ἡ σκηνὴ τοῦ Θεμιστοκλῆ καὶ πὼς θὰ τὸν βροῦν
μέσα νὰ ἀναπαύεται." Ὅταν ὁμοῦς ἦρθαν κοντὰ καὶ σήκωσαν τὸ πα- 6
ραπέτασμα, πέφτουν ἐπάνω τους οἱ ἄνθρωποι τοῦ Θεμιστοκλῆ ποὺ
τοὺς παραμόνευαν καὶ τοὺς πιάνουν. "Ἐτσι ὁ Θεμιστοκλῆς ξέφυγε
τὸν κίνδυνο καὶ θαύμασε τὸ φανέρωμα τῆς θεᾶς. Τῆς ἔχτισε ναὸ
στὴ Μαγνησίᾳ μὲ τὴν ἐπωνυμίᾳ τῆς Δινδυμῆνης καὶ τῆς ἔδωσε ὡς
ἰέρεια τὴ θυγατέρα του Μνησιπτολέμα.

"Ὅταν ἦρθε στὶς Σάρδεῖς καὶ σὰ δὲν εἶχε ἄλλη ἀσχολία, παρα- 1
τηροῦσε μὲ προσοχὴ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ναῶν καὶ τὸ πλῆθος τῶν
ἀφιερωμάτων. 'Εκεῖ εἶδε στὸ ναὸ τῆς Μητέρας τῶν θεῶν ἓνα χάλ-
κινο ἄγαλμα ποὺ εἰκόνιζε τὴν Ὑδροφόρα Κόρη, ὅπως λεγόταν, καὶ
ποὺ εἶχε ὕψος δύο πῆχες. Τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἦταν ἐκεῖνο ποὺ αὐτὸς
ὁ ἴδιος τὸ εἶχε κάμει ὡς ἀφιέρωμα, ὅταν ἦταν ἐπιστάτης τῶν νερῶν
στὴν Ἀθῆνα καὶ εἶχε δώσει διαταγὴ νὰ κατασκευαστῇ μὲ τὸ πρό-
στιμα στὰ ὅποια καταδίκαιζε ἐκείνους ποὺ ἀφαιροῦσαν τὸ νερὸ καὶ
τὸ διοχέτευαν στὰ χτήματά τους. Καί, σὰν τὸ εἶδε ἐκεῖ στὶς Σάρ-
δεις, εἴτε γιὰτὶ λυπήθηκε ποὺ τὸ ἀφιέρωμά του ἦταν σκλαβωμένο
εἴτε γιὰτὶ ἤθελε νὰ δείξῃ στοὺς Ἀθηναίους πόση τιμὴ καὶ δύναμη
εἶχε στὴν ὑπηρεσίᾳ τοῦ βασιλιᾶ, μίλησε στὸ σατράπη τῆς Λυδίας
καὶ ζήτησε γιὰ χάρη του νὰ στείλουν πίσω τὸ ἄγαλμα τῆς Κόρης
στὴν Ἀθῆνα. Ἀλλὰ ὁ βάρβαρος σατράπης ἀρνήθηκε θυμωμένος καὶ 2
τοῦ εἶπε πὼς θὰ τὸ ἀναφέρῃ μὲ ἐπιστολὴ του στὸ βασιλιά. Ὁ Θε-

ΚΕΦ. 31

Θάνατος τοῦ
Θεμιστοκλῆ.

- 3 ὁ Θεμιστοκλῆς εἰς τὴν γυναικωνίτιν κατέφυγε, καὶ τὰς παλλακίδας
 αὐτοῦ θεραπεύσας χρήμασιν ἐκεῖνόν τε κατεπράννε τῆς ὀργῆς καὶ
 πρὸς τᾶλλα παρείχεν αὐτὸν εὐλαβέστερον, ἥδη καὶ τὸν φθόνον τῶν
 4 βαρβάρων δεδοικώς. Οὐ γὰρ πλανώμενος περὶ τὴν Ἀσίαν ὥς φησι
 Θεόπομπος, ἀλλ' ἐν Μαγνησίᾳ μὲν οἰκῶν, καρπούμενος δὲ δωρεὰς
 μεγάλας καὶ τιμώμενος ὅμοια Περσῶν τοῖς ἀρίστοις, ἐπὶ πολὺν
 χρόνον ἀδεῶς διῆγεν, οὐ πᾶν τι τοῖς Ἑλληνικοῖς πράγμασι βασι-
 λέως προσεχοντός ὑπ' ἀσχολιῶν περὶ τὰς ἄνω πράξεις.
 5 Ὡς δ' Αἴγυπτός τ' ἀφισταμένη βοηθούτων Ἀθηναίων καὶ τριή-
 ρεις Ἑλληνικαὶ μέχρι Κύπρου καὶ Κιλικίας ἀναπλέουσai καὶ Κίμων
 θαλασσοκρατῶν ἐπέστρεψεν αὐτὸν ἀντεπὶχειρεῖν τοῖς Ἑλλησι καὶ
 κωλύειν αὐξανομένους ἐπ' αὐτόν, ἥδη δὲ καὶ δυνάμεις ἐκινουῦντο
 καὶ στρατηγοὶ διεπέμποντο, καὶ κατέβαινον εἰς Μαγνησίαν ἀγγελίαι
 6 πρὸς τὸν Θεμιστοκλέα, τῶν Ἑλληνικῶν ἐξάπτεσθαι κελεύοντος βα-
 σιλέως καὶ βεβαιοῦν τὰς ὑποσχέσεις, οὔτε δι' ὀργὴν τινα παροξυνθεὶς
 κατὰ τῶν πολιτῶν οὔτ' ἐπαρθεὶς τιμῇ τοσαύτῃ καὶ δυνάμει πρὸς τὸν
 πόλεμον, ἀλλ' ἴσως μὲν οὐδ' ἐφικτὸν ἡγούμενος τὸ ἔργον, ἄλλους τε
 μεγάλους τῆς Ἑλλάδος ἐχούσης στρατηγούς τότε καὶ Κίμωνος ὑπερ-
 φυῶς εὐημεροῦντος ἐν τοῖς πολεμικοῖς, τὸ δὲ πλεῖστον αἰδοῖ τῆς τε
 7 δόξης τῶν πράξεων τῶν ἑαυτοῦ καὶ τῶν τροπαίων ἐκείνων, ἄριστα
 βουλευσάμενος ἐπιθεῖναι τῷ βίῳ τὴν τελευτήν πρέπουσαν, ἔθυσσε τοῖς
 8 θεοῖς, καὶ τοὺς φίλους συναγαγὼν καὶ δεξιωσάμενος, ὥς μὲν ὁ πολὺς
 λόγος αἶμα ταύρειον πίων, ὥς δ' ἔνιοι φάρμακον ἐφήμερον προσενεγ-
 κάμενος, ἐν Μαγνησίᾳ κατέστρεψε, πέντε πρὸς τοῖς ἐξήκοντα βεβιω-
 9 κῶς ἔτη καὶ τὰ πλεῖστα τούτων ἐν πολιτείαις καὶ ἡγεμονίαις. Τὴν
 δ' αἰτίαν τοῦ θανάτου καὶ τὸν τρόπον πνθόμενον βασιλέα λέγουσιν
 ἔτι μᾶλλον θαυμάσαι τὸν ἄνδρα καὶ τοῖς φίλοις αὐτοῦ καὶ οἰκείοις
 διατελεῖν χρώμενον φιλανθρώπως.

μιστοκλῆς φοβήθηκε καὶ κατάφυγε στὸ γυναικωνίτη τοῦ σατράπη, δωροδόκησε τὶς γυναῖκες του καὶ κατάφερε νὰ καταπραΰνη τὴν ὀργή του. Ἀπὸ τότε σὲ κάθε ἄλλη του ἐνέργεια ἦταν πιὸ προσεχτικός, γιὰ τὸν φόβιζε πιά ὁ φθόνος τῶν βαρβάρων. Γι' αὐτὸ ἔπαψε 3
τὶς περιοδεῖες του στὴν Ἀσία, ὅπως λέει ὁ Θεόπομπος, καὶ κατοικοῦσε μόνιμα στὴ Μαγνησία. Ἐκεῖ παίρνοντας μεγάλες δωρεές καὶ ἔχοντας μεγάλες τιμές, ὅπως οἱ ἐξοχώτεροι ἀπὸ τοὺς Πέρσες, ἔζησε πολὺν καιρὸ ἀνενόηλητα, γιὰ τὸ βασιλιάς δὲν ἔδινε προσοχὴ στὶς ἐλληνικὲς ὑποθέσεις, ἀπασχολημένος μὲ τὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα τοῦ κράτους του.

Ἀλλὰ, ὅταν ἡ Αἴγυπτος ἀποστάτησε μὲ τὴ βοήθεια τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἐλληνικὰ πλοῖα ἔπλεαν ὡς τὴν Κύπρο καὶ τὴν Κιλικία, καὶ ὁ Κίμων κυριαρχοῦσε στὴ θάλασσα, ὁ βασιλιάς ἔστρεψε τὴν προσοχὴ του στοὺς Ἕλληνες καὶ θέλησε νὰ ἐναντιωθῇ στὶς προσπάθειές τους καὶ νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ νὰ μεγαλῶνουν πρὸς βλάβη του. Τότε καὶ στρατιωτικὲς δυνάμεις κινήθηκαν καὶ στρατηγοὶ στάλθηκαν σὲ διάφορα μέρη καὶ κατέβηκαν στὴ Μαγνησία ἀγγελιοφόροι πρὸς τὸ Θεμιστοκλῆ μὲ διαταγὴ τοῦ βασιλιᾶ νὰ καταπιαστῇ μὲ τὶς ἐλληνικὲς ὑποθέσεις καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ τὶς ὑποσχέσεις του.

Ὁ Θεμιστοκλῆς ὅμως στὴν περίστασι αὐτὴ δὲν παρασύρθηκε 5
ἀπὸ θυμὸ ἐναντίον τῶν συμπολιτῶν του οὔτε περηφανεύτηκε γιὰ τὴν τόση τιμὴ καὶ δύναμη ποὺ θὰ τοῦ ἔδινε ὁ πόλεμος. Ἴσως, βέβαια, ἔκρινε ὅτι τὸ ἔργο δὲν ἦταν κατορθωτό, ἀφοῦ ἡ Ἑλλάδα εἶχε τότε καὶ ἄλλους μεγάλους στρατηγούς καὶ μάλιστα τὸν Κίμωνα, ποὺ ἐξαιρετικὰ εὐδοκимоῦσε στὰ πολεμικὰ ἔργα. Ἀλλὰ περισσότερο ἀπ' ὅλα, αὐτὸ ποὺ ἐπικράτησε στὴν ψυχὴ του ἦταν ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴ δόξα τῶν κατορθωμάτων του καὶ τῶν παλαιῶν του ἐκείνων θριάμβων.

Γι' αὐτὸ πῆρε τὴν πιὸ ὠραία ἀπόφασή, νὰ δώσῃ στὴ ζωὴ του τὸ τέλος ποὺ ἄρμοζε. Θυσίασε στοὺς θεούς, συγκέντρωσε τοὺς φίλους του καὶ τοὺς χαιρέτησε μὲ τὸ δεξιὸ του χέρι· ἔπειτα, καθὼς 6
λένε οἱ περισσότεροι, ἤπιε αἷμα ταύρου ἢ, καθὼς λένε μερικοί, πῆρε δραστικὸ δηλητήριο. Ἄφησε τὴν τελευταία πνοή του στὴ Μαγνησία τῆς Ἀσίας, ἀφοῦ ἔζησε ἐξήντα πέντε χρόνια, καὶ τὰ περισσότερα σὰν πολιτικὸς ἀρχηγός.

Ὅταν ἔμαθε τὴν αἰτία καὶ τὸν τρόπο τοῦ θανάτου τοῦ ὁ βασιλιάς, 7
λένε πὼς θαύμασε ἀκόμη περισσότερο τὸν ἄντρα καὶ ἔδειχνε πάντα εὐμένεια στοὺς φίλους καὶ συγγενεῖς του.

ΚΕΦ. 32

- 1 Ἀπέλιπε δὲ Θεμιστοκλῆς παῖδας ἐκ μὲν Ἀρχίππης τῆς Λυσάνδρου
 τοῦ Ἀλωπεκῆθεν Ἀρχέπολιν καὶ Πολύενκτον καὶ Κλεόφαντον, οὗ
 καὶ Πλάτων ὁ φιλόσοφος ὡς ἱππέως ἀρίστον, τᾶλλα δ' οὐδενὸς ἀξίον
 2 γενομένου μνημονεύει. Τῶν δὲ πρεσβυτάτων Νεοκλῆς μὲν ἔτι παῖς
 ὢν ὑφ' ἱππου δηχεῖς ἀπέθανε, Διοκλέα δὲ Λύσανδρος ὁ πάππος
 υἱὸν ἐποίησατο. Θυγατέρας δὲ πλείους ἔσχεν, ὣν Μησιπτολέμαν μὲν
 ἐκ τῆς ἐπιγαμηθείσης γενομένην Ἀρχέπολις ὁ ἀδελφὸς οὐκ ὢν ὁμο-
 μήτριος ἔγημεν, Ἰταλίαν δὲ Πανθοίδης ὁ Χῖος, Σύβαριν δὲ Νικοδήμου
 3 ὁ Ἀθηναῖος. Νικομάχην δὲ Φρασικλῆς ὁ ἀδελφιδοῦς Θεμιστοκλέους,
 ἥδη τετελευτηκότος ἐκείνου, πλεύσας εἰς Μαγνησίαν ἔλαβε παρὰ
 τῶν ἀδελφῶν, νεωτάτην δὲ πάντων τῶν τέκνων Ἀσίαν ἔθρεψε.

- 4 Καὶ τάφον μὲν αὐτοῦ λαμπρὸν ἐν τῇ ἀγορᾷ Μάγνητες ἔχουσι·
 περὶ δὲ τῶν λειψάνων οὗτ' Ἀνδοκίδῃ προσέχειν ἄξιον ἐν τῷ Πρὸς τοὺς
 ἐταίρους λόγοντι φωράσαντας τὰ λείψανα διαρρῶσαι τοὺς Ἀθηναίους —
 ψεύδεται γὰρ ἐπὶ τὸν δῆμον παροξύνων τοὺς ὀλιγαρχικοὺς — ἃ τε
 Φύλαρχος, ὥσπερ ἐν τραγωδίᾳ τῇ ἱστορίᾳ μονονοῦ μηχανὴν ἄρας
 καὶ προαγαγὼν Νεοκλέα τινὰ καὶ Δημόπολιν, νίει Θεμιστοκλέους,
 ἀγῶνα βούλεται κινεῖν καὶ πάθος, [δ] οὐδ' ἂν ὁ τυχὼν ἀγροήσειεν
 5 ὅτι πέπλασται. Διόδωρος δ' ὁ περιηγητὴς ἐν τοῖς Περὶ μνημάτων
 εἴρηκεν ὡς ὑπονοῶν μᾶλλον ἢ γιννώσκων, ὅτι περὶ τὸν μέγαν λιμένα
 τοῦ Πειραιῶς ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸν Ἀλκιμον ἀκρωτηρίου πρόκειται τις
 οἶον ἀγκών, καὶ κάμψαντι τοῦτον ἐντός, ἢ τὸ ὑπεύδιον τῆς θαλάττης,
 κρηπὶς ἐστὶν εὐμεγέθης καὶ τὸ ἐπ' αὐτῇ βωμοειδὲς τάφος τοῦ Θεμιστο-
 6 κλέους. Οἴεται δὲ καὶ Πλάτωνα τὸν κωμικὸν αὐτῷ μαρτυρεῖν ἐν
 τούτοις·

Ὁ Θεμιστοκλῆς ἄφησε τρεῖς γιούς ἀπὸ τὴν Ἀρχίππη, τὴ θυγατέρα τοῦ Λυσάνδρου ἀπὸ τὴν Ἀλωπεκῇ, τὸν Ἀρχέπτολη, τὸν Πολύευκτο καὶ τὸν Κλεόφαντο, ποὺ τὸν μνημονεύει καὶ ὁ Πλάτων ὁ φιλόσοφος σὰν ἄριστο ἵππεά, χωρὶς ὅμως ἄλλη ἀξία. Ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα παιδιὰ τοῦ ὁ Νεοκλῆς πέθανε, ὅταν ἦταν ἀκόμη μικρός, ἀπὸ δάγκωμα ἀλόγου, καὶ τὸ Διοκλῆ τὸν υἱοθέτησε ὁ παππούς τοῦ ὁ Λύσανδρος. Θυγατέρες εἶχε περισσότερες ἀπ' αὐτὲς τὴ Μνησιπτολέμα, ποὺ τὴν ἀπόχτησε ἀπὸ τὸ δεύτερο γάμο του, τὴν πῆρε γυναῖκα τοῦ ὁ ἀπὸ ἄλλη μητέρα ἀδερφός της Ἀρχέπτολης· τὴν Ἰταλία τὴ νυμφεύτηκε ὁ Πανθοίδης ἀπὸ τὴ Χίο· τὴ Σύβαρη ὁ Νικόδημος ὁ Ἀθηναῖος· τὴ Νικομάχη ὁ Φρασικλῆς, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Θεμιστοκλῆ, ἀφοῦ ἐκεῖνος εἶχε πιά πεθάνει, πῆγε στὴ Μαγνησία καὶ τὴν πῆρε ἀπὸ τοὺς ἀδερφούς της. Τέλος ὁ ἴδιος ὁ Φρασικλῆς ἀνάθρεψε καὶ τὴν Ἀσία, τὴ μικρότερη ἀπὸ ὅλα τὰ παιδιὰ τοῦ Θεμιστοκλῆ.

Λαμπρὸς τάφος τοῦ Θεμιστοκλῆ ὑπάρχει στὴν ἀγορὰ τῆς Μαγνησίας. Ὅσο γιὰ τὰ λείψανά του δὲν ἀξίζει νὰ δῖνη κανεὶς πίστη οὔτε σὲ ὅσα λέει ὁ Ἀνδοκίδης στὸ βιβλίο του « Πρὸς τοὺς ἐταίρους », ὅτι δηλαδὴ οἱ Ἀθηναῖοι βρῆκαν τὰ λείψανά του καὶ τὰ σκόρπισαν (αὐτὰ εἶναι ψέματα ποὺ τὰ γράφει ἐπίτηδες, γιὰ νὰ ἐξερεθίσουν τοὺς ὀλιγαρχικοὺς ἐναντίον τοῦ λαοῦ) οὔτε πάλι σὲ ὅσα λέει ὁ Φύλαρχος, ποὺ ἔστησε στὴ διήγησή του μιὰ μηχανὴ σὰν ἐκεῖνες ποὺ χρησιμοποιοῦν σὲ παράσταση τραγωδίας καὶ παρουσιάζει στὴ σκηνὴ κάποιον Νεοκλῆ καὶ κάποιον Δημόπολη, σὰν παιδιὰ τοῦ Θεμιστοκλῆ, θέλοντας νὰ προκαλέσῃ θόρυβο καὶ συγκίνηση· αὐτὰ καὶ ὁ πιὸ τυχαῖος ἄνθρωπος τὸ καταλαβαίνει ὅτι εἶναι πλαστά.

Ὁ Διόδωρος ὁ περιηγητὴς στὸ ἔργο του « Περὶ μνημάτων » ἔχει γράψει, ἀπὸ εἰκασία καὶ ὄχι ἀπὸ ἄμεση ἀντίληψη, ὅτι κοντὰ στὸ μεγάλο λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ προεκτείνεται ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο ποὺ σχηματίζεται κατὰ τὸν Ἀλκιμο μιὰ προεξοχὴ σὰν ἀγκῶνας καὶ στὴ στροφή πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ λιμανιοῦ, ἐκεῖ ὅπου ἡ θάλασσα ἔχει γαλήνη, ὑπάρχει μιὰ βάση ἀρκετὰ μεγάλη καὶ ὅτι αὐτὸ ποὺ φαίνεται ἐπάνω τῆς σὰ σχῆμα βωμοῦ εἶναι ὁ τάφος τοῦ Θεμιστοκλῆ. Καὶ ὁ Διόδωρος νομίζει πῶς ὁ Πλάτων ὁ κωμικὸς συμφωνεῖ μαζί του καὶ ἐπιβεβαιώνει τὰ λόγια του μὲ τοὺς ἀκόλουθους στίχους :

1 ΚΕΦ. 32

Τὰ παιδιὰ τοῦ
Θεμιστοκλῆ.

2 Ὁ τάφος του.

3

4

5

6

«Ὁ σὸς δὲ τύμβος ἐν καλῷ κεχωσμένος
 τοῖς ἐμπόροις πρόσρησις ἔσται πανταχοῦ,
 τοὺς τ' ἐκπλέοντας εἰσπλέοντάς τ' ὄψεται,
 χῶπόταν ἄμιλλ' ἢ τῶν νεῶν θεάσεται.»

Τοῖς δ' ἀπὸ γένους τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τιμαὶ τινας ἐν Μαγνησίᾳ
 φυλαττόμεναι μέχρι τῶν ἡμετέρων χρόνων ἦσαν, ἃς ἐκαρποῦτο Θε-
 μιστοκλῆς Ἀθηναῖος, ἡμέτερος συνήθης καὶ φίλος παρ' Ἀμμωνίῳ
 τῷ φιλοσόφῳ γενόμενος.

«Τὸ μνῆμα σου καλὰ εἶν' αὐτοῦ στημένο,
σημάδι ἀπὸ παντοῦ στοὺς ταξιδιωτές.
Θὰ βλέπη αὐτοὺς πὺν μπαίνουνε καὶ βγαίνουν
καὶ καραβιῶν ἀγῶνες θὰ κοιτάζῃ.»

Γιὰ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Θεμιστοκλῆ διατηρήθηκαν τιμητικὲς διακρίσεις στὴ Μαγνησία ὡς τὶς μέρες μας. Αὐτὲς τὶς χάρηκε καὶ ὁ (νεώτερος) Θεμιστοκλῆς Ἀθηναῖος, αὐτὸς πὺν ἦταν συμμαθητὴς καὶ φίλος μου στὴ σχολὴ τοῦ Ἀμμωνίου τοῦ φιλοσόφου.

Σελ. 15

Κεφ. 1. Ἡ καταγωγή· οἱ γονεῖς τοῦ Θεμιστοκλῆ ἦταν ἄσημοι· τῇ δόξᾳ πού ἀπόχτησε τὴν ὀφείλει μόνο στὴ δική του δράση. Ἡ συγγένειά του ὅμως μὲ τοὺς Λυκομίδες (1, 4) τὸν κατατάσσει ἀνάμεσα στοὺς εὐγενεῖς.

στὸ δῆμο τῶν Φρεαρρίων ἀπὸ τῇ Λεωντίδα φυλῇ. Ὁ Κλεισθένης (507 π.Χ.) πού ἔθεσε τὶς βάσεις τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος στὴν Ἀθήνα εἶχε διαιρέσει τὸ λαὸ τῆς Ἀττικῆς σὲ ἑκατὸ δῆμους καὶ κάθε δέκα δῆμοι ἀποτελοῦσαν μία φυλῇ (ἀργότερα ἔγιναν οἱ δῆμοι 174). Ὁ Θεμιστοκλῆς ἀνῆκε στὴ Λεωντίδα φυλῇ καὶ στὸ δῆμο Φρεάρριο ἢ Φρέαρρο (ὁ δημότης Φρεάρριος), ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἀττικοῦ ἥρωα Φρεάρρου· ὁ δῆμος αὐτὸς ἴσως βρισκόταν ἀνάμεσα στὸ Θορικὸ καὶ τὴν Κερατέα τῆς Ἀττικῆς. Στὶς ἐπίσημες πράξεις ἦταν ἀπαραίτητο μαζί μὲ τὸ ὄνομα τοῦ προσώπου νὰ ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα του, καθὼς καὶ τοῦ δήμου στὸν ὁποῖον ἀνῆκε.

δὲν ἦταν γνήσιος Ἀθηναῖος· κατὰ τὸν ἀττικὸ νόμο δὲν ἦταν γνήσιος Ἀθηναῖος ὅποιος εἶχε πατέρα ἢ μητέρα ξένης καταγωγῆς (αὐτοὶ λέγονταν « νόθοι »). Ἐπομένως καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν ἦταν γνήσιος Ἀθηναῖος, γιατί ἡ μητέρα του καταγόταν ἀπὸ τὴ Θράκη.

κάποιοι στίχοι· εἶναι ἐπιτάφιο ἐπίγραμμα ἀγνωστοῦ ποιητῆ πού τὸ ἀναφέρουν ἀρχαῖοι συγγραφεῖς.

ἡ Ἀβρότονον· θηλυκὸ ὄνομα μὲ τύπο οὐδετέρου, ὅπως συνήθιζαν πολλὲς φορές οἱ ἀρχαῖοι γιὰ ὀνόματα γυναικῶν (ἔτσι καὶ σήμερα λέμε τὸ Ἑλενιώ, τὸ Κατινιώ κτλ. χαϊδευτικά).

Φανίας ἢ Φανίας, φιλόσοφος ἀπὸ τὴν Ἑρεσσὸ τῆς Λέσβου (μαθητῆς τοῦ Ἀριστοτέλη), πού ἔγραψε πολλὰ φιλοσοφικά καὶ ἱστορικά ἔργα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μόνο λίγα ἀποσπάσματα σώθηκαν.

Καρία, χώρα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀνάμεσα στὴ Λυδία καὶ τὴ Λυκία.

Νεάνθης, ἀπὸ τὴν Κύζικο τῆς Προποντίδας, ἔζησε τὸν γ' π.Χ. αἰ. καὶ ἔγραψε πολλὰ ἱστορικά καὶ ρητορικά ἔργα πού ἀπ' αὐτὰ ἔμειναν μόνο ἀποσπάσματα· περίφημο εἶναι τὸ βιογραφικὸ

ἔργο του « Περὶ ἐνδόξων ἀνδρῶν », ἀλλὰ καὶ ἀπ' αὐτὸ μόνο μερικά ἀποσπάσματα σώθηκαν.

Ἀλικαρνασσοῦς, ἡ πρωτεύουσα τῆς Καρίας, μεγάλη καὶ ἀρχαία παραλιακὴ πόλη μὲ καλὸ λιμάνι καὶ δύο ἀκροπόλεις· ἡ βασιλισσά της Ἀρτεμισία πῆρε μέρος μαζί μὲ τοὺς Πέρσες στὴν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων (βλ. κεφ. 14, 4).

Κυνόσαργες, γυμναστήριο ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη, στὸ νοτιανατολικὸ μέρος της, ὥσως ἐκεῖ ὅπου σήμερα ἡ συνοικία « Νέος κόσμος », στὸ δρόμο πρὸς τὸ Μπραχάμι· σ' αὐτὸ γυμνάζονταν ὅσοι δὲν ἦταν γνήσιοι Ἀθηναῖοι (βλ. σημ. παραπάνω). Ἦταν ἀφιερωμένο στὸν Ἡρακλῆ, ποὺ δὲν τὸν θεωροῦσαν γνήσιο θεό, γιατί εἶχε βέβαια πατέρα τὸ Δία, ἀλλὰ ἡ μητέρα του, ἡ Ἀλκμήνη, ἦταν θνητή.

ἔξω ἀπὸ τίς πύλες· ἐννοεῖ τίς Διόμειες πύλες κοντὰ στὰ σημερινὰ Ἀνάκτορα.

γένος τῶν Λυκομιδῶν· οἱ Λυκομίδες ἦταν ἀρχαία ἱερατικὴ οἰκογένεια τῆς Ἀθῆνας.

Φλυὰ (ἡ Φλυή ἢ Φλυές) εἶναι τὸ ὄνομα ἑνὸς δήμου τῆς Ἀττικῆς, περίπου ὅπου τὸ σημερινὸ Χαλάντρι. Ἐκεῖ ἦταν ἓνα τελεστήριο, δηλ. ἓνας ναός, ὅπου γινόταν μύηση τῶν πιστῶν, ἀνάλογη μὲ τὴ μύηση στὰ ἑλευσίνια μυστήρια.

Σιμωνίδης ὁ Κεῖος (ἀπὸ τὴν Κέα), μεγάλος λυρικὸς ποιητῆς καὶ μάλιστα ἐπιγραμματοποιὸς (556 - 548 π.Χ.). Περίφημο εἶναι τὸ ἐπίγραμμα του σ' αὐτοὺς ποὺ ἔπεσαν στὶς Θερμοπύλες :

ᾠ ξεῖν' ἀγγέλειν Λακεδαιμονίοις ὅτι τῆδε
κείμεθα τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι

(Στὴ Λακεδαίμονα, ξένη διαβάτη, τὸ μήνυμα φέρε
ὅτι κειτόμαστε δῶ στὶς ἐντολές τους πιστοί.

Μετ. Θρ. Σταύρου).

Σελ. 17

Κεφ. 2. μαθήματα ἡθοπλαστικά ἢ γιὰ εὐχαρίστηση ἦταν ἡ μουσική, ἡ ποίηση καὶ ἡ γυμναστική· σ' αὐτὰ ἔδιναν μεγάλη σημασία γιὰ τὴν ἀγωγή τῶν παιδιῶν οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι, γιατί ἡ μουσική καὶ ἡ ποίηση ἐξευγενίζουν τὴν ψυχὴ καὶ ἡ γυμναστικὴ διαμορφώνει εὐρωστα σώματα, ὥστε τὸ παιδὶ νὰ γίνη γερὸ καὶ στὴν ψυχὴ καὶ στὸ

σῶμα. Γι' αὐτὸ εἶχαν μεγάλη ἐκτίμηση οἱ διδάσκαλοι τῆς μουσικῆς (« κιθαριστές ») καὶ τῆς γυμναστικῆς (« παιδοτρίβες »).

λύρα ἦταν ἑγχορδο μουσικὸ ὄργανο, συνήθως μὲ ἐφτά χορδές, ὅμοιο περίπου μὲ τὴν κιθάρα.

Στησίμβροτος· ἀπὸ τῆ Θάσσο, σύγχρονος τοῦ Περικλῆ, ποὺ ἔγραψε μ' ἐχθρότητα ἓνα ἔργο γιὰ τὸ Θεμιστοκλῆ, τὸν Περικλῆ καὶ τὸ Θουκυδίδη (ὄχι τὸν ἱστορικό, παρὰ τὸ γιὸ τοῦ Μελησία, πολιτικὸ ἀντίπαλο τοῦ Περικλῆ).

Ἀναξαγόρας, μεγάλος φιλόσοφος· γεννήθηκε στὶς Κλαζομενές τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τὸ 500 π.Χ., ἔζησε στὴν Ἀθήνα καὶ πέθανε στὴ Λάμψακο τὸ 428· ἔγραψε σύγγραμμα « Περὶ φύσεως », ὅπου ἐκθέτει τὸ φιλοσοφικὸ του σύστημα καὶ ὑποστηρίζει ὅτι τὸ αἶτιο ποὺ κινεῖ ὅλα τὰ στοιχεῖα στὴ φύση εἶναι ὁ ἄπειρος « νοῦς ».

Μέλισσος, φιλόσοφος ἀπὸ τῆ Σάμου· αὐτὸς ἦταν στρατηγὸς τῶν Σαμίων κατὰ τὴν ἐκστρατεία ποὺ ἐπιχείρησαν οἱ Ἀθηναῖοι τὸ 440 π.Χ. ἐναντίον τῆς Σάμου· ὁ Μέλισσος νίκησε τοὺς Ἀθηναίους, γιὰτὶ ἔλειπε ὁ Περικλῆς.

νεώτερος· ὁ Θεμιστοκλῆς γεννήθηκε τὸ 525 π.Χ., ἐνῶ ὁ Περικλῆς τὸ 495 π.Χ.

Μνησίφιλος, πολιτικὸς σύγχρονος καὶ συνδημότης τοῦ Θεμιστοκλῆ (ἀπὸ τὸ δῆμο Φρεάρριο, βλ. κεφ. 1, 1)· ὁ ἱστορικὸς Ἡρόδοτος λέει ὅτι ὁ Μνησίφιλος ἔδωσε συμβουλὴ στὸ Θεμιστοκλῆ νὰ πείση τοὺς Ἀθηναίους νὰ πολεμήσουν στὴ Σαλαμίνα. Ἴσως αὐτὸ τὸ εἶχαν διαδώσει ὅσοι ἤθελαν νὰ ὑποτιμήσουν τὸ ἔργο τοῦ Θεμιστοκλῆ.

φυσικοὶ φιλόσοφοι λέγονταν οἱ Ἴωνες φιλόσοφοι, τοῦ 6ου καὶ 5ου π.χ. αἰ. ποὺ ἐρευνοῦσαν τὴν οὐσία καὶ τὰ αἷτια τοῦ φυσικοῦ κόσμου.

Σόλων, ὁ μεγάλος Ἀθηναῖος νομοθέτης (639 - 559 π.Χ.) ποὺ ἦταν συγχρόνως φιλόσοφος καὶ ποιητής.

σοφιστές· ἔτσι λέγονταν στὴν ἀρχὴ ἄνθρωποι σοφοὶ ποὺ εἶχαν ὡς ἔργο τὴν ἐπιστημονικὴ ἐρευνα καὶ παρουσίασαν μεγάλη πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ δράση (γι' αὐτὸ σοφιστὴς λεγόταν καὶ ὁ Σόλων)· ἀργότερα ὅμως τὸ ὄνομα δόθηκε στοὺς ρητοροδιδασκάλους ποὺ εἶχαν ἔρθει στὴν Ἀθήνα κατὰ τὸν 5ο π.Χ. αἰ. ἀπὸ διάφορα μέρη, καὶ σ' ἐκείνους γενικὰ ποὺ ἐπιδίωκαν νὰ κάμουν τοὺς μαθητὲς

τους ικανούς να νικούν με κάθε τρόπο τους αντιπάλους τους στις συζητήσεις, ακόμη και με στρεψοδικίες.

Σελ. 19

ὁ πατέρας του τὸν ἀποκήρυξε· ἡ «ἀποκήρυξη» γινόταν γνωστὴ με δημοσίον κήρυκα· ὁ νόμος ἔδινε τὸ δικαίωμα στὸν πατέρα νὰ κηρύξη τὸ παιδί του ἀπόκληρο καὶ νὰ διαλύσῃ τὴ νόμιμη σχέση πατέρα καὶ παιδιοῦ, ἂν αὐτὸ ἔδειχνε ἄκοσμη διαγωγή καὶ ζοῦσε βίῳ ἄσωτο καὶ ἄπρεπο.

Κεφ. 3. τὸν Ἀριστείδη· ὁ Ἀριστείδης, ὁ Ἀθηναῖος στρατηγὸς (540 - 468 π.Χ.), γνωστὸς με τὴν ἐπωνυμία «δίκαιος» εἶναι ὁ κυριότερος ἀντίπαλος τοῦ Θεμιστοκλῆ, ὅπως φαίνεται καὶ σὲ ὅσα γράφει παρακάτω ὁ Πλούταρχος· ἀλλὰ γιὰ τὸν Ἀριστείδη ὁ Πλούταρχος ἔγραψε καὶ ἰδιαίτερη βιογραφία.

Σελ. 21

στὸ Μαραθώνα· ἡ περίφημη μάχη τοῦ Μαραθώνα ἔγινε τὸ 490 π.Χ. με ἀρχιστράτηγο τὸν Ἀθηναῖο στρατηγὸ Μιλτιάδη ποὺ ὁδήγησε τὸν ἑλληνικὸ στρατὸ ἀπὸ 10.000 Ἀθηναίους καὶ Πλαταιεῖς στὴν ὑπέρλαμπρη νίκη.

Κεφ. 4. τὰ ἀργυρορυχεῖα τοῦ Λαυρείου· στὸ Λαύρειο ὑπῆρχαν πλουσιότατα μεταλλεῖα σιδήρου, ψευδαργύρου, μολύβδου, καὶ ἀργύρου σὲ ἔκταση 300.000 στρεμμάτων. Οἱ ἀρχαῖοι ἔκαναν ἐκμετάλλευση μόνο τοῦ μολύβδου ποὺ εἶχε ἀρκετὴ ποσότητα ἀργύρου καὶ σώζονται τὰ ἔχνη ἀπὸ 2.000 περίπου στοές· ἀπὸ τὰ μεταλλεῖα αὐτὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ γινόταν ἐντατικὴ ἐκμετάλλευσή τους τὸ δημόσιο ταμεῖο τῆς Ἀθήνας εἶχε πρόσοδο ἀπὸ 50 - 100 τάλαντα τὸ χρόνο, δηλ. 300.000 - 600.000 χρυσὲς δραχμές.

Δαρεῖος ὁ Α' (550 - 485 π.Χ.) ὑπῆρξε ὁ σπουδαιότερος βασιλιάς τῶν Περσῶν μετὰ τὸ μεγάλο Κύρο τὸ Β'. Ὁ Δαρεῖος ὀργάνωσε τὸ ἀπέραντο κράτος του καὶ προσάρτησε σ' αὐτὸ πολλὰς χώρες· αὐτὸς πρῶτος ἄρχισε τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων τὸ 492 π.Χ.

Αἰγινῆτες· ὁ πόλεμος τῶν Ἀθηναίων με τοὺς Αἰγινῆτες ἄρχισε τὸ 488 π.Χ. καὶ τελείωσε τὸ 481 π.Χ., ὅταν οἱ Ἕλληνες συμφι-

λιάθηκαν μπροστά στον κίνδυνο που τους απείλησε από την επιδρομή των Περσών.

Σελ. 23

μόνιμοι όπλίτες· οι 'Αθηναῖοι ως τότε είχαν στρατό από όπλίτες που πήγαιναν να πολεμήσουν σε όρισμένο μέρος και δύσκολα μπορούσαν να μετακινηθούν (γι' αυτό λέγονται «μόνιμοι όπλίτες»). 'Ο Θεμιστοκλῆς όμως θέλησε να τους μεταβάλλει σε μάχιμο πλήρωμα των πλοίων («ναυτική όπλιτεία»), που μπορούσαν να αποβιβάζονται σε διάφορα μέρη και σε περίπτωση κινδύνου να αποχωρούν μπαίνοντας στα πλοῖα.

Πλάτων, ο μεγάλος 'Αθηναῖος φιλόσοφος (428 - 347 π.Χ.), μαθητής του Σωκράτη. Αυτός έγραψε πολλά φιλοσοφικά έργα σε μορφή διαλόγων. Σ' ένα από τὰ έργα του που λέγονται «Νόμοι» αναφέρει αυτό που λέει εδώ ο Πλούταρχος για τη μετατροπή των μόνιμων 'Αθηναίων όπλιτών σε ναυτικούς και θαλασσινούς.

Στησίμβροτος, βλ. σελ. 87.

του δημοκρατικού πολιτεύματος· εδώ ο Πλούτ. αφήνει να ένοηθῇ ότι ἡ μεταβολή τῆς 'Αθήνας από ἡπειρωτική σε ναυτική δύναμη τὴν ὁδήγησε σε ἄκρατη δημοκρατία (βλ. και κεφ. 19, 6).

ὁ *Ξέρξης* μετά τὴ ναυμαχία στὴ Σαλαμίνα ἐνῶ εἶχε ἀνέπαφο τὸν πολυάριθμο πεζικό του στρατό, ἄφησε στὴν Ἑλλάδα τὸ Μαρδόνιο κυρίως γιὰ νὰ παρεμποδίσει τοὺς Ἕλληνες νὰ τὸν καταδιώξουν· αὐτὸ βέβαια δείχνει τὴν ὑπεροχὴ πού ἔχει ἡ ναυτικὴ δύναμη ἀπέναντι στὴν πεζική. Παρακάτω ὅμως (κεφ. 16, 6) ὁ Πλούτ. ἐκφράζει διαφορετικὴ κρίση γιὰ τὴν ικανότητα τῶν περσικῶν δυνάμεων πού εἶχαν ἀφεθῇ στὸ Μαρδόνιο.

Κεφ. 5. *πλούσιες θυσίες*· οἱ θυσίες τῶν ἀρχαίων ἦταν πολυέξοδες, γιὰτὶ τίς θυσίες συνήθως ἀκολουθοῦσε συμπόσιο μὲ πολλοὺς καλεσμένους.

«*δούρειον ἵππον*». 'Ο δούρειος ἵππος (ξύλινο ἄλογο) κυριολεκτικὰ εἶναι τὸ ὑπολο μέσο πού μεταχειρίστηκαν οἱ Ἕλληνες γιὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Τροίας, γιὰτὶ ἀπὸ μέσα του ξεπετάχτηκαν οἱ κρυμμένοι πολεμιστές. Ἐδῶ ὁ Θεμιστοκλῆς χρησιμοποιεῖ τὴ φράση μεταφορικά. (Πῶς θὰ ἔλεγε ἂν μιλοῦσε μὲ κυριολεξία ;)

ὁ Ἐπικλῆς, ἦταν « κιθαριστῆς » δηλαδή ἰδιωτικὸς δάσκαλος τῆς μουσικῆς.

Σελ. 25

Ὀλυμπία, ὅπου γίνονταν οἱ πανελλήνιοι ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες κάθε τέσσερα χρόνια, ποὺ λέγονταν « Ὀλύμπια ». Κατὰ τὴν τέλεση τῶν ἀγῶνων συγκεντρώνονταν θεατὲς ἀπὸ ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Οἱ ἀγῶνες διαρκοῦσαν στὴν ἀρχὴ μιὰ μέρα, ἔπειτα 3 καὶ ἀργότερα 5 μέρες. Γιὰ τὴν παραμονὴ τῶν θεατῶν στήνονταν σκηνές σὲ εἰδικὸ χῶρο καὶ οἱ ἐπισημότεροι ἔμεναν σὲ σκηνές μὲ ἐξαιρετικὴ πολυτέλεια, ποὺ ἔδειχνε τὸν πλοῦτο καὶ τὴν κοινωνικὴ τους θέση.

ὁ Κίμων (510 - 449 π.Χ.), γιὸς τοῦ Μιλτιάδη (τοῦ νικητῆ στὴ μάχη τοῦ Μαραθῶνα), ἦταν δεκαπέντε χρόνια μικρότερος ἀπὸ τὸ Θεμιστοκλῆ καὶ ἀνῆκε σὲ ἀρχοντικὴ ἀθηναϊκὴ οἰκογένεια.

χορηγός· ἡ ἀθηναϊκὴ δημοκρατία εἶχε ἐπιβάλλει στοὺς πλοῦσιους πολίτες τὴν ὑποχρέωση νὰ ἐκτελοῦν μὲ δικά τους ἐξοδα ὀρισμένες ὑπηρεσίες ποὺ λέγονταν « λειτουργίες »· σπουδαιότερες ἦταν : 1) ἡ γυμνασιαρχία, δηλ. ἡ προετοιμασία τῆς λαμπαδηφορίας κατὰ τὰ Παναθήναια ἢ καὶ σὲ ἄλλες δημόσιες γιορτές· 2) ἡ θεωρία, δηλ. ἡ ἀποστολὴ ἀντιπροσώπων σὲ πανελλήνιες γιορτές καὶ σὲ ἱεροὺς τόπους· 3) ἡ τριηραρχία, δηλ. ὁ ἐξοπλισμὸς καὶ ἡ συντήρηση ἑνὸς πολεμικοῦ πλοίου τῆς πολιτείας καὶ 4) ἡ χορηγία, δηλ. ἡ ὀργάνωση τῶν λυρικῶν ἢ δραματικῶν ἀγῶνων. Αὐτὸς ποὺ θ' ἀναλάβαινε τὴ χορηγία, ὁ χορηγός, εἶχε ὑποχρέωση νὰ βρῇ τὰ κατάλληλα πρόσωπα γιὰ τὸ χορὸ τῶν ἀγῶνων, νὰ συντηρῇ τὰ μέλη τοῦ χοροῦ, νὰ πληρῶνῃ τὸν κατάλληλο χοροδιδάσκαλο καὶ γενικὰ νὰ προσφέρῃ ὅλα τὰ ἐξοδα ποὺ χρειάζονταν γιὰ τὴν παράσταση τοῦ ἔργου. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἔγινε χορηγὸς σὲ διαγωνισμὸ τραγωδίας κατὰ τὴ γιορτὴ τῶν μεγάλων Διονυσίων, τὸ Μάρτιο τοῦ 476 π.Χ. καὶ νίκησε στὸ διαγωνισμὸ ἢ τραγωδίᾳ ποὺ τὸ χορὸ τῆς τὸν εἶχε παρασκευάσει αὐτὸς μὲ ἐξοδὰ του.

Φρόνιχος, Ἀθηναῖος δραματικὸς ποιητῆς (πρόδρομος τοῦ Αἰσχύλου) ποὺ δὲ σώζονται ἀπὸ τὰ ἔργα του παρὰ μόνο λίγα ἀποσπάσματα· ἡ τραγωδία ποὺ νίκησε σ' αὐτὸ τὸν ἀγῶνα μὲ τὸν τίτλο « Φοίνισσες » εἶχε ὡς θέμα τὴ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας.

Ἀδείμαντος, ἐπώνυμος ἄρχοντας τῆς Ἀθήνας τὸ 477 - 476

π.χ., τρία χρόνια μετά τη ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας. Ἐπώνυμος λεγόταν στήν Ἀθήνα ὁ πρῶτος ἀπό τοὺς 10 ἄρχοντες πού μέ τὸ ὄνομά του καθόριζαν τὴ χρονολογία, δηλ. τὸ πότε ἔγινε μιὰ πράξη.

Σιμωνίδης (Βλ. σημ. σελ. 86).

ὁ ἐξοστρακισμὸς ἦταν θεσμὸς πού καθιέρωσε ὁ Κλεισθένης (507 π.Χ.), γιὰ νὰ ἀπομακρύνωνται οἱ πολιτικοὶ πού ἀποχοτοῦσαν μεγάλη δύναμη καὶ ἦταν γι' αὐτὸ ἐπικίνδυνοι στήν ὁμαλὴ λειτουργία τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Δὲν ἦταν ἐξορία, παρὰ προσωρινή ἀπομάκρυνση πού διαρκοῦσε πέντε ἢ δέκα χρόνια καὶ γινόταν ἔπειτα ἀπὸ ψήφοφορία τοῦ λαοῦ· δηλαδή οἱ πολῖτες ψήφιζαν γράφοντας ἐπάνω σὲ κομμάτι κεραμιδιοῦ (σὲ « ὄστρακο ») τὸ ὄνομα τοῦ πολιτικοῦ πού θέλει νὰ ἀπομακρύνῃ. Ὁ Ἀριστείδης ἐξοστρακίστηκε τὸ 482 π.Χ.

Κεφ. 6. οἱ Μῆδοι· μετὰ τὴν κατάλυση τοῦ μεγάλου μηδικοῦ κράτους ἀπὸ τὸν Κύρο τὸ Β' τὸν 6ο π.Χ. αἰ., οἱ Μῆδοι συνενώθηκαν μέ τοὺς Πέρσες καὶ ἀκολούθησαν τίς τύχες τοῦ περσικοῦ κράτους· οἱ ἀρχαῖοι τὰ ὀνόματα Μῆδοι καὶ Πέρσαι τὰ θεωροῦσαν συνώνυμα (γι' αὐτὸ καὶ οἱ πόλεμοι Περσῶν καὶ Ἑλλήνων λέγονται « Μηδικοὶ πόλεμοι »).

Σελ. 27

κατὰ τὴν ἐκλογὴν· ἡ ἐκλογὴ γινόταν μέ τὴν ἀνάταση τῶν χειρῶν (χειροτονία)· οἱ στρατηγοὶ θὰ ψήφιζαν γιὰ τὴν ἀνάδειξη ἐνὸς ἀπὸ αὐτοὺς πού θὰ εἶχε ἀπεριόριστη ἐξουσία, ἐπομένως ἔπρεπε νὰ ἐκλέξουν τὸν πιὸ ἱκανό.

« χῶμα καὶ νερό » (« γῆν καὶ ὕδωρ »), ἦταν τὰ σημεῖα ὑποταγῆς.

ψήφισμα, δηλ. ἀπόφαση τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου.

Ἄρθριος ὁ Ζελεΐτης, δηλ. ἀπὸ τὴν πόλιν Ζέλεια τῆς Τρωάδας, στοὺς πρόποδες τῆς Ἰδης.

« ἀτιμασμένοι » πολῖτες· σὲ εἰδικὸ κατάλογο ἔγραφαν τὰ ὀνόματα τῶν « ἀτίμων », δηλ. τῶν πολιτῶν πού μέ δικαστικὴ ἀπόφαση ἔχαναν τὰ πολιτικά τους δικαιώματα· μέ τὴν ποινὴ αὕτη τιμωροῦσαν τοὺς προδότες καὶ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ δήμου καὶ τῶν συμμάχων τους, καθὼς καὶ ὅσους εἶχαν κάμει βαριεὲς ἐγκληματικὲς πράξεις.

χρυσάφι από τούς Μήδους· ὁ Ξέρξης εἶχε στείλει τὸν Ἀρθμιο μὲ πολλὰ χρήματα στὴ Σπάρτη, γιὰ νὰ πείσῃ τοὺς Λακεδαιμόνιους νὰ συμπράξουν μὲ τοὺς Πέρσες ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων.

Χεῖλος (στὴν ἀρχαία Χεῖλωσ), ἀπὸ τὴν Τεγέα. Αὐτὸν τὸν ἐκτιμοῦσαν πολὺ οἱ Λακεδαιμόνιοι.

Κεφ. 7. Τέμπη, ἡ στενὴ κοιλάδα τῆς Θεσσαλίας, ἀνάμεσα στὴν Ὀσσα καὶ στὸν Ὀλυμπο ποὺ διαρρέεται ἀπὸ τὸν Πηνειὸ ποταμὸ, περὶφημη γιὰ τὴν ἄγρια καλλονὴ της· ἔχει μῆκος 6 χιλιόμε. καὶ πλάτος 30 - 50 μ. Εἶναι ἡ κυριότερη διάβαση ἀπὸ τὴ Μακεδονία στὴ Θεσσαλία καὶ ἔχει μεγάλη στρατιωτικὴ σημασία.

γύρισαν ἀπ' ἐκεῖ, δηλ. ἀπὸ τὰ Τέμπη. Οἱ Ἕλληνες ἔφυγαν ἀπὸ τὰ Τέμπη, γιατί ἐμαθαν ὅτι ὑπάρχει καὶ ἄλλη διάβαση ἀπὸ τὴ Μακεδονία πρὸς τὴ Θεσσαλία καὶ ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ κλειστοῦν μέσα στὰ στενά.

μὲ τὸ μέρος τῶν Μήδων, δηλ. τῶν Περσῶν. Μερικὲς ἑλληνικὲς πόλεις ἢ καὶ μερικοὶ Ἕλληνες σποραδικὰ εἶχαν στραφῇ πρὸς τὸ μέρος τῶν Μήδων ἀπὸ ἐχθρότητα πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἢ γι' ἄλλους λόγους· οἱ Ἀθηναῖοι ἔλεγαν γι' αὐτοὺς ποὺ τάσσονται μὲ τὸ μέρος τῶν Μήδων ὅτι « *μηδίζουν* » (δηλ. εἶναι Μηδόφιλοι) καὶ εἶχε σχηματιστῇ ὁ ὅρος *μηδισμός*, δηλ. *μηδοφιλία*. Ἔτσι καὶ ἡ Θεσσαλία δὲ φαινόταν τότε ὅτι ἦταν φίλη τῶν Μήδων, λίγο ἀργότερα ὅμως « *ἐμήδισε* », γιατί οἱ Ἀλευάδες (δυναστικὴ οἰκογένεια τῆς Λάρισας) παράσυραν τὴ χώρα σὲ συμμαχία μὲ τὸν Ξέρξη, παρὰ τὴ θέληση τοῦ θεσσαλικοῦ λαοῦ.

Ἀρτεμίσιο, ἀκρωτήριον στὴ Β.Α. Εὐβοία.

τὰ στενά, εἶναι ὁ πορθμὸς ἀνάμεσα στὴ Β.Α. Εὐβοία καὶ τὴν ἀπέναντι χερσόνησο τῆς Μαγνησίας.

Σελ. 29

ὁ Εὐρυβιάδης, ναύαρχος τοῦ σπαρτιατικοῦ στόλου, ἄνθρωπος μὲ ἀδύνατο χαρακτῆρα καὶ περιορισμένη ἀντίληψη.

Ἀφετὲς (στὴν ἀρχαία : Ἀφεται ἢ Ἀφέται), ἀκρωτήριον καὶ πόλη μὲ λιμάνι στὴ χερσόνησο τῆς Μαγνησίας, ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Ἀρτεμίσιο τῆς Εὐβοίας· ὀνομάστηκε ἔτσι, γιατί τὸ μέρος αὐτὸ ἦταν ἢ *αφετηρία*, ἀπ' ὅπου ξεκίνησε τὸ πρῶτο πλοῖο τῶν Ἀργοναυτῶν.

Σκιάθος (καὶ Σκιάθος), νησὶ τῶν Β. Σποράδων ἀπέναντι

ἀπὸ τῆ θεσσαλικῆ Μαγνησία, ἀπὸ τὴν ὁποία χωρίζεται μὲ στενὸ πορθμό.

μὲ πολλὰ χρήματα· ὁ Ἡρόδοτος γράφει ὅτι ἦταν 30 τάλαντα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὁ Θεμιστοκλῆς ἔδωσε 5 στὸν Εὐρυβιάδην, 3 στὸ ναύαρχο τῶν Κορινθίων Ἀδείμαντο, καὶ τὰ ὑπόλοιπα τὰ κράτησε ὁ ἴδιος.

ὁ Ἀρχιτέλης ἦταν Ἀθηναῖος τριήραρχος, δηλ. εἶχε ἀναλάβει μ' ἔξοδά του τὴ συντήρηση τοῦ πλοίου καὶ τοῦ πληρώματος (βλ. καὶ χορηγὸς σημ. σελ. 90).

ἱερὸ πλοῖο· ἱερὰ πλοῖα ἦταν ἡ Πάραλος καὶ ἡ Σαλαμινία, ποὺ εἶχαν ὡς ἔργο νὰ μεταφέρουν τίς θεωρίες στὴ Δῆλο καὶ νὰ ἐκτελοῦν διάφορες ἐπίσημες ἀποστολές.

τὸ ἀσημένιο τάλαντο (στὴν ἀρχαία : « τάλαντον ἀργυρίου »), μονάδα βάρους (26 κιλῶν καὶ 200 γραμμαρίων). Ἀργότερα χρησίμευε καὶ ὡς νομισματικὴ μονάδα. Τὸ ἀττικὸ τάλαντο εἶχε τὴν ἀκόλουθη ὑποδιαίρεση : 1 τάλαντο = 60 μνές (ἀρχ. μναῖ)· 1 μναῖ = 100 δραχμές· 1 δραχμὴ = 6 ὀβολοί.

Σελ. 31

Κεφ. 8. Φανίας, βλ. 1,2.

ἐμβλήματα· τὸ ἐμβλημα (στὴν ἀρχαία : τὸ ἐπίσημον ἢ παράσημον) ἦταν εἰκόνα στὴν πλώρη ἢ στὴν πρύμη τοῦ πλοίου, ποὺ χρησίμευε σὰν κόσμημα καὶ σὰ διακριτικὸ του σημάδι· οἱ εἰκόνες αὐτὲς παρίσταναν θεοὺς ἢ ἥρωες καί, ὅπως πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι, ἐδίωχναν τίς κακοκαιρίες καὶ κάθε κακὸ συναπάντημα (ἀντιστοιχοῦν μὲ τίς σημερινὲς γοργόνες ἢ φιγοῦρες τῶν καραβιῶν).

πολεμικὰ ἐμβλήματα (ἀρχ. παιᾶνες), πολεμικὰ ἐνθουσιαστικὰ ἄσματα ποὺ τραγουδοῦσαν οἱ στρατιῶτες, ὅταν προχωροῦσαν στὴ μάχη.

Πίνδαρος, ὁ μεγαλύτερος ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνες λυρικούς. Γεννήθηκε τὸ 518 π.Χ. στὶς Κυνὸς Κεφαλὲς τῶν Θηβῶν καὶ πέθανε τὸ 438 π.Χ. στὸ Ἄργος. Ἐγγραψε ὕμνους σὲ θεοὺς, ἥρωες καὶ ἀνθρώπους. Τὰ ἔργα του ἦταν πολλὰ. Ἀπ' αὐτὰ σώθηκαν μόνο οἱ ὕμνοι σὲ νικητὲς τῶν πανελληνίων ἀγώνων ποὺ ἔχουν τὸν τίτλο « Ἐπίνικοι ». Ἀπὸ τὰ ἄλλα ἔχομε μόνο μερικὰ ἀποσπάσματα. Οἱ στίχοι ποὺ παραθέτει ἐδῶ ὁ Πλούτ. εἶναι ἀπόσπασμα ἀπὸ ποίημα ποὺ δὲν ἔχει σωθῇ.

Ἰστιάια. (ἀρχ. *Ἑστιάια* ἢ *Ἰστιάια*), ἀρχαιότατη πόλη τῆς Εὐβοίας κατὰ τὰ βόρεια παράλια τῆς νήσου, δυτικὰ τοῦ Ἀρτεμίσίου.

ἢ *Ὀλιζώνα*, πόλη στὸ νότιο μέρος τῆς θεσσαλικῆς Μαγνησίας, ἴσως τὸ σημερινὸ Τρίκερι. Ὅλη ἡ παραλία ἐκείνη τῆς Θεσσαλίας ἦταν ἄλλοτε τὸ βασίλειο τοῦ Φιλοκτήτη, ὁμηρικῷ βασιλεῖ, ποὺ πῆρε μέρος στὸν τρωικὸ πόλεμο καὶ σκότωσε ἀνάμεσα σὲ ἄλλους καὶ τὸν Πάρη, τὸ γιὸ τοῦ βασιλεῖ τῆς Τροίας Πριάμου. Ὁ Φιλοκτήτης ἦταν φημισμένος ὡς ἱκανὸς τοξότης.

Ἀρτεμη, μεγάλη θεά, ἀδερφή τοῦ Ἀπόλλωνα. Εἶχε πατέρα τὸ Δία καὶ μητέρα τὴ Λητώ. Πίστευαν ὅτι προστάτευε τὰ δάση, τὰ βουνά, τὸ κυνήγι, τοὺς ναυτικούς καὶ τοὺς τοκετούς. Στὸ Ἀρτεμίσιο εἶχε τὴν ἐπωνυμία τῆς *Προσηώας*, δηλ. τῆς Ἀνατολικῆς. Ἀπ' αὐτὴν ὀνομάστηκε καὶ τὸ ἀκρωτήριο Ἀρτεμίσιο.

ζαφορά, ἢ *ζαφουρά* (σαφράς) λέγεται καὶ κρόκος, φυτὸ βολβόριζο ποὺ ἔχει κίτρινα καὶ εὐωδιαστὰ ἄνθη· ἀπ' αὐτὰ κατασκευάζεται κίτρινη οὐσία ποὺ χρησιμεύει γιὰ τὴν ἀκίνδυνη χρώση τυριῶν, ζυμαρικῶν κτλ.

τὸ *ἐλεγεῖο* ἢ *ἡ ἐλεγεία*, ποίημα συνταγμένο σὲ δίστιχες στροφές· ὁ δεῦτερος στίχος κάθε στροφῆς ἔχει μερικὲς συλλαβὲς λιγότερες ἀπὸ τὸν πρῶτο. Τὸ ἐλεγεῖο ποὺ παραθέτει ἐδῶ ὁ Πλούτ. πιστεύεται πὼς εἶναι τοῦ ποιητῆ Σιμωνίδη τοῦ Κεῖου (βλ. σημ. σελ. 86).

Σελ. 33

Κεφ. 9. *Θερμοπύλες*, τὰ στενὰ ποὺ σχηματίζονται ἀνάμεσα στοὺς πρόποδες τοῦ βουνοῦ Καλλιδρόμου καὶ στὸ Μαλιακὸ κόλπο· τὴν ἀρχαία ἐποχὴ εἶχε μῆκος 1 χιλιόμ. καὶ πλάτος περίπου 60 μ. Στὰ στενὰ αὐτὰ ἐγίνε ἡ περίφημη μάχη τὸ 480 π.χ., ὅπου ὁ Λεωνίδας μαζί μὲ 300 Σπαρτιάτες ἔπесе ἥρωικά. Ἡ εἰδηση τῆς μάχης καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων της μεταδόθηκε μὲ ἀγγελιοφόρους στοὺς Ἕλληνες ποὺ ἦταν στὸ Ἀρτεμίσιο καὶ ἔφερε μεγάλη ἀναταραχή.

χωρὶς ἄλλο θὰ ἀγκυροβολοῦσαν οἱ ἐχθροί, γιὰ νὰ προμηθευτοῦν νερό, ἐπομένως μέρη μὲ πηγές.

ἢ θὰ πῆγαιναν νὰ κρυφτοῦν, δηλ. μέρη ἀσφαλισμένα σὲ περίπτωσι τρικυμίας.

Ἴωνες· οἱ πρῶτες ἰωνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας ἦταν ἀποικίες τῆς Ἀθήνας καὶ γενικὰ οἱ Ἴωνες θεωροῦσαν τὴν Ἀθῆνα ὡς μη-

τρόπολη· γι' αυτό στις επιγραφές που σκάλιζαν επάνω στις πέτρες υπενθύμιζαν οι Ἀθηναῖοι ὅτι εἶναι πατέρες τους. Οἱ Ἴωνες, ὑποδουλωμένοι στοὺς Πέρσες, εἶχαν στρατολογηθῇ μαζί με ὅλους τοὺς λαοὺς τοῦ περσικοῦ κράτους, διατηροῦσαν ὅμως στὴν ψυχὴ τους τὴν ἐθνικὴ τους συνείδηση καὶ γι' αὐτὸ οἱ Πέρσες δὲν τοὺς εἶχαν πολλὴ ἐμπιστοσύνη.

περνώντας τὴ Δωρίδα· ὁ Ξέρξης μετὰ τὴ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν κατέβηκε πρὸς τὰ κάτω, πέρασε τὴ Δωρίδα, καὶ ἀπὸ τὸ πάνω μέρος, δηλ. ἀπὸ τὴν Οἶτη, μπῆκε στὴ Φωκίδα, ὅπου ἔκαψε τίς πόλεις, γιὰτὶ οἱ Φωκεῖς δὲν ἤθελαν νὰ προσχωρήσουν στοὺς Πέρσες· ἔπειτα συνέχισε τὴν πορεία του, μπῆκε στὴν Ἀττικὴ καὶ ἔφτασε ὡς τὴν Ἀκρόπολη.

ἀπὸ τὴ μιὰ θάλασσα στὴν ἄλλη, δηλ. ἀπὸ τὸ Λέχαιο (τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου) ὡς τίς Κεγχρεές (τοῦ Σαρωνικοῦ).

Σελ. 35

Κεφ. 10. σὲ παράσταση τραγωδίας· στὸ ἀρχαῖο θέατρο πολλὰς φορές κατὰ τὴν παράσταση τραγωδίας ὁ ποιητὴς σκηνοθετοῦσε τὴν ἐμφάνιση θεοῦ ἢ θεᾶς, πού με τὸ χειρισμὸ κάποιου μηχανήματος φαινόταν ὅτι κατέβαινε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ (« ὁ ἀπὸ μηχανῆς θεός »)· ἡ θεία αὕτὴ ἐμφάνιση ἔδινε τὴ λύση τοῦ δράματος.

δράκοντας λεγόταν τὸ φίδι πού, ὅπως πίστευαν, ζοῦσε στὸ νὰ τῆς Ἀθηνᾶς στὴν Ἀκρόπολη, κρυμμένος κάτω στὴ γῆ ἀπὸ τὴν ὁποία ἐβγαίνει καὶ ἔπαιρνε τίς προσφορὰς πού τοῦ παράθεταν οἱ ἱερεῖς, δηλαδὴ κάθε μῆνα πίτα ζυμωμένη με μέλι (μελιτόσσσα) καὶ κάθε μέρα ἐκλεκτὲς τροφές· τὸ φίδι αὐτὸ πίστευαν πὼς ἦταν φύλακας τοῦ ναοῦ (« οἰκουρὸς ὄφις »).

« ξύλινο τεῖχος »· ὁ χρησμὸς πού ἔδωσε τότε τὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν ἔλεγε πὼς οἱ Ἀθηναῖοι μποροῦν νὰ σωθοῦν μόνο με « τεῖχος ξύλινο » χωρὶς νὰ διευκρινίζῃ τί ἐννοοῦσε με αὐτό· ὁ Θεμιστοκλῆς ὅμως ἔδινε τὴν ἐξήγηση ὅτι τὰ ξύλινα τεῖχη πού ἔλεγε ὁ χρησμὸς ἦταν τὰ πλοῖα. Αὐτὰ διηγεῖται καὶ ὁ Ἡρόδοτος.

τὴ Σαλαμίνα· γιὰ τὴ Σαλαμίνα, ὅπου ἤθελε ὁ Θεμιστοκλῆς νὰ γίνῃ ἡ ναυμαχία, ὁ χρησμὸς ἔλεγε : « ὦ θεία Σαλαμίνα, ἐσὺ θὰ στείλῃς στὸν ὄλεθρο παιδιὰ γυναικῶν ». Καὶ πολλοὶ ἐξηγοῦσαν ὅτι ὁ χρησμὸς με τίς λέξεις « παιδιὰ γυναικῶν », ὑπονοοῦσε τοὺς Ἑλ-

λγες, ἐνῶ ὁ Θεμιστοκλῆς ὑποστήριζε ὅτι ὑπονοοῦσε τοὺς Πέρσες, γιὰτὶ ἀλλιῶς δὲ θὰ ἔλεγε τὴ Σαλαμίνα «θεία» (δηλ. εὐλογημένη ἀπὸ τοὺς θεοὺς), παρὰ θὰ τὴν ὀνόμαζε «δεινὴν» ἢ «σχετλίαν» (φοβερὴ, καταραμένη).

Τροϊζήνα, πόλη τῆς Ἀργολίδας κοντὰ στὸ Σαρωνικὸ κόλπο (σήμερα λέγεται Δαμαλὰς)· κατὰ τὸν Ἡρόδοτο, ἄλλοι Ἀθηναῖοι ἔφεραν τὶς οἰκογένειές τους στὴν Αἴγινα καὶ στὴ Σαλαμίνα.

ὀβολός, τὸ 1/6 τῆς ἀττικῆς δραχμῆς (βλ. τάλαντο, σημ. σελ. 93).

νὰ πληρώνουν γι' αὐτὰ μιστοὺς σὲ δασκάλους· οἱ κάτοικοι τῆς Τροϊζήνας φρόντισαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα, νὰ πληρώνουν ἀκόμη καὶ δασκάλους γιὰ τὰ προσφυγόπουλα τῶν Ἀθηναίων. Ἡ φροντίδα αὐτὴ μέσα στὴ μεγάλη ἐκείνη ἀναταραχὴ δείχνει τὴ μεγάλη σημασία πού ἔδιναν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες στὴν ἐκπαίδευση.

βουλὴ τοῦ Ἀρείου Πάγου, σῶμα πού ἀρχικὰ εἶχε τὴν ἀνώτερη δικαστικὴ, νομοθετικὴ καὶ ἀστυνομικὴ ἐξουσία· μετὰ τὴν ὀριστικὴ διαμόρφωση τῆς δημοκρατίας τὰ δικαιώματα του περιορίστηκαν μόνο σὲ δικαστικὲς ὑποθέσεις (δίκες γιὰ φόνο κτλ.).

Ἀριστοτέλης, ὁ μεγάλος ἀρχαῖος φιλόσοφος πού γεννήθηκε στὰ Στάγειρα τῆς Μακεδονίας τὸ 384 π.Χ., δάσκαλος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἱδρυτὴς περιώνυμης φιλοσοφικῆς σχολῆς στὴν Ἀθήνα (τῆς «περιπατητικῆς»). Πέθανε τὸ 322 π.Χ. στὴ Χαλκίδα. Ἐγγραψε πολλὰ φιλοσοφικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα. Αὐτὸ πού ἀναφέρει ἐδῶ ὁ Πλούτ. γιὰ τὴ βουλὴ τοῦ Ἀρείου Πάγου περιέχεται στὸ ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλη «Ἀθηναίων Πολιτεία».

Σελ. 37

Κλειδῆμος, ἱστοριογράφος Ἀθηναῖος πού ἔζησε κατὰ τοὺς χρόνους τῶν περικύων πολέμων καὶ ἔγραψε ἱστορίαν τῆς Ἀττικῆς.

τὸ κεφάλι τῆς Γοργόνας, τὸ γοργόνειο, ἦταν ἡ χρυσὴ κεφαλὴ τῆς Γοργόνας Μέδουσας πού κοσμοῦσε τὴν ἀσπίδα (ἢ αἰγίδα) ἀρχαίου ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς πού ἦταν στὸ ναὸ τοῦ Ἐρεχθείου στὴν Ἀκρόπολη. Φαίνεται πῶς τὸ κόσμημα αὐτὸ ἦταν προσθετὸ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ᾔθελαν νὰ τὸ πάρουν μαζί τους.

πρὸς τὸ νησί, δηλ. πρὸς τὴ Σαλαμίνα.

Ξάνθιππος, πατέρας τοῦ Περικλῆ· ἔδρασε κατὰ τοὺς μηδικούς

πολέμους. Ἦταν καὶ αὐτὸς ἀνάμεσα σ' ἐκείνους ποὺ ἄφησαν τὴν πόλη, ὅταν πλησίαζαν οἱ Πέρσες, καὶ ἀγωνίστηκε στὴ Σαλαμίνα. Τὸ ἐπόμενο ἔτος διαδέχτηκε τὸ Θεμιστοκλῆ στὴν ἀρχηγία τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου καὶ συνέχισε τὸν ἀγώνα. Οἱ Ἀθηναῖοι τιμώντας τὴν ὑπηρεσίαν του τοῦ ἔστησαν ἀνδριάντα στὴν Ἀκρόπολη.

« Κυνὸς σῆμα »· τὸ ὄνομα αὐτὸ ἔδιναν οἱ ἀρχαῖοι σὲ πολλὰ ἀκρωτήρια· ἐδῶ λέγεται γιὰ τὸ ἀκρωτήριο τῆς Σαλαμίνας ἀντίκρυ στὴν Ἀττική, ὅπου ἀποβιβάζονταν οἱ Ἀθηναῖοι. Τὸ ὄνομα αὐτὸ διατήρησε ὡς τὰ χρόνια τοῦ Πλουτάρχου (τὸν 1. μ.Χ. αἰώνα).

Κεφ. 11. εἶχε ἐξοστρακισθῇ πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο ὁ Ἀριστείδης, βλ. σημ. σελ. 91.

γιὰ ὀρισμένο χρόνο, συνήθως ὁ ἐξοστρακισμὸς διαρκοῦσε 5 — 10 ἔτη.

Σελ. 39

Εὐρυβιάδης, βλ. σημ. σελ. 92.

τὰ περιφῆμα ἐκεῖνα λόγια· ὁ Ἡρόδοτος στὴν ἱστορία του γράφει πὺς τὰ λόγια αὐτὰ τὰ εἶπε ὁ Ἀδείμαντος, ὁ στρατηγὸς τῶν Κορινθίων.

ἄνθρωπος χωρὶς πατρίδα, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν ἀφήσει τὴν πόλιν τοὺς· τὰ διακόσια πλοῖα, ἀπὸ τὰ ὅποια τὰ 180 ἦταν μὲ πλήρωμα ἀθηναῖο καὶ τὰ 20 τὰ εἶχαν δώσει στοὺς Χαλκιδεῖς.

ἂν μᾶς προδώσετε γιὰ δεύτερη φορὰ· γιὰ τὴν πρώτη προδοσία βλ. κεφ. 9, 3 — 4.

τὰ καλαμάρια (τὰ γνωστὰ κεφαλόποδα μαλάκια) ἔχουν στὸ ἐσωτερικὸ τοὺς ἓνα κόκαλο ποὺ λέγεται ζίφος ἢ μαχαίρι.

Κεφ. 12. ἡ κουκουβάγια, ἦταν ἱερὸ πτηνὸ τῆς Ἀθηνᾶς· τὸ πέταγμα τῆς ἀπὸ τὰ δεξιὰ τὸ θεωροῦσαν αἴσιο οἰωνό.

Σελ. 41

παιδαγωγός, δοῦλος ποὺ ὡδεγοῦσε τὰ παιδιὰ στὸ σχολεῖο (ἐνῶ παιδοτρέβης λεγόταν ὁ δάσκαλος τῆς γυμναστικῆς· βλ. λ. μαθήματα, σημ. σελ. 86).

Κατὰ τὸν Αἰσχύλο ὁ Σίκιιννος ἦταν Ἕλληνας καὶ ὄχι Πέρσης αἰχμάλωτος.

ὅλο τὸ πέραμα, δηλ. τὸ στενὸ ἀνάμεσα στὴ Σαλαμίνα καὶ

τὴν Ἀττική· τὰ κοντινὰ νησιά, δηλ. τὰ νησάκια ποὺ εἶναι μπροστὰ στὰ Μέγαρα, ἐπίσης τὴ Λέρο καὶ τὶς Φαρμακοῦσες (ποὺ σήμερα λέγονται Κυράδες), καθὼς καὶ τὸ ἐρημονήσι Ψυττάλεια.

Σελ. 43

Κεφ. 13. μόλις ξημέρωσε· εἶναι ἡ ἱστορική μέρα τῆς 28 Σεπτεμβρίου τοῦ 480 π.Χ.

Φανόδημος, Ἕλληνας ἱστοριογράφος ποὺ ἔζησε στὶς ἀρχὲς τοῦ 4. αἰ. π.Χ.

πὺδ πάνω ἀπὸ τὸ ναὸ τοῦ Ἡρακλῆ· ὁ ναὸς αὐτὸς τοῦ Ἡρακλῆ (ποὺ λεγόταν « Ἡράκλειο ») ἦταν στοὺς πρόποδες τοῦ Αἰγάλειου, κοντὰ στὸ σημερινὸ Κερατσίνι, ὅπου καὶ τὸ πέραμα. Ἐκεῖ στοὺς τελευταίους πρόποδες τοῦ βουνοῦ, πάνω σὲ λοφίσκο, εἶχε στηθῇ ὁ θρόνος τοῦ Ξέρξη ἀπ' ὅπου μποροῦσε νὰ ἀντικρίζῃ τὴ Σαλαμίνα καὶ νὰ παρακολουθῇ ἄνετα ὅλα ὅσα θὰ διαδραματίζονταν στὴ θάλασσα.

Ἀκεστοδώρος, Ἕλληνας ἱστορικός ἀπὸ τὴ Μεγαλόπολη ποὺ ἔζησε τὸν 3. αἰ. π.Χ. καὶ ἔγραψε ἓνα ἔργο « Περὶ πόλεων »· αὐτὸς ἀπὸ σύγχυση στὶς τοπωνυμίες νομίζει ὅτι ὁ θρόνος τοῦ Ξέρξη εἶχε στηθῇ στὰ Κέρατα τῆς Μεγαρίδας, στὸ σημερινὸ Μεγάλο Πεῦκο, γιὰτὶ καὶ ἡ τοποθεσία ἐκείνη τοῦ Αἰγάλειου λεγόταν Κέρατα.

χρυσὸς θρόνος, ἀπὸ ἄλλη πηγὴ ξέρομε ὅτι ὁ θρόνος τοῦ Ξέρξη ἦταν « ἀργυρόπους », εἶχε δηλ. ἀσημένια πόδια. Αὐτὸς ἀργότερα κατατέθηκε μαζὶ μὲ ἄλλα λάφυρα στὸ ναὸ τῆς Ἀθηνᾶς, στὴν Ἀκρόπολη.

Κεφ. 14. Αἰσχύλος, ὁ μεγάλος τραγικός ποιητὴς ποὺ γεννήθηκε στὴν Ἐλευσίνα τὸ 525 π.Χ. καὶ πέθανε στὴ Γέλα τῆς Σικελίας τὸ 456 π.Χ. Ἐγραψε 90 δράματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα σώθηκαν μόνο 7. Ἐνὰ ἀπ' αὐτὰ μὲ τὸν τίτλο « Πέρσες » ἔχει ὡς θέμα τὴ νίκη τῶν Ἑλλήνων στὴ Σαλαμίνα. Ὁ ποιητὴς εἶχε πάρει μέρος καὶ ὁ ἴδιος στὴ ναυμαχία.

ἡ ἀναλογία (τοῦ περσικοῦ στόλου πρὸς τὸν ἐλληνικὸ), γιὰτὶ ὁ Αἰσχύλος ἀναφέρει πρὶν καὶ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐλληνικῶν πλοίων.

ἐκατὸν ὀγδόντα· τὰ πλοῖα τῶν Ἀθηναίων ἦταν διακόσια, εἶχαν δώσει ὅμως τὰ εἴκοσι στοὺς Χαλκιδεῖς.

τοξότες, πού είχαν κύριο επιθετικό όπλο τὸ τόξο μὲ τὸ ὁποῖο ἔριχναν βέλη—ὀπλίτες, οἱ βαριά ὀπλισμένοι.

τὴν κατάλληλη ὥρα· συνήθως κατὰ τὶς 9 τὸ πρωὶ ἀρχίζει νὰ πνέη στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ μπάτης.

Σελ. 45

Ἀριαμένης, μεγαλύτερος ἀδερφὸς τοῦ Ξέρξη, διεκδικητὴς τοῦ θρόνου.

Ἀμεινίας, ἀδερφὸς τοῦ ποιητῆ Αἰσχύλου· ὁ ἄλλος ἀδερφὸς τοῦ Ὁ Κυναίγειρος ἔπεσε ἥρωικά στὸ Μαραθῶνα.

Δεκέλεια, τὸ σημερινὸ Τατόι τῆς Ἀττικῆς.

Σωκλῆς, (ἀπὸ τὴν Παλλήνη, ἀρχαῖο δῆμο τῆς Ἀττικῆς κοντὰ στὸ σημερινὸ Χαρβάτι) ἦταν καὶ αὐτὸς στὸ ἴδιο πλοῖο μὲ τὸν Ἀμεινία, δηλ. τὸ πλοῖο αὐτὸ εἶχε δύο τριηράρχους.

Ἀρτεμισία, βασίλισσα τῆς Ἀλικαρνασσοῦ τῆς Καρίας πού εἶχε προσφέρει στὸν Ξέρξη 5 πλοῖα καὶ διακρίθηκε κατὰ τὴ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας· (ἄλλη, πολὺ μεταγενέστερη, εἶναι ἡ Ἀρτεμισία ἡ γυναίκα τοῦ Μανσώλου, βασίλισσα καὶ αὐτὴ τῆς Καρίας ἐπὶ Μ. Ἀλεξάνδρου, πού κατασκεύασε πρὸς τιμὴ τοῦ συζύγου της τὸ περίφημο Μανσωλεῖο.)

Κεφ. 15. τὸν θριάσιο κάμπο τῆς Ἐλευσίνας, πού λεγόταν « Θριάσιον πεδῖον ».

Ἰακχος, τὸ ξύλινο ἄγαλμα (ξόανο) τοῦ Ἰάχχου πού συνδέεται μὲ τὸ θεὸ Διόνυσο καὶ πού τὸ ἔφερναν ἀπὸ τὴν Ἀθῆνα μέσο τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ στὴν Ἐλευσίνα μὲ τραγούδια, χοροὺς καὶ λαμπάδες. Λέγεται μυστικὸς ὁ Ἰακχος ἀπὸ τοὺς μύστες (τοὺς πιστοὺς) πού τὸν συνόδευαν.

Αἰακίδες, οἱ ἀπόγονοι τοῦ Αἰακοῦ, μυθικοῦ βασιλεῖ τῆς Αἰγίνας (δηλ. ὁ Πηλέας, οἱ ἀδερφοὶ τοῦ Τελαμῶν καὶ Φῶκος, ἐπίσης ὁ Ἀχιλλέας, γιὸς τοῦ Πηλέα κ.λπ.)

ἐμβλήματα τοῦ πλοίου, βλ. σημ. σελ. 93.

Σελ. 47

Φλυά, βλ. σημ. σελ. 86.

Σιμωνίδης, βλ. σημ. σελ. 86.

τὸ ἐνδιάμεσο στενὸ, ποὺ εἶναι ἀνάμεσα στὴ Σαλαμίνα καὶ τὴν ἀπέναντί της ἀκτὴ τῆς Ἀττικῆς.

νὰ διαλύσουν τὴ γέφυρα ποὺ εἶχε στηθεῖ ἐκεῖ ὁ Ξέρξης· ὁ Ξέρξης εἶχε διατάζει καὶ ἔστησαν γεφυρώματα στὸ πιὸ στενὸ μέρος τοῦ Ἑλλησπόντου, ἀνάμεσα στὴν Ἀβυδο καὶ στὴ Σηστό, γιὰ νὰ περάσῃ τὸ στρατό του ἀπὸ τὴν Ἀσία στὴν Εὐρώπη.

νὰ πιάσωμε τὴν Ἀσία (δηλ. ποιόν ;)· χρησιμοποιεῖ ὅχι ἀπευθείας τὸ ὄνομα ποὺ θέλει, ἀλλὰ κάποιο ποὺ ἔχει παρόμοιο νόημα (ἀ ν τ ο ν ο μ α σ ί α).

κάτω ἀπὸ χρυσοῦφαντὴ σκηνή· εἶναι ἡ σκηνὴ ποὺ εἶχε στηθῇ σὰν περίπτερο καὶ ἀπὸ τὴν ὁποία ὁ Ξέρξης, καθισμένος στὸ θρόνο του, παρακολουθοῦσε τὴ ναυμαχία.

Σελ. 49

Μαρδόνιος, Πέρσης στρατηγός, γαμπρὸς τοῦ Δαρείου τοῦ Α', ποὺ εἶχε ὑποτάξει τίς ἐλληνικὲς πόλεις τῆς Ἰωνίας. Μετὰ τὴ φυγὴ τοῦ Ξέρξη (τὸ 480 π.Χ.) τοῦ ἀνατέθηκε ἡ ἀρχηστρατηγία. Πολέμησε, νικῆθηκε καὶ σκοτώθηκε στίς Πλαταιές. Ἀπὸ τὴ συντριβὴ τοῦ Μαρδονίου φάνηκε ὅτι ἡ δύναμη τῶν Περσῶν στὴν ξηρὰ δὲν ἦταν ὁλότελα ἀκαταμάχητη (πρβλ. κεφ. 7, 5).

Κεφ. 17. ἀπὸ τὸ βωμὸ τοῦ θεοῦ, ἐνν. τοῦ Ποσειδώνα. Στίς ψηφοφορίες ἔθεταν πολλὰς φορὲς τίς ψήφους πάνω στὸ βωμὸ καὶ ἀπ' ἐκεῖ τίς ἐπαιρναν οἱ ψηφοφόροι. Ἐδῶ οἱ στρατηγοὶ θὰ ψήφιζαν, γιὰ νὰ ποῦν ποῖος ἀναδείχτηκε κατὰ τὴ γνώμη τους πρῶτος καὶ ποῖος δευτερός στὴν ἀντρεία καὶ στὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Περσῶν.

στοὺς ἀμέσως ἐπόμενους Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες, ποὺ ἔγιναν ἔπειτα ἀπὸ τὴ ναυμαχία στὴ Σαλαμίνα, δηλ. τὸ 476 π.Χ. (βλ. λ. Ὀλυμπία, σημ. σελ. 89).

Σελ. 51

Κεφ. 18. τὴ δόξα· ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς κυνηγοῦσε τὴ δόξα τὸ εἶπε ὁ Πλούτ. καὶ παραπάνω (βλ. κεφ. 3, 4 καὶ 5, 3).

ναύαρχος· στὴν Ἀθήνα σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς δέκα στρατηγούς ἀνάθεταν τὴν ἀρχηγία τοῦ στόλου μὲ τὸν τίτλο τοῦ ναυάρχου.

ὅπως σ' ἓνα πλατάνι κτλ., πα ρ ο μ ο ί ω σ η (πρόσεξε καὶ ἀνάλυσε τὰ στοιχεῖα τῆς).

ἀπὸ τῇ Σέριφο· ἡ Σέριφος εἶναι νησὶ τῶν Κυκλάδων· οἱ κάτοικοι τοῦ ἦταν Ἴωνες, σύμμαχοι πάντοτε τῶν Ἀθηναίων.

Ἐνα μῦθος· πρόσεξε τὰ στοιχεῖα τοῦ μύθου καὶ τὶς παρομοιώσεις (ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ νεώτερος στρατηγὸς — ἡ γιορτὴ καὶ ἡ ἀκόλουθη μέρα κτλ.) Ποιό εἶναι τὸ ἐπιμύθιο ;

ἂν τότε δὲν εἶχα γίνει ἐγώ, δηλ. κατὰ τοὺς ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Περσῶν.

Σελ. 53

Κεφ. 19. νὰ ἀνοικοδομῇ· γιατί ἡ Ἀθῆνα εἶχε καταστραφῇ τὸ 480 π.Χ. ἀπὸ τὸν Ξέρξη καὶ τὸ ἐπόμενο ἔτος ἀπὸ τὸ Μαρδόνιο.

Θεόπομπος, ἱστορικὸς ἀπὸ τῇ Χίο. Γεννήθηκε τὸ 376 π.Χ. καὶ ἔγραψε ἱστορικὰ βιβλία, ἀπὸ τὰ ὅποια μόνο ἀποσπάσματα σώθηκαν.

τὰ λιμάνια τοῦ Πειραιᾶ, δηλ. ἡ Μουνιχία (σήμερα Τουρκολίμανο) ἡ Ζέα (σήμερα Πασαλιμάνι) καὶ τὸ κεντρικὸν πειραιϊκὸν λιμάνι μὲ τὸ πολεμικὸν τμῆμα (τὸν Κάνθαρο) καὶ τὸ ἐμπορικὸν (τὸ « Ἐμπόριον »).

ὁ θρύλος γιὰ τὴν Ἀθηνᾶ· κατὰ τὴν παράδοση ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Ποσειδῶν εἶχαν φιλονικίῃσι γιὰ τὴν κατοχὴ τῆς Ἀθῆνας· καὶ ἡ Ἀθηνᾶ ἔκαμε νὰ φυτρώσῃ στὴν Ἀκρόπολιν ἡ ἐλιά ποῦ ἦταν ἄγνωστη ὡς τότε στὴν Ἀθῆνα, ἐνῶ ὁ Ποσειδῶν χτύπησε μὲ τὴν τρίαινά του τὸ βράχο καὶ ἀνάβλυσε πηγὴ θαλασσινοῦ νεροῦ· ἀλλὰ τὸ δῶρο τῆς Ἀθηνᾶς θεωρήθηκε ἀνώτερον καὶ ἔτσι ἀναγνωρίστηκε ἡ κυριαρχία της στὴν Ἀθῆνα, ποῦ ἀπὸ τότε πῆρε τὸ ὄνομά της (πρὶν λεγόταν Κεκροπία ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Κέκροπα ποῦ ἦταν ἱδρυτῆς καὶ πρῶτος βασιλεὺς τῆς Ἀθῆνας). Ἡ σκηνὴ τῆς φιλονικίας Ἀθηνᾶς καὶ Ποσειδῶνα εἶχε ἀπεικονιστῇ μὲ ἀνάγλυφον παράστασιν στὸ δυτικὸν ἀέτωμα τοῦ Παρθενῶνα.

Σελ. 55

στοὺς δικαστές· κριτὲς στὴ φιλονικίᾳ, ἦταν κατὰ τὴν παράδοση οἱ ἄλλοι θεοί, ἢ, σύμφωνα μὲ ἄλλη ἐκδοχὴ, ὁ Κέκροπας.

« ἐξύμωσε τὸν Πειραιᾶ » μὲ τὴν Ἀθῆνα, μεταφορικὴ ἔκφρασις (πῶς θὰ τὸ λέγαμε μὲ κυριολεξίαν ;)

Ἀριστοφάνης, ὁ περίφημος Ἀθηναῖος κωμικὸς ποιητὴς

(452 — 385 π.Χ.)· αὐτὸ ποὺ ἀναφέρεται ἐδῶ περιέχεται σὲ μιὰ κωμωδία τοῦ ποῦ ἔχει τὸν τίτλο « Ἰππεῖς ».

τὴν Ἀθήνα τὴν ἔδεσε μὲ τὸν Πειραιᾶ καὶ ὄχι τὸν Πειραιᾶ μὲ τὴν Ἀθήνα (ἀ ν τ ί θ ε σ η· ποῖο εἶναι τὸ νόημά της ;)

Πνύκα, ὕψωμα στὰ δυτικὰ τῆς Ἀκρόπολης, κοντὰ στὸ σημερινὸ Ἀστεροσκοπεῖο, ὅπου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα συγκεντρωνόταν ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου.

οἱ τριάκοντα τύραννοι· οἱ ἄρχοντες ποὺ ἐγκαθιδρύθηκαν στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους τὸ 404 π.Χ., ὅστερ' ἀπὸ τὴν πανωλεθρία τῶν Ἀθηναίων στοὺς Αἰγὸς ποταμούς (στὴν Εὐρωπαϊκὴ ἀκτὴ τοῦ Ἑλλησπόντου) ποὺ σημείωσε τὸ τέλος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Τοὺς τριάντα τυράννους ἐδιώξε τὸ ἐπόμενο ἔτος (403) ὁ Θρασύβουλος ποὺ μπήκε στὴν Ἀθήνα μὲ δημοκρατικὸ στρατὸ καὶ ἔφερε πάλι τὴ δημοκρατικὴ πολιτεύμα.

Κεφ. 20. Παγασές, ἀρχαιότατη πόλη στὸ μυχὸ τοῦ ὁμώνυμου κόλπου (κοντὰ στὸ σημερινὸ Βόλο), ἐπίνειο τῆς θεσσαλικῆς πεδιάδας· σὲ ἀνασκαφές ποὺ ἔγιναν ἐκεῖ βρέθηκαν πολύχρωμες ἐπιτύμβιες στήλες.

οὔτε πιὸ ἄδικη· πῶς χαρακτηρίζεται ἡ πρόταση τοῦ Θεμιστοκλῆ, ἡ κρίση τοῦ Ἀριστείδη καὶ ἡ ἀπόφαση τῶν Ἀθηναίων ;

ἀμφικτυονικὰ συνέδρια· ἡ ἀμφικτυονία ἦταν θρησκευτικὸς καὶ πολιτικὸς σύνδεσμος πολλῶν ἑλληνικῶν πόλεων ποὺ εἶχε σκοπὸ τὴν τέλεση κοινῶν θρησκευτικῶν γιορτῶν, τὴν ἀνάπτυξη ἐμπορικῶν σχέσεων καὶ τὴν τήρηση ὀρισμένων κανόνων ἀνθρωπισμοῦ σὲ καιρὸ πολέμου. Ἡ ἀμφικτυονία αὐτὴ τῶν χρόνων τοῦ Θεμιστοκλῆ ἦταν σοβαρὸς θεσμὸς καὶ συνένωσε πολλὰς ἑλληνικὰς πόλεις. Συγκροτοῦσε δύο φορές τὸ χρόνο συνέδρια, τὸ φθινόπωρο στὴν Ἀνθήλη (κοντὰ στὶς Θερμοπύλες) καὶ τὴν ἀνοιξὴ στοὺς Δελφούς. Στὰ συνέδρια αὐτὰ ἔπαιρναν μέρος ἀντιπρόσωποι τῶν πόλεων, *πυλαγόρες* (ρήτορες) καὶ *ἱερομνήμονες* (γραμματεῖς). Ἡ ἀμφικτυονικὴ ἰδέα σὲ πιὸ πλατιά κλίμακα βρῆκε ἐφαρμογὴ στοὺς νεώτερους χρόνους μὲ τὴν ἱδρυση τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν ὅστερ' ἀπὸ τὸν πρῶτο παγκόσμιον πόλεμον (1918) καὶ στὸ σημερινὸ « Ὁργανισμὸ τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν » (Ο.Η.Ε.) μετὰ τὸ β' παγκόσμιον πόλεμον (1948).

Σελ. 57

τὸν Κίμωνα, βλ. σημ. σελ. 90. Οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχαν καὶ

ἄλλες ἀφορμὲς γιὰ νὰ εἶναι δυσареστημένοι μετὰ τὸ Θεμιστοκλῆ, ὅπως εἶδαμε στὸ κεφ. 19, 1 — 3.

Κεφ. 21. Ἀλλὰ καὶ στοὺς συμμάχους ἐγένεε δυσάρεστος ὁ Θεμιστοκλῆς, γιὰ τὸ τοὺς ἐπιέζει νὰ δύνουν χρήματα γιὰ τὸ συμμαχικὸ ταμεῖο ποὺ τὸ διαχειρίζονταν οἱ Ἀθηναῖοι· ἔτσι ἡ συμμαχία ἄρχισε νὰ γίνεται βέβαιος γιὰ τοὺς συμμάχους τῆς Ἀθήνας.

Πειθῶ, Βία, Πενία, Ἀπορία· προσωποποιήσεις (ποιεῖς ἐνέργειες ἢ καταστάσεις προσωποποιοῦνται ἐδῶ ; τί νόημα ἔχουν οἱ λόγοι τοῦ Θεμιστοκλῆ καὶ ἡ ἀπάντησις ποὺ πῆρε ;)

Τιμοκρέων, κωμικὸς ποιητής, γνωστὸς καὶ ὡς ἀθλητής, ἀπὸ τὴν Ἰάλυσο τῆς Ρόδου, ἔγραψε πειραχτικὰ τραγούδια καὶ ἐπιγράμματα. Ὄταν ὁ Τιμοκρέωντας ἐξορίστηκε, ζήτησε ἀπὸ τὸ Θεμιστοκλῆ τὴ βοήθειά του γιὰ νὰ γυρίσῃ στὴ Ρόδο, ἀλλὰ ὁ Θεμιστοκλῆς ἀρνήθηκε· ὁ Τιμοκρέωντας τότε μετὰ πειραχτικὰ ποιήματα κατηγοροῦσε τὸ Θεμιστοκλῆ ὅτι δωροδοκῆθηκε ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Τιμοκρέοντα.

Πανσανίας, ὁ Σπαρτιάτης στρατηγὸς καὶ ναύαρχος, ποὺ νίκησε τὸ Μαρδόνιο στὶς Πλαταιὲς (479 π.Χ.). Ἀργότερα ἤρθε σὲ συνεννόησιν μετὰ τοὺς Πέρσες, καί, ὅταν ἀνακαλύφθηκε ἡ προδοσία του, κατὰφυγε στὸ ναὸ τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς, ὅπου ἔμεινε ἀποκλεισμένος καὶ πέθανε ἀπὸ ἀσιτία. Γιὰ τὸν *Ξάνθιππο*, βλ. σημ. σελ. 96.

Δεωτυχίδης, βασιλιάς τῆς Σπάρτης, ποὺ ἐπικεφαλῆς τῶν Ἑλλήνων νίκησε τοὺς Πέρσες στὴ Μυκάλη στὴν ξηρὰ καὶ τὴ θάλασσα (479 π.Χ.).

Λητώ, ἡ μητέρα τοῦ Ἀπόλλωνα καὶ τῆς Ἀρτεμῆς, ποὺ τοὺς γέννησε ὕστερ' ἀπὸ πολλὰς περιπλανήσεις στὴ Δῆλο (βλ. καὶ λ. Ἀρτεμῆς, σημ. σελ. 94).

ποὺ ἄτιμο πῆρε χρήμα· γιὰ τὸ νόμιζε ὁ Τιμοκρέωντας ὅτι οἱ ἀντίπαλοί του δωροδοκῶσαν τὸ Θεμιστοκλῆ, γιὰ νὰ μὴ τὸν βοηθήσῃ.

Ἰάλυσος, ἀρχαία πόλις τῆς Ρόδου.

φίλευε· κόσμος στὸν Ἰσθμό· ὁ Τιμοκρέωντας χλευάζει τὸ πενιχρὸ συμπόσιο ποὺ παράθεσε κάποτε ὁ Θεμιστοκλῆς στὸν Ἰσθμό, ὅταν γίνονταν ἐκεῖ ἀγῶνες.

Σελ. 59

Μούσα (ἀρχ. Μοῦσα)· οἱ ἀρχαῖοι ποιητὲς συνήθιζαν νὰ ἀρχίζουν τὰ ποιήματά τους μετὰ τὴν ἐπίκλησιν τῆς Μούσας.

μέ την κατηγορία τοῦ μηδισμοῦ, βλ. τή φρ. μέ τὸ μέρος τῶν *Μήδων*, σημ. σελ. 92. Ὁ Τιμοκρέοντας, ἐπειδὴ δὲν τὸν ἔφερναν ἀπὸ τὴν ἐξορία, κατάφυγε στὸ βασιλιὰ τῶν Περσῶν· καταδικάστηκε τότε ἀπὸ τὸ συμμαχικὸ δικαστήριον σὲ ἰσόβια ἐξορία· ὁ Θεμιστοκλῆς ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἀθήνας ψήφισε καὶ αὐτὸς τὴν καταδίκη τοῦ Τιμοκρέοντα.

Κεφ. 22. *Ἀριστοβούλη*· ἔδωσε τὸ ὄνομα αὐτὸ στὴ θεὰ Ἀρτεμη, γιὰ νὰ δηλώσῃ ὅτι ὁ ἴδιος σκέπτεται ὀρθὰ καὶ δίνει ἄριστες συμβουλές.

Μελίτη, ἓνας ἀπὸ τοὺς δήμους τῆς Ἀττικῆς, στὸ δυτικὸ μέρος τῆς Ἀθήνας ποὺ περιλάβαινε τὴν Πνύκα καὶ ὅλη τὴ γύρω περιοχὴ. Ἐκεῖ κοντὰ ἦταν τὸ βάραθρον (πρὸς τὸ σημερινὸ Ἀστεροσκοπεῖο), ὅπου οἱ ἀρχαῖοι κατακρήμνιζαν τοὺς καταδικασμένους σὲ θάνατον· ὁ δήμος τῆς Μελίτης ἀνῆκε στὴν Κεκροπίδα φυλὴ.

Τὸν ἐξοστρακισμό τοῦ Θεμιστοκλῆ· ὁ ἐξοστρακισμὸς τοῦ ἐγίνε τὸ 472 π.Χ., ὅταν ὑπερίσχυσε τὸ ἀντίπαλον κόμμα ποὺ εἶχε ἀρχηγὸ τὸν Κίμωνα (βλ. καὶ λ. ἐξοστρακισμός, σημ. σελ. 91).

Σελ. 61

Κεφ. 23. *Πανσανίας*, βλ. σημ. σελ. 103.

ὁ δήμος τῆς Ἀργυλῆς ἦταν κατὰ τὸ νότιο μέρος τῆς Ἀθήνας, ἔφτανε ὡς τὸν Ὑμηττὸ καὶ περιλάβαινε τὸν Ἀρδηττὸ, τὸ ὕψωμα ὅπου ἔδιναν κάθε χρόνο τὸν ὄρκο τοὺς οἱ δικαστὲς τῆς Ἡλιαίας (οἱ ἡλιαστές)· ὁ δήμος τῆς Ἀργυλῆς ἀνῆκε στὴν Ἐρεχθίδα φυλὴ.

τις προηγούμενες κατηγορίες· ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε κατηγορηθῇ καὶ πρωτύτερα ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες γιὰ προδοσίαν, ἀλλὰ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν ἀποκρούσει τότε τὴν κατηγορίαν.

Σελ. 63

Κεφ. 24. *στὴν Κέρκυρα ποὺ ἄλλοτε τὴν εἶχε ἐδεργετήσῃ*· ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε ἀνακηρυχθῇ εὐεργέτης τῆς Κερκύρας, καὶ γι' αὐτὸ εἶχε τὸ δικαίωμα τῆς ἀσυλίας.

τριάντα τάλαντα· γιὰ τὸ τάλαντον βλ. σημ. σελ. 93.

ἀπ' ἐκεῖ πῆγε στὴν Ἥπειρον· οἱ Κερκυραῖοι δὲν ᾔθελαν νὰ τὸν προστατέψουν, ἀπὸ φόβου μήπως δυσαρρεστήσουν τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Σπαρτιάτες.

Μολοσσοί, ἔθνος τῆς Ἠπείρου· εἶχαν θρησκευτικὸ κέντρο

τῇ Δωδώνῃ, ἐπιβλήθηκαν στοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Ἡπείρου καὶ ἴδρυσαν δικό τους βασίλειο.

εἶχε ζητήσῃ κάτι· ὁ Ἀδμητος εἶχε ζητήσῃ νὰ γίνῃ σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ κατὰ συμβουλή τοῦ Θεμιστοκλῆς ἡ πρότασή του δὲν ἔγινε δεχτή.

ἔγινε ἰκέτης του· ἰκέτες ἔλεγαν ἐκείνους ποὺ πρόστρεχαν σὲ κάποιον καὶ ζητοῦσαν τὴ βοήθεια ἢ προστασία του σὲ ἔκτακτη στιγμή ἀνάγκης· αὐτοὶ κατάφευγαν στὸ βωμὸ ἢ στὴν ἐστία τοῦ σπιτοῦ καὶ εἶχαν τὸ ἱερὸ δικαίωμα τῆς φιλοξενίας.

οἱ Ἀχαρνές, ἀρχαῖος δῆμος τῆς Ἀττικῆς, δυτικά τῆς Ἀθήνας, πρὸς τὴν Πάρνηθα, κοντὰ στὸ σημερινὸ Μενίδι.

Στησίμβροτος, βλ. σημ. σελ. 87.

Σελ. 65

ὄλους καὶ ὅλα, δηλ. τὴ γυναίκα του, τὰ παιδιὰ του καὶ τὶς οἰκογενειακές του ὑποχρεώσεις. Εἶναι ὁλοφάνερο ὅτι αὐτὰ ποὺ λέει ὁ Στησίμβροτος, δὲν εἶναι ἀληθινὰ· αὐτὸς μιλεῖ πάντα μ' ἐχθρική προκατάληψη γιὰ τὸ Θεμιστοκλῆ.

Ἰέρων, τύραννος τῶν Συρακουσῶν (478 — 467 π.Χ.) ποὺ ἔφερε τὸ κράτος του σὲ μεγάλη ἀκμή· ἕνας ἀπὸ τοὺς πιδὸ πλούσιους Ἑλλήνες ἡγεμόνες τῆς ἐποχῆς του.

Κεφ. 25. Θεόφραστος, φιλόσοφος ἀπὸ τὴν Ἑρεσὸ τῆς Λέσβου (372 — 287 π.χ.), μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἐγγραψε πολλὰ συγγράμματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀξιόλογο εἶναι τὸ ἔργο του «Χαρακτῆρες».

στὴν Ὀλυμπία, βλ. σημ. σελ. 90.

νὰ καταξεκίσουν τὴ σκηνὴ τοῦ τυράννου· ἀπὸ ἄλλη ἱστορικὴ πηγὴ ξέρομε ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς δικαιολόγησε τὴν πρότασή του λέγοντας ὅτι ὁ Ἰέρων ποὺ δὲ συμμερίστηκε τοὺς μεγάλους κινδύνους τῶν Ἑλλήνων δὲν πρέπει νὰ λαβαίνει μέρος καὶ στίς πανελλήνιες πανηγυρικές συγκεντρώσεις.

Θουκυδίδης, ὁ μεγάλος Ἀθηναῖος ἱστορικὸς (471 — 396 π.Χ.) ποὺ ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου.

στὴν ἄλλη θάλασσα (στὸ Αἰγαῖο)· ὁ Θεμιστοκλῆς πῆγε ἀπὸ ξηρὰ στὴ Μακεδονία καὶ ἔφτασε στὴν Πύδνα, πόλη τῆς Μακεδονίας, στὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου.

Θάσος, νησί τοῦ Β. Αἰγαίου στὸ Θρακικὸ πέλαγος, κοντὰ

στο ανατολικό άκρο τῆς Μακεδονίας· τότε (τὸ 469 π.Χ.) τὴν πολιορκοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι.

ναύκληρος εἶναι ὁ ἰδιοχτήτης τοῦ πλοίου.

Θεόπομπος, βλ. σημ. σελ. 101.

Κεφ. 26. Κύμη, ἀρχαία ἐλληνικὴ πόλη τῆς Μ. Ἀσίας στὰ νότια παράλια τοῦ Ἑλαϊτικοῦ κόλπου.

Σελ. 67

Αἰγές, μικρὴ πόλη τῆς Μυσίας κοντὰ στὴν Κύμη, πρὸς τὸ ἐσωτερικό.

τῆς νύχτας ἄκου τὴ φωνή κτλ. π ρ ο σ ω π ο π ο ῖ ῃ σ η τῆς νύχτας, ἀντί : πρόσεξε τὸ ὄνειρο ποὺ θὰ δῆς στὸν ὕπνο σου, αὐτὸ θὰ σοῦ δείξῃ τί νὰ κάμῃς, γιὰ νὰ σωθῇς.

ἔγνε μεμιάς ἀετός· ἡ μεταμόρφωση τοῦ φιδιοῦ σὲ ἀετὸ προμηνόυσε κατὰ τίς δοξασίες ποὺ ἐπικρατοῦσαν τότε, εὐχάριστη ἀλλαγὴ στὴν κατάσταση τοῦ Θεμιστοκλῆ· ὁ ἀετὸς ἦταν σύμβολο τῆς περσικῆς βασιλείας.

χρυσὸ ραβδί· τὸ ραβδί τοῦ κήρυκα (τὸ « κηρύκειο ») εἶχε στὸ ἐπάνω μέρος δύο φίδια συμπλεγμένα, τὸ ἓνα ἀπέναντι στὸ ἄλλο, καὶ τὸ κρατοῦσαν οἱ ἀποσταλμένοι στὸ ἐχθρικό στρατόπεδο γιὰ νὰ προτείνουν εἰρήνη· ἐδῶ στὸ ὄνειρο προαναγγέλλει εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια γιὰ τὸ Θεμιστοκλῆ.

Σελ. 69

Κεφ. 27. Θουκυδίδης, βλ. σημ. σελ. 105.

Χάρων ἀπὸ τῆ Λάμψακο (πόλη τῆς μικρασιατικῆς παραλίας τοῦ Ἑλλησπόντου), ἱστοριογράφος τοῦ 5^{ου} αἰ. π.Χ. Ἐγράψε τὰ « Περσικά » καὶ ἱστορία τῆς Λαμψάκου.

μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ξέρξη ἀνέβηκε στὸ θρόνο ὁ γιὸς του Ἀρταξέρξης ὁ Α' (464 — 424 π.Χ.).

Ἐφορος, ἀπὸ τὴν Κύμη τῆς Μ. Ἀσίας, ἱστοριογράφος τοῦ 4^{ου} αἰ. π.Χ.

Δείνων, ἀπὸ τὴν Κολοφώνα τῆς μικρασιατικῆς Ἰωνίας, ἱστοριογράφος τοῦ 4^{ου} αἰ. π.Χ.

Κλείταρχος, γιὸς τοῦ Δείωννα, ἱστοριογράφος καὶ αὐτός, ἔγραψε ἱστορίες τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

Ἡρακλείδης, ἱστοριογράφος ἀπὸ τὴν Κύμη τῆς Μ. Ἀσίας, ἔζησε κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

τὰ ἐπίσημα χρονικά· ἦταν τὰ ἐπίσημα βιβλία ποὺ βρίσκονταν πιθανῶς στὰ ἀνάκτορα τῶν βασιλέων τῆς Περσίας· σ' αὐτὰ κατάρραφον τὰ σπουδαιότερα γεγονότα καὶ τὴ χρονολογία τους.

Ἀρβάτανος ὁ χιλιάρχος, δηλ. ὁ ἀρχηγὸς τῶν 1.000 σωματοφυλάκων τοῦ βασιλιᾶ.

τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἰσότητα· ἦταν καὶ στοὺς βαρβάρους γνωστὸ ὅτι οἱ Ἕλληνες, καὶ μάλιστα οἱ Ἀθηναῖοι, ἀγαποῦσαν περισσότερο ἀπ' ὅλα τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἰσότητα.

ὁ Θεὸς ποὺ ἐξυψώνει τοὺς Πέρσες· ὁ θεὸς τοῦ καλοῦ ποὺ θέλει τὸ μεγαλεῖο τῶν Περσῶν λεγόταν Ὡρομάζης· ἀντίθετα, ὁ θεὸς τοῦ κακοῦ ἦταν ὁ Ἀρειμάνιος.

Φανίας, βλ. σημ. σελ. 85.

Ἐρατοσθένης ἀπὸ τὴν Κυρήνη τῆς Ἀφρικῆς γεννήθηκε τὸ 257 π.Χ., ἀστρονόμος, γεωγράφος καὶ φιλόσοφος. Διευθυντὴς τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀλεξανδρείας.

Σελ. 71

Κεφ. 28. σὰν τοὺς καλύτερους μάρτυρες· οἱ ἐχθροί μου στὴν Ἀθήνα μὲ κυνηγοῦν, ἀκριβῶς γιατί ἔχω προσφέρει ὑπηρεσίες σ' ἐσένα. Αὐτοὶ λοιπὸν εἶναι οἱ καλύτεροι μάρτυρες ποὺ μποροῦν νὰ σὲ πείσουν γιὰ τίς διαθέσεις μου. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς, μὲ πονηρία, ἐπικαλεῖται ὡς ὑπηρεσίες πρὸς τὸ βασιλιά τὰ τεχνάσματα ποὺ εἶχε μηχανευσθῇ στὴ Σαλαμίνα καὶ σὲ ἄλλες περιστάσεις γιὰ τὸ καλὸ τῶν Ἑλλήνων, ὅπως τότε ποὺ ἔστειλε τὸ Σίκινο κτλ.

ἱκέτης, βλ. σημ. σελ. 105.

τοῦ Δωδωναίου Διὸς· στὴ Δωδώνη τῆς Ἡπείρου (στοὺς πρόποδες τοῦ ὄρους Τομάρου) ὑπῆρχε τὸ περίφημο μαντεῖο τοῦ Δωδωναίου Διὸς. Ἀπ' ἐκεῖ ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε πάρει τὸ χρησμὸ νὰ πορευθῇ στὸν ὁμώνυμο τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ σ' ἐκεῖνον ποὺ ἔχει τὸ ἴδιο ὄνομα μὲ τὸ Θεό. Τὸ συμπέρασμα ποὺ ἔβγαλε ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπὸ τὸ ὄνειρο εἶναι καὶ αὐτὸ κάτι ποὺ κολακεύει τὸ βασιλιά.

Σελ. 73

Κεφ. 29. ἡ ὁμιλία τοῦ ἀνθρώπου μοιάζει μὲ χαλιὰ κτλ. παρ ο-

μ ο ί ω σ η (παρακολούθησε την παραβολή αυτή στις λεπτομέρειές της. Ποιό είναι το νόημά της ;)

τοῦ χρειάζεται καιρός, ὥσπου νά μάθῃ νά μιλῇ περσικά. Εὐλογο πρόσχημα, γιά νά ἀναβάλλῃ τή δυσάρεστη στιγμή πού θά μιλοῦσε γιά τά ἑλληνικά πράγματα στό βασιλιά τῶν Περσῶν.

Σελ. 75

τῇ διδασκαλίᾳ τῶν μάγων· οἱ μάγοι εἶναι οἱ ἱερεῖς τῶν Περσῶν, ἄνθρωποι σοφοί, πού μελετοῦσαν καί δίδασκαν μυστικές καί μαγικές τέχνες καί ἐρμήνευαν τὰ δόγματα τῆς θρησκείας τους.

Δημάρατος, ὁ βασιλιάς τῆς Σπάρτης, πού ἐκθρονίστηκε, κατάφυγε στό Δαρεῖο τὸ 491 π.Χ. καί ἀργότερα παρακολούθησε τὸν Ξέρξῃ στὴν ἐκστρατεία του ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων.

τιάρα, περσικὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς· μόνον ὁ βασιλιάς φοροῦσε τὴν τιάρα ἀνυψωμένη, ἐνῶ οἱ ἄλλοι Πέρσες τὴ φοροῦσαν γερμένη πρὸς τὰ κάτω. (Τὸ αἶτημα τοῦ Δημαράτου δείχνει τὸ χαρακτήρα του).

αὐτὴ ἡ τιάρα δὲν ἔχει μυαλὸ κτλ., π α ρ α β ο λ ῆ (ἔτσι καί ἐμεῖς λέμε σήμερα : « Τὸ ράσο δὲν κάνει τὸν παπὰ).

στὶς ἑλληνικὲς ὑποθέσεις· μετὰ τὸν πελοποννησιακὸ πόλεμον οἱ Πέρσες ἀναμείχτηκαν στὰ ἑλληνικὰ πράγματα, ὥσπου οἱ Ἕλληνες μὲ τὴν ἀνταλκίδειο εἰρήνη (387 π.Χ.) ἀναγνώρισαν τελικὰ τὴν ἐξάρτησή τους ἀπὸ τὸ βασιλιά τῶν Περσῶν.

θὰ πηγαίναμε χαμένοι κτλ., δηλ. ἂν δὲν εἴχαμε ἐξοριστῇ, θὰ ζοῦσαμε φτωχοὶ καί δὲ θὰ εἴχαμε τώρα τόσα καλὰ (ἡ ἐξορία μᾶς βγῆκε σὲ καλὸ).

γιά νά προμηθεύεται τὸ ψωμί, τὸ κρασί καί τὸ προσφάγι του, δηλ. κάθε πόλη γιά τὸ εἶδος πού παράγει.

ἡ Μαγνησία, πόλη τῆς μικρασιατικῆς Ἰωνίας, κοντὰ στὸ Μαίανδρο ποταμό.

ἡ Λάμψακος, πόλη στὴν Ἀσιατικὴ ἀκτὴ τοῦ Ἑλλησπόντου.

ἡ Μυσούντα, μικρὴ ἰωνικὴ πόλη στὰ βόρεια τῆς Μιλήτου.

Νεάνθης, βλ. σημ. σελ. 85.

Φανίας, βλ. σημ. σελ. 85.

Περκώτη, πόλη τῆς Μυσίας.

Παλαίσκηνη, πόλη τῆς Τρωικῆς χώρας.

Κεφ. 30. "Ανω Φρυγία ἢ Μεγάλη Φρυγία, στὰ ἐνδότερα τῆς Μ. 'Ασίας· ἀντίθετα, ἢ Μικρὴ ἢ πρὸς τὸν Ἑλλήσποντο Φρυγία κατὰ τὰ νότια παράλια τῆς Προποντίδας ὡς τὸν Ἑλλήσποντο.

Πισίδες, κάτοικοι τῆς Πισιδίας στὴ νότια Μ. 'Ασία.

ὁ Λεοντοκέφαλος, κωμόπολη τῆς "Ανω Φρυγίας· ἐκεῖ θὰ στάθμειε ὁ Θεμιστοκλῆς.

Σελ. 77

γάνηκε στὸν ὕπνο του· ἡ πίστη τῶν ἀρχαίων στὰ ὄνειρα ἦταν πολὺ ριζωμένη. Παράβαλε καὶ τὸ ὄνειρο ποὺ ἀναφέρεται στὸ κεφ. 26, 3.

ἡ Μητέρα τῶν θεῶν, ἀσιατικὴ θεὰ ποὺ λεγόταν Κυβέλη ἢ Κυβήλη ἢ Δινδυμήνη (ἀπὸ τὸ ὄρος Δίνδυμο τῆς Φρυγίας). 'Η Ρέα τῆς ἐλληνικῆς μυθολογίας.

« μακριὰ ἀπὸ λιονταριῶν κεφάλι », ποὺ τοῦ ἔδινε νὰ καταλάβῃ ὅτι ἔπρεπε νὰ φυλαχτῇ ἐκεῖ ποὺ θὰ πάη στὸ Λεοντοκέφαλο. Τὰ ὄνειρα καὶ οἱ χρησμοὶ μιλοῦσαν μὲ ὑπαινιγμούς. (Ποιούς τέτοιους εἶδαμε στὸ κείμενο ;)

στὸ στόμα λιονταριοῦ, δηλ. στὴν ἐπιβουλὴ τοῦ ἐχθροῦ του, τοῦ Ἐπιζύη.

τῇ σκηνῇ, ποὺ θὰ ἔστηναν γιὰ νὰ περάσῃ τὴ νύχτα του ὁ Θεμιστοκλῆς· τὴν ἡμέρα τὴν ἔλυναν γιὰ νὰ κουβαλιέται ἀπὸ τὰ ὑποζύγια.

μὲ τὴν ἐπωνυμία τῆς Δινδυμήνης, βλ. σημ. παραπάνω γιὰ τὴ Μητέρα τῶν Θεῶν.

Κεφ. 31. Σάρδεις, πρωτεύουσα τῆς μικρασιατικῆς Λυδίας.

τὴν Ὑδροφόρα Κόρη, ἄγαλμα ποὺ τὸ εἶχαν ἀρεῖ οἱ Πέρσες ἀπὸ τὴν Ἀθήνα κατὰ τοὺς μηδικοὺς πολέμους.

ποὺ εἶχε ὕψος δύο πῆχες· ἡ πήχη ἰσοδυναμοῦσε μὲ 0,45 τοῦ μέτρου.

ἐπιστάτης τῶν νερῶν, ἄρχοντας ποὺ φρόντιζε γιὰ τὴν κατασκευὴ τῶν κρηνῶν καὶ τὴ διανομὴ τοῦ νεροῦ.

Σελ. 79

Θεόπομπος, βλ. σημ. σελ. 101.

Μαγνησία, πόλη τῆς Καρίας, κοντὰ στὸ Μαϊάνδρο ποταμὸ. Ἐκεῖ ἔμεινε πιά ὁ Θεμιστοκλῆς ὡς τὸ θάνατό του.

άπασχολημένος μὲ τὰ ἐσωτερικά ζητήματα· κυρίως ἀπασχολοῦσε τὸ βασιλιά ἢ ἀποστασία τῆς Βακτριανῆς, μεγάλης χώρας τῆς Ἀσίας.

ὅταν ἡ Αἴγυπτος ἀποστάτησε, τὸ 459 π.Χ., κατὰ τὴ βασιλεία τοῦ Ἀρταξέρξη.

Κίμων, βλ. σημ. σελ. 90.

καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ τις ὑποσχέσεις του· εἶχε ἔρθει ἡ κρίσιμη ὥρα γιὰ τὸ Θεμιστοκλῆ. Ὡς τότε δὲν εἶχε κάμει τίποτε πού νὰ βλάψῃ τὴν πατρίδα του. Τώρα ἔπρεπε ἢ νὰ πραγματοποιήσῃ τις ὑποσχέσεις του στὸ βασιλιά τῶν Περσῶν ἢ νὰ δώσῃ ἄλλη λύση στὸ ψυχικὸ του δράμα. Καὶ προτίμησε τὸ δεύτερο.

καὶ ἄλλους μεγάλους στρατηγούς, δηλ. τὸ Μυρωνίδη, τὸν Τολμίδη καὶ τὸν Περικλῆ.

αἶμα ταύρου· οἱ ἀρχαῖοι πίστευαν πὼς τὸ πρόσφατο αἶμα τοῦ ταύρου εἶναι δηλητήριο.

δραστικὸ δηλητήριο, δηλ. τὸ κώνειο πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι γιὰ τὴ θανάτωση τῶν καταδίκων.

ἄφησε τὴν τελευταία πνοή του τὸ 459 π.Χ.

Σελ. 81

Κεφ. 32. ἡ Ἀλωπεκή, δῆμος τῆς Ἀττικῆς, στὰ Ν.Δ. τῆς Ἀκρόπολης, πρὸς τὸ Φάληρο.

Πλάτων, βλ. σημ. σελ. 89.

Ἀνδοκίδης, Ἀθηναῖος πολιτικὸς καὶ ρήτορας τῶν μέσων τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. Ἕνας λόγος του εἶχε τὴν τίτλο « Πρὸς ἐταίρους ». Στὸ βιβλίον αὐτὸ ἔλεγε πὼς οἱ Ἀθηναῖοι τάχα σκόρπισαν τὰ λείψανα τοῦ Θεμιστοκλῆ· μὲ αὐτὸ ἤθελε νὰ παραστήσῃ τὴν ἀσέβεια τοῦ λαοῦ πρὸς τοὺς μεγάλους ἄντρες του.

Φύλαρχος, Ἕλληνας ἱστοριογράφος τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ἢ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο.

ἔστησε στὴ διήγησή του μιὰ μηχανή (ὅπως σὲ παράσταση τραγωδίας, βλ. σημ. σελ. 95).

Διόδωρος, ὁ περιηγητής, πού ἔζησε γύρω στὰ 300 π.Χ. Ἐγγραψε βιβλίον « Περὶ μνημάτων » στὸ ὁποῖο περιγράφει τοὺς τάφους ἐξαιρετικῶν προσώπων, ὅπως τοὺς εἶδε στίς περιηγήσεις του ἢ ἀπὸ πληροφορίες ἄλλων. Ἀπὸ τὸ ἔργο του αὐτὸ σώζονται ἀποσπάσματα.

στό μεγάλο λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ, δηλαδὴ ὁ κεντρικὸς λιμένας, αὐτὸς ποὺ κυρίως λέγεται « Πειραιεύς ».

κατὰ τὸν Ἄλκιμο, δεξιὰ ὅπως μπαίνει κανεὶς στὸ λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ (ποὺ σήμερα λέγεται ἀκτὴ Ἀλκίμων ἢ Ξαβερίου ἢ προκυμαία Κανθάρου).

Πλάτων, ὁ κωμικὸς (ὅχι ὁ φιλόσοφος). Ἔζησε τὸν 4^ο π.Χ. αἰ. (σύγχρονος τοῦ μεγάλου κωμικοῦ Ἀριστοφάνη). Ἐγράψε πολλὰς κωμωδίες ἀπὸ τίς ὁποῖες σώζονται ἀποσπάσματα.

Σελ. 83

καὶ καραβίων ἀγῶνες· ἐννοεῖ τίς λεμβοδρομίες, ὡς καὶ τοὺς ἀγῶνες μεγαλύτερων πλοίων, ποὺ γίνονταν σὲ ὀρισμένες γιορτές.

ὁ νεώτερος Θεμιστοκλῆς Ἀθηναῖος, ἀπόγονος τοῦ ἀρχαίου Θεμιστοκλῆ, σύγχρονος τοῦ Πλουτάρχου.

Ἀμμώνιος, φιλόσοφος ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια, ποὺ δίδασκε στὴν Ἀθήνα, κατὰ τὸν 1^ο αἰ. μ.Χ., δάσκαλος τοῦ Πλουτάρχου.

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ
ΙΤΥΥΕ ΔΕΦ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

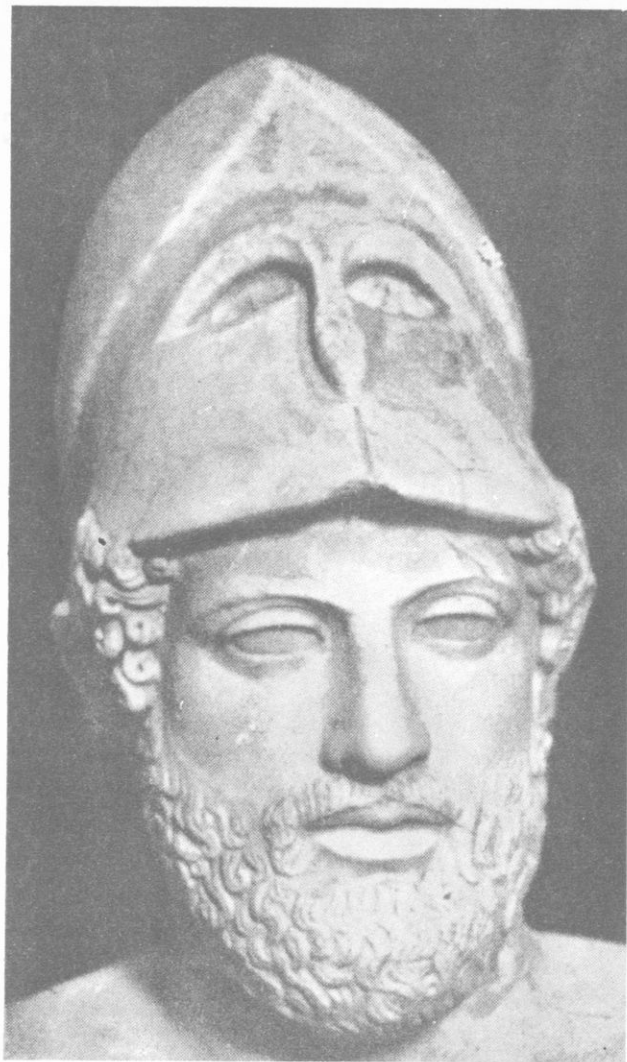
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

2. ΠΕΡΙΚΛΗΣ

Περικλής (490 - 429 π.Χ.)

Γιὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ Περικλῆ ὁ ἱστορικὸς Θουκυδίδης γράφει :

«Ὁ Περικλῆς εἶχε ἀποκτήσει μεγάλη δύναμη μὲ τὸ προσωπικό του κύρος καὶ τὴ διανοητική του ἱκανότητα καὶ γιατί εἶχε ἀναδειχτῇ ὁλοφάνερα ἀνώτερος ἀπὸ χρήματα. Γι' αὐτὸ συγκρατοῦσε τὸ λάό, χωρὶς νὰ περιορίζει τίς ἐλευθερίες του. Δὲν τὸν ρυμουλκοῦσε ὁ λαός, παρὰ αὐτὸς τὸν καθοδηγοῦσε, γιατί δὲν ἐπιδίωκε νὰ κερδίσῃ δύναμη μὲ ἀθέμιτα μέσα, ὥστε νὰ εἶναι ἀναγκασμένος νὰ μιλῇ γιὰ νὰ κολακεύῃ τὸ πλῆθος, ἀλλὰ στηριγμένος στὴν κοινὴ ἐκτίμηση εἶχε τὸ σθένος νὰ τοῦ ἀντιλέγῃ, ἀκόμη καὶ ἂν προκαλοῦσε τὴν ὀργή του. Ἔτσι, ὅταν καταλάβαινε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ ἔπαρση ἔδειχναν παράκαιρο θάρρος, τοὺς μιλοῦσε μὲ τέτοιον τρόπο, ὥστε νὰ τοὺς τρομάξῃ καὶ νὰ τοὺς φοβίξῃ, ἐνῶ ἀντίθετα, ὅταν τοὺς ἔβλεπε νὰ φοβοῦνται χωρὶς λόγο, τοὺς ἔδινε πάλι θάρρος. Ἐπομένως μόνο κατὰ τὸ ὄνομα ἦταν δημοκρατία, πράγματι ὅμως ἐξουσία πού τὴν εἶχε ἓνας μόνον, ὁ πρῶτος τῆς Ἀθήνας πολίτης.»

(Θουκ. Β, 65, 8 - 10)

Π Ε Ρ Ι Κ Λ Η Σ

ΚΕΦ. 3

- 1 Περικλῆς γὰρ ἦν τῶν μὲν φυλῶν Ἀκαμαντίδης, τῶν δὲ δήμων
2 Χολαργεύς, οἴκου δὲ καὶ γένους τοῦ πρώτου κατ' ἀμφοτέρους. Ξάν-
θιππος γὰρ ὁ νικήσας ἐν Μυκάλῃ τοὺς βασιλέως στρατηγούς ἐγήμεν
Ἀγαρίστην Κλεισθένους ἔγγονον, ὃς ἐξήλασε Πεισιστρατίδας καὶ
κατέλυσε τὴν τυραννίδα γενναίως καὶ νόμον ἐθετο καὶ πολιτείαν
3 ἄριστα κεκραμένην πρὸς ὁμόνοιαν καὶ σωτηρίαν κατέστησεν. Αὕτη
κατὰ τοὺς ὕπνους ἔδοξε τεκεῖν λέοντα, καὶ μεθ' ἡμέρας ὀλίγας ἔτεκε
Περικλέα, τὰ μὲν ἄλλα τὴν ἰδέαν τοῦ σώματος ἀμεμπτον, προμήκη
4 δὲ τῇ κεφαλῇ καὶ ἀσύμμετρον. Ὅθεν αἱ μὲν εἰκόνες αὐτοῦ σχεδὸν
ἅπασαι κράνεσι περιέχονται, μὴ βουλομένων ὥς ἔοικε τῶν τεχνιτῶν
ἐξονειδίζειν.

ΚΕΦ. 4

- 1 Διδάσκαλον δ' αὐτοῦ τῶν μουσικῶν οἱ πλείστοι Δάμωνα γενέ-
σθαι λέγουσιν, οὗ φασι δεῖν τοῦνομα βραχύνοντας τὴν προτέραν συλ-
λαβὴν ἐκφέρειν, Ἀριστοτέλης δὲ παρὰ Πυθοκλείδῃ μουσικὴν διαπο-
2 νηθῆναι τὸν ἄνδρα φησίν. Ὁ δὲ Δάμων ἔοικεν ἄκρος ὢν σοφιστῆς κα-
ταδύεσθαι μὲν εἰς τὸ τῆς μουσικῆς ὄνομα πρὸς τοὺς πολλοὺς ἐπικρυ-
πτόμενος τὴν δεινότητα, τῷ δὲ Περικλεῖ συνῆν καθάπερ ἀθλητῇ τῶν
3 πολιτικῶν ἀλείπτῃ καὶ διδάσκαλος. Οὐ μὴν ἔλαθεν ὁ Δάμων τῇ λύρᾳ
παρακαλύμματι χρώμενος, ἀλλ' ὥς μεγαλοπράγμων καὶ φιλοτύραννος
4 ἐξωστρακίσθη καὶ παρέσχε τοῖς κωμικοῖς διατριβήν. Ὁ γοῦν Πλά-
των καὶ πυνθανόμενον αὐτοῦ τινα πεποίηκεν οὕτω·

« Πρῶτον μὲν οὖν μοι λέξον, ἀντιβολῶ· σὺ γὰρ
ὥς φασι Χείρων ἐξέθρεψας Περικλέα. »

- 5 Διήκουσε δὲ Περικλῆς καὶ Ζήνωνος τοῦ Ἐλεάτου πραγματενο-

Π Ε Ρ Ι Κ Λ Η Σ

ΚΑΤΑΓΩΓΗ, ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΠΛΑΣΗ, ΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ (Κεφ. 3 - 6)

Ὁ Περικλῆς ἀνῆκε στήν Ἀκαμαντίδα φυλὴ καὶ στὸ δῆμο τοῦ 1
Χολαργοῦ· ἡ πατρικὴ καὶ ἡ μητρικὴ του γενεὰ εἶχαν τὰ πρωτεῖα στήν 2
Ἀθήνα. Ὁ πατέρας του ὁ Ξάνθιππος, αὐτὸς ποὺ νίκησε στὴ Μυκάλῃ 2
τοὺς στρατηγούς τῶν Περσῶν, νυμφεύτηκε τὴν Ἀγαρίστη, τὴν ἐγγονὴν 3
τοῦ Κλεισθένη, ἐκείνου ποὺ ἐδίωξε τοὺς Πεισιστρατίδες καὶ κατάλυσε 3
μὲ γενναιότητα τὴν τυρρανικὴ διακυβέρνηση καὶ ἔθεσε νόμους καὶ 3
θεμελίωσε πολίτευμα ποὺ εἶχε συνταχτῇ μὲ τὸν καλῦτερο τρόπο γιὰ 3
ὁμόνοια καὶ σταθερότητα. Ἡ Ἀγαρίστη εἶδε στὸν ὕπνο τῆς πῶς γέν- 3
νησε ἓνα λιοντάρι καὶ ὕστερ' ἀπὸ λίγες μέρες γέννησε τὸν Περικλῆ 3
ποὺ εἶχε τὴν ἐμφάνιση τοῦ σώματός του κανονικὴ κατὰ τὰ ἄλλα, μὰ 4
τὸ κεφάλι μακρουλὸ καὶ στὸ μέγεθος δυσανάλογο. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο 4
οἱ καλλιτέχνες τὸν παριστάνουν σχεδὸν πάντα μὲ κρᾶνος, γιὰτὶ δὲν 4
ἤθελαν φαίνεται, νὰ τὸν πικράνουν (γιὰ τὸ φυσικὸ του ἐλάττωμα).

ΚΕΦ. 3

Οἱ γονεῖς τοῦ
Περικλῆ. Ἡ
σωματικὴ του
διάπλαση.

Οἱ περισσότεροι λένε ὅτι ὁ Περικλῆς εἶχε δάσκαλο τῆς μουσι- 1
κῆς τὸ Δάμων (ποὺ τὸ ὄνομά του, ἰσχυρίζονται, πρέπει νὰ προ- 1
φέρεται μὲ βραχύχρονη τὴν πρώτη συλλαβή). Ὁ Ἀριστοτέλης 1
ὁμῶς ἀναφέρει ὅτι ἀσκήθηκε στὴ μουσικὴ ἀπὸ τὸν Πυθοκλείδη. 1
"Ὅσο γιὰ τὸ Δάμων, φαίνεται πῶς αὐτὸς ἦταν ἐξοχος σοφιστής, 2
ἀλλὰ ἤθελε νὰ κρύβῃ ἀπὸ τὸ πλῆθος τὴν ἱκανότητά του καὶ γι' αὐ- 2
τὸ τὴ σκέπαζε μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ μουσικοῦ. Καὶ εἶχε στενὲς σχέ- 2
σεις μὲ τὸν Περικλῆ, ὅπως ἓνας προπονητὴς καὶ δάσκαλος τῶν ἀ- 2
γώνων μὲ ἓναν ἀθλητὴ τῆς πολιτικῆς. Κατάλαβε ὁ κόσμος 3
ὅτι ὁ Δάμων χρησιμοποιοῦσε τὴ λύρα ὡς πρόσχημα καὶ κατηγορή- 3
θηκε πῶς κρύβει μεγάλα σχέδια καὶ πῶς εὐνοεῖ τὴν τυραννίαν. Γι' 3
αὐτὸ ἐξοστρακίστηκε καὶ ἔδωσε ὕλικὸ στὰ πειράγματα τῶν κωμι- 4
κῶν ποιητῶν. "Ἐτοίμ' ὁ Πλάτων ὁ κωμικὸς παρουσιάζει σὲ μιὰ σκη- 4
νῇ κάποιον ποὺ ρωτᾷ :

ΚΕΦ. 4

Ἡ μόρφωση
τοῦ Περικλῆ.

« Πρῶτα, γιὰ πές μου, Χείρων, παρακαλῶ. Γιατὶ
μᾶς λέν πῶς εἶς' ἐσὺ ποὺ ἀνάθρεψες τὸν Περικλῆ. »

Ὁ Περικλῆς παρακολοῦθησε ἀκόμη καὶ τὰ μαθήματα τοῦ Ζή- 5

μένου μὲν περὶ φύσιν ὡς Παρμενίδης, ἐλεγκτικὴν δέ τινα καὶ δι' ἀντιλογίας εἰς ἀπορίαν κατακλείουσαν ἐξασκήσαντος ἔξιν, ὥς πού καὶ Τίμων ὁ Φλειάσιος εἶρηκε διὰ τούτων

« Ἀμφοτερογλώσσου τε μέγα σθένος οὐκ ἀλαπαδὸν
Ζήνωνος, πάντων ἐπιλήπτορος. »

- 6 Ὁ δὲ πλεῖστα Περικλεῖ συγγενόμενος καὶ μάλιστα περιθείς ὄγκον αὐτῷ καὶ φρόνημα δημαγωγίας ἐμβριθέστερον, ὅλως τε μετεωρίσας καὶ συνεξάρας τὸ ἀξίωμα τοῦ ἥθους, Ἀναξαγόρας ἦν ὁ Κλαζομένιος, ὃν οἱ τότε ἄνθρωποι Νοῦν προσηγόρευον, εἴτε τὴν σύνεσιν αὐτοῦ μεγάλην εἰς φυσιολογίαν καὶ περιττὴν διαφανεῖσαν θαυμάσαντες, εἴθ' ὅτι τοῖς ὅλοις πρῶτος οὐ τύχην οὐδ' ἀνάγκην διακοσμήσεως ἀρχήν, ἀλλὰ νοῦν ἐπέστησε καθαρὸν καὶ ἄκρατον, ἐν μειγμένοις πᾶσι τοῖς ὅλοις ἀποκρίνοντα τὰς ὁμοιομερείας.

ΚΕΦ. 5

- 1 Τοῦτον ὑπερφυῶς τὸν ἄνδρα θαυμάσας ὁ Περικλῆς καὶ τῆς λεγομένης μετεωρολογίας καὶ μεταρσιολεσχίας ὑποπιμπλάμενος, οὐ μόνον ὡς ἔοικε τὸ φρόνημα σοβαρὸν καὶ τὸν λόγον ὑψηλὸν εἶχε καὶ καθαρὸν ὀχλικῆς καὶ πανούργου βωμολοχίας, ἀλλὰ καὶ προσώπου σύστασις ἄθρυπτος εἰς γέλωτα καὶ πρᾶτης πορείας καὶ καταστολὴ περιβολῆς πρὸς οὐδὲν ἐκταραττομένη πάθος ἐν τῷ λέγειν καὶ πλάσμα φωνῆς
- 2 ἀθόρυβον καὶ ὅσα τοιαῦτα πάντας θαυμαστῶς ἐξέπληττε. Λοιδορούμενος ποτὲ καὶ κακῶς ἀκούων ὑπὸ τινος τῶν βδελυρῶν καὶ ἀκολάστων ὄλην ἡμέραν ὑπέμεινε σιωπῇ κατ' ἀγορὰν, ἅμα τι τῶν ἐπειγόντων καταπραττόμενος, ἐσπέρας δ' ἀπῆι κοσμίως οἶκαδε παρακολουθοῦντος τοῦ ἀνθρώπου καὶ πάσῃ χρωμένον βλασφημίᾳ πρὸς αὐτόν. Ὡς δ' ἔμελλεν εἰσέναι σκότους ὄντος ἡδῆ, προσέταξέ τιτι τῶν οἰκετῶν φῶς λαβόντι παραπέμψαι καὶ καταστήσαι πρὸς τὴν οἰκίαν τὸν ἄνθρωπον.

νωνα τοῦ Ἑλεάτη, πού ἐρευνοῦσε τή φύση, ὅπως ὁ Παρμενίδης, καί εἶχε ἀποκτήσει κάποιαν ἱκανότητα νά συζητῇ καί μέ ἀντιλογίες νά σπρώχνη τελικά τὸν συζητητὴ του σὲ ἀμηχανία. Αὐτὸ καί ὁ Τίμων ὁ Φλειάσιος τὸ εἶχε πεῖ μέ τοῦτα τὰ λόγια :

« Δύναμη ἀδάμαστων ἔχει ὁ διπλόγλωσσος Ζήνωνας, κι ὅλα ἔρει με λόγια νά κρίνη, νά ἐλέγχη. »

Ἐκεῖνος ὅπως πού περισσότερο ἀπ' ὅλους συνδέθηκε μέ τὸν Περικλῆ καί τοῦ πρόσθεσε πολὺ μεγάλη βαρύτητα καί γέμισε τὴν ψυχὴ του μέ τὸ φρόνημα πού πρέπει νά ἔχη ἓνας πολιτικός ἀρχηγός καί ἔφερε σὲ μεγάλο ὕψος τὴν ἀξία τοῦ ἥθους του, ἦταν ὁ Ἀναξαγόρας ἀπὸ τίς Κλαζομενές. Εἶναι αὐτὸς πού οἱ σύγχρονοί του τὸν ὀνόμαζαν « Νοῦν », εἶτε γιατί θαύμασαν τὴ διάνοιά του, πού φάνηκε στὴν ἐρευνα τῆς φύσης μεγάλη καί ἐξαιρετική, εἶτε γιατί, πρῶτος αὐτός, σὰν ἀρχὴ στὴ διαμόρφωση τοῦ κόσμου καθόρισε ὅχι τὴν τύχη οὔτε τὴν ἀνάγκη, παρὰ ἓνα νοῦ καθαρὸ καί ἀπλό, πού μέσ' ἀπὸ τὸ χάος τῶν ἀνάμεικτων στοιχείων τοῦ σύμπαντος ξεχωρίζει ἐκεῖνα πού σχηματίζονται ἀπὸ ὅμοια μέρη.

Αὐτὸ τὸν ἄνθρωπο τὸν θαύμασε ἀπεριόριστα ὁ Περικλῆς καί ἀπ' αὐτὸν μὲν ἠλπίσθηκε στὴ λεγόμενη μετεωρολογικὴ ἐπιστήμη τῶν φαινομένων καί στὴν τέχνη τῶν συζητήσεων.

Ἔτσι, ὅπως φαίνεται, ὅχι μόνο εἶχε τὴ σκέψη του σοβαρὴ καί τὸ λόγο του ἀνώτερο καί ἀπαλλαγμένο ἀπὸ κάθε χυδαία καί ἀδιάντροπη αἰσχρολογία, ἀλλὰ καί τοῦ προσώπου του ἡ σοβαρὴ ἔκφραση πού δὲν τὴν ἀλλοίωσε τὸ γέλιο, καί τὸ ἥρεμο βάδισμα, καί ἡ σεμνὴ περιβολὴ του πού δὲν τὴν ἀνατάραιζε ποτὲ καμιά βίαιη κίνηση ὅταν μιλοῦσε, καί ὁ χαμηλὸς τόνος τῆς φωνῆς του, ὅλα αὐτὰ καί πολλὰ παρόμοια προκαλοῦσαν τὸ θαυμασμὸ ὧλων. Ὅταν κάποτε ἓνας ἀπαίσιος καί ἀχρεῖος ἄνθρωπος στὴν ἀγορὰ τὸν ἔβριζε καί τὸν κακολογοῦσε ὅλη τὴν ἡμέρα, ὁ Περικλῆς σιωποῦσε μέ ὑπομονή, ἀπασχολημένος σὲ μιὰν ἐπείγουσα ὑπόθεση· τὸ βράδυ ἔφυγε ἡσυχὰ γιὰ τὸ σπίτι του, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος τὸν παρακολουθοῦσε καί ξεστόμιζε κάθε εἶδους βρισιὰ ἐναντίον του. Καί ὁ Περικλῆς, μόλις ἔφτασε στὴν εἴσοδο τοῦ σπιτιοῦ του καί σὰν ἦταν πιά σκοτάδι, ἔδωσε διαταγὴ σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς ὑπηρέτες του νά πάρῃ τὸ φῶς καί νά συνοδέψῃ καί νά ὀδηγήσῃ ἐκεῖ-

1 ΚΕΦ. 5

*Ο χαρακτήρας του.

- 3 Ὁ δὲ ποιητὴς Ἰων μοθωνικὴν φησι τὴν ὁμίλιαν καὶ ὑπότυπον εἶναι τοῦ Περικλέους, καὶ ταῖς μεγαλυχίαις αὐτοῦ πολλὴν ὑπεροφίαν ἀναμεμεῖχθαι καὶ περιφρόνησιν τῶν ἄλλων, ἐπαινεῖ δὲ τὸ Κίμωνος ἐμμελὲς καὶ ὕγρον καὶ μεμουςσόμενον ἐν ταῖς περιφοραῖς. Ἄλλ' Ἰωνα μὲν ὥσπερ τραγικὴν διδασκαλίαν ἀξιοῦντα τὴν ἀρετὴν ἔχειν τι πάντως καὶ σατυρικὸν μέρος ἐῷμεν, τοὺς δὲ τοῦ Περικλέους τὴν σεμνότητα δοξοκοπίαν τε καὶ τυφὸν ἀποκαλοῦντας ὁ Ζήνων παρεκάλει καὶ αὐτούς τι τοιοῦτο δοξοκοπεῖν, ὥς τῆς προσποιήσεως αὐτῆς τῶν καλῶν ὑποποιούσης τινὰ λεληθότως ζῆλον καὶ συνήθειαν.

ΚΕΦ. 6

- 1 Οὐ μόνον δὲ ταῦτα τῆς Ἀναξαγόρου συνουσίας ἀπέλαυσε Περικλῆς, ἀλλὰ καὶ δεισιδαιμονίας δοκεῖ γενέσθαι καθυπέρτερος, ἣν τὸ πρὸς τὰ μετέωρα θάμβος ἐνεργάζεται τοῖς αὐτῶν τε τούτων τὰς αἰτίας ἀγνοοῦσι καὶ περὶ τὰ θεῖα δαιμονῶσι καὶ ταραττομένοις δι' ἀπειρίαν αὐτῶν, ἣν ὁ φυσικὸς λόγος ἀπαλλάττων ἀντὶ τῆς φοβεράς καὶ φλεγμαινούσης δεισιδαιμονίας τὴν ἀσφαλῆ μετ' ἐλπίδων ἀγαθῶν εὐδέβειαν
- 2 ἐνεργάζεται. Λέγεται δὲ ποτε κριοῦ μονόκερω κεφαλὴν ἐξ ἀγροῦ τῷ Περικλεῖ κομισθῆναι, καὶ Λάμπωνα μὲν τὸν μάντιν, ὥς εἶδε τὸ κέρας ἰσχυρὸν καὶ στερεὸν ἐκ μέσου τοῦ μετώπου πεφυκός, εἰπεῖν ὅτι δυεῖν οὐσῶν ἐν τῇ πόλει δυναστειῶν, τῆς Θουκυδίδου καὶ Περικλέους, εἰς ἓνα περιστήσεται τὸ κράτος παρ' ᾧ γένοιτο τὸ σημεῖον· τὸν δ' Ἀναξαγόραν τοῦ κρανίου διακοπέντος ἐπιδειξάει τὸν ἐγκέφαλον οὐ πεπληρωκότα τὴν βάσιν, ἀλλ' ὁξὺν ὥσπερ ὦδον ἐκ τοῦ παντός ἀγγεῖον συνωλισθηκότα κατὰ τὸν τόπον ἐκείνον ὅθεν ἡ ῥίζα τοῦ κέρατος εἶχε τὴν
- 3 ἀρχήν. Καὶ τότε μὲν θαυμασθῆναι τὸν Ἀναξαγόραν ὑπὸ τῶν παρόντων, ὀλίγῳ δ' ὕστερον τὸν Λάμπωνα, τοῦ μὲν Θουκυδίδου καταλυ-

νο τὸν ἄνθρωπο στὸ σπίτι του. Ὁ ποιητὴς Ἰων λέει πὼς στὶς κοι- 3
νωτικὲς σχέσεις του ὁ Περικλῆς ἦταν ἀλαζονικὸς καὶ κάπως ἀγέ-
ρωχος καὶ πὼς στοὺς καυχησιάρικους τρόπους του ὑπῆρχε καὶ με-
γάλη δόση ἀπὸ ὑπεροψία καὶ περιφρόνηση πρὸς τοὺς ἄλλους· καὶ
ἐπαινεῖ ἀντίθετα τοῦ Κίμωνα τὴν κοσμιότητα, τὴν ἡπιότητα καὶ
τὴν εὐγένεια στὴ συμπεριφορά του. Ἀλλ' ἄς ἀφήσωμε τὸν Ἰωνα,
ποὺ νομίζει ἀπαραίτητο νὰ ἔχη ἡ ἀρετὴ καὶ κάτι τὸ εὐχάριστο, ὅπως
οἱ παραστάσεις τῶν τραγωδιῶν ἔχουν καὶ ἓνα σατυρικὸ μέρος. Ἀντί-
θετα, ἄς θυμηθοῦμε τὸ Ζήνωνα πού, ὅταν ἤκουε πολλοὺς νὰ χαρα-
κτηρίζουν τὴ σοβαρότητα τοῦ Περικλῆ σὰ μεγαλομανία καὶ ἀλα-
ζονεία, τοὺς συμβούλευε νὰ ἔχουν καὶ αὐτοὶ μιὰ τέτοια μεγαλομα-
νία, γιατί καὶ ἡ προσποίηση ἀκόμη μιᾶς καλῆς διαγωγῆς γεννᾷ σι-
γὰ σιγὰ καὶ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ κανεὶς, τὸ ζῆλο καὶ τὴ συνήθεια
τοῦ καλοῦ.

Δὲν ἀποκόμισε ὅμως μόνον αὐτὰ ἀπὸ τὴ συναναστροφή του μὲ 1
τὸν Ἀναξαγόρα ὁ Περικλῆς, ἀλλὰ φαίνεται πὼς ἔγινε καὶ ἀνώτε-
ρος ἀπὸ τὶς δεισιδαιμονίες, ποὺ μπροστὰ στὰ μετεωρολογικὰ φαι-
νόμενα προκαλοῦν τρόμο σ' ἐκείνους ποὺ δὲν ξέρουν τὶς αἰτίες τους,
καὶ ἀπὸ τὴν ἀμάθειά τους κυριαρχοῦνται ἀπὸ φόβο καὶ ταραχὴ γιὰ
τὰ θεῖα. Αὐτὴ τὴν ἀμάθεια τὴν ἐξαφανίζει ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη ποὺ
διώχνοντας τὴ φοβερὴ καὶ νοσηρὴ δεισιδαιμονία ἐμπνέει τὴ σταθε-
ρὴ εὐσέβεια καὶ τὴν αἰσιοδοξία. Σχετικὰ μὲ τὶς δεισιδαιμονίες διη- 2
γοῦνται καὶ τὸ ἀκόλουθο περιστατικόν.

Ἔφεραν κάποτε στὸν Περικλῆ ἀπὸ τοὺς ἀγρούς τὸ κεφάλι ἀπὸ ἓνα
μονοκέρατο κριάρι. Τότε ὁ Λάμπων ὁ μάντης, μόλις εἶδε τὸ κέρατο ποὺ
ἦταν φυτρωμένο δυνατὸ καὶ στερεὸ ἀπὸ τὴ μέση τοῦ μετώπου, εἶπε μιὰ
προφητεία, πὼς ἀπὸ τὶς δύο πολιτικὲς μερίδες ποὺ ἦταν τότε ἰσχυρὲς
στὴν πόλη, τοῦ Θουκυδίδη καὶ τοῦ Περικλῆ, θὰ ὑπερισχύσῃ ἡ μερίδα
ἐκείνου, ποὺ μέσα στὸν ἀγρὸ του βρέθηκε τὸ σημαδιακὸ αὐτὸ κεφάλι.
'Αντὶ γι' ἄλλη ἀπάντησιν ὁ Ἀναξαγόρας ἔσπασε τὸ κρανίον καὶ ἔδειξε ὅτι
ὁ ἐγκέφαλος δὲν ἔπιανε ὅλη τὴ βάση, παρὰ μυτερὸς σὰν αὐγὸ εἶχε
γλιστρήσει ἀπὸ ὅλο τὸ χῶρο τοῦ κρανίου πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο ἀπ' 3
ὅπου τὸ κέρατο ξεφύτρωνε. Καὶ τότε ὅλοι ὅσοι ἦταν ἐκεῖ θαύμασαν
τὸν Ἀναξαγόρα, ἀλλὰ ὕστερ' ἀπὸ λίγον καιρὸ θαύμασαν τὸ Λάμ-
πωνα, ὅταν ὁ Θουκυδίδης ἔπεσε ἀπὸ τὴν ἐξουσία καὶ ὀλόκληρη τὴ

ΚΕΦ. 6

Οἱ δεισιδαι-
μονίες.

θέντος, τῶν δὲ τοῦ δήμου πραγμάτων ὁμαλῶς ἀπάντων ὑπὸ τῷ Περι-
 4 κλεῖ γενομένων. Ἐκώλυε δ' οὐδέν, οἶμαι, καὶ τὸν φυσικὸν ἐπιτυγχά-
 νειν καὶ τὸν μάντιν, τοῦ μὲν τὴν αἰτίαν, τοῦ δὲ τὸ τέλος καλῶς ἐκλαμ-
 βάνοντος· ὑπέκειτο γὰρ τῷ μὲν, ἐκ τίνων γέγονε καὶ πῶς πέφυκε θεω-
 5 ρῆσαι, τῷ δέ, πρὸς τί γέγονε καὶ τί σημαίνει προειπεῖν. Οἱ δὲ τῆς
 αἰτίας τὴν εὐρεσιν ἀναίρεσιν εἶναι τοῦ σημείου λέγοντες οὐκ ἐπινο-
 οῦσιν ἅμα τοῖς θεοῖς καὶ τὰ τεχνητὰ τῶν συμβόλων ἀθετοῦντες, ψό-
 φους τε δίσκων καὶ φῶτα πυρσῶν καὶ γνωμόνων ἀποσκιασμούς· ὧν
 ἕκαστον αἰτία τινὶ καὶ κατασκευῇ σημεῖον εἶναι τιнос πεποιήται.
 Ταῦτα μὲν οὖν ἴσως ἑτέρας ἐστὶ πραγματείας.

ΚΕΦ. 7

1 Ὁ δὲ Περικλῆς νέος μὲν ὧν σφόδρα τὸν δήμον εὐλαβεῖτο. Καὶ γὰρ
 ἐδόκει Πεισιστράτῳ τῷ τυράνῳ τὸ εἶδος ἐμφερῆς εἶναι, τὴν τε φω-
 νὴν ἡδεῖαν οὔσαν αὐτοῦ καὶ τὴν γλῶτταν εὐτροχον ἐν τῷ διαλέγεσθαι
 καὶ ταχεῖαν οἱ σφόδρα γέροντες ἐξεπλήττοντο πρὸς τὴν ὁμοιότητα.
 2 Πλούτου δὲ καὶ γένους προσόντος αὐτῷ λαμπροῦ καὶ φίλων οἳ πλεῖ-
 στον ἐδύναντο, φοβούμενος ἐξοστρακισθῆναι τῶν μὲν πολιτικῶν οὐδὲν
 ἔπραττεν, ἐν δὲ ταῖς στρατείαις ἀνὴρ ἀγαθὸς ἦν καὶ φιλοκίνδυνος.
 3 Ἐπεὶ δ' Ἀριστείδης μὲν ἀποτεθνήκει καὶ Θεμιστοκλῆς ἐξεπεπτώκει,
 Κίμωνα δ' αἱ στρατεῖαι τὰ πολλὰ τῆς Ἑλλάδος ἔξω κατεῖχον, οὕτω
 δὴ φέρον ὁ Περικλῆς τῷ δήμῳ προσέειμεν ἑαυτόν, ἀντὶ τῶν πλουσίων
 καὶ ὀλίγων τὰ τῶν πολλῶν καὶ πενήτων ἐλόμενος παρὰ τὴν αὐτοῦ
 4 φύσιν ἥκιστα δημοτικὴν οὔσαν. Ἀλλ' ὥς ἔοικε δεδιώς μὲν ὑποψία
 περιπεσεῖν τυραννίδος, ὁρῶν δ' ἀριστοκρατικὸν τὸν Κίμωνα καὶ δια-
 φερόντως ὑπὸ τῶν καλῶν καγαθῶν ἀνδρῶν ἀγαπώμενον, ὑπῆλθε τοὺς

διαχείριση τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τὴν πῆρε μὲ ὁμαλὸ τρόπο
 στὰ χέρια τοῦ ὁ Περικλῆς. Ἀλλὰ τίποτε δὲν ἐμποδίζει, νομίζω, νὰ
 4 ποῦμε ὅτι καὶ ὁ φυσικὸς εἶχε δίκιο καὶ ὁ μάντης : ὁ πρῶτος καλὰ
 κατάλαβε τὴν αἰτία, ἐνῶ ὁ δεύτερος τὸ ἀποτέλεσμα· γιατί ἔργο τοῦ
 φυσικοῦ ἦταν νὰ ἐξετάσῃ ἀπὸ ποιά αἰτία καὶ πῶς ἐγινε τὸ φαινό-
 μενο, ἐνῶ τοῦ μάντη νὰ προφητέψῃ γιὰ ποιὸ σκοπὸ ἐγινε καὶ τί ση-
 5 μαίνει. Γι' αὐτὸ ἐκεῖνοι ποὺ λένε ὅτι ἡ εὕρεση τῆς αἰτίας εἶναι ἀναί-
 ρεση τοῦ σημείου ποὺ μᾶς φανερώνεται, δὲν καταλαβαίνουν ὅτι ἔτσι
 ἀρνοῦνται μαζὶ καὶ τὰ σημεῖα ποὺ φανερώνονται ἀπὸ τοὺς θεοὺς καὶ
 τὰ σημεῖα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν τέχνη τῶν ἀνθρώπων, ὅπως
 εἶναι λόγου χάρι, ὁ ἥχος τῶν μετάλλινων δίσκων, οἱ φλόγες τῆς
 φωτιάς καὶ οἱ σκιές ποὺ βλέπομε στὰ ἡλιακὰ ρολόγια· καθένα ἀπ'
 αὐτὰ ἐγινε ἀπὸ κάποιαν αἰτία, ἀλλὰ μὲ τέτοιον τρόπο, ὥστε νὰ χρη-
 σιμεῖν τὰ σημάδι ποὺ φανερώνει κάτι.

Ἄλλ' αὐτὰ ἴσως ἔχουν τὴ θέση τους σὲ ἄλλου εἶδους πραγματεία.

ΑΝΑΜΕΙΞΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ (Κεφ. 7-8)

Ὁ Περικλῆς, ὅταν ἦταν νέος, φοβόταν πολὺ τὸ λαό. Γιατὶ στὴ
 1 μορφή ἐμοιαζε μὲ τὸν τύραννο Πεισίστρατο καὶ οἱ πολὺ ἡλικιω-
 μένοι ἐνωθῶν κάποιαν ἐκπληξή βλέποντας τὴν ὁμοιότητα ποὺ εἶ-
 χε μὲ αὐτὸν καὶ στὴ γλυκύτητα τῆς φωνῆς του καὶ στὴν εὐχέρεια
 καὶ τὴν ἐτοιμότητα τοῦ λόγου του, ὅταν συζητοῦσε. Ἐπειδὴ μάλι-
 2 στα ἦταν πλούσιος, ἀπὸ λαμπρὸ γένος, καὶ εἶχε φίλους πολὺ ἰσχυ-
 ρούς, φοβόταν μήπως ἐξοστρακιστῇ· γι' αὐτὸ δὲν ἔπαιρνε καθόλου
 μέρος στὴν πολιτική, ἐνῶ στίς ἐκστρατεῖες ἦταν γενναῖος καὶ ρι-
 ψοκίνδυνος. Ὅταν ὅμως ὁ Ἀριστείδης πέθανε καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς
 3 ἐξοστρακίστηκε καὶ τὸν Κίμωνα τὸν ἀπασχολοῦσαν πολὺν καιρὸ
 οἱ ἐκστρατεῖες τοῦ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τότε ὁ Περικλῆς ἀπο-
 φάσισε νὰ προσχωρήσῃ στὴ δημοκρατικὴ μερίδα, γιατί προτίμησε
 νὰ ταχθῇ ὄχι μὲ τοὺς πλούσιους καὶ λίγους παρὰ μὲ τοὺς πολλοὺς
 καὶ φτωχοὺς, ἀντίθετα ἀπὸ τὸ χαρακτῆρα του ποὺ ἦταν κάθε ἄλλο
 παρὰ δημοκρατικός. Ὅπως φαίνεται, φοβήθηκε μήπως προκαλέ-
 4 σῃ τὴν ὑποψία πὼς θέλει νὰ γίνῃ τύραννος καί, ἐπειδὴ ἐβλεπε ἀπὸ
 τὸ ἄλλο μέρος ὅτι ὁ Κίμων ἦταν ἀριστοκρατικὸς καὶ ὅτι ἐξαιρετικὰ
 τὸν ἀγαποῦσαν οἱ ἀριστοκρατικοί, αὐτὸς ἄρχισε νὰ κολακεύῃ τοὺς

ΚΕΦ. 7

Ὁ Περικλῆς
 καὶ ὁ λαός.

- πολλούς, ἀσφάλειαν μὲν ἑαυτῷ, δύναμιν δὲ κατ' ἐκείνου παρασκευα-
 5 ζόμενος. Εὐθὺς δὲ καὶ τοῖς περὶ τὴν δίαιταν ἑτέραν τάξιν ἐπέθηκεν.
 Ὅδόν τε γὰρ ἐν ἄστει μίαν ἑωρᾶτο τὴν ἐπ' ἀγορὰν καὶ τὸ βουλευτή-
 ριον πορευόμενος, κλήσεις τε δείπνων καὶ τὴν τοιαύτην ἅπασαν φιλο-
 φροσύνην καὶ συνήθειαν ἐξέλιπεν, ὥς ἐν οἷς ἐπολιτεύσατο χρόνοις μα-
 κροῖς γενομένοις πρὸς μηδένα τῶν φίλων ἐπὶ δείπνον ἐλθεῖν· πλήν
 Εὐρυπτολέμου τοῦ ἀνεψιοῦ γαμοῦντος ἄχρι τῶν σπονδῶν παραγενό-
 6 μενος εὐθὺς ἐξανέστη. Δεῖναι γὰρ αἱ φιλοφροσύναι παντὸς ὄγκου περι-
 γενέσθαι, καὶ δυσφύλακτον ἐν συνηθείᾳ τὸ πρὸς δόξαν σεμνόν· ἐστι
 τῆς ἀληθινῆς δ' ἀρετῆς κάλλιστα φαίνεται τὰ μάλιστα φαινόμενα, καὶ
 τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν οὐδὲν οὕτω θαυμάσιον τοῖς ἐκτὸς ὥς ὁ καθ' ἡμέ-
 7 ραν βίος τοῖς συνοῦσιν. Ὁ δὲ καὶ τῷ δήμῳ, τὸ συνεχὲς φεύγων καὶ τὸν
 κόρον, οἷον ἐκ διαλειμμάτων ἐπλησίαζεν, οὐκ ἐπὶ παντὶ πράγματι λέ-
 γων οὐδ' αἰεὶ παριῶν εἰς πλῆθος, ἀλλ' ἑαυτὸν ὥσπερ τὴν Σαλαμινίαν
 τριήρη, φησὶ Κριτόλαος, πρὸς τὰς μεγάλας χρείας ἐπιδιδούς, τᾶλλα
 8 δὲ φίλους καὶ ἑταίρους ῥήτορας καθιεὶς ἔπρατεν. Ὡν ἓνα φασὶ γενέ-
 σθαι τὸν Ἐφιάλτην, ὃς κατέλυσε τὸ κράτος τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου
 βουλῆς, πολλὴν κατὰ τὸν Πλάτωνα καὶ ἄκρατον τοῖς πολίταις ἔλευ-
 θερίαν οἰνοχοῶν, ὅφ' ἧς ὥσπερ ἵππον ἐξυβρίσαντα τὸν δῆμον οἱ κωμω-
 δοποιοὶ λέγουσι « πειθαρχεῖν οὐκ ἐτί τολμᾷ, ἀλλὰ δάκνει τὴν Εὐ-
 βόϊαν καὶ ταῖς νήσοις ἐπιτιηδᾶν ».

ΚΕΦ. 8

- 1 Τῇ μέντοι περὶ τὸν βίον κατασκευῇ καὶ τῷ μεγέθει τοῦ φρονή-
 ματος ἀρμόζοντα λόγον ὥσπερ ὄργανον ἐξαρυτόμενος, παρενέτεινε
 πολλαχοῦ τὸν Ἀναξαγόραν, οἷον βαφὴν τῇ ῥητορικῇ τὴν φυσιολογίαν
 2 ὑποχέομενος. Τὸ γὰρ « ὑψηλόφρον» τοῦτο καὶ πάντῃ τελεσιουργόν »,

πολλούς, για να ἀποκτήσῃ ἀσφάλεια για τὸν ἑαυτό του καὶ δύναμη ἐναντίον ἐκείνου. Ἀμέσως μάλιστα ἄλλαξε καὶ τὶς συνήθειες τῆς 5 ζωῆς του. Στὴν πόλιν δὲν τὸν ἐβλεπαν νὰ κυκλοφορῇ παρὰ μόνο σ' ἓνα δρόμο, σ' αὐτὸν ποὺ ὁδηγεῖ πρὸς τὴν ἀγορὰ καὶ τὸ βουλευτήριο. Παράτησε τὶς προσκλήσεις σὲ δεῖπνα καὶ ὅλες τὶς φιλικὲς συναναστροφές καὶ σχέσεις, ὥστε σὲ ὅλο τὸ μακροχρόνιο διάστημα τῆς πολιτικῆς του ζωῆς σὲ κανενὸς φίλου τὸ σπίτι δὲν πῆγε γιὰ δεῖπνο, παρὰ μόνο μιὰ φορὰ, ποὺ παραβρέθηκε στοὺς γάμους τοῦ ἐξαδέλφου του τοῦ Εὐρυπτόλεμου, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ τὴν ὥρα ποὺ θὰ ἄρχιζαν νὰ 6 πίνουν, σηκώθηκε ἀμέσως καὶ ἔφυγε. Γιατὶ αὐτοῦ τοῦ εἶδους οἱ συναναστροφές εἶναι ἱκανὲς νὰ μειώσουν τὸ κύρος καὶ μὲ τὴν οἰκειότητα ποὺ ἀναπτύσσεται σ' αὐτὲς δύσκολα μπορεῖ νὰ κρατηθῇ κανεὶς μέσα στὰ ὅρια ποὺ χρειάζονται γιὰ νὰ φαίνεται σοβαρὸς. Καὶ ὅμως, ἡ ἀληθινὴ ἀρετὴ τόσο ὠραιότερη φαίνεται, ὅσο ἐκδηλώνεται περισσότερο, καὶ στοὺς χρηστοὺς ἀνθρώπους τίποτε δὲν ὑπάρχει τόσο θαυμαστὸ γιὰ τοὺς ξένους ὅσο ἡ καθημερινὴ διαγωγή τους πρὸς τοὺς οἰκείους καὶ φίλους. Ἀλλὰ ὁ Περικλῆς ἀπόφευγε τὴ συ- 7 χὴ καὶ κατὰ κόρο ἐπικοινωνία του μὲ τὸ λαὸ καὶ μόνο κατὰ διαλείμματα τὸν ἐπλησίαζε· δὲ μιλοῦσε γιὰ κάθετι καὶ δὲν παρουσιάζοταν διαρκῶς στὸ πλῆθος, παρὰ, καθὼς λέει ὁ Κριτόλαος, ἔκανε τὴν ἐμφάνισή του, ὅπως τὸ ἱερὸ πλοῖο, ἡ «Σαλαμίνα», μόνο σ' ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις, ἐνῶ γιὰ τὶς κοινὲς ὑποθέσεις ἄφηνε νὰ τὸν ἀντιπροσωπεύουν οἱ πολιτικοὶ φίλοι καὶ συνεργάτες του. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς ἦταν ὁ Ἐφιάλτης, ποὺ κατάργησε τὴν ἀριστοκρατικὴ ἐξουσία τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου πάγου καί, κατὰ τὸν Πλάτωνα, πρόσφερε στοὺς πολῖτες ἄφθογο καὶ ἀνέρωτο κρασί ἐλευθερίας, τόσο πολὺ, ὥστε ὁ λαός, σὰν ἀφηνιασμένο ἄλογο, ὅπως λένε οἱ κωμικοὶ ποιητὲς «χαλινάρι κανένα δὲν ἤθελε, μὰ τὴν Εὐβοία τὴ δάγκωνε, τὰ νησιά τὰ πηδοῦσε».

Προσπαθοῦσε νὰ ἐναρμονίζῃ τὸ λόγο του σύμφωνα μὲ τὸν τρόπο ποὺ εἶχε ὀργανώσει τὴ ζωὴ του καὶ σύμφωνα μὲ τὸ μεγαλεῖο τῶν σκέψεών του, σὰν ἓνα μουσικὸ ὄργανο ποὺ μὲ τὸ τέντωμα τῶν χορδῶν του ἀπηχοῦσε συχνὰ μὲ περισσότερη δύναμη τὴ διδασκαλία τοῦ Ἀναξαγόρα καὶ ἔδινε κατὰ κάποιον τρόπο στὴ ρητορικὴ του ἓνα 1 χρῶμα ἀπὸ τὶς θεωρίες τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης. Γιατὶ αὐτὸ τὸ «με-

1 ΚΕΦ. 8

Ἡ ρητορικὴ του. Ἡ προσωμία «Ὀλύμπιος».

ὥς ὁ θεῖος Πλάτων φησί, « πρὸς τῷ εὐφυνῆς εἶναι κτησάμενος » ἐκ φυσιολογίας, καὶ « τὸ πρόσφορον ἐλκύσας ἐπὶ τὴν τῶν λόγων τέχνην », 3 πολὺ πάντων διήνεγκε. Διὸ καὶ τὴν ἐπὶ κλησιν αὐτῷ γενέσθαι λέγουσι· καίτοι τινὲς ἀπὸ τῶν ἀναθημάτων οἷς ἐκόσμησε τὴν πόλιν, οἱ δ' ἀπὸ τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ταῖς στρατηγίαις δυνάμειος Ὀλύμπιον αὐτὸν οἴονται προσαγορευθῆναι· καὶ συνδραμεῖν οὐδὲν ἀπέοικεν ἀπὸ πολλῶν 4 προσόντων τῷ ἀνδρὶ τὴν δόξαν. Αἱ μέντοι κωμωδίαί τῶν τότε διδασκάλων, σπουδῇ τε πολλὰς καὶ μετὰ γέλωτος ἀφεικότων φωνὰς εἰς αὐτόν, ἐπὶ τῷ λόγῳ μάλιστα τὴν προσωονυμίαν γενέσθαι δηλοῦσι, « βροντᾶν » μὲν αὐτόν καὶ « ἀστράπτειν » ὅτε δημηγοροίῃ, « δεινὸν δὲ κεραυνὸν ἐν γλώσσει φέρειν » λεγόντων.

5 Διαμνημονεύεται δέ τις καὶ Θουκυδίδου τοῦ Μελησίου λόγος εἰς τὴν δεινότητα τοῦ Περικλέους μετὰ παιδιᾶς εἰρημένος. Ἦν μὲν γὰρ ὁ Θουκυδίδης τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν, καὶ πλεῖστον ἀντεπολιτεύσατο τῷ Περικλεῖ χρόνον. Ἀρχιδάμον δὲ τοῦ Λακεδαιμονίων βασιλέως πυνθανομένου πότερον αὐτὸς ἢ Περικλῆς παλαίει βέλτιον, « ὅταν » εἶπεν « ἐγὼ καταβάλω παλαίων, ἐκεῖνος ἀντιλέγων ὥς οὐ πέπτωκε, νικᾷ καὶ μεταπίθεται τοὺς ὀρῶντας. »

6 Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ οὕτως ὁ Περικλῆς περὶ τὸν λόγον εὐλαβῆς ἦν ὥστ' αἰετὸς πρὸς τὸ βῆμα βαδίζων ἠῦχετο τοῖς θεοῖς μηδὲ εἶμα μηδὲν ἐκπεσεῖν ἄκοντος αὐτοῦ πρὸς τὴν προκειμένην χρεῖαν ἀνάγκοστον. 7 Ἐγγραφον μὲν οὖν οὐδὲν ἀπολέλοιπε πλὴν τῶν ψηφισμάτων, ἀπομνημονεύεται δ' ὀλίγα παντάπασιν, οἷον τὸ τὴν Αἰγίναν ὥς λήμνην τοῦ Πειραιῶς ἀφελεῖν κελεῦσαι, καὶ τὸ τὸν πόλεμον ἤδη φάναι κα- 9 θορᾶν ἀπὸ Πελοποννήσου προσφερόμενον. Ὁ δὲ Στησίμβροτος φησιν ὅτι τοὺς ἐν Σάμῳ τεθηγκότας ἐγκωμιάζων ἐπὶ τοῦ βήματος ἀθανάτους ἔλεγε γεγονέναι καθάπερ τοὺς θεοὺς· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνους αὐτοὺς ὀρῶμεν, ἀλλὰ ταῖς τιμαῖς ὅς ἔχουσι καὶ τοῖς ἀγαθοῖς ἃ παρέχουσιν

γάλο ὕψος τοῦ πνεύματος καὶ τὴν τελειότητα στὴν ἐκτέλεση τῶν ἔργων», πού, ὅπως λέει ὁ θεῖος Πλάτων, «προστέθηκαν στὴν ἐμφυτὴ εὐφυΐα του», τὰ ἀπόχτησε ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἐπιστήμη καὶ «παίρνοντας ἀπ' αὐτὴν ὅ,τι ἦταν πρόσφορο γιὰ τὴν τέχνη τῶν λόγων», ἀναδείχτηκε πολὺ ἀνώτερος ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους. Σ' αὐτό, λένε, 3 ὀφείλει καὶ τὴν ἐπωνυμία «Ὀλύμπιος» πού τοῦ δόθηκε, ἂν καὶ μερικοὶ φρονοῦν ὅτι ὀνομάστηκε ἔτσι ἀπὸ τὰ ἔξοχα μνημεῖα μὲ τὰ ὁποῖα ἐκόσμησε τὴν πόλη καὶ ἄλλοι πάλι ἀπὸ τὴν πολιτικὴ καὶ στρατηγικὴ του ὑπεροχή. Καὶ εἶναι πολὺ φυσικὸ ὅτι πολλὰ προσόντα ἔχουν συντείνει, ὥστε νὰ ἀποχτήσῃ αὐτὴ τὴ δόξα. Οἱ κωμωδίες 4 ὁμῶς τῶν τότε ποιητῶν, πού ξεστόμισαν πολλὰ σοβαρὰ καὶ πολλὰ ἀστεῖα γι' αὐτόν, δείχνουν ὅτι ἡ προσωνομία αὐτὴ τοῦ δόθηκε κυρίως γιὰ τὴ δύναμη τοῦ λόγου του, γιατί λένε πῶς, ὅταν ἐκεῖνος μιλοῦσε στὸ λαό, «βροντοῦσε καὶ ἀστραφτε καὶ εἶχε στὴ γλώσσα του φοβερὸ κεραυνό». Μνημονεύεται μάλιστα καὶ κάτι πού εἶπε 5 ὁ Θουκυδίδης, ὁ γιὸς τοῦ Μελησία, θέλοντας νὰ ἀστείευτῇ γιὰ τὴ ρητορικὴ δεινότητα τοῦ Περικλῆ. Ὁ Θουκυδίδης, ὅπως ξέρομε, ἀνῆκε στοὺς ἀριστοκρατικούς καὶ γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα ἦταν ἀντίθετος στὴν πολιτικὴ τοῦ Περικλῆ καί, ὅταν ὁ Ἀρχίδαμος, ὁ βασιλιάς τῶν Λακεδαιμονίων, ρώτησε τὸ Θουκυδίδη ἂν αὐτὸς ἦ ὁ Περικλῆς ἦταν ἀνώτερος στὴν πάλῃ, ἀποκρίθηκε: «Ὅταν στὴν πάλῃ ἐγὼ τὸν ρίξω καταγῆς, ἐκεῖνος, ἀντίθετα, λέει πῶς δὲν ἔπεσε καὶ κατορθώνει νὰ νικήσῃ καὶ νὰ μεταπείσῃ τοὺς θεατές.» Καὶ ὁμῶς ὁ Περικλῆς ὁ ἴδιος μιλοῦσε στὸ λαὸ μὲ μεγάλη περισκεψή, ὥστε 6 πάντα, ὅταν πῆγαινε πρὸς τὸ βῆμα, εὐχόταν στοὺς θεοὺς νὰ μὴν τοῦ ξεφύγῃ ἄθελα ἀπὸ τὸ στόμα του οὔτε μία λέξη πού νὰ ἦταν ἀνάρμοστη στὴν προκείμενη περίπτωσι. Πάντως, δὲν ἔχει ἀφήσει κα- 7 νένα γραφτό, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ψηφίσματά του· καὶ ἀξιωμακτικῶς λόγια του πολὺ λίγα ἔχουν διασωθῇ, ὅπως λόγου χάρη, τὰ ἀκόλουθα: «Σᾶς συμβουλεύω νὰ βγάλετε ἀπὸ τὴ μέση τὴν Αἴγινα πού ἔχει γίνει μιὰ τσίμπλα στὸ μάτι τοῦ Πειραιᾶ» καὶ ἐπίσης: «Βλέπω τώρα καθαρὰ τὸν πόλεμο νὰ ἔρχεται τρέχοντας ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο». Ὁ Σησιμβροτος ἀναφέρει ὅτι ὁ Περικλῆς κάποτε ἐγκωμίαζε ἀπὸ τὸ βῆμα ἐκείνους πού ἔπεσαν στὴ Σάμο καὶ ἔλεγε ὅτι 9 ἔχουν γίνει ἀθάνατοι ὅπως οἱ θεοί· «γιατὶ καὶ τοὺς θεοὺς τοὺς ἴδιους δὲν τοὺς βλέπομε, ἀλλ' ἀπὸ τίς τιμὲς πού τοὺς προσφέρομε καὶ ἀπὸ

ἀθανάτους εἶναι τεκμαιρόμεθα· ταῦτ' οὖν ὑπάρχειν καὶ τοῖς ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀποθανοῦσιν.

ΚΕΦ. 9

1 Ἐπεὶ δὲ Θουκυδίδης μὲν ἀριστοκρατικὴν τινα τὴν τοῦ Περικλέους ὑπογράφει πολιτείαν, « λόγῳ μὲν οὖσαν δημοκρατίαν, ἔργῳ δ' ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχήν », ἄλλοι δὲ πολλοὶ πρῶτον ὑπ' ἐκείνου φασὶ τὸν δῆμον ἐπὶ κληρουχίας καὶ θεωρικὰ καὶ μισθῶν διανομὰς προαχθῆναι, κακῶς ἐθισθέντα καὶ γενόμενον πολυτελῆ καὶ ἀκόλαστον ὑπὸ τῶν τότε πολιτευμάτων ἀντὶ σῶφρονος καὶ αὐτοσυγοῦ, θεωρεῖσθαι διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἢ αἰτία τῆς μεταβολῆς.

2 Ἐν ἀρχῇ μὲν γὰρ ὥσπερ εἰρήται πρὸς τὴν Κίμωνος δόξαν ἀντιταττόμενος ὑπεποιεῖτο τὸν δῆμον, ἐλαττούμενος δὲ πλούτῳ καὶ χρήμασιν; ἀφ' ὧν ἐκεῖνος ἀνελάμβανε τοὺς πένητας, δεῖπνόν τε καθ' ἡμέραν τῷ δεομένῳ παρέχων Ἀθηναίων καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἀμφιενύων, τῶν τε χωρίων τοὺς φραγμοὺς ἀφαιρῶν ὅπως ὀπωρίζωσιν οἱ βουλόμενοι, τούτοις ὁ Περικλῆς καταδημαγωγούμενος τρέπεται πρὸς τὴν τῶν δημοσίων διανομήν, συμβουλευσάντος αὐτῷ Δαμωνίδου τοῦ

3 Οἴηθεν, ὡς Ἀριστοτέλης ἰστόρηκε. Καὶ ταχὺ θεωρικοῖς καὶ δικαστικοῖς λήμμασιν ἄλλαις τε μισθοφοραῖς καὶ χορηγίαις συνδεκάσας τὸ πλῆθος, ἐχορῆτο κατὰ τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῆς, ἧς αὐτὸς οὐ μετεῖχε διὰ τὸ μήτ' ἄρχων μήτε θεσμοθέτης μήτε βασιλεὺς μήτε πολέμαρχος λαχεῖν. Αὐταὶ γὰρ αἱ ἀρχαὶ κληρωταὶ τ' ἦσαν ἐκ παλαιού,

4 καὶ δι' αὐτῶν οἱ δοκιμασθέντες ἀνέβαινον εἰς Ἀρεῖον πάγον. Διὸ καὶ μάλλον ἰσχύσας ὁ Περικλῆς ἐν τῷ δήμῳ κατεστασίασε τὴν βουλήν, ὥστε τὴν μὲν ἀφαιρεθῆναι τὰς πλείστας κρίσεις δι' Ἐφιάλτου, Κί-

τὰ καλὰ ποὺ μᾶς προσφέρουν, συμπεραίνομε ὅτι εἶναι ἀθάνατοι· τὸ ἴδιο λοιπὸν συμβαίνει καὶ γιὰ ἐκείνους ποὺ πέθαναν γιὰ τὴν πατρίδα».

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ (Κεφ. 9 - 11)

Ὁ ἱστορικὸς Θουκυδίδης μιλώντας γιὰ τὴν διακυβέρνηση τῆς πολιτείας ἀπὸ τὸν Περικλῆ τὴ χαρακτηρίζει σὰν κάπως ἀριστοκρατική καὶ λέει πὼς «μόνο κατὰ τὸ ὄνομα ἦταν δημοκρατία, πράγματι ὅμως ἐξουσία ποὺ τὴν εἶχε ἓνας μόνο, ὁ πρῶτος τῆς Ἀθήνας πολίτης». Πολλοὶ ἄλλοι λένε ὅτι ἐκεῖνος πρῶτος ὁδήγησε τὸ λαὸ σὲ κληρουχίες καὶ θεωρικά καὶ ἀποζημιώσεις καὶ ὅτι ἔτσι τὸν κακοσυνήθισε καί, ἐνῶ πρὶν ἦταν φρόνιμος καὶ ἐργατικός, ἔγινε ἐξαιτίας τῶν κυβερνητικῶν αὐτῶν μέτρων σπάταλος καὶ ἀκόλαστος. Σωστὸ ὅμως εἶναι νὰ ἐξετάσωμε τὴν αἰτία τῆς μεταβολῆς αὐτῆς στηριγμένοι στὰ ἴδια τὰ πράγματα.

Στὴν ἀρχή, καθὼς εἴπαμε, θέλοντας νὰ ἀντιταχτῇ στὴ δημοτικότητα τοῦ Κίμωνα, κολάκευε τὸ λαό· ἀλλὰ δὲν εἶχε τὸν πλοῦτο καὶ τὰ χρήματα ποὺ εἶχε ὁ Κίμων, μὲ τὰ ὁποῖα κέρδιζε τὴν εὐνοία τῶν φτωχῶν, παρέχοντας κάθε μέρα δεῖπνο σὲ ὅσους Ἀθηναίους εἶχαν ἀνάγκη, ντύνοντας τοὺς γέρους καὶ βγάζοντας τοὺς φραγμοὺς τῶν κήπων του, γιὰ νὰ παίρνουν ἐλεύθερα ἀπ' αὐτοὺς ὀπωρικά ὅσοι ἤθελαν. Ἐπειδὴ μὲ αὐτὰ τὰ δημαγωγικὰ μέσα τοῦ ἀντιπάλου του ὁ Περικλῆς ἔχανε τὴ δημοτικότητά του, γιὰ νὰ τὰ ἐξουδετερώσῃ τρέπεται στὴ διανομὴ χρημάτων τοῦ δημοσίου κατὰ συμβουλὴ τοῦ *Δαμωνίδου* ἀπὸ τὴν Οἴη, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἀριστοτέλης. Καὶ ἀμέσως μὲ τὰ θεωρικά καὶ δικαστικά ἐπιδόματα καὶ μὲ ἄλλες μισθοδοσίες καὶ παροχὲς κέρδισε ὅλο τὸ λαὸ καὶ τὸν χρησιμοποιοῦσε γιὰ νὰ περιορίσῃ τὴν ἐξουσία τοῦ Ἀρείου Πάγου, ποὺ αὐτὸς δὲν ἦταν μέλος τῆς, ἐπειδὴ δὲν εἶχε κληρωθῇ ποτὲ οὔτε ἄρχοντας οὔτε θεσμοθέτης οὔτε βασιλιάς οὔτε πολέμαρχος. Γιατὶ τὰ ἀξιώματα αὐτὰ ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια τὰ ἀναλάβαιναν οἱ πολῖτες μὲ κλῆρο καὶ ἂν ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐπιδοκίμαζε τὴ διοίκησίν τους, γίνονταν μέλη τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου. Γιὰ τοῦτο ὁ Περικλῆς, ὅταν ἀπόχτησε μεγαλύτερη δύναμη στὸ λαό, μὲ τὴν ὑποστήριξή του ἀντιπολιτεύτηκε τὴ βουλὴ καὶ κατάρφερε μὲ τὴ μεσολάβηση τοῦ *Εφιάλτη* νὰ τῆς ἀφαιρεθῇ τὸ μεγαλύτερο μέρος

ΚΕΦ. 9

*Παροχές στὸ λαό.
Ἐξοστρακισμὸς τοῦ Κίμωνα.*

μονα δ' ὡς φιλολάκωνα καὶ μισόδημον ἐξοστρακισθῆναι, πλούτῳ μὲν καὶ γένει μηδενὸς ἀπολειπόμενον, νίκας δὲ καλλίστας νενικηκότα τοὺς βαρβάρους καὶ χρημάτων πολλῶν καὶ λαφύρων ἐμπεπληκότα τὴν πόλιν, ὥς ἐν τοῖς περὶ ἐκείνου γέγραπται. Τοσοῦτον ἦν τὸ κράτος ἐν τῷ δήμῳ τοῦ Περικλέους.

ΚΕΦ. 10 1 Ὁ μὲν οὖν ἐξοστρακισμὸς ὠρισμένην εἶχε νόμῳ δεκαετίαν τοῖς φεύγουσιν· ἐν δὲ τῷ διὰ μέσου στρατῷ μεγάλῳ Λακεδαιμονίων ἐμβαλόντων εἰς τὴν Ταναρχικὴν καὶ τῶν Ἀθηναίων εὐθὺς ὀρμησάντων ἐπ' αὐτούς, ὁ μὲν Κίμων ἐλθὼν ἐκ τῆς φυγῆς ἔθετο μετὰ τῶν φυλετῶν εἰς λόχον τὰ ὄπλα, καὶ δι' ἔργων ἀπολύεσθαι τὸν λακωνισμόν ἐβούλετο συγκινδυνεύσας τοῖς πολίταις, οἱ δὲ φίλοι τοῦ Περικλέους συ-

2 στάντες ἀπήλασαν αὐτὸν ὡς φυγάδα. Διὸ καὶ δοκεῖ Περικλῆς ἐρρωμενέστατα τὴν μάχην ἐκείνην ἀγωνίσασθαι καὶ γενέσθαι πάντων ἐπι-

3 φανέστατος, ἀφειδήσας τοῦ σώματος. Ἔπεσον δὲ καὶ τοῦ Κίμωνος οἱ φίλοι πάντες ὁμαλῶς οὐς Περικλῆς συνεπηγιάτο τοῦ λακωνισμοῦ, καὶ μετάνοια δεινὴ τοὺς Ἀθηναίους καὶ πόθος ἔσχε τοῦ Κίμωνος, ἡττημένους μὲν ἐπὶ τῶν ὄρων τῆς Ἀττικῆς, προσδοκῶντας δὲ βαρὺν

4 εἰς ἔτους ὥραν πόλεμον. Αἰσθόμενος οὖν ὁ Περικλῆς οὐκ ὤκησε χαρίσασθαι τοῖς πολλοῖς, ἀλλὰ τὸ ψήφισμα γράψας αὐτὸς ἐκάλει τὸν ἄνδρα, κακείνος κατελθὼν εἰρήνην ἐποίησε ταῖς πόλεσιν· οἰκείως γὰρ εἶχον οἱ Λακεδαιμόνιοι πρὸς αὐτόν, ὥσπερ ἀπήχοντο τῷ Περικλεῖ

5 καὶ τοῖς ἄλλοις δημαγωγοῖς. Ἔνοι δὲ φασιν οὐ πρότερον γραφῆναι τῷ Κίμωνι τὴν κάθοδον ὑπὸ τοῦ Περικλέους ἢ συνθήκας αὐτοῖς ἀπορρήτους γενέσθαι δι' Ἑλληνίκης, τῆς Κίμωνος ἀδελφῆς, ὥστε Κίμωνα

ἀπὸ τῆ δικαστικῆς τῆς ἐξουσίας. Ἐπειτα κατηγόρησε τὸν Κίμωνα σὰ φίλο τῶν Λακεδαιμονίων καὶ ἐχθρὸ τῆς δημοκρατίας καὶ πέτυχε τὸν ἐξοστρακισμό ἐκείνου, ποὺ καὶ κατὰ τὸν πλοῦτο καὶ κατὰ τὸ γένος δὲν ἦταν κατώτερος ἀπὸ κανέναν, ποὺ εἶχε νικήσει τοὺς βαρβάρους κερδίζοντας τὶς ὠραιότερες νίκες, ποὺ εἶχε γεμίσει τὴν πόλη μὲ πολλὰ χρήματα καὶ λάφυρα, ὅπως ἔγραψα στὴ βιογραφία του. Τόσο μεγάλη ἦταν ἡ δύναμη τοῦ Περικλῆς στὸ λαό.

ΚΕΦ. 10

*Ἀνάκληση
καὶ θάνατος
τοῦ Κίμωνα.*

Ἡ διάρκεια τοῦ ἐξοστρακισμοῦ ἐκείνων ποὺ ἐδιώχνη ἡ πόλη εἶχε ὀριστῇ μὲ νόμο γιὰ δέκα χρόνια. Μόλις εἶχε περάσει τὸ μισὸ διάστημα τῆς δεκαετίας ποὺ ὁ Κίμων ἦταν ἐξοστρακισμένος, οἱ Λακεδαιμόνιοι μὲ μεγάλο στρατὸ μπῆκαν στὴν περιοχὴ τῆς Τανάγρας καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀμέσως ὄρμησαν ἐναντίον τους. Τότε ὁ Κίμων ἤρθε ἀπὸ τὸν τόπο ὅπου ἦταν ἐξοστρακισμένος καὶ κατατάχτηκε καὶ αὐτὸς στὸ λόχο ποὺ ὑπηρετοῦσαν οἱ ἄντρες τῆς φυλῆς του. Ἦθελε μὲ τὴν πράξη του νὰ ξεπλύνῃ τὴν κατηγορίαν τοῦ λακωνισμοῦ, κινδυνεύοντας στὸν ἀγώνα μαζί μὲ τοὺς συμπολίτες του. Ἀλλὰ οἱ φίλοι τοῦ Περικλῆς συνεννοήθηκαν καὶ τὸν ἐδιώξαν μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι ἦταν ἐξοστρακισμένος. Γιὰ τοῦτο, φαίνεται, ὁ Περικλῆς σ' ἐκείνῃ τῇ μάχῃ πολέμησε μὲ πολλὴ ἀντρεία καὶ ξεχώρισε ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους, ἀψηφώντας τὴ ζωὴ του. Ἀλλὰ ἔπεσαν σ' αὐτὴ τῇ μάχῃ καὶ ὅλοι μαζί οἱ φίλοι τοῦ Κίμωνα, αὐτοὶ ποὺ ὁ Περικλῆς τοὺς κατηγοροῦσε ἐπίσης ὡς φίλους τῶν Λακεδαιμονίων. Καὶ τότε μετάνοιωσαν πικρὰ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἀποζητοῦσαν τὸν Κίμωνα, πολὺ περισσότερο μάλιστα γιατί νικήθηκαν στὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς καὶ περίμεναν πὼς τὴν ἐρχόμενη ἀνοιξὴ θὰ ξανάρχιζε ἄγριος ὁ πόλεμος. Κατάλαβε ὁ Περικλῆς τὶς διαθέσεις αὐτὲς τοῦ λαοῦ καὶ δὲ δίστασε νὰ τὸν ἱκανοποιήσῃ. Ὑπόβαλε ὁ ἴδιος στὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ψήφισμα γιὰ τὴν ἀνάκληση τοῦ Κίμωνα καὶ ὅταν ἐκεῖνος γύρισε στὴν πατρίδα του, κατόρθωσε νὰ συμφωνηθῇ εἰρήνῃ ἀνάμεσα στὶς δύο πόλεις· γιατί οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχαν τόση συμπάθεια στὸν Κίμωνα, ὅση ἀντιπάθεια στὸν Περικλῆ καὶ στοὺς ἄλλους δημοκρατικούς ἀρχηγούς. Μερικοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι πρὶν ὁ Περικλῆς ὑποβάλλῃ τὴν πρόταση γιὰ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Κίμωνα, εἶχε συνεννοηθῇ μυστικὰ μαζί του μὲ τὴ μεσολάβηση τῆς ἀδερφῆς τοῦ Κίμωνα Ἑλπινίκης καὶ εἶχαν συμφωνήσει : ὁ Κίμων νὰ φύγῃ μὲ διακόσια πλοῖα καὶ νὰ εἰ-

μὲν ἐκπλεῦσαι λαβόντα ναῦς διακοσίας καὶ τῶν ἔξω στρατηγεῖν κα-
 ταστρεφόμενον τὴν βασιλέως χώραν, Περικλεῖ δὲ τὴν ἐν ἄστει δύ-
 6 ναμιν ὑπάρχειν. Ἐδόκει δὲ καὶ πρότερον ἢ Ἑλληνική τῷ Κίμωνι τὸν
 Περικλέα προότερον παρασχεῖν, ὅτε τὴν θανατικὴν δίκην ἔφευγεν.
 Ἦν μὲν γὰρ εἰς τῶν κατηγορῶν ὁ Περικλῆς ὑπὸ τοῦ δήμου προβε-
 βλημένος, ἐλθούσης δὲ πρὸς αὐτὸν τῆς Ἑλληνικῆς καὶ δεομένης,
 μειδιάσας εἶπεν· « ὦ Ἑλληνική, γραῦς εἶ, γραῦς εἶ, ὥς πράγματα
 τηλικαῦτα πρᾶσσειν. » Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν λόγον ἅπαξ ἀνέστη
 τὴν προβολὴν ἀφοσιούμενος, καὶ τῶν κατηγορῶν ἐλάχιστα τὸν Κί-
 7 μωνα λυπήσας ἀπεχώρησε. Πῶς ἂν οὖν τις Ἰδομενεῖ πιστεύσειε
 κατηγοροῦντι τοῦ Περικλέους ὥς τὸν δημαγωγὸν Ἐφιάλτην, φίλον
 γενόμενον καὶ κοινωνὸν ὄντα τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ προαιρέσεως, δολο-
 φονήσαντος διὰ ζηλοτυπίαν καὶ φθόνον τῆς δόξης ; Ταῦτα γὰρ οὐκ
 οἶδ' ὅθεν συναγαγὼν ὥσπερ χολὴν τὰνδρι προσβέβληκε, πάντη μὲν
 ἴσως οὐκ ἀνεπιλήπτῳ, φρόνημα δ' εὐγενὲς ἔχοντι καὶ ψυχὴν φιλό-
 8 τιμον, οἷς οὐδὲν ἐμφύεται πάθος ὦμόν οὔτω καὶ θηριώδες. Ἐφιάλτην
 μὲν οὖν, φοβερόν ὄντα τοῖς ὀλιγαρχικοῖς καὶ περὶ τὰς εὐθύνas καὶ
 διώξεις τῶν τὸν δῆμον ἀδικούντων ἀπαραίτητον, ἐπιβουλεύσαντες οἱ
 ἐχθροὶ δι' Ἀριστοδίκου τοῦ Ταραρχικοῦ κρυφαίως ἀνεῖλον, ὥς Ἀρι-
 στοτέλης εἴρηκεν. Ἐτελεύτησε δὲ Κίμων ἐν Κύπρῳ στρατηγῶν.

ΚΕΦ. 11

1 Οἱ δ' ἀριστοκρατικοί, μέγιστον μὲν ἤδη τὸν Περικλέα καὶ πρό-
 σθεν ὀρῶντες γεγονότα τῶν πολιτῶν, βουλόμενοι δ' ὅμως εἶναι τινα
 τὸν πρὸς αὐτὸν ἀντιτασσόμενον ἐν τῇ πόλει καὶ τὴν δύναμιν ἀμβλύ-
 νοντα, ὥστε μὴ κομιδῇ μοναρχίαν εἶναι, Θουκυδίδην τὸν Ἀλωπεκῆ-
 θεν, ἄνδρα σώφρονα καὶ κηδεστήν Κίμωνος, ἀντέστησαν ἐναντιωσό-
 μενον, δς ἦττον μὲν ὢν πολεμικὸς τοῦ Κίμωνος, ἀγοραῖος δὲ καὶ πο-

ναι στρατηγός μακριά από την Ἀττική καταστρέφοντας τὴ χώρα τοῦ βασιλεῖα τῶν Περσῶν, καὶ ὁ Περικλῆς νὰ ἔχῃ τὴν ἐξουσία μέσα στὴν πόλιν. Φαίνεται πὼς καὶ πρωτύτερα ἢ Ἑλπινίκη εἶχε μεσολαβήσει, γιὰ νὰ καταπραῖνῃ τὸν Περικλῆ ἀπέναντι τοῦ Κίμωνα, ὅταν αὐτὸς δικαζόταν καὶ κινδύνευε νὰ καταδικαστῇ σὲ θάνατο. Τότε ὁ Περικλῆς ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς κατηγοροὺς ποὺ εἶχε ὀρίσει ὁ δῆμος καί, ὅταν ἦρθε σ' αὐτὸν ἡ Ἑλπινίκη καὶ τὸν παρακαλοῦσε, αὐτὸς χαμογέλασε καὶ εἶπε : « Ἑλπινίκη, εἶσαι γριὰ, εἶσαι πολὺ γριὰ, γιὰ ν' ἀνακατεῦσαι σὲ τόσο μεγάλα ζητήματα. » Καὶ ὅμως στὴ δικὴ δὲ σηκώθηκε νὰ μιλήσῃ παρὰ μόνο μιὰ φορὰ, ἀναγκασμένος ἀπὸ τὴν ἐντολὴ ποὺ εἶχε ἀναλάβει, καί, ἀφοῦ ἐπιβάρυνε τὸν Κίμωνα ὅσο μπορούσε λιγότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους κατηγοροὺς, ἀποχώρησε ἀπὸ τὴ συνεδρίαση. Πῶς λοιπόν, ὕστερ' ἀπ' αὐτά, μπορεῖ κανεὶς νὰ δώσῃ πίστη στὰ λόγια τοῦ Ἰδομενέα, ποὺ κατηγορεῖ τὸν Περικλῆ, πὼς τάχα τὸν Ἐφιάλτη, τὸ δημοκρατικὸ ἀρχηγό, ποὺ ἦταν φίλος καὶ πολιτικὸς συνεργάτης του, τὸν δολοφόνησε ἀπὸ ζηλοτυπία καὶ ἀπὸ φθόνον γιὰ τὴ δόξα του ; Δὲν ξέρω ἀπὸ ποῦ τὰ μάζεψε αὐτὰ καὶ τὰ ἔριξε σὰ χολὴ στὸ πρόσωπο τοῦ Περικλῆ, ποὺ ἴσως νὰ μὴν εἶναι ὁλότελα ἄμεμπτος, πάντως ὅμως εἶχε φρόνημα εὐγενικὸ καὶ γενναίο-ψυχία, ἀρετὲς ἀπὸ τίς ὁποῖες δὲν μπορούσε ποτὲ νὰ βλαστήσῃ πάθος τόσο σκληρὸ καὶ τόσο ἀπάνθρωπο. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι τὸν Ἐφιάλτη ποὺ ἦταν φοβερὸς ἀντίπαλος τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ ἀλύγιστος στὴν ἀναζήτησιν εὐθύνῃς καὶ στὴν καταδίωξιν κάθε ἀδικητῆ τοῦ λαοῦ, τὸν ἐπιβουλεύτηκαν οἱ ἐχθροὶ του· αὐτοὶ ἔβαλαν τὸν Ἀριστόδικον ἀπὸ τὴν Τανάγρα καὶ τὸν σκότωσε κρυφά, ὅπως λέει ὁ Ἀριστοτέλης.

Ὅσο γιὰ τὸν Κίμωνα, αὐτὸς πέθανε στὴν Κύπρο, ὅπου ἦταν στρατηγός.

Οἱ ἀριστοκρατικοί, ποὺ ἔβλεπαν ἤδη καὶ πρωτύτερα τὸν Περικλῆ νὰ ἀποχτᾷ πολὺ μεγάλη πολιτικὴ δύναμη, ἤθελαν νὰ ὑπάρχῃ κάποιος στὴν πόλιν ποὺ νὰ ἀντιταχτῇ σ' αὐτὸν καὶ νὰ μετριάξῃ τὴ δύναμή του, ὥστε ἡ κυβέρνησή του νὰ μὴν καταντήσῃ ἐντελῶς μοναρχία. Γιὰ τοῦτο ἀντιτάξανε σ' αὐτὸν σὰν πολιτικὸ τοῦ ἀντίπαλο τὸ Θουκυδίδην ἀπὸ τὸ δῆμο τῆς Ἀλωπεκῆς, ἄνθρωπο φρόνιμο καὶ συγγενὴ τοῦ Κίμωνα. Ὁ Θουκυδίδης ἦταν στὰ πολεμικὰ κατώτερος ἀπὸ τὸν Κίμωνα, μὰ πιὸ ἔμπειρος ἀγορητῆς καὶ πολιτικός. Ἔμενε

ΚΕΦ. 11

Ἀνταγωνισμὸς Περικλῆ καὶ Θουκυδίδου. Θεάματα καὶ κληροῦχιες.

- λιτικός μάλλον, οἰκουρῶν ἐν ἄστει καὶ περὶ τὸ βῆμα τῷ Περικλεῖ
- 2 συμπλεκόμενος, ταχὺ τὴν πολιτείαν εἰς ἀντίπαλον κατέστησεν. Οὐ γὰρ εἶσε τοὺς καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς καλουμένους ἄνδρας ἐνδiesπάρθαι καὶ συμμεμεῖχθαι πρὸς τὸν δῆμον ὥς πρότερον, ὑπὸ πλήθους ἡμανρωμένους τὸ ἀξίωμα, χωρὶς δὲ διακρίνας καὶ συναγαγὼν εἰς ταῦτό τὴν πάντων δύναμιν ἐμβριθῇ γενομένην, ὥσπερ ἐπὶ ζυγοῦ
- 3 ῥοπὴν ἐποίησεν. **Ἦν μὲν γὰρ ἐξ ἀρχῆς διπλὴ τις ἕπουλος ὥσπερ ἐν σιδήρῳ, διαφορὰν ὑποσημαίνουσα δημοτικῆς καὶ ἀριστοκρατικῆς προαιρέσεως, ἣ δ' ἐκείνων ἄμιλλα καὶ φιλοτιμία τῶν ἀνδρῶν βαθυτάτην τομὴν τεμοῦσα τῆς πόλεως, τὸ μὲν δῆμον, τὸ δ' ὀλίγους ἐποίησε*
- 4 *καλεῖσθαι. Διὸ καὶ τότε μάλιστα τῷ δήμῳ τὰς ἡνίας ἀνεῖς ὁ Περικλῆς ἐπολιτεύετο πρὸς χάριν, αἰὲ μὲν τινα θέαν πανηγυρικὴν ἢ ἐστίασιν ἢ πομπῇν εἶναι μηχανώμενος ἐν ἄστει, καὶ διαπαιδαγωγῶν οὐκ ἀμούσοις ἡδοναῖς τὴν πόλιν, ἐξήκοντα δὲ τριῆρεις καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐκπέμπων, ἐν αἷς πολλοὶ τῶν πολιτῶν ἔπλεον ὀκτὼ μῆνας ἔμμισθοι,*
- 5 *μελετῶντες ἅμα καὶ μαθάνοντες τὴν ναυτικὴν ἐμπειρίαν. Πρὸς δὲ τούτοις χιλίους μὲν ἔστειλεν εἰς Χερρόνησον κληροῦχος, εἰς δὲ Νάξον πεντακοσίους, εἰς δ' Ἄνδρον ἡμίσεις τούτων, εἰς δὲ Θοράκην χιλίους Βισάλταις συνοικήσοντας, ἄλλους δ' εἰς Ἰταλίαν ἀνοικιζομένης Συ-*
- 6 *βάρεως, ἣν Θουρίους προσηγόρευσαν. Καὶ ταῦτ' ἔπραττεν ἀποκουφίζων μὲν ἀργοῦ καὶ διὰ σχολὴν πολυπράγμονος ὄχλου τὴν πόλιν, ἐπαγορθούμενος δὲ τὰς ἀπορίας τοῦ δήμου, φόβον δὲ καὶ φρουρὰν τοῦ μὴ νεωτερίζειν τι παρακατοικίζων τοῖς συμμάχοις.*

διαρκῶς μέσα στήν πόλη καί συχνά τοῦ δινόταν ἡ εὐκαιρία νά ἀνα-
 μετρηθῇ μέ τόν Περικλῆ στό βῆμα τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου. Ἐτσι
 ἀποκατάστησε τήν ἰσορροπία στό πολίτευμα· γιατί δὲν ἄφησε τοὺς 2
 ἀριστοκρατικούς νά εἶναι σκορπισμένοι μέσα στό λαό καί νά συγ-
 χωνευτοῦν μαζί του, ὅπως γινόταν πρὶν, πού ἡ κοινωνική τους ἀξία
 χανόταν μέσα στό πολὺ πλῆθος. Ἀντίθετα, ξεχώρισε σέ ἰδιαίτερη
 μερίδα τοὺς ἀριστοκρατικούς καί συνένωσε ὅλη τὴ δύναμή τους,
 ὥστε νά ἀποκτήσῃ βαρύτητα, καί ἔτσι κατόρθωσε νά κλίνη ἡ ζυ-
 γαριά πρὸς τὸ μέρος τους. Γιατί καί προηγουμένως ὑπῆρχε στό κοι-
 νωνικὸ σύνολο κάποιο ράγισμα κρυφόν, ὅπως συμβαίνει συχνά σ'
 ἓνα σιδερένιο ἀντικείμενο, πού ἄφηνε νά διαφαίνεται ἡ διαφορὰ
 δημοκρατικῆς καί ἀριστοκρατικῆς πολιτικῆς, ἀλλὰ τώρα ὁ ἀνταγω-
 νισμὸς καί ἡ ἀντιζηλία ἐκείνων τῶν δύο πολιτικῶν, τοῦ Θουκυδίδη
 καί τοῦ Περικλῆ, χάραξε μιὰ πολὺ βαθιὰ τομὴ καί χώρισε τοὺς πο-
 λίτες σέ δύο ὁλότελα ξεχωριστὲς μερίδες, πού ἡ μιὰ ὀνομάστηκε
 δημοκρατικὴ καί ἡ ἄλλη ὀλιγαρχικὴ. Γι' αὐτό, τότε περισσότερο 4
 ἀπὸ ἄλλοτε, ὁ Περικλῆς χαλάρωνε τὸ χαλινὸ ἀπὸ τὸ λαὸ καί πολι-
 τευόταν μέ τρόπο πού νά τὸν εὐχαριστῇ. Ἐπιννοῦσε διαρκῶς διά-
 φορα θεάματα πανηγυρικά ἢ συμπόσια ἢ πομπὲς στήν πόλη, δια-
 σκέδαζε τοὺς πολίτες μέ εὐγενεῖς εὐχαριστήσεις, καί κάθε χρό-
 νο ἔστελνε ἐξήντα πλοῖα μέ τὰ ὅποια πολλοὶ πολίτες ταξίδευαν ὀχτῶ
 μῆνες μέ ἀμοιβὴ καί ἔτσι μποροῦσαν νά ἀσκοῦνται καί νά ἀποχτοῦν
 πείρα στὰ ναυτικά.

Ἐπίσης ἔστειλε χίλιους κληρὸνχοις στὴ Χερρόνησο, πεντακόσιους 5
 στὴ Νάξο, μισοὺς ἀπ' αὐτοὺς στήν Ἄνδρο· ἀκόμη ἔστειλε στὴ Θρά-
 κη χίλιους γιὰ νά κατοικήσουν ἐκεῖ μαζί μέ τοὺς Βισάλτες καί ἄλ-
 λους στήν Ἰταλία, ὅταν ἀνδρῦθηκε ἡ Σύβαρη, πού ἀπὸ τότε ὀνο-
 μάστηκε Θούριοι. Καί μέ αὐτὰ πού ἔκανε, ἀνακούφιζε τήν πόλη 6
 ἀπὸ ἓναν ὄγλο ἀργὸ καί φιλοτάραχο, βελτίωνε τὴν οἰκονομικὴ κα-
 τάσταση τοῦ λαοῦ καί συγχρόνως ἱδρύε σ' ἐπίκαιρα σημεῖα τῶν
 συμμαχικῶν πόλεων οἰκισμοὺς Ἀθηναίων, πού θὰ χρησίμευαν σὰν
 ἐπίφοβη φρουρά, γιὰ νά συγκρατοῦν τοὺς συμμάχους ἀπὸ κάθε ἀπό-
 πειρα ἀποστασίας.

ΚΕΦ. 12

- 1 Ὁ δὲ πλείστην μὲν ἡδονὴν ταῖς Ἀθήναις καὶ κόσμον ἤνεγκε, μεγίστην δὲ τοῖς ἄλλοις ἔκπληξιν ἀνθρώποις, μόνον δὲ τῇ Ἑλλάδι μαρτυρεῖ μὴ ψεύδεσθαι τὴν λεγομένην δύναμιν αὐτῆς ἐκείνην καὶ τὸν παλαιὸν ὄλβον, ἢ τῶν ἀναθημάτων κατασκευῇ, τοῦτο μάλιστα τῶν πολιτευμάτων τοῦ Περικλέους ἐβάσκαινον οἱ ἐχθροὶ καὶ διέβαλλον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, βοῶντες ὡς ὁ μὲν δῆμος ἀδοξεῖ καὶ κακῶς ἀκούει, τὰ κοινὰ τῶν Ἑλλήνων χρήματα πρὸς αὐτὸν ἐκ Δήλου μεταγαγών, ἢ δ' ἔνεσθιν αὐτῷ πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας εὐπρεπεστάτῃ τῶν προφάσεων, δείσαντα τοὺς βαρβάρους ἐκεῖθεν ἀνελέσθαι καὶ φυλάττειν ἐν
- 2 ὀχυρῷ τὰ κοινὰ, ταύτην ἀνήρρηκε Περικλῆς, καὶ δοκεῖ δεινὴν ὕβριν ἢ Ἑλλὰς ὑβρίζεσθαι καὶ τυραννεῖσθαι περὶφανῶς, δρῶσα τοῖς εἰσφερομένοις ὑπ' αὐτῆς ἀναγκαίως πρὸς τὸν πόλεμον ἡμᾶς τὴν πόλιν καταχρυσοῦντας καὶ καλλωπίζοντας ὥσπερ ἀλαζόνα γυναικα, περιπτομένην λίθους πολυτελεῖς καὶ ἀγάλματα καὶ ναοὺς χιλιοταλάντους.
- 3 Ἐδίδασκεν οὖν ὁ Περικλῆς τὸν δῆμον ὅτι χρημάτων μὲν οὐκ ὀφείλουσι τοῖς συμμάχοις λόγον, προπολεμοῦντες αὐτῶν καὶ τοὺς βαρβάρους ἀνείργοντες, οὐχ ἵππον, οὐ ναῦν, οὐχ ὀπλίτην, ἀλλὰ χρήματα μόνον τελούντων, ἃ τῶν διδόντων οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ τῶν λαμβανόντων, ἃν παρέχωσιν ἀνθ' οὗ λαμβάνουσι, δεῖ δὲ τῆς πόλεως κατεσκευασμένης ἱκανῶς τοῖς ἀναγκαίοις πρὸς τὸν πόλεμον, εἰς ταῦτα τὴν εὐπορίαν τρέπειν αὐτῆς, ἀφ' ὧν δόξα μὲν γενομένων αἰδῖος, εὐπορία δὲ γινομένων ἐτοιμῇ παρέσται, παντοδαπῆς ἐργασίας φανείσης καὶ ποικίλων χρεῶν, αἱ πᾶσαν μὲν τέχνην ἐγείρουσαι, πᾶσαν δὲ χεῖρα

ΤΑ ΑΘΑΝΑΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ (Κεφ. 12 - 14)

Ἄλλὰ ἐκεῖνο προπάντων πού εὐχαρίστησε πάρα πολύ τοὺς Ἀθηναίους καὶ ὁμόρφυνε τὴν πόλη, πού προκάλεσε τὴν πιὸ μεγάλη ἐκπληξή στοὺς ξένους, πού μόνο αὐτὸ μαρτυρεῖ πῶς ἡ περιλάλητη ἐκείνη δύναμη καὶ ἡ παλαια εὐτυχία τῶν Ἑλλήνων δὲν εἶναι γέννημα φαντασίας παρὰ πραγματικὴ ἀλήθεια, ὑπῆρξε ἡ κατασκευὴ τῶν ἀθάνατων μνημείων στὴν Ἀθήνα. Μὰ αὐτὸ ἀκριβῶς περισσότερο ἀπ' ὅλα τὰ πολιτικὰ ἔργα τοῦ Περικλῆ φθονοῦσαν καὶ κατηγοροῦσαν οἱ ἐχθροὶ του. Φώναζαν στίς συνεδριάσεις τοῦ δήμου ὅτι ὁ λαὸς δυσφημεῖται καὶ κακολογεῖται, γιατί πῆρε ἀπὸ τῆ Δῆλο τὰ κοινὰ χρήματα τῶν Ἑλλήνων καὶ τὰ ἔφερε στὴν Ἀθήνα. Ἡ μόνη εὐλογία πρόφαση πού μποροῦσε νὰ ἀντιτείνῃ στοὺς κατηγοροὺς του, ἦταν ὅτι πῆρε τὰ κοινὰ χρήματα ἀπὸ τοὺς συμμάχους, γιὰ νὰ τὰ φυλάξῃ σὲ ἀσφαλισμένο μέρος, γιατί φοβήθηκε τοὺς βαρβάρους· τώρα, λένε οἱ κατήγοροι, καὶ αὐτὴ τὴν πρόφαση τὴν ἔχει ἀνατρέψει ὁ Περικλῆς. Καὶ προσθέτουν: «Ἐτσι οἱ Ἕλληνες σχηματίζουν τὴν ἐντύπωση ὅτι ἐξευτελίζονται φοβερὰ καὶ τυραννοῦνται ὀλοφάνερα, γιατί βλέπουν ὅτι ὅσα αὐτοὶ εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ συνεισφέρουν γιὰ τὸν πόλεμο ἐμεῖς τὰ χρησιμοποιοῦμε γιὰ νὰ κάμωμε ὀλόχρυση τὴν πόλη μας, νὰ τὴ στολίσωμε σὰ γυναίκα φιλάρεσκη καὶ νὰ τὴν πλουτίσωμε μὲ λίθους πολυτελείας, μὲ ἀγάλματα καὶ μὲ χιλιοτάλαντους ναοὺς.» Ἀλλὰ ὁ Περικλῆς ἀπαντοῦσε σ' αὐτὰ καὶ ἔλεγε στὸ λαὸ ὅτι δὲν ἔχουν νὰ δώσουν κανένα λόγο στοὺς συμμάχους γιὰ τὰ χρήματα, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι πολεμοῦν γιὰ ὅλους τοὺς συμμάχους καὶ κρατοῦν μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τοὺς βαρβάρους. «Οἱ σύμμαχοι», ἔλεγε ὁ Περικλῆς, «δὲν παρέχουν οὔτε ἓνα ἄλογο οὔτε ἓνα πλοῖο οὔτε ἓναν ὀπλίτη· τὸ μόνο πού προσφέρουν εἶναι τὰ χρήματα. Ἀλλ' αὐτὰ δὲν ἀνήκουν πιά σ' ἐκείνους πού τὰ δίνουν, παρὰ σ' ἐκείνους πού τὰ παίρνουν, ἂν τοὺς παρέχουν ἐκεῖνο γιὰ τὸ ὅποιο τὰ παίρνουν. Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ πόλη μας εἶναι ἀρκετὰ ἐφοδιασμένη μὲ ὅ,τι χρειάζεται γιὰ τὸν πόλεμο, πρέπει ὅσα περισσεύουν νὰ τὰ διαθέτῃ γιὰ ἔργα τέτοια πού, ὅταν γίνονται, θὰ τῆς φέρουν ἀθάνατη δόξα καί, κατὰ τὴ διάρκεια πού γίνονται, θὰ τῆς ἐξασφαλίζουν τὴν εὐημερίαν της· γιατί μὲ τὰ ἔργα αὐτὰ δημιουργοῦνται ἐργασίες κάθε εἶδους καὶ ποικίλες ἀνάγκες, πού θέτουν σὲ κίνηση ὅλες τίς τέχνες

ΚΕΦ. 12

Ὁ ἐξωραϊσμός τῆς Ἀθήνας μὲ τὰ συμμαχικὰ χρήματα. Ἐνήμερία τῶν Ἀθηναίων.

κινουῦσαι, σχεδὸν ὅλην ποιοῦσιν ἔμμισθον τὴν πόλιν, ἐξ αὐτῆς ἅμα κοσμουμένην καὶ τρεφομένην.

- 5 Τοῖς μὲν γὰρ ἡλικίαν ἔχουσι καὶ ῥώμην αἱ στρατεῖαι τὰς ἀπὸ τῶν κοινῶν εὐπορίας παρεῖχον, τὸν δ' ἀσύντακτον καὶ βάνανσον ὄχλον οὐτ' ἄμοιρον εἶναι λημμάτων βουλόμενος, οὔτε λαμβάνειν ἀργὸν καὶ σχολάζοντα, μεγάλας κατασκευασμάτων ἐπιβολὰς καὶ πολυτέχνους ὑποθέσεις ἔργων διατριβὴν ἐχόντων ἐνέβαλε φέρων εἰς τὸν δῆμον, ἵνα μηδὲν ἦττον τῶν πλεόντων καὶ φρουρούντων καὶ στρατευομένων τὸ οἰκοτροῦν ἔχη πρόφασιν ἀπὸ τῶν δημοσίων ὠφελεῖσθαι καὶ μετα-
- 6 λαμβάνειν. Ὅπου γὰρ ὕλη μὲν ἦν λίθος, χαλκός, ἐλέφας, χρυσός, ἔβενος, κυπάρισσος, αἱ δὲ ταύτην ἐκπονοῦσαι καὶ κατεργαζόμεναι τέχναι τέκτονες, πλάσται, χαλκοτύποι, λιθουργοί, βαφεῖς χρυσοῦ, μαλακτῆρες ἐλέφαντος, ζωγράφοι, ποικιλταί, τορευταί, πομποὶ δὲ τούτων καὶ κομιστῆρες ἔμποροι καὶ ναῦται καὶ κυβερνήται κατὰ θάλατταν, οἱ δὲ κατὰ γῆν ἡμαξοπηγοὶ καὶ ζευγοτρόφοι καὶ ἡνίοχοι καὶ καλωστρόφοι καὶ λινουργοὶ καὶ σκυτοτόμοι καὶ ὁδοποιοὶ καὶ μεταλλεῖς, ἑκάστη δὲ τέχνη, καθάπερ στρατηγὸς ἴδιον στράτευμα, τὸν θητικὸν ὄχλον καὶ ἰδιώτην συντεταγμένον εἶχεν, ὄργανον καὶ σῶμα τῆς ὑπηρεσίας γινόμενον, εἰς πᾶσαν ὥς ἔπος εἰπεῖν ἡλικίαν καὶ φύσιν αἱ χρεῖαι διένεμον καὶ διέσπειρον τὴν εὐπορίαν.

ΚΕΦ. 13

- 1 Ἀναβαινόντων δὲ τῶν ἔργων ὑπερηφάνων μὲν μεγέθει, μορφῇ δ' ἁμιμύτων καὶ χάριτι, τῶν δημοουργῶν ἀμιλλωμένων ὑπερβάλλεσθαι τὴν δημιουργίαν τῇ καλλιτεχνίᾳ, μάλιστα θανμάσιον ἦν τὸ τάχος.
- 2 Ὡν γὰρ ἕκαστον ὦντο πολλαῖς διαδοχαῖς καὶ ἡλικίαις μόλις ἐπὶ

καὶ ἀπασχολοῦν ὅλα τὰ ἐργατικά χέρια, ὥστε ὅλοι σχεδὸν οἱ πολί-
 τες νὰ ἔχουν μιὰ πρόσδοδο γιὰ τὴ ζωὴ τους καὶ μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ἢ
 πόλῃ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸ τῆς νὰ στολίζεται καὶ νὰ τρέφεται.»
 Σ' ἐκείνους ποὺ εἶχαν τὴν κατάλληλὴ ἡλικία καὶ σωματικὴ ἱκανό- 5
 τητα γιὰ πόλεμον, οἱ ἐκστρατεῖες ἔδιναν τὰ μέσα νὰ συντηρηθοῦν ἀπὸ
 τὸ κοινὸ ταμεῖο. Ὁ Περικλῆς ὅμως ἤθελε καὶ ὁ ἐργατικὸς λαὸς
 ποὺ δὲν ἔπαιρνε μέρος στὶς ἐκστρατεῖες νὰ μὴ στερεῖται καὶ αὐτὸς
 ἀπὸ κάθε χρηματικὴ πρόσδοδο, οὔτε ὅμως νὰ τὴν παίρνῃ μένοντας
 ἀνεργὸς καὶ ὀκνηρὸς. Γιὰ τοῦτο ἔστρεψε ἀποφασιστικὰ τὸ λαὸ πρὸς
 τὰ μεγαλεπήβολα κατασκευάσματα καὶ σὲ σχέδια ἔργων ποὺ ἀπαι-
 τοῦν πολλοὺς εἰδικοὺς τεχνίτες καὶ παρέχουν μακρόχρονη ἐργασία.
 Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο καὶ τὸ μέρος ἐκείνο τοῦ λαοῦ ποὺ ἔμενε μέσα στὴν
 πόλιν θὰ μποροῦσε δικαιολογημένα νὰ ὠφελῇται καὶ νὰ παίρνῃ μέ-
 ρος στὰ δημόσια ἔσοδα, ὅπως οἱ ναῦτες, οἱ φρουροὶ καὶ οἱ στρατιῶ- 6
 νες. Ἔτσι δημιουργήθηκε ἓνας μεγάλος κύκλος ἐργασιῶν : ὡς πρῶ-
 τα ὑλικά ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιήσουν λιθάρια, χαλκὸ, ἐλεφαντόδοντο,
 χρυσάφι, ἔβονο, ξύλο κυπαρισσιοῦ καὶ ἄλλα· οἱ τεχνίτες ποὺ θὰ
 τὰ χρησιμοποιοῦσαν καὶ θὰ τὰ κατεργάζονταν ἦταν ξυλουργοί, γλύ-
 πτες, χαλκουργοί, μαρμαράδες, ἐπιχρυσωτές, ἐλεφαντουργοί, ζω-
 γράφοι, κοσμηματογράφοι, τορνευτές· αὐτοὶ ποὺ θὰ ἀναλάβαιναν
 τὴν ἀποστολὴ καὶ μεταφορὰ τους ἦταν γιὰ τὴ θάλασσα ἔμποροι καὶ
 ναῦτες καὶ κυβερνήτες πλοίων, καὶ γιὰ τὴν ξηρὰ ἄμαξουργοί, καρα-
 γωγεῖς, ἁμαξηλάτες, σκοινοποιοί, λιναράδες, ἐργάτες δερμάτων,
 ὀδοποιοί, μεταλλωρύχοι· καὶ κάθε τέχνη, ὅπως ἓνας στρατηγὸς ἔχει
 τὸ δικό του στράτευμα, εἶχε ἓνα πλῆθος ἐργατῶν καὶ βοηθῶν συν-
 ταγμένο ποὺ χρησίμευε ὡς ὄργανο καὶ σῶμα τῆς ὑπηρεσίας τῆς.
 Ἔτσι οἱ πολλαπλῆς ἀνάγκες ποὺ παρουσιάζονταν γιὰ ὅλες αὐτὲς
 τίς ἐργασίες μοίραζαν καὶ σκορποῦσαν, μπορεῖ νὰ πῇ κανεὶς, τὴν
 εὐημερίαν σὲ ὅλους τοὺς πολίτες, ὅποιαδήποτε ἡλικία καὶ ἂν εἶχαν
 καὶ ὅποιαδήποτε φυσικὴ δεξιότητα.

Τὰ ἔργα ὑψώνονταν περήφανα σὲ μέγεθος καὶ ἀνυπέρβλητα σὲ 1
 ὁμορφίαν καὶ σὲ χάριν καὶ οἱ τεχνίτες συναγωνίζονταν νὰ ξεπεράσουν
 ὁ ἓνας τὸν ἄλλον στὴν καλλιτεχνικὴ ἐργασία. Ἀλλὰ τὸ πιὸ ἀξιοθά-
 μαστο ἦταν ἡ ταχύτητα τῆς δημιουργίας. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἔργα, 2
 ποὺ τὸ καθένα νόμιζε κανεὶς πῶς μετὰ πολλὰς διαδοχικὰς γενιὰς ἀν-

ΚΕΦ. 13

Τὰ ἔργα καὶ οἱ
καλλιτέχνες.

Στην περίφημη ζωφόρο του Παρθενώνα εικονίζεται με ανάγλυφες παραστάσεις η πομπή των Παναθηναίων. Σ' αυτή την πλάκα της δυτικής πλευρᾶς παριστάνονται ιππείς που κινούνται, γιὰ νὰ ἐνωθοῦν μετὰ τὴν πομπή.

Μιά πλάκα από τη βόρεια πλευρά της ζωφόρου του Παρθενώνα. Σ' αυτήν παριστάνονται ιππεῖς που μετέχουν στην πομπή τῶν Παναθηναίων. Οἱ πλάκες τῆς ζωφόρου ἦταν ἀπὸ πεντελικὸ μάρμαρο καὶ εἶχαν ὕψος 1 μέτρο.

τέλος ἀφίξεσθαι, ταῦτα πάντα μιᾷ ἀκμῇ πολιτείας ἐλάμβανε τὴν
 3 συντέλειαν. Καίτοι ποτέ φασιν Ἀγαθάρχου τοῦ ζωγράφου μέγα φρο-
 νοῦντος ἐπὶ τῷ ταχῇ καὶ ῥαδίως τὰ ζῶα ποιεῖν ἀκούσαντα τὸν Ζεῦξιν
 4 εἰπεῖν· « Ἐγὼ δ' ἐν πολλῷ χρόνῳ. » Ἡ γὰρ ἐν τῷ ποιεῖν εὐχέρεια
 καὶ ταχύτης οὐκ ἐντίθησι βάρος ἔργῳ μόνιμον οὐδὲ κάλλους ἀκρίβειαν,
 ὁ δ' εἰς τὴν γένεσιν τῷ πόνῳ προδανεισθεὶς χρόνος ἐν τῇ σωτηρίᾳ τοῦ
 γενομένου τὴν ἰσχὺν ἀποδίδωσιν. Ὅθεν καὶ μᾶλλον θαυμάζεται τὰ
 5 Περικλέους ἔργα, πρὸς πολὺν χρόνον ἐν ὀλίγῳ γενόμενα. Κάλλει μὲν
 γὰρ ἕκαστον εὐθὺς ἦν τότε ἀρχαῖον, ἀκμῇ δὲ μέχρι νῦν πρόσφατόν
 ἐστι καὶ νεουργόν· οὕτως ἐπανθεῖ καινότης αἰεὶ τις, ἄθικτον ὑπὸ τοῦ
 χρόνου διατηροῦσα τὴν ὄψιν, ὥσπερ ἀειθαλὲς πνεῦμα καὶ ψυχὴν
 ἀγήρω καταμεμειγμένην τῶν ἔργων ἐχόντων.

6 Πάντα δὲ διείπε καὶ πάντων ἐπίσκοπος ἦν αὐτῷ Φειδίας, καίτοι
 7 μεγάλους ἀρχιτέκτονας ἐχόντων καὶ τεχνίτας τῶν ἔργων. Τὸν μὲν
 γὰρ ἐκατόμπεδον Παρθενῶνα Καλλικράτης εἰργάζετο καὶ Ἰκτίνος,
 τὸ δ' ἐν Ἐλευσίνι τελεστήριον ἤρξατο μὲν Κόροιβος οἰκοδομεῖν, καὶ
 τοὺς ἐπ' ἐδάφους κίονας ἔθηκεν οὗτος καὶ τοῖς ἐπιστυλοῖς ἐπέξευξεν·
 ἀποθανόντος δὲ τούτου Μεταγένης ὁ Ξυπεταιῶν τὸ διάζωσμα καὶ
 τοὺς ἄνω κίονας ἐπέστησε, τὸ δ' ὀπαιῖον ἐπὶ τοῦ ἀνακτόρου Ξενοκλῆς
 ὁ Χολαργεὺς ἐκορύφωσε· τὸ δὲ μακρὸν τεῖχος, περὶ οὗ Σωκράτης
 ἀκοῦσαί φησιν αὐτὸς εἰσηγουμένου γνώμην Περικλέους, ἡργολάβησε
 8 Καλλικράτης. Κωμῳδεῖ τὸ ἔργον Κρατῖνος ὡς βραδέως περαινόμενον·

« Πάλαί γὰρ αὐτό (φησι)

λόγοισι προάγει Περικλῆς, ἔργοισι δ' οὐδὲ κινεῖ. »

9 Τὸ δ' Ὀιδεῖον, τῇ μὲν ἐντὸς διαθέσει πολυέδρον καὶ πολύστυλον,
 τῇ δ' ἐρέψει περικλινὲς καὶ κάταντες ἐκ μιᾷ κορυφῆς πεποιημένον,

θρώπων μπορούσε με δυσκολία να φτάση στὸ τέλος, συντελέστηκαν
 ὅλα μαζί στὴν ἀκμὴ τῆς πολιτικῆς σταδιοδρομίας ἐνὸς μόνοι ἀν-
 θρώπου. Λένε ὥστόσο ὅτι κάποτε ὁ Ζεύξης, ὅταν ἄκουσε τὸν Ἀ- 3
 γάθαρχο τὸ ζωγράφο νὰ παινεύεται, γιατί ζωγράφιζε γρήγορα καὶ
 εὐκόλα, εἶπε : « Ἐγὼ ὅμως ζωγραφίζω πολὺ ἀργά. » Πράγματι ἡ 4
 εὐκολία καὶ ἡ ταχύτητα τῆς κατασκευῆς δὲν προσθέτει στὸ ἔργο ἀξία
 μόνιμη οὔτε τελειότητα ὁμορφιάς, ἐνῶ ὁ χρόνος ποὺ δαπανήθηκε
 γιὰ νὰ γίνη κάτι με κόπο, δίνει σὰν κέρδος τὴ διάρκεια τοῦ ἔργου
 ποὺ ἔγινε. Γιὰ τοῦτο ἀκριβῶς θαυμάζονται τὰ ἔργα τοῦ Περικλῆ,
 γιατί ἔγιναν σὲ λίγο χρόνο, ἀλλὰ γιὰ μεγάλη διάρκεια. Γιατὶ τὸ κα- 5
 θένα εἶχε ἀπὸ τότε ποὺ ἔγινε τὴν ὁμορφιὰ τοῦ ἀρχαίου, ἀλλὰ κρα-
 τάει ὡς τώρα τὴ δροσερότητα ἐνὸς πρόσφατου καὶ νέου ἔργου. Τό-
 σο πολὺ πάνω σ' αὐτὰ τὰ ἔργα ἀνθίζει μιὰ νεότης ποὺ διατηρεῖ
 παντοτινὰ ἀνέγχιχτη ἀπὸ τὸ χρόνο τὴ μορφὴ τους, σὰ νὰ εἶχαν μέ-
 σα τους μιὰ πνοὴ ἀμάραντη καὶ μιὰν ἀγέραστη ψυχὴ !

Τὴ διεύθυνση καὶ τὴν ἐπιβλεψὴ ὅλων τῶν ἔργων ὁ Περικλῆς τὴν 6
 εἶχε ἀναθέσει στὸ Φειδία, ἀλλὰ καὶ κάθε ἔργο εἶχε μεγάλους ἀρχιτέ-
 κτονες καὶ τεχνίτες. Τὸν ἐκατόμπεδο Παρθενῶνα τὸν κατασκεύασαν ὁ 7
 Καλλικράτης καὶ ὁ Ἴκτινος. Τὸ τελεστήριον στὴν Ἐλευσίνα ἄρ-
 χισε νὰ τὸ οἰκοδομῇ ὁ Κόροιβος καὶ αὐτὸς ἔστησε τοὺς στύλους ποὺ
 ὑψώνονται ἀπὸ τὸ ἔδαφος καὶ τοὺς ἔνωσε ἐπάνω με τὰ ἐπιστύλια
 ὅταν ἐκεῖνος πέθανε, ὁ Μεταγένης ἀπὸ τὸ δῆμο τῆς Συπέτης
 ἔστησε πάνω στοὺς πρώτους στύλους τὸ διάζωμα καὶ τοὺς ἐπάνω
 στύλους· τὸ φεγγίτη στὴ στέγη τοῦ ἀνακτόρου τὸν πρόσθεσε ὁ Ξε-
 νοκλῆς ἀπὸ τὸ Χολαργό. Τὸ μακρὸ τεῖχος, ποὺ ὁ Σωκράτης λέει
 πῶς ὁ ἴδιος ἄκουσε τὸν Περικλῆ νὰ προτείνῃ τὴν κατασκευὴ του,
 τὸ εἶχε ἀναλάβει νὰ τὸ ἐκτελέσῃ ὁ Καλλικράτης. Τὸ ἔργο τοῦτο τὸ 8
 σατυρίζει ὁ Κρατῖνος, γιατί ἀργοῦσε νὰ τελειώσῃ καὶ λέει :

« Χρόνια τώρα ὁ Περικλῆς
 μετὰ λόγια ὅλο τὸ χτίζει, μὰ οὔτε βῆμα προχωρεῖ. »

Τὸ Ὠδεῖο κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ διάταξιν ἦταν με πολλὰς 9
 σειρὰς ἀπὸ καθίσματα καὶ στύλους, καὶ εἶχε τὴν ὀροφὴν γερμμένη
 καὶ κατωφερικὴν, μὰ σ' ἓνα σημεῖο σχημάτιζε μιὰ κορυφὴ. Λένε πῶς

εἰκόνα λέγουσι γενέσθαι καὶ μίμημα τῆς βασιλέως σκηνῆς, ἐπιστά-
 10 τοῦντος καὶ τούτῳ Περικλέους. Διὸ καὶ πάλιν Κρατῖνος ἐν Θράτταις
 παίζει πρὸς αὐτόν·

« Ὁ σχινοκέφαλος Ζεὺς ὄδε
 προσέρχεται τῷδεῖον ἐπὶ τοῦ κρανίου
 ἔχων, ἐπειδὴ τοῦστρακον παροίχεται. »

11 Φιλοτιμούμενος δ' ὁ Περικλῆς τότε πρῶτον ἐψηφίσατο μουσικῆς
 ἀγῶνα τοῖς Παναθηναίοις ἄγεσθαι, καὶ διέταξεν αὐτὸς ἀθλοθέτης
 αἰρεθεῖς καθότι χρὴ τοὺς ἀγωνιζομένους ἀδλεῖν ἢ ἄδειν ἢ κιθαρίζειν.
 Ἐθεῶντο δὲ καὶ τότε καὶ τὸν ἄλλον χρόνον ἐν Ὡιδείῳ τοὺς μουσι-
 κοὺς ἀγῶνας.

12 Τὰ δὲ Προπύλαια τῆς ἀκροπόλεως ἐξεργάσθη μὲν ἐν πενταετίᾳ
 Μνησικλέους ἀρχιτεκτονούντος, τύχη δὲ θαυμαστὴ συμβᾶσα περὶ τὴν
 οἰκοδομίαν ἐμήνυσσε τὴν θεὸν οὐκ ἀποστατοῦσαν, ἀλλὰ συνεφαπτομένην
 13 τοῦ ἔργου καὶ συνεπιτελοῦσαν. Ὁ γὰρ ἐνεργότατος καὶ προθυμότατος
 τῶν τεχνιτῶν ἀποσφαλεῖς ἐξ ὕψους ἔπεσε καὶ διέκειτο μοχθηρῶς,
 ὑπὸ τῶν ἱατρῶν ἀπεγνωσμένος. Ἀθυμοῦντος δὲ τοῦ Περικλέους, ἡ
 θεὸς ὄναρ φανείσα συνέταξε θεραπείαν, ἣ χρώμενος ὁ Περικλῆς ταχὺ
 καὶ ῥαδίως λάσατο τὸν ἄνθρωπον. Ἐπὶ τούτῳ δὲ καὶ τὸ χαλκοῦν
 ἄγαλμα τῆς Ὑγίειας Ἀθηνᾶς ἀνέστησεν ἐν ἀκροπόλει παρὰ τὸν βω-
 μόν, ὃς καὶ πρότερον ἦν, ὡς λέγουσιν.

14 Ὁ δὲ Φειδίας εἰργάζετο μὲν τῆς θεοῦ τὸ χρυσοῦν ἔδος, καὶ τούτου
 δημιουργὸς ἐν τῇ στηλῇ εἶναι γέγραπται· πάντα δ' ἦν σχεδὸν ἐπ'
 αὐτῷ, καὶ πᾶσιν ὡς εἰρήκαμεν ἐπεστίται τοῖς τεχνίταις διὰ φιλίαν
 Περικλέους.

έγινε έτσι κατά τὸ πρότυπο καὶ κατ' ἀπομίμηση τῆς σκηνῆς τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν καὶ κατασκευάστηκε καὶ αὐτὸ μὲ τὴν ἐπιστάσια τοῦ Περικλῆ.

Καὶ ἀπὸ τοῦτο πάλι ὁ Κρατίνος παίρνει ἀφορμὴ νὰ σατυρίσῃ τὸν Περικλῆ καὶ σὲ μιὰ κωμωδία του ποὺ ἐπιγράφεται « Θράτται », δηλ. « Γυναῖκες τῆς Θράκης », λέει :

« Νάτος ἔρχεται κι ὁ σκινοκέφαλος ὁ Δίας
στὸ κεφάλι του φορεῖ καμαρωτὰ τὸ Ὠδεῖο,
τώρα πιὰ πού γλίτωσε τὸν ἐξοστρακισμό ».

Ὁ Περικλῆς φιλοδοξώντας νὰ συνδέσῃ τὸ ὄνομά του μὲ σπου- 11
δαῖα ἔργα, τότε γιὰ πρώτη φορὰ ψήφισε νὰ τελεῖται μουσικὸς ἀγώ-
νας στὴ γιορτῇ τῶν Παναθηναίων. Καί, ὅταν ἐκλέχτηκε ἀθλοθέ-
της, κανόνισε ὁ ἴδιος πῶς πρέπει νὰ παίζουν τὸν αὐλὸ αὐτοὶ ποὺ
ἀγωνίζονται ἢ πῶς νὰ τραγουδοῦν ἢ πῶς νὰ χειρίζονται τὴν κιθά-
ρα. Αὐτὸς ὁ ἀγώνας ἔγινε τότε στὸ Ὠδεῖο, ὅπως καὶ ἔπειτα ἐκεῖ
πιὰ γίνονταν οἱ μουσικοὶ ἀγῶνες.

Τὰ Προπύλαια στὴν Ἀκρόπολη οἰκοδομήθηκαν μέσα σὲ μιὰ 12
πενταετία ἀπὸ τὸν ἀρχιτέκτονα Μνησικλῆ. Ἐνα τυχαῖο, μὰ ἀξιο-
θαύμαστο περιστατικὸ κατὰ τὴ διάρκειά τῆς οἰκοδομῆς ἦρθε νὰ δει-
ξῇ ὅτι ἡ θεὰ δὲν ἀπουσίαζε ἀπὸ τὸ ἔργο, παρὰ συνεργάζονταν καὶ
βοηθοῦσε τὴν ἐκτελεσὴ του. Ἐνας ἀπὸ τοὺς τεχνίτες ποὺ ἐργάζον- 13
ταν ἐκεῖ, ὁ πιὸ ἐργατικὸς καὶ ὁ πιὸ πρόθυμος ἀπ' ὅλους, γλίστρησε
καὶ ἔπεσε ἀπὸ ἀρκετὸ ὕψος. Ἦταν σὲ κακὴ κατάσταση καὶ οἱ για-
τροὶ εἶχαν ἀπελπιστῇ. Αὐτὸ στενοχώρησε πολὺ τὸν Περικλῆ, ἀλλὰ
ἡ θεὰ φάνηκε στὸ ὄνειρό του καὶ παράγγειλε μιὰ θεραπεία, ποὺ τὴ
χρησιμοποίησε ὁ Περικλῆς καὶ γιάτρεψε γρήγορα καὶ εὐκόλα τὸν
ἄνθρωπο. Ἐπειτ' ἀπ' αὐτὸ ὁ Περικλῆς ἔστησε στὴν Ἀκρόπολιν τὸ
χάλκινο ἄγαλμα τῆς Ὑγείας Ἀθηνᾶς κοντὰ στὸ βωμὸ, πού, ὅπως
λένε, ὑπῆρχε καὶ πρωτύτερα ἐκεῖ.

Ὁ Φειδίας κατασκεύασε τὸ χρυσὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς καὶ στὴ 14
στήλῃ εἶναι γραμμένον ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ τεχνίτης τούτου τοῦ ἔρ-
γου. Ὅλα σχεδὸν εἶχαν ἀνατεθῇ σ' αὐτὸν καί, ὅπως εἴπαμε, αὐτὸς
παρακολουθοῦσε ὅλους τοὺς τεχνίτες ἐξαιτίας τῆς φιλίας ποὺ εἶχε
μὲ τὸν Περικλῆ.

ΚΕΦ. 14 1 Τῶν δὲ περὶ τὸν Θουκυδίδην ῥητόρων καταβοώντων τοῦ Περι-
κλέους ὡς σπαθῶντος τὰ χρήματα καὶ τὰς προσόδους ἀπολλύντος,
ἠρώτησεν ἐν ἐκκλησίᾳ τὸν δῆμον εἰ πολλὰ δοκεῖ δεδαπανῆσθαι
ψησάντων δὲ πάμπολλα, « μὴ τοίνυν » εἶπεν « ὑμῖν, ἀλλ' ἐμοὶ δεδα-
πανήσθω, καὶ τῶν ἀναθημάτων ἰδίαν ἐμαντοῦ ποιήσομαι τὴν ἐπιγρα-
2 φήν ». Εἰπόντος οὖν ταῦτα τοῦ Περικλέους, εἴτε τὴν μεγαλοφροσύνην
αὐτοῦ θαυμάσαντες, εἴτε πρὸς τὴν δόξαν ἀντιφιλοτιμούμενοι τῶν
ἔργων, ἀνέκραγον κελεύοντες ἐκ τῶν δημοσίων ἀναλίσκειν καὶ χορη-
3 γεῖν μὴδενὸς φειδόμενον. Τέλος δὲ πρὸς τὸν Θουκυδίδην εἰς ἀγῶνα
περὶ τοῦ ὀστράκου καταστάς καὶ διακινδυνεύσας, ἐκεῖνον μὲν ἐξέβαλε,
κατέλυσε δὲ τὴν ἀντιτεταγμένην ἑταιρείαν.

ΚΕΦ. 15 1 Ὡς οὖν παντάπασι λυθείσης τῆς διαφορᾶς, καὶ τῆς πόλεως οἶον
όμαλῆς καὶ μιᾶς γενομένης κομιδῇ, περιήνεγκεν εἰς ἑαυτὸν τὰς Ἀ-
θήνας καὶ τὰ τῶν Ἀθηναίων ἐξηρημένα πράγματα, φόρους καὶ στρα-
τεύματα καὶ τριήρεις καὶ νήσους καὶ θάλατταν καὶ πολλὴν μὲν δι'
Ἑλλήνων, πολλὴν δὲ καὶ διὰ βαρβάρων ἤκουσαν ἰσχὺν καὶ ἡγεμονίαν,
ἐπηκόοις ἔθνεσι καὶ φιλίαις βασιλέων καὶ συμμαχίαις πεφραγμένην
δυναστῶν, οὐκ ἐθ' ὁ αὐτὸς ἦν οὐδ' ὁμοίως χειροῦν τῷ δήμῳ καὶ ῥά-
διος ὑπείκειν καὶ συνενδιδόναι ταῖς ἐπιθυμίαις ὥσπερ προαῖς τῶν πολ-
λῶν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀνειμένης ἐκείνης καὶ ὑποθρυπτομένης ἔνια δημα-
γωγίας ὥσπερ ἀνθηρᾶς καὶ μαλακῆς ἀρμονίας ἀριστοκρατικὴν καὶ
βασιλικὴν ἐντεινόμενος πολιτείαν, καὶ χρώμενος αὐτῇ πρὸς τὸ βέλ-
τιστον ὀρθῇ καὶ ἀνεγκλίτῳ, τὰ μὲν πολλὰ βουλόμενον ἤγε πείθων καὶ

Ἐπειδὴ οἱ πολιτικοὶ ὁπαδοὶ τοῦ Θουκυδίδη κατηγοροῦσαν τὸν 1
Περικλῆ καὶ φώναζαν πὼς σπαταλᾷ τὰ χρήματα καὶ ἐξανεμίξει τὰ
εἰσοδήματα τῆς πολιτείας, ὁ Περικλῆς στὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου
ρώτησε τὸ λαὸ ἂν νομίζῃ πὼς ἔχουν δαπανηθῇ πολλά· καὶ ὅταν φώ-
ναζαν «ναί, πάρα πολλά», αὐτὸς εἶπε: «Λοιπὸν τότε ἡ δαπάνη
ἂς βαρύνῃ ἐμένα καὶ ὅχι ἐσᾶς. Ἀλλὰ πάνω στὰ μνημεῖα θὰ ἀνα-
γράψω μόνο τὸ δικό μου ὄνομα.» Ὅταν εἶπε αὐτὰ ὁ Περικλῆς, οἱ 2
Ἀθηναῖοι, εἴτε γιατί θαύμασαν τὴ μεγαλοφροσύνη του εἴτε γιατί
εἶχαν τὴ φιλοτιμία νὰ πάρουν μέρος στὴ δόξα τῶν ἔργων, μὲ κραυ-
γὲς τὸν παρακαλοῦσαν νὰ ξοδεύῃ ἀπὸ τὰ δημόσια χρήματα καὶ νὰ
τὰ διαθέτῃ χωρὶς κανένα περιορισμό. Τέλος ἄρχισε μεγάλος ἀγώ- 3
νας ἀνάμεσα στὸν Περικλῆ καὶ τὸ Θουκυδίδη γιὰ τὸν ἐξοστρακισμό
ἐνὸς ἀπὸ τοὺς δύο. Ὁ Περικλῆς τότε κινδύνεψε νὰ χάσῃ τὸν ἀγώ-
να, ἀλλὰ στὸ τέλος κατόρθωσε νὰ ἐξοστρακίσῃ τὸ Θουκυδίδη καὶ
νὰ διαλύσῃ τὸ ἀντίπαλό του πολιτικὸ κόμμα.

ΚΕΦ. 14

*Κατηγορίες
τῶν ἀριστο-
κρατικῶν.
Ἐξοστρακι-
σμός τοῦ
Θουκυδίδη.*

Η ΑΠΕΡΙΟΡΙΣΤΗ ΕΞΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ (Κεφ. 15 - 16)

Ἀφοῦ λοιπὸν σταμάτησε ὁλότελα πιά ἡ πολιτικὴ διαμάχη καὶ 1
ἡ πόλις ἡσύχασε καὶ ἐνώθηκε ὅλη σχεδὸν σ' ἓνα σύνολο, ὁ Περικλῆς
κρατοῦσε στὰ χέρια του ὅλη τὴν Ἀθῆνα καὶ μόνος του κανόνιζε ὅλα
τὰ ζητήματα ποὺ διαχειρίζονταν οἱ Ἀθηναῖοι: τοὺς φόρους, τὰ
στρατεύματα, τὰ πλοῖα, τὰ νησιά, τὴ θάλασσα, τὴ μεγάλη δύναμη
ποὺ ἡ πόλις εἶχε ἀποχτήσει ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες καὶ ἀνάμεσα
στοὺς βαρβάρους, τὴν ἡγεμονία ποὺ εἶχε ἐξασφαλιστῇ μὲ τὴν ὑπα-
κοὴ τῶν ὑποταγμένων λαῶν, καθὼς καὶ μὲ τὴ φιλία τῶν βασι-
λέων καὶ τὴ συμμαχία τῶν δυναστῶν. Ἀπὸ τότε ὅμως δὲν ἦ-
ταν πιά ὁ ἴδιος οὔτε τόσο συγκαταβατικὸς στὸ λαό, ὅπως πρὶν. Δὲν
ὑποχωροῦσε εὐκόλα καὶ δὲν ἄφηνε νὰ τὸν παρασέρνουν οἱ ἄνεμοι
τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ πλήθους. Τὴ δημοκρατία ποὺ ἦταν πρὶν χαλα-
ρὴ καὶ συχνὰ ὑποχωρητικὴ σὰ μιὰ μουσικὴ ἀπαλὴ καὶ ἄτονη, τὴν
ἐνίσχυσε καὶ τὴν ἔκαμε πολίτευμα ἀριστοκρατικὸ καὶ βασιλικό, γιὰ
νὰ ἐφαρμόσῃ μιὰ πολιτικὴ ἴση καὶ δίκαιη πρὸς ὅλους, ποὺ ἀπόβλε-
πε στὸ ἀληθινὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ. Πολλὲς φορὲς ὁ λαὸς τὸν ἀκο-
λουθοῦσε μὲ τὴ θέλησή του, γιατί τὸν ἔπειθε μὲ τίς συμβουλές του.
Κάποτε ὅμως, ποὺ ὁ λαὸς δὲν ἔδειχνε προθυμία νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ,

ΚΕΦ. 15

*Ἡ συγκέν-
τρωση τῆς
ἐξουσίας. Ἡ
ἀφιλοκέρδεια
τοῦ Περικλῆ.*

- διδάσκων τὸν δῆμον, ἦν δ' ὅτε καὶ μάλα δυσχεραίνοντα κατατείνων καὶ προσβιβάζων ἐχειροῦτο τῷ συμφέροντι, μιμούμενος ἀτεχνῶς ἱατρὸν ποικίλῳ νοσήματι καὶ μακρῷ κατὰ καιρὸν μὲν ἡδονὰς ἀβλαβεῖς, κατὰ καιρὸν δὲ δηγμὸν καὶ φάρμακα προσφέροντα σωτήρια.
- 2 Παντοδαπῶν γὰρ ὡς εἰκὸς παθῶν ἐν ὄχλῳ τοσαύτην τὸ μέγεθος ἀρχὴν ἔχοντι φυομένων, μόνος ἐμμελῶς ἕκαστα διαχειρίσασθαι πεφυκώς, μάλιστα δ' ἐλπίσι καὶ φόβοις ὥσπερ οὔαξι συστέλλων τὸ θρασυρόμενον αὐτῶν καὶ τὸ δύσθυμον ἀνιεῖς καὶ παραμυθούμενος, ἔδειξε τὴν ῥητορικὴν κατὰ Πλάτωνα ψυχαγωγίαν οὔσαν καὶ μέγιστον ἔργον αὐτῆς τὴν περὶ τὰ ἥθη καὶ πάθη μέθοδον, ὥσπερ τινὰς τόνους καὶ
- 3 φθόγγους ψυχῆς μάλ' ἐμμελοῦς ἀφῆς καὶ κρούσεως δεομένους. Αἰτία δ' οὐχ ἡ τοῦ λόγου ψιλῶς δύναμις, ἀλλ', ὡς Θουκυδίδης φησὶν, ἡ περὶ τὸν βίον δόξα καὶ πίστις τοῦ ἀνδρός, ἀδωροτάτου περιφανῶς γενομένου καὶ χρημάτων κρείττονος· ὃς τὴν πόλιν ἐκ μεγάλης μεγίστην καὶ πλουσιωτάτην ποιήσας καὶ γενόμενος δυνάμει πολλῶν βασιλέων καὶ τυράννων ὑπέρτερος, ὧν ἔνιοι καὶ ἐπὶ τοῖς νίεσι διέθεντο, ἐκεῖνος μὲν δραχμῇ μείζονα τὴν οὐσίαν οὐκ ἐποίησεν ἢς ὁ πατήρ αὐτῷ κατέλιπε.

ΚΕΦ. 16

- 1 Καίτοι τὴν δύναμιν αὐτοῦ σαφῶς μὲν ὁ Θουκυδίδης διηγεῖται, κακοήθως δὲ παρεμφαίνουσιν οἱ κωμικοί, Πεισιστρατίδας μὲν νέους τοὺς περὶ αὐτὸν ἐταίρους καλοῦντες, αὐτὸν δ' ἀπομόσαι μὴ τυραννῆσειν κελεύοντες, ὡς ἀσυμμέτρον πρὸς δημοκρατίαν καὶ βαρυντέρας
- 2 περὶ αὐτὸν οὔσης ὑπεροχῆς. Ὁ δὲ Τηλεκλείδης παραδεδωκέναι φησὶν αὐτῷ τοὺς Ἀθηναίους

« πόλεων τε φόρους αὐτάς τε πόλεις, τὰς μὲν δεῖν,
τὰς δ' ἀναλύειν,

αὐτὸς τέντωνε τὰ λουριὰ καὶ τὸν ὁδηγοῦσε ἀναγκαστικά ἐκεῖ ὅπου ἦταν τὸ συμφέρον του. Ἐκανε δηλαδή ὅ,τι ἀκριβῶς κάνει ὁ γιατρός, πού σέ μιὰ μακρόχρονη ἀρρώστια μὲ πολλὰ συμπτώματα, ἄλλοτε ἐπιτρέπει μερικές εὐχαριστήσεις πού δὲ βλάπτουν καὶ ἄλλοτε ἐπιβάλλει θεραπεία ὀδυνηρή, ἀλλὰ σωτήρια.

Τὰ κάθε εἶδους πάθη πού ἦταν φυσικὸ νὰ ἀναφαίνωνται σ' ἓνα λαὸ πού ἐξουσίαζε τόσο μεγάλο κράτος, μόνον αὐτὸς εἶχε τὴ φυσικὴ ἱκανότητα νὰ τὰ κατευθύνῃ μὲ τὸν κατάλληλο τρόπο. Χρησιμοποιοῦσε γι' αὐτὸ σὰν πηδάλια κυρίως τὴν ἐλπίδα καὶ τὸ φόβο, εἴτε γιὰ νὰ περιορίσῃ τὴ θρασύτητα τῶν πολιτῶν εἴτε γιὰ νὰ μετριάσῃ τὴν ἀποθάρρυνσή τους καὶ νὰ τοὺς παρηγορήσῃ. Ἐδειξε ἔτσι ὅτι ἡ ρητορικὴ εἶναι, κατὰ τὸν Πλάτωνα, ἓνα μέσο γιὰ τὴ διαπαιδαγώγηση τῶν ψυχῶν καὶ ἔχει κυριότατο ἔργο τῆς νὰ κατευθύνῃ τὰ ἤθη καὶ τὰ πάθη, σὰ νὰ εἶναι κάποιοι τόνοι καὶ φθόγγοι τῆς ψυχῆς πού πρέπει νὰ τοὺς ἐγγίξῃ κανεὶς καὶ νὰ τοὺς χειρίζεται μὲ τὸν πῶς κατάλληλο τρόπο. Αἰτία τῆς ἐπιτυχίας του δὲν ἦταν ἀπλῶς ἡ δύναμη τοῦ λόγου του, παρά, ὅπως λέει ὁ ἱστορικὸς Θουκυδίδης, ἡ ὑπόληψη πού ἀπόχτησε ἀπὸ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη πού κέρδισε σὰν ἄνθρωπος ὀλοφάνερα καὶ ὀλότελα ἀφιλόκερδος καὶ ἀνώτερος ἀπὸ χρήματα. Ἐνῶ τὴν πόλιν πού ἦταν μεγάλη τὴν ἔκαμε τρισεγγάλῃ καὶ ἀπεριόριστα πλούσια καὶ ἐνῶ ξεπέρασε στὴ δύναμη πολλοὺς βασιλεῖς καὶ τυράννους, πού μερικοὶ μάλιστα ἄφησαν μεγάλη κληρονομιά στὰ παιδιά τους, ἐκεῖνος δὲν αὖξῃσε οὔτε κατὰ μία δραχμὴ τὴν περιουσία πού τοῦ εἶχε ἀφήσει ὁ πατέρας του.

Ὁ Θουκυδίδης διηγεῖται μὲ ἀκρίβεια τὴ δύναμη τοῦ Περικλῆ, ἐνῶ ἀντίθετα, οἱ κωμικοὶ ποιητὲς τὴ διαστρέφουν μὲ κακοήθεια. Ἐκείνους πού τὸν περιστοίχιζαν τοὺς ὀνόμαζαν νέους Πεισιστρατίδες καὶ ζητοῦσαν ἀπ' αὐτὸν νὰ ὀρκιστῇ ὅτι δὲ θὰ γίνῃ τύραννος, γιατί εἶχαν τὴ γνώμη πὼς ἡ ὑπεροχὴ του ἦταν ἀσυμβίβαστη πρὸς τὴ δημοκρατία καὶ περισσότερο πειστικὴ ἀπὸ ὅσο πρέπει. Ὁ Τηλεκλείδης λέει πὼς οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ εἶχαν παραδώσει

«Ἀπ' τίς πόλεις τοὺς φόρους, τίς ἴδιες τίς πόλεις
νὰ τίς δένῃ ἢ νὰ λύνῃ·
καὶ πετρόχιστα τείχη νὰ χτίζῃ ἢ νὰ ρίχνῃ,

ΚΕΦ. 16

Κατηγορίες
τῶν κωμικῶν.
Παράπονα
τῶν οἰκείων.

λάινα τείχη, τὰ μὲν οἰκοδομεῖν τὰ δὲ τᾶμπαλιν αὖ καταβάλλειν, σπονδάς, δύναμιν, κράτος, εἰρήνην, πλοῦτόν τ' εὐδαιμονίαν τε. »

- 3 Καὶ ταῦτα καιρὸς οὐκ ἦν οὐδ' ἀκμὴ καὶ χάρις ἀνθούσης ἐφ' ὥρα πολιτείας, ἀλλὰ τεσσαράκοντα μὲν ἔτη πρωτεύων ἐν Ἐφιάλταις καὶ Λεωκράταις καὶ Μυρωνίδαῖς καὶ Κίμωσι καὶ Τολμίδαῖς καὶ Θουκυδίδαῖς, μετὰ δὲ τὴν Θουκυδίδου κατάλυσιν καὶ τὸν ὀστρακισμόν οὐκ ἐλάττω τῶν πεντεκαίδεκα ἐτῶν διηνεκῇ καὶ μίαν οὖσαν ἐν ταῖς ἐνιαυσίοις στρατηγίαις ἀρχὴν καὶ δυναστείαν κτησάμενος, ἐφύλαξεν ἑαυτὸν ἀνάλωτον ὑπὸ χρημάτων, καίπερ οὐ παντάπασιν ἀργῶς ἔχων πρὸς χρηματισμόν, ἀλλὰ τὸν πατρῶον καὶ δίκαιον πλοῦτον, ὥς μήτ' ἀμελούμενος ἐκφύγοι μήτε πολλὰ πράγματα καὶ διατριβὰς ἀσχολουμένῳ παρέχοι, συνέταξεν εἰς οἰκονομίαν ἦν ᾤετο ῥάσστην καὶ ἀκριβεστάτην
- 4 εἶναι. Τοὺς γὰρ ἐπετείους καρποὺς ἅπαντας ἀθρόους ἐπίπρασκεν, εἴτα τῶν ἀναγκαίων ἕκαστον ἐξ ἀγορᾶς ὠνούμενος διώκει τὸν βίον καὶ
- 5 τὰ περὶ τὴν δίαίταν. Ὅθεν οὐχ ἡδὺς ἦν ἐνηλίκοις παισὶν οὐδὲ γυναιξὶ δαψιλῆς χορηγός, ἀλλ' ἐμέμφοντο τὴν ἐφήμερον ταύτην καὶ συνηγμένην εἰς τὸ ἀκριβέστατον δαπάνην, οὐδενὸς οἷον ἐν οἰκίᾳ μεγάλη καὶ πράγμασιν ἀφθόνοις περιρρέοντος, ἀλλὰ παντὸς μὲν ἀναλώματος,
- 6 παντὸς δὲ λήμματος δι' ἀριθμοῦ καὶ μέτρου βαδίζοντος. Ὁ δὲ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν τοιαύτην συνέχων ἀκρίβειαν εἰς ἣν οἰκέτης Εὐάγγελος, ὥς ἕτερος οὐδεὶς εὖ πεφνκῶς ἢ κατεσκευασμένος ὑπὸ τοῦ Περικλέους πρὸς οἰκονομίαν.
- 7 Ἀπᾶδοντα μὲν οὖν ταῦτα τῆς Ἀναξαγόρου σοφίας, εἶγε καὶ τὴν οἰκίαν ἐκεῖνος ἐξέλιπε καὶ τὴν χώραν ἀνῆκεν ἀργὴν καὶ μηλόβοτον ὑπ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ μεγαλοφροσύνης· οὐ ταῦτόν δ' ἐστὶν οἶμαι θεωρητικοῦ φιλοσόφου καὶ πολιτικοῦ βίος, ἀλλ' ὁ μὲν ἀνόργανον καὶ

σπονδές, δύναμη, κράτος, ειρήνη και πλούτο
και την κάθε ευτυχία ».

Και η άπεριόριστη εξουσία του σε όλα αυτά δεν ήταν ένα πρό- 3
σκαίρο έπεισόδιο, ούτε το ώριμασμα και η άνθηση μις περαστικής
έποχης στην πολιτική του σταδιοδρομία. Έπί σαράντα ολόκληρα
χρόνια κράτησε τα πρωτεία ανάμεσα από άντρες, όπως ο Έφιάλ-
της, ο Λεωκράτης, ο Μυρωνίδης, ο Κίμων, ο Τολμίδης, ο Θουκυ-
δίδης. Και μετά την πτώση και τον εξοστρακισμό του Θουκυδίδα,
έξακολούθησε επί δεκαπέντε σχεδόν χρόνια συνέχεια, με την κάθε
χρόνο έκλογή του, να κατέχει το μοναδικό αξίωμα του στρατηγού
και τη δύναμή του. Διαφύλαξε όμως τον έαυτό του άτρωτο από τα
χρήματα. Δεν άδιαφορούσε βέβαια για τα οικονομικά του συμφέ-
ροντα, αλλά την πατρική και νόμιμη περιουσία του τη διαχειρίστη-
κε με την πιο εύκολη και σωστή μέθοδο, ώστε ούτε από άμέλειά του
να χαθή ούτε όμως να του δημιουργή πολλές φροντίδες και να τον
καθυστερή από τις δημόσιες ασχολίες του. Τους καρπούς που μά- 4
ζευε κάθε χρόνο από την ιδιοκτησία του τους πουλούσε όλους μαζί,
και έπειτα προμηθεύταν από την αγορά καθετί που είχε ανάγκη·
έτσι είχε κανονίσει τον τρόπο της ζωής του. Άλλά ο τρόπος αυτός 5
δεν ευχαριστούσε τα παιδιά του, που ήταν πια μεγάλα, ούτε τις γυ-
ναίκες του σπιτιού του. Έβλεπαν ότι ο Περικλής δεν ήταν άνοι-
χτοχέρης και είχαν παράπονο για τον καθημερινό περιορισμό της
δαπάνης στα απολύτως αναγκαία και γιατί τίποτε δεν μπορούσε να
χαθῆ σε κάτι περιττό, όπως γίνεται στα μεγάλα σπίτια, όπου υπάρ-
χει άφθονία σε όλα. Στο δικό τους σπίτι κάθε έξοδο και κάθε έσοδο
βάδιζαν με αριθμό και με μέτρο. Εκείνος που τα κανόνιζε όλα με 6
τέτοιαν ακρίβεια ήταν ένας υπηρέτης του, ο Ευάγγελος, από τη φύ-
ση έτσι πλασμένος όσο κανένας άλλος ἢ από τον Περικλή καμω-
μένος για οίκονομία.

Αυτά βέβαια δεν ταίριαζαν με τη σοφία του Άναξαγόρα, αφού 7
αυτός και το σπίτι του το παράτησε και τα χωράφια του τα άφησε
άκαλλιέργητα για να βόσκουν τα ζῶα, παρακινημένος από ένθου-
σιασμό και μεγαλοφροσύνη. Δεν είναι όμως το ίδιο, νομίζω, ο βίος
ένος θεωρητικού φιλοσόφου και ενός πολιτικού. Ο φιλόσοφος στρέ-
φει στα ὥραία το νοῦ του, χωρίς να χρησιμοποιῇ ὕλικά μέσα και

ἀπροσδεῇ τῆς ἐκτὸς ὕλης ἐπὶ τοῖς καλοῖς κινεῖ τὴν διάνοιαν, τῷ δ' εἰς ἀνθρωπείας χρείας ἀναμειγνύντι τὴν ἀρετὴν ἔστιν οὐ γένοιτ' ἂν οὐ τῶν ἀναγκαίων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν καλῶν ὁ πλοῦτος, ὥσπερ ἦν
 8 καὶ Περικλεῖ, βοηθοῦντι πολλοῖς τῶν πενήτων. Καὶ μέντοι γε τὸν Ἀναξαγόραν αὐτὸν λέγουσιν ἀσχολουμένου Περικλέους ἀμελούμενον κεῖσθαι συγκεκαλυμμένον ἤδη γηραιὸν ἀποκαρτεροῦντα, προσπесόν-
 9 τος δὲ τῷ Περικλεῖ τοῦ πράγματος, ἐκπλαγέντα θεῖν εὐθὺς ἐπὶ τὸν ἄνδρα καὶ δεῖσθαι πᾶσαν δέησιν, ὀλοφνυρόμενον οὐκ ἐκείνον, ἀλλ' ἐαυτόν, εἰ τοιοῦτον ἀπολεῖ τῆς πολιτείας σύμβουλον. Ἐκκαλυφά-
 10 μενον οὖν τὸν Ἀναξαγόραν εἰπεῖν πρὸς αὐτόν· « ὦ Περικλεις, καὶ οἱ τοῦ λύχνου χρεῖαν ἔχοντες ἔλαιον ἐπιχέουσιν. »

ΚΕΦ. 17 1 Ἀρχομένων δὲ Λακεδαιμονίων ἄχθεσθαι τῇ ἀδείξει τῶν Ἀθη-
 ναίων, ἐπαίρων ὁ Περικλῆς τὸν δῆμον ἔτι μᾶλλον μέγα φρονεῖν καὶ
 μεγάλων αὐτὸν ἀξιοῦν πραγμάτων γράφει ψήφισμα, πάντας Ἑλλήνας
 τοὺς ὁποῖοτε κατοικοῦντας Εὐρώπης ἢ τῆς Ἀσίας παρακαλεῖν,
 καὶ μικρὰν πόλιν καὶ μεγάλην, εἰς σύλλογον πέμπειν Ἀθήναζε τοὺς
 βουλευσομένους περὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἱερῶν, ἃ κατέπρησαν οἱ βάρ-
 2 βαραι, καὶ τῶν θυσιῶν, ἃς ὀφείλουσιν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος εὐξάμενοι
 τοῖς θεοῖς, ὅτε πρὸς τοὺς βαρβάρους ἐμάχοντο, καὶ τῆς θαλάττης,
 ὅπως πλέωσι πάντες ἀδεῶς καὶ τὴν εἰρήνην ἄγωσιν. Ἐπὶ ταῦτα δ'
 ἄνδρες εἴκοσι τῶν ὑπὲρ πεντήκοντα ἔτη γεγονότων ἐπέμψθησαν, ὧν
 πέντε μὲν Ἰωνας καὶ Δωριεῖς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ καὶ νησιώτας ἄχρι Λέ-
 σβου καὶ Ρόδου παρεκάλουν, πέντε δὲ τοὺς ἐν Ἑλλησπόντῳ καὶ
 Θράκῃ μέχρι Βυζαντίου τόπους ἐπήεσαν, καὶ πέντε ἐπὶ τούτοις εἰς

χωρίς να ἔχη ἀνάγκη ἀπὸ τὴν ὕλη ποὺ τὸν περιβάλλει, ἐνῶ γιὰ τὸν πολιτικό, ποὺ ἐφαρμόζει τὴν ἀρετὴ του γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὶς ἀνθρώπινες ἀνάγκες, ὁ πλοῦτος κάποτε δὲν εἶναι μόνο ἓνα ἀπὸ τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὴ ζωὴ του, ἀλλὰ καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ μέσα ἐφαρμογῆς τοῦ καλοῦ, ὅπως ἦταν γιὰ τὸν Περικλῆ, ποὺ βοηθοῦσε πολλοὺς φτωχοὺς. Αὐτὸ ἔκαμε καὶ γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Ἀναξαγόρα. Λένε ὅτι ὁ φιλόσοφος ποὺ τὸν εἶχε παραμελήσει ὁ Περικλῆς ἀπὸ τὶς πολλὰς ἀσχολίες του, ἔπεσε κατὰκοιτος, γέρος πιά, εἶχε σκεπάσει τὸ κεφάλι του καὶ ἀφέθηκε κερτερικά νὰ πεθάνῃ. Ὅταν τὸ ἔμαθε ὁ Περικλῆς, ταραχτήκε καὶ ἔτρεξε ἀμέσως στὸ φιλόσοφο, τὸν παρακαλοῦσε καὶ τὸν ἰκέτευε, θρηγνώντας ὅχι ἐκεῖνον παρὰ τὸν ἑαυτὸ του, ἂν χάσῃ τέτοιο σύμβουλο τῆς πολιτείας. Τότε ὁ Ἀναξαγόρας ξεσκέπασε τὸ κεφάλι του καὶ τοῦ εἶπε : « Περικλῆ, ὅσοι χρειάζονται τὸ λυχνάρι, δὲν τὸ ἀφήνουν χωρὶς λάδι ».

ΑΓΩΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΥΞΗΣΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΗΓΕΜΟΝΙΑΣ

(Κεφ. 17 - 23)

Οἱ Λακεδαιμόνιοι βλέποντας νὰ μεγαλώνῃ ἡ δύναμη τῶν Ἀθηναίων, ἄρχισαν νὰ ἀνησυχοῦν. Καὶ ὁ Περικλῆς γιὰ νὰ ἀνυψώσῃ ἀκόμη περισσότερο τὴν περηφάνια τοῦ λαοῦ καὶ γιὰ νὰ τὸν πείσῃ ὅτι εἶναι ἄξιος γιὰ μεγάλα ἔργα, προτείνει στὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου ψήφισμα μὲ τὸ ὁποῖο προσκαλοῦσε ὅλους τοὺς Ἕλληνες, σὲ ὁποιοδήποτε μέρος τῆς Εὐρώπης ἢ τῆς Ἀσίας καὶ ἂν κατοικοῦν, ὅλες τὶς πόλεις, μικρὰς ἢ μεγάλες, νὰ στείλουν ἀντιπροσώπους στὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ σκεφτοῦν σ' ἓνα συνέδριο ὅλοι μαζί γιὰ τοὺς ἑλληνικοὺς ναοὺς ποὺ εἶχαν κατακάψει οἱ βάρβαροι καὶ γιὰ τὶς θυσιᾶς ποὺ χρωστοῦν οἱ Ἕλληνες στοὺς θεοὺς, ἀφοῦ τὶς εἶχαν ὑποσχεθῇ σ' αὐτοὺς, ὅταν τοὺς παρακαλοῦσαν γιὰ τὴν Ἑλλάδα, τότε ποὺ πολεμοῦσαν ἐναντίον τῶν βαρβάρων, καὶ τέλος γιὰ τὴ θάλασσα, δηλαδὴ πῶς νὰ πλέουν ὅλοι χωρὶς φόβο καὶ πῶς νὰ διατηροῦν τὴν εἰρήνην.

Γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν εἴκοσι ἄντρες ποὺ ἦταν ὁ καθένας πενήντα χρονῶν καὶ πάνω· πέντε πῆγαν νὰ προσκαλέσουν τοὺς Ἴωνες καὶ τοὺς Δωριεῖς τῆς Ἀσίας καὶ τοὺς νησιώτες ὡς τὴ Λέσβο καὶ τὴ Ρόδο· πέντε πορεύτηκαν στὰ μέρη τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Θράκης ὡς τὸ Βυζάντιο· πέντε ἄλλοι στάλθηκαν στὴ

ΚΕΦ. 17

*Σχέδιο γιὰ
ἓνα πανελλή-
νιο συνέδριο.*

Βοιωτίαν καὶ Φωκίδα καὶ Πελοπόννησον, ἐκ δὲ ταύτης διὰ Λοκρῶν
ἐπὶ τὴν πρόσκοικον ἡπειρον ἕως Ἀκαρνανίας καὶ Ἀμβρακίας ἀπεστά-
3 λησαν· οἱ δὲ λοιποὶ δι' Εὐβοίας ἐπ' Οἰταίους καὶ τὸν Μαλιέα κόλπον
καὶ Φθιώτας [καὶ] Ἀχαιοὺς καὶ Θεσσαλοὺς ἐπορεύοντο, συμπεί-
θοντες ἵνα καὶ μετέχῃν τῶν βουλευμάτων ἐπ' εἰρήνῃ καὶ κοινο-
4 πραγμῇ τῆς Ἑλλάδος. Ἐπράχθη δ' οὐδὲν οὐδὲ συνῆλθον αἱ πόλεις,
Λακεδαιμονίων ὑπεναντιωθέντων, ὥς λέγεται, καὶ τὸ πρῶτον ἐν
Πελοποννήσῳ τῆς πείρας ἐλεγχθείσης. Τοῦτο μὲν οὖν παρεθέμην
ἐνδείκνυμενος αὐτοῦ τὸ φρόνημα καὶ τὴν μεγαλοφροσύνην.

ΚΕΦ. 18

1 Ἐν δὲ ταῖς στρατηγίαις εὐδοκίμει μάλιστα διὰ τὴν ἀσφάλειαν,
οὔτε μάχης ἐχούσης πολλὴν ἀδηλότητα καὶ κίνδυνον ἐκουσίως ἀπτό-
μενος, οὔτε τοὺς ἐκ τοῦ παραβάλλεσθαι χρησαμένους τύχῃ λαμπρᾷ
καὶ θαυμασθέντας ὥς μεγάλους ζηλῶν καὶ μιμούμενος στρατηγούς,
ἀεὶ τε λέγων πρὸς τοὺς πολίτας ὥς ὅσον ἐπ' αὐτῷ μενοῦσιν ἄνθρωποι
2 πάντα τὸν χρόνον. Ὅρῶν δὲ Τολμίδην τὸν Τολμαίου διὰ τὰς πρότερον
εὐτυχίας καὶ διὰ τὸ τιμᾶσθαι διαφερόντως ἐκ τῶν πολεμικῶν σὺν
οὐδενὶ καιρῷ παρασκευαζόμενον εἰς Βοιωτίαν ἐμβαλεῖν, καὶ πεπεικότα
τῶν ἐν ἡλικίᾳ τοὺς ἀρίστους καὶ φιλοτιμομάτους ἐβελοντὶ στρατεύε-
σθαι, χιλιούς γενομένους ἄνευ τῆς ἄλλης δυνάμεως, κατέχειν ἐπειράτο
καὶ παρακαλεῖν ἐν τῷ δήμῳ, τὸ μνημονεύμενον εἰπὼν, ὥς εἰ μὴ
3 ἀναμείνας, χρόνον. Τότε μὲν οὖν μετρίως εὐδοκίμησε τοῦτ' εἰπὼν·
ὀλίγαις δ' ὕστερον ἡμέραις ὥς ἀνηγγέλθη τεθνεῶς μὲν αὐτὸς Τολμίδης
περὶ Κορώνειαν ἡττηθεὶς μάχῃ, τεθνεῶτες δὲ πολλοὶ κάγαθοὶ τῶν
πολιτῶν, μεγάλην τοῦτο τῷ Περικλεῖ μετ' εὐνοίας δόξαν ἤνεγκεν
ὥς ἀνδρὶ φρονίμῳ καὶ φιλοπολίτῃ.

Βοιωτία, τὴ Φωκίδα καὶ τὴν Πελοπόννησο καὶ ἀπ' ἐκεῖ μέσο τῆς
 Λοκρίδας στὰ κοντινὰ μέρη ὡς τὴν Ἀκαρνανία καὶ Ἀμβρακία· τέλος
 οἱ ὑπόλοιποι πέντε πῆγαν μέσο τῆς Εὐβοίας στοὺς Οἰταίους, στὰ 3
 μέρη τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου, στοὺς Φθιώτες, στοὺς Ἀχαιοὺς καὶ στοὺς
 Θεσσαλοὺς. Αὐτοὶ προσπαθοῦσαν νὰ πείσουν ὅλους νὰ στείλουν ἀν-
 τιπροσώπους καὶ νὰ πάρουν μέρος στὸ συνέδριο γιὰ τὴν εἰρήνην καὶ
 τὴν κοινὴ σύμπραξιν τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ δὲν ἔγινε τίποτε οὔτε οἱ 4
 πόλεις ἔστειλαν ἀντιπροσώπους, γιατί, ὅπως λένε, ἐναντιώθηκαν κρυ-
 φὰ οἱ Λακεδαιμόνιοι, καὶ πρῶτα στὴν Πελοπόννησο ἀπότυχε ἡ ἀπό-
 πειρα αὐτῇ τοῦ Περικλῆ.

Τὸ διηγήθηκα καὶ αὐτό, γιὰ νὰ δείξω τὴ δύναμιν τοῦ πνεύματος
 καὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς ψυχῆς του.

Κατὰ τίς στρατηγίας του ἔχει ἐκτιμηθῇ ἰδιαίτερα ἡ προσοχὴ 1
 ποὺ ἔδινε στὴν ἀσφάλεια τοῦ στρατοῦ· δὲν ἐπιχειροῦσε ποτὲ μὲ τὴ
 θέλησίν του μάχη μὲ ἀβέβαιο ἀποτέλεσμα καὶ ἐπικίνδυνον καὶ δὲ ζή-
 λευε οὔτε ἤθελε νὰ μιμηθῇ τοὺς στρατηγούς ποὺ ριψοκινδυνεύοντας
 κέρδισαν λαμπρὴ ἐπιτυχία καὶ θαυμάστηκαν. Ἔλεγε πάντα στοὺς
 πολῖτες ὅτι, ἂν περνοῦσε ἀπὸ τὸ χέρι του, θὰ ἔμεναν γιὰ πάντα ἀ-
 θάνατοι. Καὶ ὅταν εἶδε πῶς ὁ Τολμίδης, ὁ γιὸς τοῦ Τολμαίου, 2
 παίρνοντας θάρρος ἀπὸ τίς πρῶτες ἐπιτυχίες του καὶ ἀπὸ τὴν ἐξαι-
 ρετικὴ ἐκτίμησιν ποὺ κέρδισε γιὰ τίς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις,
 ἦταν ἔτοιμος σὲ ἄκαιρην στιγμή νὰ εἰσβάλῃ στὴ Βοιωτία καὶ εἶχε
 πείσει τοὺς πιὸ γενναίους καὶ φιλόδοξους ἀπὸ τοὺς στρατεύσιμους
 πολῖτες νὰ ἐκστρατεύσουν μαζί του ἐθελοντικὰ — καὶ αὐτοὶ ἦταν
 χίλιοι, ξεχωριστὰ ἀπὸ τὴν ἄλλην δύναμιν — ὁ Περικλῆς προσπάθη-
 σε νὰ τὸν συγκρατήσῃ. Τὸν παρακαλοῦσε στὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου
 λέγοντας τὰ περίφημα ἐκεῖνα λόγια : «Ἄν ὁ Τολμίδης δὲ θέλῃ νὰ
 πειστῇ στὸν Περικλῆ, δὲ θὰ κάμῃ λάθος ἂν περιμένῃ νὰ ἀκούσῃ τὸν
 πιὸ σοφὸ ἀπ' ὅλους τοὺς συμβούλους : τὸ χρόνο.» Τότε λίγοι ἐπαί- 3
 νεσαν τὸ λόγο του· ὕστερα ὅμως ἀπὸ λίγες μέρες, ὅταν ἤρθε ἡ εἰ-
 δηση ὅτι ὁ Τολμίδης νικήθηκε στὴ μάχῃ κοντὰ στὴν Κορώνεια καὶ
 ὅτι ἔπεσε νεκρὸς καὶ ὁ ἴδιος καὶ μαζί του πολλοὶ γενναῖοι πολῖτες,
 ἡ πρόβλεψή του ἐκείνη μεγάλωσε τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ
 λαοῦ στὸν Περικλῆ, γιατί ἔβλεπε πόσο φρόνιμος εἶναι καὶ πόσο
 φροντίζει γιὰ τὸ καλὸ του.

ΚΕΦ. 18

Πρόνοια γιὰ
 τὴν ἀσφάλειαν
 τοῦ στρατοῦ.

ΚΕΦ. 19

- 1 Τῶν δὲ στρατηγιῶν ἡγαπήθη μὲν ἡ περὶ Χερρονήσον αὐτοῦ μά-
 λιστα, σωτήριος γενομένη τοῖς αὐτόθι κατοικοῦσι τῶν Ἑλλήνων·
 οὐ γὰρ μόνον ἐποίκουσ' Ἀθηναίων χιλίους κομίσας ἔρρωσεν ἐδανδρία
 τὰς πόλεις, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀνχένα διαζώσας ἐρύμασι καὶ προβλήμασιν
 ἐκ θαλάττης εἰς θάλατταν, ἀπετείχισε τὰς καταδρομὰς τῶν Θρακῶν
 περιεχυμένων τῇ Χερρονήσῳ, καὶ πόλεμον ἐνδελεχῇ καὶ βαρὺν ἐξέ-
 κλεισεν, ᾧ συνείχετο πάντα τὸν χρόνον ἢ χώρα, βαρβαρικαῖς ἀναμε-
 μειγμένη γειτνιασεσι καὶ γέμονσα ληστηρίων ὁμόρων καὶ συνοίκων.
- 2 Ἐθανυμάσθη δὲ καὶ διεβοήθη πρὸς τοὺς ἐκτὸς ἀνθρώπους περι-
 πλεύσας Πελοπόννησον, ἐκ Πηγῶν τῆς Μεγαρικῆς ἀναχθεὶς ἑκατὸν
 τριῖρες· οὐ γὰρ μόνον ἐπόρθησε τῆς παραλίας πολλὴν ὥς Τολμίδης
 πρότερον, ἀλλὰ καὶ πόρρω θαλάττης προελθὼν τοῖς ἀπὸ τῶν νεῶν
 ὀπλίταις, τοὺς μὲν ἄλλους εἰς τὰ τεῖχη συνέστελε δεισάντας αὐτοῦ
 τὴν ἔφοδον, ἐν δὲ Νεμέᾳ Σικωνίους ὑποστάντας καὶ συνάφαντας
- 3 μάχην κατὰ κράτος τρεψάμενος, ἔστησε τρόπαιον. Ἐκ δ' Ἀχαΐας
 φίλης οὔσης στρατιώτας ἀναλαβὼν εἰς τὰς τριῖρες, ἐπὶ τὴν ἀντιπέ-
 ρας ἤπειρον ἐκομίσθη τῷ στόλῳ, καὶ παραπλεύσας τὸν Ἀχελῶν
 Ἀκαρνανίαν κατέδραμε καὶ κατέκλεισεν Οἰνιάδας εἰς τὸ τεῖχος, καὶ
 τεμὼν τὴν γῆν καὶ κακώσας, ἀπῆρεν ἐπ' οἶκον, φοβερός μὲν φανεὶς
 τοῖς πολεμίοις, ἀσφαλὴς δὲ καὶ δραστήριος τοῖς πολίταις. Οὐδὲν γὰρ
 οὐδ' ἀπὸ τύχης πρόσκρουσμα συνέβη περὶ τοὺς στρατευομένους.

ΚΕΦ. 20

- 1 Εἰς δὲ τὸν Πόντον εἰσπλεύσας στόλῳ μεγάλῳ καὶ κεκοσμημένῳ
 λαμπρῶς, ταῖς μὲν Ἑλληνίσιν πόλεσιν ὧν ἐδέοντο διεπράξατο καὶ
 προσηνέχθη φιλανθρωπῶς, τοῖς δὲ περιοικοῦσι βαρβάροις ἔθνεσι καὶ
 βασιλεῦσιν αὐτῶν καὶ δυνάσταις ἐπεδείξατο μὲν τῆς δυνάμεως τὸ

Ἄπο ὅλες τὶς στρατηγικὰς τοῦ ἐπιχειρήσεις περισσότερο ἐκτιμήθηκε ἡ ἐκστρατεία τοῦ στῆ *Χερρόνησο*, γιατί ὑπῆρξε σωτήρια γιὰ τοὺς Ἕλληνας ποὺ κατοικοῦσαν ἐκεῖ. Ὅχι μόνο ἔφερε χίλιους Ἀθηναίους ἐποίκους καὶ μὲ τοὺς γενναίους αὐτοὺς ἄντρες δυνάμωσε τὶς ἐκεῖ πόλεις, ἀλλὰ καὶ τὸν ἰσθμὸ τὸν ἔζωσε μὲ ὀχυρώματα καὶ μὲ προμαχώνας ἀπὸ τῆ μιᾶ θάλασσα στὴν ἄλλη. Ἔτσι ἐμπόδισε μὲ τὸ τεῖχος αὐτὸ τὶς ἐπιδρομὰς τῶν Θρακῶν ποὺ εἶχαν ξεχυθῇ γύρω ἀπὸ τῆ Χερρόνησο καὶ ἔδωσε τέλος στὸν ἀδιάκοπο καὶ σκληρὸ πόλεμο ποὺ ταλαιπωροῦσε διαρκῶς αὐτὴ τῇ χώρᾳ, γιατί γειτόνευε μὲ βαρβάρους καὶ ἦταν γεμάτη ἀπὸ ληστὲς καὶ τῶν γειτονικῶν χωρῶν καὶ ντόπιους.

Ἐπίσης θαυμάστηκε καὶ διαλαλήθηκε ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες ἡ ναυτική τοῦ ἐκστρατεία στὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου, ποὺ τὴν ἐπιείρησε ξεκινώντας ἀπὸ τὶς Πηγὰς τῆς Μεγαρικῆς μὲ ἑκατὸ πλοῖα. Ὅχι μόνο λεηλάτησε πολλὰ παραλιακὰ μέρη, ὅπως ἔκαμε πρὶν ὁ Τολμίδης, ἀλλὰ προχώρησε καὶ μακριὰ ἀπὸ τῆ θάλασσα, πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, μὲ τοὺς ὀπλίτες ποὺ εἶχε μαζί του στὰ πλοῖα. Πολλοὺς κατοίκους τοὺς ἀνάγκασε νὰ κλειστοῦν στὰ τεῖχη, γιατί φοβήθηκαν τὴν ἔφοδόν του. Στῇ Νεμέᾳ ὅμως οἱ Σικυωνιοὶ τοῦ ἔφεραν ἀντίσταση, ἀλλὰ στῇ μάχῃ ποὺ ἔγινε ἐκεῖ ὁ Περικλῆς τοὺς ἔτρεψε σὲ φυγὴ καὶ ἔστησε τρόπαιον.

Ἐπειτα, ἀφοῦ πῆρε καὶ ἄλλους στρατιῶτες ἀπὸ τὴν Ἀχαΐα ποὺ ἦταν χώρα φιλικὴ καὶ τοὺς ἐπιβίβασε στὰ πλοῖα, τράβηξε πρὸς τὴν ἀπέναντι περιοχὴ μὲ τὸ στόλον του. Πλέοντας γύρω ἀπὸ τὸν Ἀχελῷο ἐπιείρησε ἐπιδρομὴ στὴν Ἀκαρνανίαν, ἔκλεισε τοὺς *Οἰνιάδες* στὰ τεῖχη τους, λεηλάτησε τὴν χώρα, τοὺς ἔφερε μεγάλες ζημιές, καὶ γύρισε στὴν Ἀθῆνα. Ἔτσι ἔδειξε πόσο φοβερός ἦταν στοὺς ἐχθροὺς καὶ πόσο προνοοῦσε ἀλάθευτα καὶ ἐνεργοῦσε ἀποτελεσματικὰ γιὰ τοὺς συμπολίτες του. Γιατί, πράγματι, σ' αὐτὴ τὴν ἐκστρατεία δὲν τοὺς βρῆκε κανένα δυσάρεστο οὔτε κατὰ τύχην ἀκόμην.

Ἐπειτα ξεκίνησε γιὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον μὲ στόλον μεγάλο καὶ λαμπρὰ ἐξοπλισμένο. Ἐκεῖ κατόρθωσε νὰ κάμῃ ὅλα ὅσα εἶχαν ἀνάγκη οἱ ἑλληνικὲς πόλεις καὶ φέρθηκε πρὸς αὐτὰς μὲ στοργή. Στὰ γύρω βαρβαρικὰ ἔθνη καὶ στοὺς βασιλεῖς καὶ δυνάστες τοὺς ἔδειξε τὴ μεγάλη δύναμην, τὴν ἀφοβίαν καὶ τὸ θάρρος ποὺ εἶχαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ πλέουν

1 ΚΕΦ. 19

*Ἐκστρατείες
στὴν Χερρόνη-
σο καὶ Πελο-
πόννησο.*

2

3

1 ΚΕΦ. 20

*Ἐκστρατεία
στὸν Εὐξείνιον
Πόντον. Παρά-
τολμα σχέδια.*

μέγεθος καὶ τὴν ἄδειαν καὶ τὸ θάρσος, ἧ βούλοιντο πλεόντων καὶ
 πᾶσαν ὕφ' αὐτοῖς πεποιημένων τὴν θάλατταν, Σινωπεῦσι δὲ τρισκαί-
 δεκα ναῦς ἀπέλιπε μετὰ Λαμάχου καὶ στρατιώτας ἐπὶ Τιμησίλεων
 2 τύραννον. Ἐκπεσόντος δὲ τούτου καὶ τῶν ἐταίρων, ἐψηφίσατο πλεῖν
 εἰς Σινώπην Ἀθηναίων ἐθελοντὰς ἑξακοσίους καὶ συγκατοικεῖν Σι-
 νωπεῦσι, νειμαμένους οἰκίας καὶ χώραν ἣν πρότερον οἱ τύραννοι
 κατεῖχον.

3 Τᾶλλα δ' οὐ συνεχώρει ταῖς ὁρμαῖς τῶν πολιτῶν οὐδὲ συνεξέπι-
 πτεν, ὑπὸ ῥώμης καὶ τύχης τοσαύτης ἐπαιρομένων Αἰγύπτου τε πάλιν
 ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ κινεῖν τῆς βασιλέως ἀρχῆς τὰ πρὸς θαλάττῃ.
 4 Πολλοὺς δὲ καὶ Σικελίας ὁ δύσεως ἐκεῖνος ἤδη καὶ δύσποτμος ἔρως
 εἶχεν, ὃν ὕστερον ἐξέκαυσαν οἱ περὶ τὸν Ἀλκιβιάδην ῥήτορες. Ἦν
 δὲ καὶ Τυρρηνία καὶ Καρχηδὼν ἐνίοις ὄνειρος, οὐκ ἀπ' ἐλπίδος διὰ
 τὸ μέγεθος τῆς ὑποκειμένης ἡγεμονίας καὶ τὴν εὐροίαν τῶν πραγ-
 μάτων.

ΚΕΦ. 21

1 Ἀλλ' ὁ Περικλῆς κατεῖχε τὴν ἐκδρομὴν ταύτην καὶ περιέκοπτε
 τὴν πολυπραγμοσύνην, καὶ τὰ πλεῖστα τῆς δυνάμεως ἔτρεπεν εἰς
 φυλακὴν καὶ βεβαιότητα τῶν ὑπαρχόντων, μέγα ἔργον ἡγούμενος
 ἀνείργειν Λακεδαιμονίους καὶ ὅλως ὑπεναντιούμενος ἐκείνοις, ὥς
 ἄλλοις τε πολλοῖς ἔδειξε καὶ μάλιστα τοῖς περὶ τὸν ἱερὸν πρᾶχθεῖσι
 2 πόλεμον. Ἐπεὶ γὰρ οἱ Λακεδαιμόνιοι στρατεύσαντες εἰς Δελφοὺς
 Φωκέων ἐχόντων τὸ ἱερὸν Δελφοῖς ἀπέδωκαν, εὐθὺς ἐκείνων ἀπαλ-
 λαγόντων ὁ Περικλῆς ἐπιστρατεύσας, πάλιν εἰσήγαγε τοὺς Φωκέας,
 3 καὶ τῶν Λακεδαιμονίων ἦν ἔδωκαν αὐτοῖς Δελφοὶ προμαντεῖαν εἰς τὸ
 μέτωπον ἐγκολαφάντων τοῦ χαλκοῦ λύκον, λαβὼν καὶ αὐτὸς προμαν-

ὅπου ἤθελαν καὶ νὰ εἶναι κύριοι σὲ ὅλη τὴ θάλασσα. Στούς κατοίκους τῆς Σινώπης ἄφησε δεκατρία πλοῖα μαζί με τὸν Ἀθηναῖο στρατηγὸν Λάμαχο καὶ στρατιῶτες, γιὰ νὰ πολεμήσουν τὸν τύραννο Τιμησίλαο. Καὶ ὅταν ὁ τύραννος αὐτὸς καὶ οἱ ὀπαδοὶ του διώχτηκαν, ὁ Περικλῆς 2
ὑπόβαλε ψήφισμα ποὺ ἐγκρίθηκε ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου νὰ πᾶνε στὴ Σινώπη ἐξακόσιοι Ἀθηναῖοι, ὅποιοι ἤθελαν, γιὰ νὰ κατοικήσουν ἐκεῖ μαζί με τοὺς Σινωπεῖς, ἀφοῦ μοιράσουν μεταξὺ τους τὰ σπιτία καὶ τὴ γῆ ποὺ εἶχαν πρὶν οἱ τύραννοι.

Στὶς ἄλλες ὅμως ἀπαιτήσεις τῶν συμπολιτῶν του ὁ Περικλῆς δὲν 3
ὑποχωροῦσε καὶ δὲν ἄφησε νὰ τὸν παρασύρουν οἱ Ἀθηναῖοι, ὅταν με τὸ θάρρος ποὺ τοὺς ἔδινε ἡ δύναμή τους καὶ ἡ τόση ἐπιτυχία τους ζητοῦσαν με ἐπιμονὴ νὰ ἀρχίσουν πάλι τὶς ἐπιχειρήσεις στὴν Αἴγυπτο καὶ νὰ ξεσηκώσουν σὲ ἀποστασία τὰ παραθαλάσσια μέρη τοῦ περσικοῦ κράτους. Πολλοὶ μάλιστα εἶχαν τὴν ἐπιθυμία νὰ ξεκινήσουν γιὰ τὴ 4
Σικελία, ἐπιθυμία ὀλέθρια καὶ ἀπαίσια, ποὺ ἀργότερα κατάφεραν νὰ τὴν ξανανάψουν ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ οἱ πολιτικοὶ φίλοι του. Ἀκόμη καὶ τὴν Τυρρηνία καὶ τὴν Καρχηδόνα ὀνειρεύονταν μερικοὶ, με τὴν ἐλπίδα ποὺ τοὺς γεννοῦσε τὸ μέγεθος τῆς ἡγεμονίας ποὺ εἶχαν ἤδη ἀποκτήσει καὶ ἡ ἐπιτυχία τῶν πραγμάτων.

Ἀλλὰ ὁ Περικλῆς ἐμπόδιζε αὐτὴ τὴν ἐκστρατεία καὶ συγκρα- 1
τοῦσε τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τέτοια παράτολμα σχέδια. Τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὶς στρατιωτικὲς δυνάμεις τὶς χρησιμοποιοῦσε γιὰ τὴ διαφύλαξη καὶ τὴν ἐξασφάλιση τῶν χωρῶν ποὺ ὑπῆρχαν, γιὰτὶ νόμιζε σπουδαῖο ἔργο τὸ νὰ κρατᾷ μακριὰ τοὺς Λακεδαιμονίους. Ἦταν πάντοτε ἀντίπαλος σ' ἐκείνους, ὅπως καὶ σὲ πολλὲς ἄλλες περιστάσεις τὸ ἔδειξε καὶ ἰδιαίτερα με ὅσα ἔκαμε κατὰ τὸν ἱερὸ πόλεμο. Σ' αὐτὸ τὸν πόλεμο οἱ Λακεδαιμόνιοι ἦρθαν με στρατὸ στοὺς Δελ- 2
φούς, πῆραν τὸ ἱερὸ ἀπὸ τοὺς Φωκεῖς ποὺ τὸ κατεῖχαν καὶ τὸ ξανάδωσαν στοὺς κατοίκους τῶν Δελφῶν. Μόλις ὅμως ἔφυγαν οἱ Λακεδαιμόνιοι, ὁ Περικλῆς ἀμέσως ἔτρεξε με τὸ στρατὸ του καὶ ἔφερε πάλι ἐκεῖ τοὺς Φωκεῖς. Καί, ἐπειδὴ οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχαν ἀποκτή- 3
σει ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν Δελφῶν τὸ δικαίωμα νὰ παίρνουν τὴ μαντεία πρῶτοι ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους καὶ εἶχαν ἐπιγράψει τὸ δικαίωμα αὐτὸ στὸ μέτωπο τοῦ χάλκινου λύκου, ὁ Περικλῆς πῆρε καὶ

ΚΕΦ. 21

*Ο «ἱερὸς πόλεμος».

τείαν τοῖς Ἀθηναίοις εἰς τὸν αὐτὸν λύκον κατὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν ἐνεχάραξεν.

- ΚΕΦ. 22 1 Ὅτι δ' ὀρθῶς ἐν τῇ Ἑλλάδι τὴν δύναμιν τῶν Ἀθηναίων συνείχεν, ἐμαρτύρησεν αὐτῷ τὰ γενόμενα. Πρῶτον μὲν γὰρ Εὐβοεῖς ἀπέστησαν, ἐφ' οὗς διέβη μετὰ δυνάμεως. Εἴτ' εὐθὺς ἀπηγγέλλοντο Μεγαρεῖς ἐκπεπολεμωμένοι καὶ στρατιὰ Πελοποννησίων ἐπὶ τοῖς ὄροις τῆς Ἀττικῆς οὖσα, Πλειστῶνακτος ἡγουμένου βασιλέως Λακεδαιμονίων.
- 2 Πάλιν οὖν ὁ Περικλῆς κατὰ τάχος ἐκ τῆς Εὐβοίας ἀνεκομίζετο πρὸς τὸν ἐν τῇ Ἀττικῇ πόλεμον, καὶ συνάφαι μὲν εἰς χεῖρας οὐκ ἐθάροσσε πολλοῖς καὶ ἀγαθοῖς ὀπλίταις προκαλουμένοις, ὁρῶν δὲ τὸν Πλειστῶνακτα νέον ὄντα κομιδῇ, χρώμενον δὲ μάλιστα Κλεανδρίδῃ τῶν συμβούλων, ὃν οἱ ἔφοροι φύλακα καὶ πάρεδρον αὐτῷ διὰ τὴν ἡλικίαν συνέπεμψαν, ἐπειρᾶτο τούτου κρύφα, καὶ ταχὺ διαφθείρας χρήμασιν
- 3 αὐτὸν ἔπεισεν ἐκ τῆς Ἀττικῆς ἀπαγαγεῖν τοὺς Πελοποννησίους. Ὡς δ' ἀπεχώρησεν ἡ στρατιὰ καὶ διελύθη κατὰ πόλεις, βαρέως φέροντες οἱ Λακεδαιμόνιοι τὸν μὲν βασιλέα χρήμασιν ἐξημίωσαν, ὃν τὸ πλῆθος οὐκ ἔχων ἐκτεῖσαι μετέστησεν ἑαυτὸν ἐκ Λακεδαιμόνος, τοῦ δὲ
- 4 Κλεανδρίδου φεύγοντος θάνατον κατέγνωσαν. Οὗτος δ' ἦν πατὴρ Γυλίππου τοῦ περὶ Σικελίαν Ἀθηναίους καταπολεμήσαντος. Ἔοικε δ' ὥσπερ συγγενικὸν αὐτῷ προστρέψασθαι νόσημα τὴν φιλαργυρίαν ἢ φύσις, ὅφ' ἥς καὶ αὐτὸς αἰσχυρῶς ἐπὶ καλοῖς ἔργοις ἀλὸς ἐξέπεσε τῆς Σπάρτης. Ταῦτα μὲν οὖν ἐν τοῖς περὶ Λυσάνδρου δεδηλώκαμεν.

- ΚΕΦ. 23 1 Τοῦ δὲ Περικλέους ἐν τῷ τῆς στρατηγίας ἀπολογισμῷ δέκα τάλαντων ἀνάλωμα γράφαντος ἀνηλωμένων εἰς τὸ δέον, ὁ δῆμος ἀπε-
- 2 δέξατο μὴ πολυπραγμονήσας μὴδ' ἐλέγξας τὸ ἀπόρητον. Ἔνιοι δ' ἱστορήκασιν, ὃν ἐστὶ καὶ Θεόφραστος ὁ φιλόσοφος, ὅτι καθ' ἕκαστον

αὐτὸς τὸ δικαίωμα τοῦτο τῆς πρώτης μαντείας γιὰ τοὺς Ἀθηναίους καὶ τὸ χάραξε σ' ἐπιγραφή στὸ δεξιὸ πλευρὸ τοῦ ἴδιου λύκου.

“Οτι σωστά ἔκανε ὁ Περικλῆς νὰ συγκατατῇ τὴ στρατιωτικὴ δύναμη τῶν Ἀθηναίων μέσα στὴν Ἑλλάδα τὸ ἀπόδειξαν τὰ γεγονότα ποὺ ἀκολούθησαν καὶ ποὺ ἦρθαν νὰ τὸν δικαιοῦσιν. Γιατὶ πρῶτα ἀποστάτησαν οἱ Εὐβοεῖς, καὶ πῆγε μὲ στρατὸ ἐναντίον τους. Ἐπειτα ἀμέσως ἦρθε εἶδηση ὅτι οἱ Μεγαρεῖς κήρυξαν τὸν πόλεμο καὶ ὅτι στρατιὰ Λακεδαιμονίων ἔφτασε στὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς μὲ ἀρχηγὸ τὸ βασιλιά τῆς Σπάρτης Πλειστώννακτα. Ὁ Περικλῆς τότε γυρίζει ἀπὸ τὴν Εὐβοία ὅσο μποροῦσε γρηγορώτερα, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν πόλεμο στὴν Ἀττική. Δὲν τόλμησε ὅμως νὰ συγκρουστῇ μὲ ἄντρες πολλοὺς καὶ γενναίους ποὺ τὸν προκαλοῦσαν. Ἀλλὰ βλέποντας ὅτι μαζὶ μὲ τὸν Πλειστώννακτα, ποὺ ἦταν πολὺ νέος, βρισκόταν ὁ Κλεανδρίδης, ἓνας ἀπὸ τοὺς κυριότερους συμβούλους του, ποὺ τὸν εἶχαν στείλει οἱ ἔφοροι γιὰ φύλακα καὶ συμπαραστάτη τοῦ βασιλιᾶ ἐξαιτίας τῆς ἡλικίας του, προσπάθησε νὰ ἐρθῃ κρυφὰ σὲ συνεννόηση μαζὶ του. Γρήγορα κατάφερε νὰ τὸν δωροδοκῇ καὶ τὸν ἔπεισε νὰ ἀποσύρῃ τοὺς Πελοποννησίους ἀπὸ τὴν Ἀττική. Ἀλλὰ, μόλις ἔφυγε ἡ ἐχθρικὴ στρατιὰ καὶ διαλύθηκε, γιὰ νὰ πάῃ ὁ καθένας στὴν πόλιν του, οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀγανακτισμένοι τιμώρησαν τὸ βασιλιά τους μὲ χρηματικὸ πρόστιμο, ποὺ αὐτὸς μὴν ἔχοντας νὰ τὸ πληρώσῃ ἀναγκάστηκε νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴ Σπάρτη, καὶ τὸν Κλεανδρίδην, ποὺ βρισκόταν ἐξόριστος, τὸν καταδίκασαν σὲ θάνατο. Αὐτὸς ὁ Κλεανδρίδης ἦταν πατέρας τοῦ Γύλιππου ποὺ νίκησε τοὺς Ἀθηναίους στὴ Σικελία. Καὶ φαίνεται πὼς ἡ φύση εἶχε δώσει καὶ σ' αὐτὸν τὸ ἐλάττωμα τῆς φιλαργυρίας, σὰν οἰκογενειακὸ νόσημα, γιατί καὶ αὐτός, ὕστερ' ἀπὸ λαμπρὲς ἐπιτυχίες, κυριεύτηκε ἀπ' αὐτὴ τὴν αἰσυχρὴ ἀρρώστια καὶ ἐξορίστηκε ἀπὸ τὴ Σπάρτη. Αὐτὰ ὅμως τὰ ἔχω διηγηθῇ στὴ βιογραφία τοῦ Λυσάνδρου.

Στὴ λογοδοσίᾳ τῆς στρατηγίας του ἔγραψε ὁ Περικλῆς ὅτι δαπανήθηκαν δέκα τάλαντα « γιὰ κάτι ποὺ ἦταν ἀνάγκη » καὶ ὁ δῆμος τὸ δέχτηκε, χωρὶς νὰ ἀσχοληθῇ περισσότερο καὶ χωρὶς νὰ ἐλέγξῃ τὸ μυστικό. Μερικοὶ μάλιστα διηγοῦνται, ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς καὶ ὁ Θεόφραστος ὁ φιλόσοφος, ὅτι κάθε χρόνο πήγαιναν δέκα τάλαντα στὴ

1 ΚΕΦ. 22

Ἀποστασία
τῆς Εὐβοίας.
Πόλεμος στὴν
Ἀττική.

3

4

1 ΚΕΦ. 23

Ἐμπιστοσύνη
τοῦ λαοῦ στὸν
Περικλῆ.
Ὑποταγὴ τῆς
Εὐβοίας.

2

ἐνιαυτὸν εἰς τὴν Σπάρτην ἐφοῖτα δέκα τάλαντα παρὰ τοῦ Περικλέους, οἷς τοὺς ἐν τέλει πάντας θεραπεύων παρητεῖτο τὸν πόλεμον, οὐ τὴν εἰρήνην ὠνούμενος, ἀλλὰ τὸν χρόνον ἐν ᾧ παρασκευασάμενος καθ' ἡσυχίαν ἔμελλε πολεμήσειν βέλτιον.

- 3 Αὔθις οὖν ἐπὶ τοὺς ἀφεστῶτας τραπόμενος καὶ διαβὰς εἰς Εὐβοίαν πεντήκοντα ναυσὶ καὶ πεντακισχιλίους ὀπλίταις, κατεστρέψατο τὰς
4 πόλεις, καὶ Χαλκιδέων μὲν τοὺς Ἴπποβότας λεγομένους πλούτῳ καὶ δόξῃ διαφέροντας ἐξέβαλεν, Ἐστιεῖς δὲ πάντας ἀναστήσας ἐκ τῆς χώρας, Ἀθηναίους κατόκισε, μόνοις τούτοις ἀπαραιτήτως χρησάμενος, ὅτι ναῦν Ἀττικὴν αἰχμάλωτον λαβόντες ἀπέκτειναν τοὺς ἄνδρας.

ΚΕΦ. 24 1 Ἐκ τούτου γενομένων σπορῶν Ἀθηναίοις καὶ Λακεδαιμονίοις εἰς ἔτη τριάκοντα, ψηφίζεται τὸν εἰς Σάμον πλοῦν, αἰτίαν ποιησάμενος κατ' αὐτῶν ὅτι τὸν πρὸς Μιλησίους κελευόμενοι διαλύσασθαι πόλεμον οὐχ ὑπήκουον.

ΚΕΦ. 25 1 Αἱ γὰρ πόλεις ἐπολέμουν τὸν περὶ Πριήνης πόλεμον, καὶ κρατοῦντες οἱ Σάμιοι, παύσασθαι τῶν Ἀθηναίων κελεύοντων καὶ δίκας
2 λαβεῖν καὶ δοῦναι παρ' αὐτοῖς, οὐκ ἐπέθοντο. Πλεύσας οὖν ὁ Περικλῆς τὴν μὲν οὖσαν ὀλιγαρχίαν ἐν Σάμῳ κατέλυσεν, τῶν δὲ πρώτων λαβὼν ὀμήρους [ἄνδρας] πεντήκοντα καὶ παῖδας ἴσους εἰς Ἀῆμνον ἀπέστειλε. Καίτοι φασὶν ἕκαστον μὲν αὐτῷ τῶν ὀμήρων διδόναι τάλαντον ὑπὲρ ἑαυτοῦ, πολλὰ δ' ἄλλα τοὺς μὴ θέλοντας ἐν τῇ πόλει
3 γενέσθαι δημοκρατίαν. Ἔτι δὲ Πισσοθύνης ὁ Πέρσης, ἔχων τινα πρὸς Σαμίους εὐνοίαν, ἀπέστειλεν αὐτῷ μυροῖους χρυσοῦς, παραιτούμενος τὴν πόλιν. Οὐ μὲν ἔλαβε τούτων οὐδὲν ὁ Περικλῆς, ἀλλὰ χρησά-

Σπάρτη σταλμένα από τον Περικλή και ότι με αυτά καλόπιανε τους ἄρχοντες ὅλους, γιὰ νὰ ἀπομακράνῃ τὸν πόλεμο· ἔτσι ἐξαγόραζε ὄχι τὴν εἰρήνην, ἀλλὰ τὸν καιρὸ ποῦ τοῦ χρειαζόταν γιὰ νὰ ἐτοιμαστῇ με ἡσυχία, ὥστε νὰ πολεμήσῃ καλύτερα.

Ἄφοῦ λοιπὸν στράφηκε πάλι πρὸς ἐκείνους ποὺ εἶχαν ἀποστα- 3
τήσῃ καὶ πέρασε στὴν Εὐβοία με πενήντα πλοῖα καὶ πέντε χιλιάδες
ὀπλίτες, ὑπόταξε τὶς πόλεις. Ἔδωξε ἀπὸ τῇ Χαλκίδᾳ τοὺς λεγό- 4
μενους Ἰπποβότες, ποὺ ξεχώριζαν γιὰ τὸν πλοῦτο καὶ τῇ φήμῃ τους.
Στὴν Ἰστιαίᾳ ἔδωξε ὅλους τοὺς κατοίκους καὶ στὴ θέσῃ τους ἔστειλε
Ἀθηναίους νὰ κατοικήσουν. Μόνο σ' αὐτοὺς φέρθηκε σκληρά, γιατί,
ὅταν εἶχαν αἰχμαλωτίσει ἓνα ἀττικὸ πλοῖο, ἔπιασαν ὅλους τοὺς ἄντρες
καὶ τοὺς σκότώσαν.

Ο ΣΑΜΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (Κεφ . 24 - 28)

Ἦτοτε ἄπ' αὐτὸ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐκλείσταν 1
συμφωνία εἰρήνης γιὰ τριάντα χρόνια. Καὶ τότε ὁ Περικλῆς προτείνει
στὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου καὶ ἀποφασίζεται ἡ ναυτικὴ ἐκστρατεία
ἐναντίον τῆς Σάμου, με τὴν πρόφασιν ὅτι, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν
ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τοὺς Σαμίους νὰ σταματήσουν τὸν πόλεμο πρὸς τοὺς
Μιλησίους, αὐτοὶ ἀρνῆθηκαν νὰ ὑπακούσουν.

ΚΕΦ. 24

Ἀφορμὴ τοῦ
Σαμιακοῦ πο-
λέμου.

Αὐτὲς οἱ δύο πόλεις, (ἡ Σάμος καὶ ἡ Μίλητος) πολεμοῦσαν τότε 1
γιὰ τὴν κατοχὴ τῆς Πριήνης καὶ νικοῦσαν οἱ Σάμιοι. Οἱ Ἀθηναῖοι
τοὺς κάλεσαν νὰ πάψουν τὸν πόλεμο καὶ νὰ στείλουν ἀντιπροσώπους
στὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ συζητήσουν μαζί τους αὐτὴ τὴ διαφορά. Οἱ
Σάμιοι ὅμως ἀρνῆθηκαν.

ΚΕΦ. 25

Ἐπιτυχίᾳ
τοῦ Περικλῆ
στὴ Σάμο.

Ὁ Περικλῆς τότε πῆγε στὴ Σάμο, ἀνάντρεψε τὴν ὀλιγαρχικὴ της 2
κυβέρνηση, καὶ ἔπιασε ὡς ὀμήρους πενήντα ἄντρες ἀπὸ τοὺς προκρί-
τους καὶ ἄλλα τόσα παιδιά. Τοὺς ὀμήρους αὐτοὺς τοὺς ἔστειλε στὴ
Λήμνο, ἂν καί, ὅπως λένε, καθέννας ἀπ' αὐτοὺς τοῦ ἔδινε ἓνα τάλαντο
γιὰ νὰ τὸν ἀφήσῃ ἐλεύθερο καὶ πολλὰ ἄλλα τοῦ πρόσφεραν ἐκεῖνοι
ποὺ δὲν ἤθελαν νὰ γίνῃ στὴν πόλῃ τους δημοκρατία. Ἀκόμη καὶ ὁ 3
Πισσοῦθνης ὁ Πέρσης, ποὺ εὐνοοῦσε γιὰ κάποιον λόγο τὴ Σάμο, τοῦ
ἔστειλε δέκα χιλιάδες χρυσὰ περσικὰ νομίσματα καὶ τὸν παρακαλοῦσε
νὰ μὴν πειράξῃ τὴν πόλῃ. Ὁ Περικλῆς ὅμως ἀρνῆθηκε ὅλες αὐτὲς

μενος ὥσπερ ἐγνώκει τοῖς Σαμίους καὶ καταστήσας δημοκρατίαν,
 4 ἀπέπλευσεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Οἱ δ' εὐθὺς ἀπέστησαν, ἐκκλέψαντος
 αὐτοῖς τοὺς ὁμήρους Πισσούθνου, καὶ τὰλλα παρεσκευάσαντο πρὸς
 τὸν πόλεμον. Αἰθῆς οὖν ὁ Περικλῆς ἐξέπλευσεν ἐπ' αὐτοὺς οὐχ ἡσυ-
 χάζοντας οὐδὲ κατεπιτηχότας, ἀλλὰ καὶ πᾶν προθύμως ἐγνωκότας
 5 ἀντιλαμβάνεσθαι τῆς θαλάττης. Γενομένης δὲ καρτερᾶς ναυμαχίας
 περὶ νῆσον ἣν Τραγίας καλοῦσι, λαμπρῶς ὁ Περικλῆς ἐνίκα, τέσσαρσι
 καὶ τεσσαράκοντα ναυσὶν ἑβδομήκοντα καταναυμαχήσας, ὧν εἴκοσι
 στρατιώτιδες ἦσαν.

ΚΕΦ. 26

1 "Αμα δὲ τῇ νίκη καὶ τῇ διώξει τοῦ λιμένος κρατήσας ἐπολιόρκει
 τοὺς Σαμίους, ἁμῶς γέ πως ἔτι τολμῶντας ἐπεξιέναι καὶ διαμάχεσθαι
 πρὸ τοῦ τείχους. Ἐπεὶ δὲ μείζων ἕτερος στόλος ἦλθεν ἐκ τῶν Ἀ-
 θηνῶν καὶ παντελῶς κατεκλείσθησαν οἱ Σάμιοι, λαβὼν ὁ Περικλῆς
 ἐξήκοντα τριήρεις ἔπλευσεν εἰς τὸν ἕξω πόντον, ὥς μὲν οἱ πλεῖστοι
 λέγουσι, Φοινισσῶν νεῶν ἐπικούρων τοῖς Σαμίους προσφερομένων,
 ἀπαντῆσαι καὶ διαγωνίσασθαι πορρωτάτῳ βουλόμενος, ὥς δὲ Στη-
 σίμβροτος, ἐπὶ Κύπρον στελλόμενος· ὅπερ οὐ δοκεῖ πιθανὸν εἶναι.
 2 Ὅποτερῳ δ' οὖν ἐχρήσατο τῶν λογισμῶν, ἁμαρτεῖν ἔδοξε. Πλεύ-
 σαντος γὰρ αὐτοῦ, Μελίσσος ὁ Ἰθαγένης, ἀνὴρ φιλόσοφος στρατηγῶν
 τότε τῆς Σάμου, καταφρονήσας τῆς ὀλιγότητος τῶν νεῶν καὶ τῆς
 ἀπειρίας τῶν στρατηγῶν, ἔπεισε τοὺς πολίτας ἐπιθέσθαι τοῖς Ἀθη-
 3 ναίοις, καὶ γενομένης μάχης νικήσαντες οἱ Σάμιοι καὶ πολλοὺς μὲν
 αὐτῶν ἄνδρας ἐλόντες, πολλὰς δὲ ναῦς διαφθείραντες, ἐχρῶντο τῇ
 θαλάττῃ καὶ παρετίθεντο τῶν ἀναγκαίων πρὸς τὸν πόλεμον ὅσα μὴ
 πρότερον εἶχον. Ὑπὸ δὲ τοῦ Μελίσσου καὶ Περικλέα φησὶν αὐτὸν
 Ἀριστοτέλης ἡττηθῆναι ναυμαχοῦντα πρότερον.

ΚΕΦ. 27

1 Πυθόμενος δ' οὖν ὁ Περικλῆς τὴν ἐπὶ στρατοπέδου συμφορὰν,
 ἐβόηθει κατὰ τάχος, καὶ τοῦ Μελίσσου πρὸς αὐτὸν ἀντιταξαμένου

τις προσφορές. Ἐκαμε στή Σάμο ὅ,τι ἀκριβῶς εἶχε ἀποφασίσει, ἐγκατάστησε τή δημοκρατία καί γύρισε στήν Ἀθήνα. Ἀλλά ὕστερ' ἀπό λίγο ὁ Πισσούθνης πῆρε κρυφά τοὺς ὁμήρους ἀπὸ τῆ Ἀἴμνο καί τοὺς ἔφερε στήν πατρίδα τους καί ἀμέσως τότε οἱ Σάμιοι ἐπαναστάτησαν καί ἄρχισαν νὰ ἐτοιμάζωνται γιὰ πόλεμο. Πάλι ὁ Περικλῆς ἔρχεται ἐναντίον τους, ἀλλ' αὐτὴ τῇ φορὰ δὲν τοὺς βρῆκε ἡσυχους οὔτε φοβισμένους. Ἀπεναντίας ἦταν ἀποφασισμένοι ὁλόψυχα νὰ διεκδικήσουν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους τὴν κυριαρχία στὴ θάλασσα. Ἐγινε μιὰ τρομερὴ ναυμαχία γύρω ἀπὸ τὸ νησί ποὺ λέγεται Τραγία καί ὁ Περικλῆς κέρδισε νίκη λαμπρή. Μὲ σαράντα τέσσερα πλοῖα κατατρόπωσε ἑβδομήντα, ἀπὸ τὰ ὅποια εἴκοσι ἦταν ὀπλιταγωγὰ.

Ἀμέσως μετὰ τὴ νίκη, ἀφοῦ καταδίωξε τὸ Σαμιακὸ στόλο, ἀπέκλεισε τὸ λιμένα καί πολιορκοῦσε τοὺς Σαμίους, ποὺ ὅπωςδήποτε τολμοῦσαν ἀκόμη νὰ κάνουν ἐξόδους καί νὰ μάχωνται μαζί του ἀπὸ τὸ τεῖχος. Ὅταν ἦρθε καί ἄλλος, μεγαλύτερος στόλος ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καί οἱ Σάμιοι ἀποκλείστηκαν ἐντελῶς, ὁ Περικλῆς μὲ ἐξήντα πλοῖα τράβηξε στὰ ἀνοιχτά, πρὸς τὴν ἔξω θάλασσα. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς λένε πὼς ἤθελε νὰ συναντήσῃ μερικὰ φοινικικά πλοῖα ποὺ ἔρχονταν νὰ βοηθήσουν τοὺς Σαμίους καί νὰ τὰ χτυπήσῃ ὅσο μπορούσε πρὸ μακριὰ ἀπὸ τὴ Σάμο, ὁ Στησίμβροτος ὅμως λέει πὼς ἔπλεε πρὸς τὴν Κύπρο· ἀλλ' αὐτὸ δὲ φαίνεται νὰ εἶναι πιθανό.

Ἀλλὰ εἴτε τὸ ἓνα σκέφτηκε ὁ Περικλῆς εἴτε τὸ ἄλλο, φαίνεται πὼς ἔπλεε ἔξω στοὺς ὑπολογισμούς του. Γιατί, μόλις ἔφυγε ἀπὸ τὸ λιμάνι, ὁ Μέλισσος, ὁ γιὸς τοῦ Ἰθαγένη, ὁ φιλόσοφος, ποὺ ἦταν τότε στρατηγὸς τῆς Σάμου, βλέποντας μὲ περιφρόνηση τὸ μικρὸ ἀριθμὸ τῶν ἀθηναϊκῶν πλοίων καί τὴν ἀπειρία τῶν στρατηγῶν τους, ἔπεισε τοὺς συμπολίτες του νὰ ἐπιτεθοῦν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων. Ἐγινε τότε ναυμαχία καί νίκησαν οἱ Σάμιοι. Ἐπιασαν πολλοὺς Ἀθηναίους, κατάστρεψαν πολλὰ πλοῖα τους καί ἔπλεαν ἐλεύθερα στὴ θάλασσα. Ἐτσι τώρα μπορούσαν εὐκολα νὰ προμηθεύωνται ὅσα τοὺς ἔλειπαν ἀπὸ τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὸν πόλεμο. Ὁ Ἀριστοτέλης λέει πὼς καί ὁ Περικλῆς ὁ ἴδιος σὲ προηγούμενη ναυμαχία εἶχε νικηθῇ ἀπὸ τὸ Μέλισσο.

Ὅταν λοιπὸν ὁ Περικλῆς ἔμαθε τὴ συμφορὰ τοῦ στρατοῦ του, βιάστηκε ὅσο μπορούσε πρὸ γρήγορα νὰ δώσῃ βοήθεια. Ὁ Μέλισσος

ΚΕΦ. 26

Ἀποτυχί-
εως τῶν Ἀθη-
ναίων κατὰ
τὴν ἀπουσία
τοῦ Περικλή.

ΚΕΦ. 27

Πολιορκία τῆς

κρατίσας καὶ τρεψάμενος, τοὺς πολέμιους εὐθὺς περιετείχιζε, δα-
 πάνη καὶ χρόνῳ μᾶλλον ἢ τραύμασι καὶ κινδύνοις τῶν πολιτῶν περι-
 2 γενέσθαι καὶ συνελεῖν τὴν πόλιν βουλόμενος. Ἐπεὶ δὲ δυσχεραί-
 νοντας τῇ τριβῇ τοὺς Ἀθηναίους καὶ μάχεσθαι προθυμουμένους ἔργον
 ἦν κατασχεῖν, ὁκτῶ μέρη διελὼν τὸ πᾶν πλήθος ἀπεκλήρου, καὶ τῷ
 λαχόντι τὸν λευκὸν κῦαμον εὖωχεῖσθαι καὶ σχολάζειν παρείχε τῶν
 3 ἄλλων τρυχομένων. Διὸ καὶ φασὶ τοὺς ἐν εὐπαθείαις τισὶ γενομένους
 λευκὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀπὸ τοῦ λευκοῦ κῦαμον προσαγορεύειν. Ἐφο-
 ρος δὲ καὶ μηχαναῖς χρῆσασθαι τὸν Περικλέα, τὴν καινότητα θαυμά-
 σαντα, Ἀρτέμωνος τοῦ μηχανικοῦ παρόντος, ὃν χολὸν ὄντα καὶ φο-
 ρεῖω πρὸς τὰ κατεπεύγοντα τῶν ἔργων προσκομιζόμενον ὀνομασθῆναι
 4 Περιφόρητον. Τοῦτο μὲν οὖν Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός ἐλέγχει τοῖς
 Ἀνακρέοντος πευήμασιν ἐν οἷς « ὁ περιφόρητος » Ἀρτέμων ὀνομά-
 ζεται πολλαῖς ἔμπροσθεν ἡλικίαις τοῦ περὶ Σάμον πολέμου καὶ τῶν
 πραγμάτων ἐκείνων· τὸν δ' Ἀρτέμωνά φησι τρυφερόν τινα τῷ βίῳ
 καὶ πρὸς τοὺς φόβους μαλακὸν ὄντα καὶ καταπλήγα τὰ πολλὰ μὲν
 οἴκοι καθέζεσθαι, χαλκὴν ἀσπίδα τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ δυεῖν οἰκετῶν
 ὑπερεχόντων, ὥστε μηδὲν ἐμπεσεῖν τῶν ἄνωθεν, εἰ δὲ βιασθεῖη προελ-
 θεῖν, ἐν κλινιδίῳ κρεμαστῷ παρὰ τὴν γῆν αὐτὴν περιφερόμενον κομί-
 ζεσθαι καὶ διὰ τοῦτο κληθῆναι περιφόρητον.

ΚΕΦ. 28

1 Ἐνάτῳ δὲ μηνὶ τῶν Σαμίων παραστάντων, ὁ Περικλῆς τὰ τεῖχη
 καθεῖλε καὶ τὰς ναὺς παρέλαβε καὶ χρήμασι πολλοῖς ἐξημίωσεν, ὧν
 τὰ μὲν εὐθὺς εἰσήνεγκαν οἱ Σάμιοι, τὰ δ' ἐν χρόνῳ ῥητῷ ταξάμενοι
 2 κατοίσειν ὁμήρους ἔδωκαν. Δοῦρις δ' ὁ Σάμιος τούτοις ἐπιτραγωδεῖ
 πολλὴν ὠμότητα τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ Περικλέους κατηγορῶν, ἦν

Σάμου. Πολιορκητικά μηχανήματα.

μέ τους Σαμίους παρατάχτηκε ἀπέναντί του. Ἀλλὰ ὁ Περικλῆς τοὺς νίκησε, τοὺς ἔτρεψε σὲ φυγή, τοὺς ἀπόκλεισε μέσα στὴν πόλη καὶ ἀμέσως ἄρχισε νὰ τοὺς πολιορκῇ. Ἦθελε νὰ τοὺς νικήσῃ καὶ νὰ κυριέψῃ τὴν πόλη περισσότερο μὲ τὴν ἐξάντληση τῶν ἐφοδίων καὶ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ χρόνου παρὰ μὲ τραυματισμοὺς καὶ κινδύνους τῶν συμπολιτῶν του. Ἐπειδὴ ὅμως ἦταν δύσκολο νὰ συγκρατήσῃ τοὺς Ἀθηναίους 2 πού δυσανασχετοῦσαν γιὰ τὴ χρονοτριβὴ καὶ ζητοῦσαν μὲ ἐπιμονὴ νὰ δώσουν μάχη, σκέφτηκε νὰ διαιρέσῃ ὅλο τὸ στρατό του σὲ ὀχτῶ μέρη. Ἐπειτα ἔβαζε κλῆρο καὶ ἐκεῖνο τὸ τμήμα πού τοῦ λάχαινε τὸ « ἄσπρο κουκί » ἦταν ἐλεύθερο νὰ διασκεδάζῃ καὶ νὰ ξεκουράζεται, ἐνῶ οἱ ἄλλοι πολεμοῦσαν. Καὶ λένε πὼς ἀπ' αὐτὸ τὸ « ἄσπρο κουκί », 3 ὅταν κανεὶς περνᾷ μιὰν εὐχάριστη μέρα, τὴν ὀνομάζει « ἄσπρη μέρα ». Ὁ ἱστορικὸς Ἐφορος λέει πὼς ὁ Περικλῆς μεταχειρίστηκε στὴν πολιορκία καὶ μερικὲς καινούργιες μηχανὲς πού τις θαύμασε, ἔχοντας μαζί του καὶ τὸ μηχανικὸ πού τις ἔφτιαζε, τὸν Ἀρτέμωνα. Αὐτὸς ἦταν κουτσὸς καί, ὅταν ἦταν κατεπεύγουσα ἀνάγκη νὰ κινηθῇ, τὸν ἔφεραν σὲ φορεῖο· γι' αὐτὸ ὀνομάστηκε « Περιφόρητος ». Ἀλλὰ ὁ 4 Ἡρακλείδης ἀπὸ τὸν Πόντο τὸ ἀναιρεῖ αὐτὸ μὲ τὰ ποιήματα τοῦ Ἀνακρέοντα, στὰ ὁποῖα γίνεται λόγος γιὰ ἓναν « περιφόρητο » Ἀρτέμωνα πού ἔζησε πολλὲς γενιὲς πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο τῆς Σάμου καὶ ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ περιστατικά. Καὶ λέει γι' αὐτὸν τὸν Ἀρτέμωνα πὼς ἦταν ἓνας περίεργος ἄνθρωπος πού ζοῦσε μαλθακά, τὸν κυριεῦε φόβος καὶ ἔμενε τρομαγμένος· γι' αὐτὸ τις περισσότερες φορὲς καθόταν στὸ σπίτι του καὶ ἔβαζε δύο ὑπηρέτες νὰ κρατοῦν ἐπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι του μιὰ χάλκινη ἀσπίδα, γιὰ νὰ μὴν πέσῃ τίποτε ἀπὸ πάνω καί, ἂν ἦταν ἀνάγκη νὰ βγῇ ἔξω, τὸν κουβαλοῦσαν μέσα σ' ἓνα κρεβατάκι κρεμασμένο λίγο πάνω ἀπὸ τὸ ἔδαφος, καὶ γι' αὐτὸ ὀνομάστηκε « περιφόρητος ».

Τὸν ἓνατο μῆνα τῆς πολιορκίας οἱ Σάμιοι παραδόθηκαν. Ὁ Περικλῆς γκρέμισε τὰ τείχη, πῆρε τὰ πλοῖα τους καὶ τοὺς τιμώρησε μὲ μεγάλο χρηματικὸ πρόστιμο. Ἐνα μέρος ἀπ' αὐτὸ τὸ ἔδωσαν ἀμέσως οἱ Σάμιοι· τὸ ὑπόλοιπο ὑποσχέθηκαν πὼς θὰ τὸ πληρώσουν σὲ ὀρισμένο χρόνο καὶ γιὰ ἐγγύηση ἔδωσαν ὁμήρους. Ὁ Δούρης, ἱστο- 2 ρικὸς ἀπὸ τὴ Σάμο, τὰ παριστάνει πολὺ τραγικά καὶ κατηγορεῖ τοὺς Ἀθηναίους καὶ τὸν Περικλῆ γιὰ μεγάλη σκληρότητα. Ἀλλ'

ΚΕΦ. 28

Τελικὴ νίκη
στὴ Σάμο.

οὔτε Θουκυδίδης ιστόρηκεν οὔτ' Ἐφορος οὔτ' Ἀριστοτέλης· ἀλλ' οὐδ' ἀληθεύειν ἔοικεν, ὥς ἄρα τοὺς τριηράρχους καὶ τοὺς ἐπιβάτας τῶν Σαμίων εἰς τὴν Μιλησίων ἀγορὰν καταγαγὼν καὶ σανίσι προσδήσας ἐφ' ἡμέρας δέκα κακῶς ἤδη διακειμένους προσέταξεν ἀνελεῖν, ξύλοις τὰς κεφαλὰς συγκόψαντας, εἶτα προβαλεῖν ἀκήδευτα
 3 τὰ σώματα. Δοῦρις μὲν οὖν οὐδ' ὅπου μηδὲν αὐτῷ πρόσσεστιν ἴδιον πάθος εἰωθὼς κρατεῖν τὴν διήγησιν ἐπὶ τῆς ἀληθείας, μᾶλλον ἔοικεν ἐνταῦθα δεινῶσαι τὰς τῆς πατρίδος συμφορὰς ἐπὶ διαβολῇ τῶν Ἀθηναίων.

4 Ὁ δὲ Περικλῆς καταστρεψάμενος τὴν Σάμον ὡς ἐπανῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ταφάς τε τῶν ἀποθανόντων κατὰ τὸν πόλεμον ἐνδόξους ἐποίησε, καὶ τὸν λόγον εἰπὼν, ὥσπερ ἔθος ἐστίν, ἐπὶ τῶν σημάτων ἐθανυμάσθη.

7 Θαναμαστόν δέ τι καὶ μέγα φρονῆσαι καταπολεμήσαντα τοὺς Σαμίους φησὶν αὐτὸν ὁ Ἴων, ὡς τοῦ μὲν Ἀγαμέμνονος ἔτεσι δέκα βάρεβρον πόλιν, αὐτοῦ δὲ μῆσιν ἐννέα τοὺς πρώτους καὶ δυνατωτάτους
 8 Ἰώνων ἐλόντος. Καὶ οὐκ ἦν ἄδικος ἢ ἀξίωσις, ἀλλ' ὄντως πολλὴν ἀδηλότητα καὶ μέγαν ἔσχε κίνδυνον ὁ πόλεμος, εἴπερ, ὡς Θουκυδίδης φησί, παρ' ἐλάχιστον ἦλθε Σαμίων ἢ πόλις ἀφελῆσθαι τῆς θαλάττης τὸ κράτος Ἀθηναίους.

ΚΕΦ. 29

1 Μετὰ ταῦτα κυμαίνοντος ἤδη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, Κερκυραίοις πολεμουμένοις ὑπὸ Κορινθίων ἔπεισε τὸν δῆμον ἀποστεῖλαι βοήθειαν καὶ προσλαβεῖν ἐρρωμένην ναυτικὴν δυνάμει νῆσον, ὡς ὅσον οὐδέπω Πελοποννησίων ἐκπεπολεμωμένων πρὸς αὐτούς. Ψηφισαμένου δὲ τοῦ δήμου τὴν βοήθειαν, ἀπέστειλε δέκα ναῦς μόνας ἔχοντα Λακεδαιμόνιον, τὸν Κίμωνος υἱόν, οἷον ἐφυβρίζων· πολλὴ γὰρ ἦν εὐνοια καὶ φιλία τῷ Κίμωνος οἰκῷ πρὸς Λακεδαιμόνιους.

αὐτὸ δὲν τὸ ἀναφέρει οὔτε ὁ Θουκυδίδης οὔτε ὁ Ἐφορος οὔτε ὁ Ἀριστοτέλης. Καὶ φαίνεται πῶς δὲν εἶναι ἀλήθεια αὐτὸ ποὺ λέει ὁ Δούρης, πῶς τάχα ὁ Περικλῆς ἔφερε στὴν ἀγορὰ τῆς Μιλήτου τοὺς τριηράρχους καὶ τοὺς ναῦτες τῶν Σαμίων, τοὺς ἔδωσε σὲ σάνιδες, τοὺς ἄφησε ἔτσι δέκα μέρες σὲ κακὴ κατάσταση καὶ ἔπειτα ἔδωσε διαταγὴ νὰ τοὺς σκοτώσουν, σπάζοντας τὰ κεφάλια τοὺς μὲ ξύλα, καὶ νὰ πετάξουν τὰ πτώματά τους ἀκήδευτα. Ὁ Δούρης ὅμως, ποὺ 3 καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν τὸν κινῇ κανένα ἰδιαίτερο πάθος, συνηθίζει νὰ μὴν κρατῇ τὴ διήγηση πάνω στὴν ἀλήθεια, φαίνεται πῶς σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι μεγελοποίησε περισσότερο τὶς συμφορὲς τῶν συμπατριωτῶν του, γιὰ νὰ διαβάλλῃ τοὺς Ἀθηναίους.

Ὁ Περικλῆς, ἀφοῦ ὑπόταξε τὴ Σάμο, γύρισε στὴν Ἀθήνα. 4 Πρόσταξε νὰ γίνῃ ἐπίσημη τιμὴ τῶν νεκρῶν τοῦ πολέμου καί, κατὰ τὴ συνήθεια, τοὺς ἔπλεξε τὸ ἐγκώμιο πάνω στὰ μνημάτα τοὺς μὲ ἕνα λόγο ποὺ προκάλεσε θαυμασμό.

Ὁ Ἴων ἀναφέρει ὅτι ὁ Περικλῆς μὲ τὸ θρίαμβό του στὴ Σάμο αἰσθάνθηκε περηφάνια καὶ μεγάλη ἱκανοποίηση, γιατί, ἐνῶ ὁ Ἀγαμέμνων χρειάστηκε δέκα χρόνια, γιὰ νὰ κυριέψῃ μιὰ βαρβαρική πόλη, αὐτὸς μέσα σ' ἑννιά μῆνες νίκησε τοὺς πρῶτους καὶ τοὺς δυνατότερους ἀπὸ τοὺς Ἴωνες. Καὶ δὲν ἦταν ἀδικαιολόγητη ἡ ἱκανοποίησή του αὐτή, 7 8 γιατί πράγματι ὁ πόλεμος μὲ τοὺς Σαμίους ἦταν πολὺ ἀβέβαιος καὶ πολὺ ἐπικίνδυνος, καί, ὅπως λέει ὁ Θουκυδίδης, λίγο ἔλειψε ἡ Σάμος νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους τὴν κυριαρχία στὴ θάλασσα.

Ο ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (Κεφ. 29 - 37)

Μετὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ φαινόταν νὰ πλησιάζῃ ἡ τρικυμία τοῦ 1 πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὁ Περικλῆς ἔπεισε τότε τὸ λαὸ νὰ στείλουν βοήθεια στοὺς Κερκυραίους ποὺ βρῖσκονταν σὲ πόλεμο μὲ τοὺς Κορινθίους καὶ νὰ πάρουν μὲ τὸ μέρος τοὺς τὴν Κέρκυρα ποὺ εἶχε μεγάλη ναυτικὴ δύναμη, γιατί οἱ Πελοποννήσιοι ἦταν ἔτοιμοι ἀπὸ μέρα σὲ μέρα νὰ τὴ χτυπήσουν.

Ἀλλά, ὅταν ὁ λαὸς ψήφισε τὴ βοήθεια, ἔστειλε μόνο δέκα πλοῖα μὲ ἀρχηγὸ τὸ γιὸ τοῦ Κίμωνα, ποὺ ὀνομαζόταν Λακεδαιμόνιος. Τὸ ἕκαμε αὐτὸ σὰ νὰ ἤθελε νὰ τὸν ἐξευτελίσῃ, γιατί ἡ οἰκογένεια τοῦ Κίμωνα ἔδειχνε μεγάλη συμπάθεια καὶ φιλία πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους.

ΚΕΦ. 29

Βοήθεια στοὺς Κερκυραίους. Παράπονα ἑλληνικῶν πόλεων. Ἡ Ποτιδαία ἀποστατεῖ.

- 2 Ὡς ἂν οὖν, εἰ μὴδὲν ἔργον μέγα μῆδ' ἐκπρεπὲς ἐν τῇ στρατηγίᾳ τοῦ
 Λακεδαιμονίου γένοιτο, προσδιαβληθείη μᾶλλον εἰς τὸν λακωνι-
 σμόν, ὀλίγας αὐτῷ ναὺς ἔδωκε καὶ μὴ βουλόμενον ἐξέπεμψε, καὶ ὅλως
 διετέλει κολούων, ὥς μὴδὲ τοῖς ὀνόμασι γνησίους, ἀλλ' ὀθνείους καὶ
 ξένους, ὅτι τῶν Κίμωνος υἱῶν τῷ μὲν ἦν Λακεδαιμόνιος ὄνομα, τῷ
 δὲ Θεσσαλός, τῷ δ' Ἥλειος. Ἐδόκουν δὲ πάντες ἐκ γυναικὸς Ἀρκα-
 3 δικῆς γεγονέναι. Κακῶς οὖν ὁ Περικλῆς ἀκούων διὰ τὰς δέκα ταύτας
 τριήρεις, ὥς μικρὰν μὲν βοήθειαν τοῖς δεηθεῖσι, μεγάλην δὲ πρόφασιν
 τοῖς ἐγκαλῶσι παρεσχηκώς, ἐτέρας αὖθις ἔστειλε πλείονας εἰς τὴν
 4 Κέρκυραν αἱ μετὰ τὴν μάχην ἀφίκοντο. Χαλεπαίνουνσι δὲ τοῖς Κοριν-
 θίοις καὶ κατηγοροῦσι τῶν Ἀθηναίων ἐν Λακεδαίμονι προσεγένοντο
 Μεγαρεῖς, αἰτιώμενοι πάσης μὲν ἀγορᾶς, ἀπάντων δὲ λιμένων ὧν
 Ἀθηναῖοι κρατοῦσιν εἴργεσθαι καὶ ἀπελαύνεσθαι παρὰ τὰ κοινὰ
 5 δίκαια καὶ τοὺς γεγενημένους ὅρκους τοῖς Ἑλλήσιν Αἰγινήται δὲ
 κακοῦσθαι δοκοῦντες καὶ βίαια πάσχειν, ἐποτνιώντο κρύφα πρὸς τοὺς
 Λακεδαιμονίους, φανερῶς ἐγκαλεῖν τοῖς Ἀθηναίοις οὐ θαρροῦντες.
 6 Ἐν δὲ τούτῳ καὶ Ποτίδαια, πόλις ὑπήκοος Ἀθηναίων, ἄποικος δὲ
 Κορινθίων, ἀποστᾶσα καὶ πολιορκουμένη μᾶλλον ἐπετάχυνε τὸν πό-
 7 λεμον. Οὐ μὴν ἀλλὰ πρεσβειῶν τε πεμπομένων Ἀθήναζε καὶ τοῦ
 βασιλέως τῶν Λακεδαιμονίων Ἀρχιδάμου τὰ πολλὰ τῶν ἐγκλημάτων
 εἰς διαλύσεις ἄγοντος καὶ τοὺς συμμάχους πραΰνοντος, οὐκ ἂν δοκεῖ
 συμπεσεῖν ὑπὸ γε τῶν ἄλλων αἰτιῶν ὁ πόλεμος τοῖς Ἀθηναίοις, εἰ τὸ
 ψήφισμα καθελεῖν τὸ Μεγαρικὸν ἐπέισθησαν καὶ διαλλαγῆναι πρὸς
 8 αὐτούς. Διὸ καὶ μάλιστα πρὸς τοῦτο Περικλῆς ἐναντιωθεὶς καὶ παρο-
 ξύνας τὸν δῆμον ἐμμεῖναι τῇ πρὸς τοὺς Μεγαρεῖς φιλονικίᾳ, μόνος
 ἔσχε τοῦ πολέμου τὴν αἰτίαν.

Γιά νά ἐκτεθῇ λοιπόν ἀκόμη περισσότερο γιά τὰ φιλικὰ του αἰσθή- 2
 ματα πρὸς τοὺς Λακεδαιμόνιοις, ἂν κατὰ τὴ στρατηγία
 του δὲ γινόταν τίποτε μεγάλο καὶ ἀξιόλογο, τοῦ ἔδωσε λίγα πλοῖα
 καὶ τὸν ἔστειλε παρὰ τὴ θέλησή του. Γενικὰ προσπαθοῦσε μὲ κάθε
 τρόπο νά ταπεινώσῃ τοὺς γιουὺς τοῦ Κίμωνα, γιατί, ὅπως ἔλεγε, καὶ
 τὰ ὀνόματά τους ἀκόμη δείχνουν πὼς δὲν εἶναι γνήσιοι Ἀθηναῖοι, παρὰ
 νόθοι καὶ ξένοι, ἀφοῦ ὁ ἕνας λεγόταν Λακεδαιμόνιος, ὁ δεῦτερος Θεσ-
 σαλὸς καὶ ὁ τρίτος Ἡλεῖος. Φαίνεται μάλιστα ὅτι ὅλοι γεννήθηκαν
 ἀπὸ Ἀρκαδικῆ μητέρα. Ἐπειδὴ ὅμως πολλοὶ κακολογοῦσαν τὸν Περι- 3
 κλῆ, γιατί ἔστειλε μόνο δέκα πλοῖα, καὶ ἔτσι ἔδινε μικρὴ βοήθεια
 γιά τίς ἀνάγκες τῶν Κερκυραίων, ἀλλὰ μεγάλη ἀφορμὴ σ' ἐκείνους
 πού κατηγοροῦσαν τοὺς Ἀθηναίους, ἔστειλε πάλι καὶ ἄλλα περισσό-
 τερα στὴν Κέρκυρα· ἀλλ' αὐτὰ ἔφτασαν μετὰ τὴ μάχη. Οἱ Κορίνθιοι 4
 τότε ἐξοργίστηκαν, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν βοήθεια στοὺς Κερ-
 κυραίους καὶ τοὺς κατηγοροῦσαν στὴ Λακεδαίμονα. Συγχρόνως καὶ
 οἱ Μεγαρεῖς διατύπωναν παράπονα, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἐμπό-
 διζουν καὶ τοὺς διώχνουν ἀπ' ὅλες τίς ἀγορὰς καὶ ἀπ' ὅλα τὰ λιμάνια
 πού εἶχαν στὴν ἐξουσία τους, παραβαίνοντας τὰ κοινὰ δίκαια καὶ
 τοὺς ὅρκους τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ καὶ οἱ Αἰγινῆτες ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος 5
 εἶχαν παράπονα, γιατί νόμιζαν ὅτι ἀδικοῦνται καὶ καταπιέζονται.
 Αὐτοὶ ζητοῦσαν κρυφὰ τὴ βοήθεια τῶν Λακεδαιμονίων, γιατί δὲν
 τολμοῦσαν νά κατηγορήσουν φανερά τοὺς Ἀθηναίους. Στὸ μεταξὺ καὶ 6
 ἡ Ποτιδαία, πόλη πού ἦταν στὴν ἐξουσία τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ἀποι-
 κία τῶν Κορινθίων, ἀποστάτησε καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τὴν πολιορκήσαν.
 Αὐτὸ ἐπιτάχυνε τὸν πόλεμο. Καὶ ὅμως, ἐπειδὴ πολλὲς πρεσβεῖες εἶ- 7
 χαν ἔρθει στὴν Ἀθῆνα ἀπὸ διάφορες πόλεις καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος
 ὁ βασιλιάς τῶν Λακεδαιμονίων Ἀρχίδαμος προσπαθοῦσε νά συμβι-
 βάσῃ τίς διαφορὰς καὶ νά κατευνάσῃ τοὺς συμμάχους, φαίνεται πὼς
 δὲ θὰ γινόταν ὁ πόλεμος ἀπὸ τίς ἄλλες ἀφορμὰς πού εἶχαν ὡς τότε
 παρουσιαστῇ, ἂν οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν πειστῇ νά ἀκυρώσουν τὸ «μεγα-
 ρικὸ ψήφισμα» καὶ νά συμφιλιωθοῦν μὲ τοὺς Μεγαρεῖς. Ἀλλὰ ὁ 8
 Περικλῆς ἐναντιώθηκε ἐντονώτατα σ' αὐτὸ καὶ παρακίνησε τὸ λαὸ
 νά ἐπιμεῖνῃ στὴ διαφορὰ του μὲ τοὺς Μεγαρεῖς. Γι' αὐτὸ κατηγορή-
 θηκε ὡς ὁ μόνος αἴτιος τοῦ πολέμου.

- ΚΕΦ. 30 1 Λέγουσι δὲ πρεσβείας Ἀθήναζε περὶ τούτων ἐκ Λακεδαιμόνος ἀφιγμένης, καὶ τοῦ Περικλέους νόμον τινα προβαλομένου κωλύοντα καθελεῖν τὸ πινάκιον ἐν ᾧ τὸ ψήφισμα γεγραμμένον ἐτύγγαεν, εἰπεῖν Πολυάλκη τῶν πρέσβεων τινα· « σὺ δὲ μὴ καθέλῃς, ἀλλὰ στρέψον εἴσω τὸ πινάκιον· οὐ γὰρ ἔστι νόμος ὁ τοῦτο κωλύων ». Κομποῦ
- 2 δὲ τοῦ λόγου φανέντος, οὐδέν τι μᾶλλον ὁ Περικλῆς ἐνέδωκεν. Ὑπὴν μὲν οὖν τις ὡς ἔοικεν αὐτῷ καὶ ἰδία πρὸς τοὺς Μεγαρεῖς ἀπέχθεια, κοινὴν δὲ καὶ φανεράν ποιησάμενος αἰτίαν κατ' αὐτῶν, ἀποτέμεσθαι τὴν ἱερὰν ὀργάδα, γράφει ψήφισμα κήρυκα πεμφθῆναι πρὸς αὐτοὺς καὶ πρὸς Λακεδαιμονίους τὸν αὐτόν, κατηγοροῦντα τῶν Μεγαρέων.
- 3 Τοῦτο μὲν οὖν τὸ ψήφισμα Περικλέους ἐστὶν εὐγνώμονος καὶ φιλανθρώπου δικαιολογίας ἐχόμενον· ἐπεὶ δ' ὁ πεμφθεὶς κῆρυξ Ἀνθεμόκριτος αἰτία τῶν Μεγαρέων ἀποθανεῖν ἔδοξε, γράφει ψήφισμα κατ' αὐτῶν Χαρίνος « ἄσπονδον μὲν εἶναι καὶ ἀκήρυκτον ἔχθραν, ὅς δ' ἂν ἐπιβῇ τῆς Ἀττικῆς Μεγαρέων, θανάτῳ ζημιουῖσθαι, τοὺς δὲ στρατηγούς ὅταν ὁμνύωσι τὸν πάτριον ὅρκον ἐπομνύειν ὅτι καὶ δις ἀνὰ πᾶν ἔτος εἰς τὴν Μεγαρικὴν εἰσβαλοῦσι ταφῆναι δ' Ἀνθεμόκριτον παρὰ τὰς Θυριασίας πύλας » αἱ νῦν Δίπυλον ὀνομάζονται.
- 4 Μεγαρεῖς δὲ τὸν Ἀνθεμοκρίτου φόνον ἀπαρνοῦνται τὰς αἰτίας.

- ΚΕΦ. 31 1 Τὴν μὲν οὖν ἀρχὴν ὅπως ἔσχεν οὐ ῥάδιον γινῶναι, τοῦ δὲ μὴ λυθῆναι τὸ ψήφισμα πάντες ὡσαύτως τὴν αἰτίαν ἐπιφέρουσι τῷ Περικλεῖ. Πλὴν οἱ μὲν ἐκ φρονήματος μεγάλου μετὰ γνώμης κατὰ τὸ βέλτιστον ἀπισχυρίσασθαι φασιν αὐτόν, πείραν ἐνδόσεως τὸ πρόσταγμα καὶ τὴν συγχώρησιν ἐξομολόγησιν ἀσθενείας ἡγοῦμενον, οἱ δὲ μᾶλλον αὐθαδεῖα τινὲ καὶ φιλονικίᾳ πρὸς ἐνδειξιν ἰσχύος περιφρονῆσαι Λακεδαιμονίων.

ΚΕΦ. 30

*Ἀθηναῖοι καὶ
Μεγαρεῖς.*

Ὄταν ἦρθε στὴν Ἀθῆνα πρεσβεία ἀπὸ τῆ Σπάρτης νὰ συζητήσῃ
 γι' αὐτά, ἐπειδὴ ὁ Περικλῆς προφασίζοταν ὅτι ὑπάρχει νόμος ποῦ
 ἀπαγορεύει νὰ κατεβάσουν ἀπὸ τὴ θέση τῆς τὴν πλάκα μὲ τὸ « μεγα-
 ρικὸ ψήφισμα », λένε πὼς ὁ Πολυάλκης, ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀποσταλμένους
 τῆς Σπάρτης, τοῦ εἶπε : « Ἐσὺ μὴν τὴν κατεβάσης λοιπόν, ἀλλὰ γύ-
 ρισε ἀπὸ τὴν ἄλλῃ μεριὰ τὴν πλάκα· αὐτὸ δὲν ὑπάρχει νόμος ποῦ
 νὰ τὸ ἐμποδίζῃ. » Ὁ λόγος φάνηκε ἔξυπνος, ἀλλὰ ὁ Περικλῆς δὲν
 ὑποχώρησε. Φαίνεται πὼς εἶχε καὶ κάποιαν ἰδιαίτερη ἐχθρότητα πρὸς
 τοὺς Μεγαρεῖς. Πάντως ἐπίσημα καὶ φανερά τοὺς κατηγοροῦσε γιατί
 καταπάτησαν ἕνα μέρος ἀπὸ τὰ « ἱερὰ λιβάδια » καὶ πρότεινε ψήφισμα
 νὰ στείλουν οἱ Ἀθηναῖοι ἕναν κήρυκα σ' αὐτοὺς καὶ τὸν ἴδιον κήρυκα
 στὴ Σπάρτη, γιὰ νὰ κατηγορήσῃ ἀπὸ μέρος τοὺς τοὺς Μεγαρεῖς.
 Αὐτὸ βέβαια τὸ ψήφισμα τοῦ Περικλῆ εἶχε μιὰ λογικὴ καὶ φιλόφρων
 βάση. Ἀλλά, ὅταν ὁ κήρυκας Ἀνθεμόκριτος ποῦ ἔστειλαν οἱ Ἀθη-
 ναῖοι θανατώθηκε καὶ θεωρήθηκαν ὡς αἵτιοι γι' αὐτὸ τὸ ἐγκλημα οἱ
 Μεγαρεῖς, ὁ Ἀθηναῖος πολίτης Χαρίνος προτείνει τὸ ἀκόλουθο ψή-
 φισμα ποῦ ἐγκρίνεται ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου : « Ἀσπονδῇ καὶ
 ἀσυμφιλίῳτῃ νὰ εἶναι ἡ ἐχθρα μας πρὸς τοὺς Μεγαρεῖς· ὅποιος ἀπ'
 αὐτοὺς πατήσῃ τὸ πόδι του στὴν Ἀττικὴ νὰ τιμωρῆται μὲ θάνατον·
 οἱ στρατηγοὶ μας, ὅταν ὀρκίζονται τὸν πατροπαράδοτον ὄρκον νὰ προσ-
 θέτουν στὸν ὄρκον τοὺς ὅτι δυὸ φορὲς κάθε χρόνον θὰ εἰσβάλλουν στὴ
 Μεγαρικὴ· ὁ Ἀνθεμόκριτος νὰ ταφῇ κοντὰ στὶς Θυρίαιες πύλες ».

Αὐτὲς οἱ πύλες σήμερον ὀνομάζονται Δίπυλον.

Οἱ Μεγαρεῖς ὅμως ἀρνούνται πὼς αὐτοὶ θανάτωσαν τὸν Ἀνθε-
 μόκριτον.

ΚΕΦ. 31

*Ἡ εὐθύνη τοῦ
πολέμου. Ὁ
Φειδίας στό-
χος ἐπιθέ-
σεων.*

Ποιὰ ἦταν ἡ ἀφορμὴ τοῦ πολέμου δὲν εἶναι εὐκόλῳ νὰ ξέρῃ κανεὶς.
 Ἀλλὰ γιὰ τὴ μὴ ἀκύρωση τοῦ ψηφίσματος ὅλοι ὁμόφωνα ρίχνουν τὴν
 εὐθύνη στὸν Περικλῆ. Μερικοὶ ὅμως παραδέχονται ὅτι ἔδειξε αὐτὴ
 τὴν ἰσχυρογνωμοσύνη ἀπὸ εὐγενικὸ φρόνημα καὶ ἀπὸ τὴ σκέψη ὅτι
 ἔτσι ἐξυπηρετεῖ καλύτερα τὸ συμφέρον τῶν Ἀθηναίων, γιατί νόμι-
 ζε ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι μὲ τὴν ἀπαίτησή τους ἤθελαν νὰ δοκιμάσουν
 ὡς ποῦ θὰ ὑποχωροῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ὅτι ἡ ὑποχώρησις θὰ ἦταν
 ὁμολογία ἀδυναμίας. Ἄλλοι πάλι ἰσχυρίζονται πὼς περιφρόνησε τοὺς
 Λακεδαιμονίους μᾶλλον ἀπὸ ὑπεροψία καὶ φιλοπόλεμη διάθεσις,
 γιὰ νὰ δείξῃ δύναμιν.

- 2 Ἡ δὲ χειρίστη μὲν αἰτία πασῶν, ἔχουσα δὲ πλείστους μάρτυρας, οὕτω πως λέγεται. Φειδίας ὁ πλάστης ἐργολάβος μὲν ἦν τοῦ ἀγάλματος ὥσπερ εἴρηται, φίλος δὲ τῷ Περικλεῖ γενόμενος καὶ μέγιστον παρ' αὐτῷ δυνηθείς, τοὺς μὲν δι' αὐτὸν ἔσχεν ἐχθροὺς φθονούμενος, οἱ δὲ τοῦ δήμου ποιοούμενοι πείραν ἐν ἐκείνῳ ποίος τις ἔσοιτο τῷ Περικλεῖ κριτής, Μένωνά τινα τῶν Φειδίου συνεργῶν πείσαντες ἰκέτην ἐν ἀγορᾷ καθίζουσιν, αἰτούμενον ἄδειαν ἐπὶ μνηύσει καὶ κατηγο-
3 ρία τοῦ Φειδίου. Προσδεξαμένου δὲ τοῦ δήμου τὸν ἄνθρωπον καὶ γενομένης ἐν ἐκκλησίᾳ διώξεως, κλοπαὶ μὲν οὐκ ἠλέγχοντο· τὸ γὰρ χρυσίον οὕτως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῷ ἀγάλματι προσειργάσατο καὶ περιέθηκεν ὁ Φειδίας γνώμῃ τοῦ Περικλέους, ὥστε πάννυτον εἶναι περιελοῦσιν ἀποδείξει τὸν σταθμόν, ὃ καὶ τότε τοὺς κατηγοροὺς ἐκέλευσε ποιεῖν ὁ Περικλῆς· ἡ δὲ δόξα τῶν ἔργων ἐπιέζε φθόνῳ τὸν Φειδίαν, καὶ μάλισθ' ὅτι τὴν πρὸς Ἀμαζόνας μάχην ἐν τῇ ἀσπίδι ποιῶν αὐτοῦ τινα μορφὴν ἐνετύπωσε, πρεσβύτου φαλακροῦ πέτρων ἐπιηρόμενον δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, καὶ τοῦ Περικλέους εἰκόνα
4 παγκάλην ἐνέθηκε μαχομένου πρὸς Ἀμαζόνα. Τὸ δὲ σχῆμα τῆς χειρὸς, ἀναιτινοῦσης δόρυ πρὸ τῆς ὄψεως τοῦ Περικλέους, πεποιημένον εὐμηχάνως οἷον ἐπικρύπτειν βούλεται τὴν ὁμοιότητα παραφαινομένην
5 ἐκατέρωθεν. Ὁ μὲν οὖν Φειδίας εἰς τὸ δεσποτικόν ἀπαχθεὶς ἐτελεύτησε νοσήσας, ὥς δὲ φασιν ἔνιοι φαρμάκοις, ἐπὶ διαβολῇ τοῦ Περικλέους τῶν ἐχθρῶν παρασκευασάντων. Τῷ δὲ μνηστῇ Μένωνι γράψαντος Γλαῦκωνος ἀτέλειαν ὁ δῆμος ἔδωκε, καὶ προσέταξε τοῖς στρατηγοῖς ἐπιμελεῖσθαι τῆς ἀσφαλείας τοῦ ἀνθρώπου.

ΚΕΦ. 33

- 1 Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι γινώσκοντες ὡς ἐκείνου καταλυθέντος εἰς πάντα μαλακωτέροις χρήσονται τοῖς Ἀθηναίοις, ἐκέλευον αὐτοὺς τὸ ἄγος ἐλαύνειν τὸ Κυλώνειον, ᾧ τὸ μητρόθεν γένος τοῦ Περικλέους
2 ἔνοχον ἦν, ὡς Θουκυδίδης ἱστορήκεν. Ἡ δὲ πείρα περιέστη τοῖς

Ἄλλὰ ἡ χειρότερη ἀπ' ὅλες τὶς κατηγορίες, πού ἔχει πάρα πολλοὺς 2
 μάρτυρες, λένε πὼς εἶναι ἡ ἀκόλουθη. Ὁ Φειδίας ὁ γλύπτης, ὅπως εἴ-
 παμε, εἶχε ἀναλάβει τὴν κατασκευὴ τοῦ ἀγάλματος τῆς θεᾶς Ἀ-
 θηνᾶς. Ἐπειδὴ ἔγινε φίλος τοῦ Περικλῆ καὶ εἶχε πάρα πολὺ μεγάλη
 δύναμη σ' αὐτόν, μερικοὶ τὸν φθόνησαν, γιατί ἦταν προσωπικοὶ
 ἐχθροὶ του. Ἄλλοι ὅμως ἤθελαν νὰ δοκιμάσουν στὸ πρόσωπο ἐκείνου
 πὼς θὰ ἔκρινε ὁ λαὸς τὸν Περικλῆ. Αὐτοὶ λοιπὸν ἔπεισαν κάποιον
 Μένωνα, ἕναν ἀπὸ τοὺς ἐργάτες τοῦ Φειδία, καὶ τὸν ἔβαλαν νὰ κα-
 θίσῃ στὴν ἀγορὰ ὡς ἱκέτης καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν ἄδεια νὰ καταγγεῖλῃ
 καὶ νὰ κατηγορήσῃ τὸ Φειδία. Ὁ λαὸς δέχτηκε τὴν αἵτησιν τοῦ ἀν- 3
 θρώπου αὐτοῦ καὶ ἡ καταγγελία του συζητήθηκε στὴν ἐκκλησία τοῦ
 δήμου. Γιὰ κλοπὲς δὲν μπορούσε νὰ σταθῇ κατηγορία, γιατί ὁ Φει-
 διάς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ εἶχε δουλέψῃ τὸ χρυσάφι καὶ τὸ εἶχε βάλει γύρω
 στὸ ἄγαλμα, κατὰ συμβουλὴ τοῦ Περικλῆ, μὲ τέτοιον τρόπον, ὥστε
 νὰ εἶναι πολὺ εὐκόλο νὰ τὸ βγάλουν καὶ νὰ τὸ ζυγίσουν, πράμα πού
 καὶ τότε ὁ Περικλῆς ζήτησε νὰ κάμουν οἱ κατήγοροι. Ἀλλὰ ὁ φθόνος
 γιὰ τὴ δόξα τῶν ἔργων του βάραινε τὸ Φειδία καὶ μάλιστα γιατί στὴν
 Ἀμαζονομαχίᾳ πού παράστησε πάνω στὴν ἀσπίδα τῆς Ἀθηνᾶς ἀπο-
 τύπωσε μιὰν εἰκόνα πού τοῦ ἔμοιαζε, μὲ μορφὴ ἐνὸς γέρου φαλακροῦ
 πού σήκωνε μιὰ πέτρα μὲ τὰ δύο του χέρια. Ἐπίσης πρόσθεσε μιὰν
 ὠραιότατη εἰκόνα τοῦ Περικλῆ νὰ πολεμᾷ μὲ μιὰν Ἀμαζόνα. Ἀλλὰ 4
 τὸ σχῆμα τοῦ χεριοῦ, ὅπως σήκωνε τὸ δόρυ μπροστὰ στὸ πρόσωπο
 τοῦ Περικλῆ, ἦταν κατάλληλα φτιαγμένο, σὰ νὰ ἤθελε νὰ κρύψῃ τὴν
 ὁμοιότητά, πού φαινόταν ὅμως ἀπὸ τὰ δύο πλάγια. Τότε ὁ Φειδίας 5
 ρίχτηκε στὴ φυλακὴ, ἀρρώστησε καὶ πέθανε ἢ, ὅπως λένε μερικοὶ,
 δηλητηριάστηκε ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Περικλῆ, γιὰ νὰ βροῦν ἀφορμὴ
 νὰ τὸν συκοφαντήσουν. Στὸ Μένωνα πού εἶχε κάμει τὴν καταγγελία,
 κατὰ πρότασιν τοῦ Γλαῦκωνα ὁ δῆμος χορήγησε ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοὺς
 φόρους καὶ ἔδωσε διαταγὴ στοὺς στρατηγοὺς νὰ φροντίσουν γιὰ τὴν
 ἀσφάλειά του.

Οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐπειδὴ εἶχαν τὴ γνώμη πὼς, ἂν ὁ Περικλῆς 1
 πέσῃ ἀπὸ τὴν ἐξουσία, οἱ Ἀθηναῖοι θὰ ἦταν πιὸ διαλλαχτικοὶ σ'
 αὐτούς, τοὺς ζητοῦσαν νὰ διώξουν ἀπὸ τὴν Ἀθῆνα τοὺς ἀνθρώπους
 πού τοὺς βαραίνει τὸ «κυλώνειον ἄγος», κληρονομημένο ἀπὸ τὸ μη-
 τρικὸ γένος τοῦ Περικλῆ, ὅπως λέει ὁ Θουκυδίδης. Ἀλλὰ ἡ ἀπόπειρα 2

ΚΕΦ. 33

Εἰσβολὴ στὴν
 Ἀττικὴ. Ἡ
 φρόνησις τοῦ
 Περικλῆ.

- πέμψασιν εἰς τοῦναντίον· ἀντὶ γὰρ ὑποψίας καὶ διαβολῆς ὁ Περικλῆς
 ἔτι μείζονα πίστιν ἔσχε καὶ τιμὴν παρὰ τοῖς πολίταις, ὥς μάλιστα
 3 μισούντων καὶ φοβουμένων ἐκείνων τῶν πολεμίων. Διὸ καὶ πρὶν
 ἐμβαλεῖν εἰς τὴν Ἀττικὴν τὸν Ἀρχίδαμον ἔχοντα τοὺς Πελοπον-
 νησίους προεῖπε τοῖς Ἀθηναίοις, ἃν ἄρα τᾶλλα δηῶν ὁ Ἀρχίδαμος
 ἀπέχχεται τῶν ἐκείνου διὰ τὴν ξενίαν τὴν οὔσαν αὐτοῖς ἢ διαβολῆς
 τοῖς ἔχθροῖς ἐνδιδούς ἀφορμὰς, ὅτι τῇ πόλει καὶ τὴν χώραν καὶ τὰς
 ἐπαύλεις ἔπιδίδωσιν.
- 4 Ἐμβάλλουσιν οὖν εἰς τὴν Ἀττικὴν στρατῷ μεγάλῳ Λακεδαιμό-
 νιοι μετὰ τῶν συμμάχων, Ἀρχιδάμου τοῦ βασιλέως ἡγούμενου, καὶ
 δηοῦντες τὴν χώραν προῆλθον εἰς Ἀχαρνὰς καὶ κατεστρατοπέδευσαν,
 ὥς τῶν Ἀθηναίων οὐκ ἀνεξομένων, ἀλλ' ὑπ' ὀργῆς καὶ φρονήματος
 5 διαμαχουμένων πρὸς αὐτούς. Τῷ δὲ Περικλεῖ δεινὸν ἐφαίνετο πρὸς
 τοὺς ἐξακισμυρίους Πελοποννησίων καὶ Βοιωτῶν ὀπλίτας — τοσοῦτοι
 γὰρ ἦσαν οἱ τὸ πρῶτον ἐμβαλόντες — ὑπὲρ αὐτῆς τῆς πόλεως μάχην
 συνάφαι· τοὺς δὲ βουλομένους μάχεσθαι καὶ δυσπαθοῦντας πρὸς τὰ
 γινόμενα κατεπράνε, λέγων ὥς δένδρα μὲν τμηθέντα καὶ κοπέντα
 φύεται ταχέως, ἀνδρῶν δὲ διαφθαρέντων αὔθις τυχεῖν οὐ ῥάδιόν ἐστι.
- 6 Τὸν δὲ δῆμον εἰς ἐκκλησίαν οὐ συνῆγε, δεδιὼς βιασθῆναι παρὰ γνώ-
 μην, ἀλλ' ὥσπερ νεὸς κυβερνήτης ἀνέμου κατιόντος ἐν πελάγει θέ-
 μενος εὖ πάντα καὶ κατατείνας τὰ ὄπλα χρῆται τῇ τέχνῃ, δάκρυα καὶ
 δεήσεις ἐπιβατῶν ναυτιώντων καὶ φοβουμένων ἐάσας, οὕτως ἐκεῖνος
 τό τ' ἄστυ συγκλείσας καὶ καταλαβὼν πάντα φυλακαῖς πρὸς ἀσφά-
 λειαν, ἐχρῆτο τοῖς αὐτοῦ λογισμοῖς, βραχέα φροντίζων τῶν καταβο-
 7 ὄντων καὶ δυσχεραινόντων. Καίτοι πολλοὶ μὲν αὐτοῦ τῶν φίλων
 δεόμενοι προσέκειντο, πολλοὶ δὲ τῶν ἐχθρῶν ἀπειλοῦντες καὶ κατη-
 γοροῦντες, χοροὶ δ' ἦδον ᾄσματα καὶ σκώμματα πρὸς αἰσχύνην,
 ἐφυβρίζοντες αὐτοῦ τὴν στρατηγίαν ὥς ἄνανδρον καὶ προῖεμένην τὰ

αὐτὴ τῶν Λακεδαιμονίων ἔφερε τὸ ἀντίθετο ἀποτέλεσμα γι' αὐτούς. Γιατί, ἀντὶ νὰ γεννήσῃ ὑποψία καὶ νὰ συκοφαντηθῇ ὁ Περικλῆς, κέρδισε ἀκόμη μεγαλύτερη ἐμπιστοσύνη καὶ ἐκτίμηση ἀπὸ τοὺς συμπολίτες του, ἀφοῦ ἔβλεπαν ὅτι κυρίως ἐκεῖνον μισοῦν καὶ φοβοῦνται οἱ ἐχθροί. Γι' αὐτό, καὶ πρὶν ἀκόμη εἰσβάλλῃ στὴν Ἀττικὴ ὁ Ἀρχίδαμος μὲ τοὺς Πελοποννησίους, ὁ Περικλῆς εἶπε στοὺς Ἀθηναίους ὅτι, ἂν τυχὸν ὁ Ἀρχίδαμος λεηλατήσῃ ὅλα τὰ ἄλλα καὶ ἀφήσῃ ἀπειραχτὰ τὰ δικά του κτήματα ἐξαιτίας τῆς φιλίας ποὺ ὑπῆρχε μεταξὺ τοὺς ἢ γιὰ νὰ δώσῃ στοὺς ἐχθροὺς του ἀφορμὲς διαβολῆς, αὐτὸς χάριζε στὴν πόλιν τὰ κτήματά του καὶ τὰ σπίτια του.

Οἱ Λακεδαιμόνιοι λοιπὸν καὶ οἱ σύμμαχοί τους εἰσβάλλουν στὴν Ἀττικὴ μὲ μεγάλο στρατὸ καὶ μὲ ἀρχηγὸ τὸ βασιλεῖα Ἀρχίδαμο. Λεηλάτησαν τὴ χώρα καὶ προχώρησαν ὡς τὶς Ἀχαρνές, ὅπου ἔστησαν τὸ στρατόπεδό τους, μὲ τὴ σκέψῃ πὼς οἱ Ἀθηναῖοι δὲ θὰ συγκρατηθοῦν, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ὀργὴ καὶ τὴν περηφάνια τους θὰ βγοῦν νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσουν. Ἀλλὰ ὁ Περικλῆς ἔκρινε πὼς θὰ ἦταν ἐπικίνδυνον νὰ ἀναμετρηθῇ μὲ ἐξήντα χιλιάδες Πελοποννησίους καὶ Βοιωτοὺς ὀπλίτες — γιὰτὶ τόσοι ἦταν αὐτοὶ ποὺ ἔκαμαν τὴν πρώτη εἰσβολή — καὶ νὰ πολεμήσῃ θέτοντας σὲ ἄμεσο κίνδυνον καὶ τὴν ἴδια τὴν πόλιν. Γιὰ νὰ καταπραῦνῃ ἐκεῖνους ποὺ ἤθελαν νὰ δώσουν μάχην καὶ ἀγαναχτοῦσαν γιὰ τὴν ἀδράνειά του, ἔλεγε πὼς τὰ δέντρα καὶ ἂν κουτσουρευτοῦν καὶ ἂν κοποῦν, γρήγορα ξαναγίνονται, ἐνῶ, ἂν χάσωμε τοὺς ἀνθρώπους μας, δὲν τοὺς ξαναβρίσκομε εὐκολά. Καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου δὲν τὴν συγκαλοῦσε, γιὰτὶ φοβόταν μήπως τὸν ἀναγκάσουν νὰ κάμῃ ὅσα δὲν ἦταν σύμφωνα μὲ τὴ γνώμην του. Ὅπως ἓνας καραβοκύρης, ὅταν ξεσπάῃ ἀνεμοθύελλα στὸ πέλαγος, τὰ βάζει ὅλα σὲ τάξην, σφίγγει τὰ σκοινιά καὶ κάνει τὴ δουλειά του, χωρὶς νὰ λογαριάζῃ τὰ δάκρυα καὶ τὶς παρακλήσεις τῶν ἐπιβατῶν ποὺ κυριεύονται ἀπὸ ναυτία καὶ φόβον, ἔτσι καὶ ἐκεῖνος ἐκλείσει τὴν πόλιν, ἔβαλε παντοῦ φρουρὰς γιὰ τὴν ἀσφάλειά της, ἔκανε ὅ,τι τοῦ ὑπαγόρευε ἡ δική του σκέψις, χωρὶς νὰ γνοιάζεται πολὺ γιὰ τὶς κατακραυγὰς καὶ τὶς διαμαρτυρίες. Καὶ ὅμως πολλοὶ φίλοι του τὸν ἐπίεζαν μὲ τὶς παρακλήσεις τους, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς του τὸν φοβέριζαν καὶ τὸν κατηγοροῦσαν, οἱ χοροὶ στὶς κομωδιὰς τραγουδοῦσαν πειραχτικὰ καὶ χλευαστικὰ τραγούδια γιὰ νὰ τὸν ταπεινώσουν καὶ τὸν ἐβριζαν, λέγοντας πὼς εἶναι δειλὸς στρατηγὸς καὶ παραδίδει τὰ πάντα στοὺς ἐχθροὺς.

- 8 πράγματα τοῖς πολεμίοις. Ἐπεφύετο δὲ καὶ Κλέων ἤδη, διὰ τῆς
πρὸς ἐκεῖνον ὀργῆς τῶν πολιτῶν πορευόμενος ἐπὶ τὴν δημαγωγίαν,
ὥς τὰ ἀνάπαιστα ταῦτα δηλοῖ ποιήσαντος Ἑρμίππου·

Βασιλεῦ σατύρων, τί ποτ' οὐκ ἐθέλεις
δόρυ βαστάζειν, ἀλλὰ λόγους μὲν
περὶ τοῦ πολέμου δεινούς παρέχεις,
ψυχὴ δὲ Τέλητος ὕπεστιν·
Κἀγχειριδίου δ' ἀκόνι σκληρῶ
παραθηγομένης βρύχεις κοπίδος,
δηχθεῖς αἰθωνι Κλέωνι.

ΚΕΦ. 34

- 1 Πλὴν ὑπ' οὐδενὸς ἐκινήθη τῶν τοιούτων ὁ Περικλῆς, ἀλλὰ πρῶτος
καὶ σιωπῇ τὴν ἀδοξίαν καὶ τὴν ἀπέχθειαν ὑφιστάμενος, καὶ νεῶν
ἐκατὸν ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον στόλον ἐκπέμπων, αὐτὸς οὐ συνεξέ-
πλευσεν, ἀλλ' ἔμεινεν οἰκουρῶν καὶ διὰ χειρὸς ἔχων τὴν ὅλην πόλιν,
2 ἕως ἀπηλλάγησαν οἱ Πελοποννήσιοι. Θεραπεύων δὲ τοὺς πολλοὺς
ὁμῶς ἀσχάλλοντας ἐπὶ τῷ πολέμῳ, διανομαῖς τε χρημάτων ἀνελάμ-
βανε καὶ κληρουχίας ἔγραφεν· Αἰγινήτας γὰρ ἐξελάσας ἅπαντας,
3 διένειμε τὴν νῆσον Ἀθηναίων τοῖς λαχοῦσιν. Ἦν δέ τις παρηγορία
καὶ ἅψ' ὧν ἔπασχον οἱ πολέμιοι. Καὶ γὰρ οἱ περιπλέοντες τὴν Πελο-
πόννησον χώραν τε πολλὴν κώμας τε καὶ πόλεις οὐ μικρὰς διεπόρ-
θησαν, καὶ κατὰ γῆν αὐτὸς ἐμβαλὼν εἰς τὴν Μεγαρικὴν ἔφθειρε
4 πᾶσαν. Ἦι καὶ ἄλλοι ἦν ὅτι πολλὰ μὲν δρῶντες κατὰ γῆν κακὰ τοὺς
Ἀθηναίους, πολλὰ δὲ πάσχοντες ὑπ' ἐκείνων ἐκ θαλάττης, οὐκ ἂν
εἰς μῆκος πολέμου τοσοῦτο προὔβησαν, ἀλλὰ ταχέως ἀπέειπον, ὥσπερ
ἐξ ἀρχῆς ὁ Περικλῆς προηγόρευσεν, εἰ μὴ τι δαιμόνιον ὑπηρετήθη
5 τοῖς ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς. Νῦν δὲ πρῶτον μὲν ἡ λοιμώδης ἐνέπεσε
φθορὰ καὶ κατενεμήθη τὴν ἀκμάζουσαν ἡλικίαν καὶ δύναμιν, ὑφ' ἧς
καὶ τὰ σώματα κακούμενοι καὶ τὰς ψυχὰς, παντάπασι ἡγριώθησαν

Τότε ἄρχισε τὴν ἐπίθεσὴ του καὶ ὁ Κλέων, πού βρῆκε τὴν εὐκαιρία 8
ἀπὸ τὴν ὀργή τῶν πολιτῶν ἐναντίον ἐκείνου νὰ ἀνοίξη γιὰ τὸν ἑαυτό
του δρόμο πρὸς τὴν ἀρχηγία, ὅπως δείχνουν οἱ παρακάτω ἀναπαιστι-
κοὶ στίχοι τοῦ ποιητῆ Ἑρμιππου :

« Βασιλιά τῶν σατύρων, γιὰ πές μου : γιατί
νὰ βαστάξης τὸ δόρυ δὲ θέλεις, παρὰ
λόγια μόνο πολέμου φωνάζεις δεινά,
μὰ ψυχὴ σὰν τοῦ Τέλητα κρύβεις :

Σὰ σπαθὶ πού τροχίζει κανεὶς
σὲ μιὰ πέτρα, τὰ δόντια σου τρίζεις,
τὶ ὁ λαμπρὸς Κλέωνας σ' ἔχει δαγκώσει. »

Ἀλλὰ ὁ Περικλῆς ἔμεινε ἀτάραχος σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς ἐπιθέσεις 1
καὶ ὑπόμενε μὲ πραύτητα καὶ σιωπὴ τὴν ἀνυποληψία καὶ τὴν ἐχθρό-
τητα. Ἔστειλε στὴν Πελοπόννησο στόλο ἀπὸ ἑκατὸ πλοῖα. Ὁ ἴδιος
ὅμως δὲν πῆγε μαζί τους, παρὰ ἔμεινε στὴν πόλη, γιὰ νὰ τὴν κρα-
τᾷ ὁλόκληρη στὰ χέρια του, ὥσπου τέλος οἱ Πελοποννήσιοι ἔφυγαν
ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ. Γιὰ νὰ περιποιηθῇ ὅμως τὸ λαὸ πού δὲν ἔπαψε νὰ 2
ἀγαναχτῇ γιὰ τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου, προσπαθοῦσε νὰ τὸν προσελκύσῃ
μὲ χρηματικὰ βοηθήματα καὶ πρότεινε νὰ τοῦ δοθοῦν κληρουχίες.
Ἔδωξε ὅλους τοὺς Αἰγινῆτες καὶ μοίρασε μὲ κλῆρο τὸ νησί σὲ Ἀθη-
ναίους. Εἶχαν ἀκόμη κάποια παρηγοριὰ καὶ ἀπὸ τὶς συμφορὲς πού 3
προξενοῦσαν στοὺς ἐχθρούς. Γιατὶ οἱ Ἀθηναῖοι πού ἔπλεαν γύρω ἀπὸ
τὴν Πελοπόννησο λεηλατοῦσαν μεγάλες περιοχὲς καὶ κωμοπόλεις
καὶ πόλεις ὅχι μικρές· καὶ ἀπὸ τὴν ξηρὰ μπῆκε ὁ ἴδιος ὁ Περικλῆς
στὴ Μεγαρικὴ καὶ τὴν κατὰστρεψε ὁλόκληρη.

Καί, ἀφοῦ οἱ ἐχθροὶ προξενοῦσαν βέβαια πολλὰ κακὰ στοὺς Ἀ- 4
θηναίους στὴν ξηρὰ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ πάθαιναν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους πολ-
λὰ στὴ θάλασσα, ἦταν φανερό πὼς δὲ θὰ ἄντεχαν νὰ κρατήσουν τὸν
πόλεμο τόσο πολὺ καὶ γρήγορα θὰ κουράζονταν, ὅπως ἐξαρχῆς τὸ
εἶχε προβλέψει ὁ Περικλῆς, ἂν κάποια θεία δύναμη δὲν εἶχε ἔρθει
ἀντίθετη στοὺς ἀνθρώπινους ὑπολογισμούς. Τώρα γιὰ πρώτη φορὰ 5
ἔπεσε στὴν Ἀθήνα ἡ θανατηφόρα ἐπιδημία καὶ ἄρχισε νὰ θερίζει
τὴ νεότητα καὶ τὸ στρατό. Χτυπημένοι ἀπὸ τὴν ἀρρώστια καὶ στὸ
σῶμα καὶ στὴν ψυχὴ τους ἐξαγριώθηκαν ἐντελῶς καὶ θεωροῦσαν ὑπεύ-

ΚΕΦ. 34

Ὁ ἀθηναϊκὸς
στόλος στὴν
Πελοπόννησο.
Ἡ ἐπιδημία
στὴν Ἀθήνα.

πρὸς τὸν Περικλέα, καὶ καθάπερ ἱατρὸν ἢ πατέρα τῇ νόσῳ παραφρονήσαντες ἀδικεῖν ἐπεχείρησαν, ἀναπεισθέντες ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ὡς τὴν μὲν νόσον ἢ τοῦ χωριτικοῦ πλήθους εἰς τὸ ἄστυ συμφορήσις ἀπεργάζεται, θέρους ὥρα πολλῶν ὁμοῦ χύδην ἐν οἰκήμασι μικροῖς καὶ σκηνώμασι πνιγροῖς ἡραγκασμένων διαιτᾶσθαι δίαιταν οἰκονορὸν καὶ ἀργὴν ἀντὶ καθαρᾶς καὶ ἀναπεπταμένης τῆς πρότερον, τούτου δ' αἷτιος ὁ τῷ πολέμῳ τὸν ἀπὸ τῆς χώρας ὄχλον εἰς τὰ τεῖχη καταχεάμενος καὶ πρὸς οὐδὲν ἀνθρώποις τοσοῦτοις χρώμενος, ἀλλ' ἐὼν ὥσπερ βοσκήματα καθειργμένους ἀνατίμπλασθαι φθορᾶς ἀπ' ἀλλήλων καὶ μηδεμίαν μεταβολὴν μὴδ' ἀναφυγὴν ἐκπορίζων.

ΚΕΦ. 35

- 1 Ταῦτα βουλόμενος ἰᾶσθαι καὶ τι παραλυπεῖν τοὺς πολεμίους, ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα ναῦς ἐπλήρουν, καὶ πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς ὀπλίτας καὶ ἱππεῖς ἀναβιβασάμενος, ἔμελλεν ἀνάγεσθαι, μεγάλην ἐλπίδα τοῖς πολίταις καὶ φόβον οὐκ ἐλάττω τοῖς πολεμίοις ἀπὸ τοσαύτης
- 2 ἰσχύος παρασχών. Ἦδη δὲ πεπληρωμένων τῶν νεῶν καὶ τοῦ Περικλέους ἀναβεβηκότος ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ τριήρη, τὸν μὲν ἥλιον ἐκλιπεῖν συνέβη καὶ γενέσθαι σκότος, ἐκπλαγῆναι δὲ πάντας ὡς πρὸς μέγα σημεῖον. Ὅρῶν οὖν ὁ Περικλῆς περίφοβον τὸν κυβερνήτην καὶ διηπορημένον, ἀνέσχε τὴν χλαμύδα πρὸ τῶν ὄψεων αὐτοῦ, καὶ παρακαλύψας ἠρώτησε μή τι δεινὸν ἢ δεινοῦ τινος οἶται σημεῖον· ὡς δ' οὐκ ἔφη, « τί οὖν » εἶπεν « ἐκεῖνο τούτου διαφέρει, πλὴν ὅτι μεῖζον τῆς χλαμύδος ἐστὶ τὸ πεποιηκὸς τὴν ἐπισκότησιν : » Ταῦτα μὲν οὖν ἐν ταῖς σχολαῖς λέγεται τῶν φιλοσόφων.

- 3 Ἐκπλεύσας δ' οὖν ὁ Περικλῆς οὗτ' ἄλλο τι δοκεῖ τῆς παρασκευῆς ἄξιον δρᾶσαι, πολιορκήσας τε τὴν ἱερὰν Ἐπίδανρον ἐλπίδα παρασχούσαν ὡς ἄλωσομένην, ἀπέτευχε διὰ τὴν νόσον. Ἐπιγενομένη γὰρ οὐκ αὐτοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὁπωσοῦν τῇ στρατιᾷ συμμείξαντας

νο τὸν Περικλῆ. "Ὅπως ἐκεῖνοι ποὺ παραφρονοῦν ἀπὸ τὴν ἀρρώστια καὶ τὰ βάζουν μὲ τὸ γιατρὸ ἢ μὲ τὸν πατέρα τους, ἔτσι καὶ αὐτοὶ φέρθηκαν ἄδικα στὸν Περικλῆ. Τοὺς ἔπεισαν οἱ ἐχθροὶ τοῦ πῶς τὴν ἀρρώστια τὴν προκάλεσε ἡ συσσώρευση μέσα στὴν πόλη τοῦ πλήθους τῶν χωρικῶν, γιατί σ' ἐποχὴ καλοκαιριοῦ ἦταν ἀναγκασμένοι νὰ μένουν πολλοὶ μαζί σωρηδὸν σὲ μικρὰ οἰκήματα καὶ σὲ πνιγερὰ σκηνές καὶ νὰ μένουν κλεισμένοι μέσα, χωρὶς νὰ κινοῦνται, αὐτοὶ ποὺ πρὶν ἦταν συνηθισμένοι στὸν καθαρὸ ἀέρα τοῦ ὑπαίθρου. Καὶ ὑπεύθυνος γι' αὐτά, ἔλεγαν, εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἐξαιτίας τοῦ πολέμου ἔριξε τὴ μάζα τῶν ἀγροτῶν μέσα στὰ τείχη, ποὺ δὲ χρησιμοποιοῦσε σὲ τίποτε τόσους ἀνθρώπους, παρὰ τοὺς ἄφηνε μαντρωμένους σὰν κτήνη νὰ μολύνουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, χωρὶς νὰ ἀλλάζῃ τὴν κατάστασὴ τους οὔτε νὰ τοὺς δίνη τὰ μέσα νὰ ἀνακουφιστοῦν.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἤθελε νὰ δώσῃ μιὰ λύση σ' αὐτὴ τὴ δραματικὴ 1
κατάστασι καὶ συγχρόνως νὰ βλάψῃ τοὺς ἐχθροὺς, ἐξόπλισε ἑκατὸν
πενήντα πλοῖα καί, ἀφοῦ ἐπιβίβασε σ' αὐτὰ πολλοὺς γενναίους ὀπλί-
τες καὶ ἱππεῖς, ἦταν ἔτοιμος νὰ ξεκινήσῃ. Μὲ τὴν τόση δύναμη ποὺ
εἶχε ἐτοιμάσει, ἔδωσε μεγάλη ἐλπίδα στοὺς Ἀθηναίους καὶ ὄχι μικρὸ
φόβο στοὺς ἐχθροὺς. Ἀλλὰ, ἐνῶ ἤδη εἶχαν ἐπιβιβαστῇ τὰ πληρώ- 2
ματα καὶ ὁ Περικλῆς εἶχε ἀνεβῇ στὸ πλοῖο του, ἔγινε ἐκλειψὴ ἡλίου
καὶ ἔπεσε σκοτάδι. "Ὅλοι τρόμαξαν καὶ τὸ θεώρησαν σὰν ἓνα μεγάλο
θεῖκὸ σημάδι. Βλέποντας τότε ὁ Περικλῆς τὸν κυβερνήτη τοῦ πλοίου
του περίτρομο καὶ ἐμβρόντητο, σήκωσε τὴ χλαμῦδα μπροστὰ στὰ
μάτια του, τοῦ τὰ σκέπασε καὶ τὸν ρώτησε ἂν αὐτὸ τὸ νομίζῃ κάτι
φοβερὸ ἢ σημάδι ποὺ προοιωνίζει κάτι φοβερό. «Ὁχι βέβαια»,
ἀποκρίθηκε ὁ κυβερνήτης. «Λοιπὸν», εἶπε ὁ Περικλῆς, «τὶ διαφορὰ
ἔχει ἀπ' αὐτό, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι ἐκεῖνο ποὺ ἔφερε τὸ σκοτάδι εἶναι
μεγαλύτερο ἀπὸ τὴ χλαμῦδα μου;» Αὐτὰ βέβαια τὰ διηγοῦνται στίς
σχολές τῶν φιλοσόφων.

Ὁ Περικλῆς λοιπὸν ξεκίνησε τότε, ἀλλὰ, φαίνεται πῶς δὲν κα- 3
τόρθωσε κάτι ἀντάξιο στὴν τόση προετοιμασία. Πολιόρκησε τὴν
ἱερὴ Ἐπίδαυρο καὶ εἶχε τὴν ἐλπίδα πῶς θὰ τὴν κυριέψῃ. Δὲν μπόρεσε
ὅμως, γιατί ἐμφανίστηκε ἡ ἐπιδημία, ποὺ ξέσπασε στὸ στρατὸ καὶ
ἀφάνισε ὄχι μόνον τοὺς στρατιῶτες, ἀλλὰ καὶ ὅλους ὅσοι εἶχαν ἔρθει
μὲ ὅποιοδῆποτε τρόπο σ' ἐπαφὴ μὲ αὐτούς. Οἱ Ἀθηναῖοι τότε εἶχαν

ΚΕΦ. 35

*"Εκλειψὴ τοῦ
ἡλίου. Ἐξά-
πλωσις τῆς ἐ-
πιδημίας.*

- προσδιέφθειρεν. Ἐκ τούτου χαλεπῶς διακειμένους τοὺς Ἀθηναίους
 4 πρὸς αὐτὸν ἐπειρᾶτο παρηγορεῖν καὶ ἀναθαρρύνειν. Οὐ μὴν παρέλυσε
 τὴν ὀργὴν οὐδὲ μετέπεισε πρότερον ἢ τὰς ψήφους λαβόντας ἐπ' αὐτὸν
 εἰς τὰς χεῖρας καὶ γενομένους κυρίους ἀφελέσθαι τὴν στρατηγίαν
 καὶ ζημιῶσαι χρήμασιν, ὣν ἀριθμὸν οἱ τὸν ἐλάχιστον πεντεκαίδεκα
 5 τάλαντα, πεντήκοντα δ' οἱ τὸν πλείστον γράφουσιν. Ἐπεγρᾶφη δὲ τῇ
 δίκῃ κατήγορος, ὥς μὲν Ἰδομενεὺς λέγει, Κλέων, ὥς δὲ Θεόφραστος,
 Σιμμίας· ὁ δὲ Ποντικός Ἡρακλείδης Λακκρατίδαν εἴρηκε.

ΚΕΦ. 36

- 1 Τὰ μὲν οὖν δημόσια ταχέως ἔμελλε παύσεσθαι, καθάπερ κέν-
 τρον εἰς τοῦτον ἄμα πληγῇ τὸν θυμὸν ἀφεικότων τῶν πολλῶν·
 τὰ δ' οἰκεῖα μοχθηρῶς εἶχεν αὐτῷ, κατὰ τὸν λοιμὸν οὐκ ὀλίγους
 ἀποβαλόντι τῶν ἐπιτηδείων, καὶ στάσει διατεταραγμένα πόρρωθεν.
 2 Ὁ γὰρ πρεσβύτερος αὐτοῦ τῶν γνησίων νύων Ξάνθιππος, φύσει τε
 δαπανηρὸς ὢν καὶ γυναικὶ νέα καὶ πολυτελεῖ συνοικῶν, Τεισάνδρου
 θυγατρὶ τοῦ Ἐπιλύκου, χαλεπῶς ἔφερε τὴν τοῦ πατρὸς ἀκρίβειαν,
 3 γλίσχρα καὶ κατὰ μικρὸν αὐτῷ χορηγοῦντος. Πέμπας οὖν πρὸς τινα
 4 τῶν φίλων ἔλαβεν ἀργύριον ὥς τοῦ Περικλέους κελεύσαντος. Ἐκείνου
 δ' ὕστερον ἀπαιτοῦντος, ὁ μὲν Περικλῆς καὶ δίκῃν αὐτῷ προσέλαχε,
 τὸ δὲ μειράκιον ὁ Ξάνθιππος ἐπὶ τούτῳ χαλεπῶς διατεθεὶς ἐλοιδορεῖ
 τὸν πατέρα, πρῶτον μὲν ἐκφέρων ἐπὶ γέλῳ τὰς οἰκοὶ διατριβὰς
 5 αὐτοῦ καὶ τοὺς λόγους οὕς ἐποιεῖτο μετὰ τῶν σοφιστῶν. Πεντάθλου
 γὰρ τις ἀκοντίῳ πατάξας Ἐπίτιμον τὸν Φαρσάλιον ἀκονσίως
 καὶ κτείναντος, ἡμέραν ὅλην ἀναλῶσαι μετὰ Πρωταγόρου διαπο-
 ροῦντα, πότερον τὸ ἀκόντιον ἢ τὸν βαλόντα μᾶλλον ἢ τοὺς ἀγωνοθέ-
 τας κατὰ τὸν ὀρθότατον λόγον αἰτίους χρῆ τοῦ πάθους ἡγεῖσθαι.
 6 Ἀπέθανε γὰρ ὁ Ξάνθιππος ἐν τῷ λοιμῷ νοσήσας.

ἐξοργιστῇ ἐναντίον του γι' αὐτὴ τὴν ἀποτυχία καὶ ὁ Περικλῆς προσ-
παθοῦσε νὰ τοὺς παρηγορήσῃ καὶ νὰ τοὺς δώσῃ θάρρος. Ἀλλὰ δὲν
μπόρεσε νὰ κατευνάσῃ τὴν ὀργή τους οὔτε νὰ τοὺς μεταπείσῃ, ὥς τὴ
στιγμὴ πού πῆραν στὰ χέρια τους τὴν ψῆφο καὶ τὴ χρησιμοποίησαν
ἐναντίον του. Μὲ τὴν ψῆφο τους αὐτὴν ἔγιναν κύριοι τῆς τύχης του,
τοῦ ἀφαίρεσαν τὴ στρατηγία καὶ τὸν καταδίκασαν σὲ χρηματικὸ
πρόστιμο, πού μερικοὶ τὸ κατεβάζουν σὲ δεκαπέντε τάλαντα, ἐνῶ
ἄλλοι τὸ ἀνεβάζουν σὲ πενήντα. Στὴ δίκη κατήγορός του ἦταν ὁ
Κλέων, ὅπως γράφει ὁ Ἰδομενέας· ὁ Θεόφραστος ὅμως λέει πὼς
ἦταν ὁ Σιμμίας, ἐνῶ ὁ Ἡρακλείδης ἀπὸ τὸν Πόντο ἀναφέρει σὰν
κατήγορο τὸν Λακρατίδα.

Τὰ δημόσια ἀτυχήματά του ἐμελλαν γρήγορα νὰ τελειώσουν, γιὰτι
ὁ λαὸς μὲ τὸ χτύπημα πού τοῦ ἔδωσε ἔβγαλε τὸ ἄχτι του, ὅπως ἡ
μέλισσα ὅταν πληγὼν ἡ βιάζει τὸ κεντρί της.

Ἀλλὰ ἡ κατάστασις τοῦ σπιτιοῦ του δὲν ἦταν καθόλου καλὴ.
Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς του εἶχαν θεριστῇ ἀπὸ τὴν ἐπιδημία,
ἐνῶ ἀπὸ καιρὸ τώρα φιλονικίες εἶχαν ξεσπάσει στὴν οἰκογένειά του.
Ὁ μεγαλύτερος ἀπὸ τὰ γνήσια παιδιὰ του, ὁ Ξάνθιππος, πού ἦταν
ἀπὸ φύσιν σπάταλος καὶ εἶχε παντρευτῇ μιὰ νέα καὶ ἄσωτη γυναίκα,
τὴν κόρη τοῦ Τεισάνδρου καὶ ἐγγονὴ τοῦ Ἐπιλύκη, ἦταν δυσαρεστη-
μένος ἀπὸ τὶς αὐστηρὰς οἰκονομίες τοῦ πατέρα του, πού τοῦ ἔδινε
πάντοτε λίγα καὶ μετρημένα. Αὐτὸς λοιπὸν ἔστειλε κάποτε καὶ πῆρε
ἀπὸ ἕνα φίλο του χρήματα, ἀπὸ μέρος τάχα τοῦ Περικλῆ. "Ὅταν ὅμως
ὑστερα ζητοῦσε τὰ χρήματά του, ὁ Περικλῆς ὄχι μόνον ἀρνήθηκε, ἀλλὰ
καὶ τὸν κατάγγειλε. Τότε ὁ νεαρὸς ὁ Ξάνθιππος δυσαρεστήθηκε γι'
αὐτὸ καὶ κακολογοῦσε τὸν πατέρα του. Καὶ πρῶτα, γιὰ νὰ τὸν γελοιο-
ποιήσῃ, ἔλεγε δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τὶς συναναστροφὰς πού εἶχε ὁ πατέ-
ρας του στὸ σπίτι καὶ τὶς συζητήσεις του μὲ τοὺς σοφιστές. "Ἐτσι,
λόγου χάρι, διηγῆθηκε πὼς, ὅταν ἕνας ἀθλητὴς τοῦ πεντάθλου χτύ-
πησε μὲ τὸ ἀκόντιό του, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, τὸν Ἐπίτιμο ἀπὸ τὰ
Φάρσαλα καὶ τὸν σκότωσε, ὁ πατέρας του πέρασε μιὰ μέρα ὀλόκληρη
συζητώντας μὲ τὸν Πρωταγόρα, ἂν, κατὰ τὴν πιὸ σωστὴ λογικὴ,
πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὑπαίτιος τοῦ δυστυχήματος τὸ ἀκόντιο ἢ ὁ ἀκον-
τιστὴς ἢ οἱ ἀθλοθέτες.

"Ὑστερ' ἀπὸ λίγον καιρὸ ὁ Ξάνθιππος πέθανε ἀπὸ τὴν ἐπιδημία.

ΚΕΦ. 36

Οἰκογενειακὰ
ἀτυχήματα
τοῦ Περικλῆ.
Ἡ ἐδῶνυχία
του.

- 7 Ἀπέβαλε δὲ καὶ τὴν ἀδελφὴν ὁ Περικλῆς τότε καὶ τῶν κηδεστῶν
 8 καὶ φίλων τοὺς πλείστους καὶ χρησιμωτάτους πρὸς τὴν πολιτείαν. Οὐ
 μὴν ἀπειπεν οὐδὲ προὔδωκε τὸ φρόνημα καὶ τὸ μέγεθος τῆς ψυχῆς
 ὑπὸ τῶν συμφορῶν, ἀλλ' οὐδὲ κλαίων οὔτε κηδεύων οὔτε πρὸς τάφῳ
 τινὸς ὥφθη τῶν ἀναγκαίων, πρὶν γε δὴ καὶ τὸν περιλοίπον αὐτοῦ
 9 τῶν γνησίων υἱῶν ἀποβαλεῖν Πάραλον. Ἐπὶ τούτῳ δὲ καμφθεῖς,
 ἐπειρᾶτο μὲν ἐγκαρτερεῖν τῷ ἥθει καὶ διαφυλάττειν τὸ μεγαλόφρονον,
 ἐπιφέρων δὲ τῷ νεκρῷ στέφανον ἡττήθη τοῦ πάθους πρὸς τὴν
 ὄψιν, ὥστε κλανθμόν τε ῥῆξαι καὶ πλῆθος ἐκχέαι δακρύων, οὐδέποτε
 τοιοῦτον οὐδὲν ἐν τῷ λοιπῷ βίῳ πεποιηκώς.

ΚΕΦ. 37

- 1 Τῆς δὲ πόλεως πειρωμένης τῶν ἄλλων στρατηγῶν εἰς τὸν πό-
 λεμον καὶ ἡττόρων, οὐδεὶς βάρος ἔχων ἰσόρροπον οὐδ' ἀξίωμα πρὸς
 τοσαύτην ἐχέγγυον ἡγεμονίαν ἐφαίνετο· ποθοῦσης δ' ἐκεῖνον καὶ κα-
 λούσης ἐπὶ τὸ βῆμα καὶ τὸ στρατήγιον, ἀθυμῶν καὶ κείμενος οἴκοι
 διὰ τὸ πένθος ὑπ' Ἀλκιβιάδου καὶ τῶν ἄλλων ἐπεισθή φίλων προελ-
 2 θεῖν. Ἀπολογησαμένου δὲ τοῦ δήμου τὴν ἀγνωμοσύνην τὴν πρὸς
 αὐτόν, ὑποδεξάμενος αὐθις τὰ πράγματα καὶ στρατηγὸς αἰρεθείς,
 ἡτήσατο λυθῆναι τὸν περὶ τῶν νόθων νόμον, ὃν αὐτὸς εἰσενηνόχει
 πρότερον, ὥς μὴ παντάπασιν ἐρημία διαδοχῆς [τὸν οἶκον] ἐκλίπτοι
 3 τοῦνομα καὶ τὸ γένος. Εἶχε δ' οὕτω τὰ περὶ τὸν νόμον. Ἀκμάζων ὁ
 Περικλῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ πρὸ πάντων πολλῶν χρόνων καὶ παῖδας ἔχων
 ὥσπερ εἰρηται γνησίους, νόμον ἔγραψε, μόνους Ἀθηναίους εἶναι τοὺς
 4 ἐκ δυεῖν Ἀθηναίων γεγονότας. Ἐπεὶ δὲ τοῦ βασιλέως τῶν Αἰγυ-
 πτίων δωρεὰς τῷ δήμῳ πέμπαντος τετρακισμυρίους πυρῶν μεδίμνους
 ἔδει διανεμέσθαι τοὺς πολίτας, πολλὰ μὲν ἀνεφύοντο δίκαι τοῖς νό-
 θοις ἐκ τοῦ γραμματος ἐκείνου τέως διαλανθάνουσι καὶ παρορωμένοις,
 πολλοὶ δὲ καὶ συκοφαντήμασι περιέπιπτον. Ἐπράθησαν οὖν ἀλόντες

Ἄλλὰ καὶ τὴν ἀδερφή του ἔχασε τότε ὁ Περικλῆς καὶ πάρα πολλοὺς 7
 συγγενεῖς καὶ φίλους, πού ἦταν πολὺ χρήσιμοι στὴν πολιτική του.
 Καὶ ὅμως δὲν ἀπελπίστηκε καὶ δὲν ἄφησε νὰ λυγίσῃ ἀπὸ τὶς συμφορὰς 8
 τὸ φρόνημά του καὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς ψυχῆς του. Καὶ ποτὲ δὲν τὸν
 εἶδε κανεὶς νὰ κλαίῃ οὔτε ὅταν συνόδευε τοὺς νεκροὺς οὔτε ὅταν πῆ-
 γαινε στὸν τάφο κανενὸς ἀπὸ τοὺς δικούς του, ὥσπου τέλος ἔχασε
 καὶ τὸ παιδί του τὸν Πάραλο, τὸ μόνο πού τοῦ εἶχε ἀπομείνει ἀπὸ τὰ 9
 γνήσια παιδιὰ του. Τότε λύγισε πιά. Προσπαθοῦσε νὰ συγκρατήσῃ τὸ
 συνηθισμένο γαλήνιο ὕφος του καὶ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀξιοπρέπειά
 του, μά, ὅταν πλησίασε γιὰ νὰ ἀποθέσῃ πάνω στὸ νεκρὸ παιδί του
 ἓνα στεφάνι καὶ τὸ ἀντίκρισε, νικῆθηκε ἀπὸ τὴ συμφορὰ· ζέσπασε σὲ
 λυγμοὺς καὶ ἔχυσε ἄφθονα δάκρυα, πράμα πού δὲν εἶχε κάμει ποτὲ
 σὲ ὅλη του τὴ ζωὴ ὡς τότε.

Ἡ πόλη ὅμως, ἀφοῦ δοκίμασε τοὺς ἄλλους στρατηγοὺς καὶ πολι- 1
 τικοὺς γιὰ νὰ συνεχίσουν τὸν πόλεμο, εἶδε πῶς κανεὶς δὲν εἶχε ἀνά-
 λογη βαρύτητα οὔτε κύρος ἱκανὸ νὰ δώσῃ τὴν ἐγγύησιν πού ἀπαι-
 τοῦσε μιὰ τόσο μεγάλη ἐξουσία σ' ἐκεῖνες τὶς περιστάσεις. Γιὰ τοῦτο
 ὁ λαὸς ἀποζητοῦσε τὸν Περικλῆ. Τὸν καλοῦσε πάλι στὸ βῆμα καὶ
 στὴ στρατηγία. Ἄλλ' αὐτὸς ἔμενε στὸ σπίτι του, καταθλιμμένος ἀπὸ
 τὸ πένθος του. Μόνον ὅταν ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ οἱ ἄλλοι του φίλοι πῆ-
 γαν καὶ τὸν παρακάλεσαν, πείστηκε νὰ ἐμφανιστῇ. Καί, ἀφοῦ ὁ λαὸς 2
 ζήτησε συγγνώμην γιὰ τὴν ἀγνωμοσύνη πού τοῦ ἔδειξε, δέχτηκε πάλι
 τὴν ἐξουσία καὶ ἐκλέχτηκε στρατηγός. Ἐπρότεινε τότε νὰ καταργηθῇ
 ὁ νόμος γιὰ τοὺς μὴ γνήσιους πολίτες (πού ἄλλοτε αὐτὸς εἶχε προ-
 τείνει), γιὰ νὰ μὴ χαθῇ ὁλότελα τὸ ὄνομα καὶ τὸ γένος του ἀπὸ ἔλ-
 λειψῇ διαδοχῆς. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐφαρμογὴ αὐτοῦ τοῦ νόμου εἶναι 3
 καὶ τὰ ἀκόλουθα. Ὅταν ὁ Περικλῆς ἦταν στὴν ἀκμὴ τῆς πολιτικῆς
 του σταδιοδρομίας, πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια, καὶ εἶχε παιδιὰ γνήσια,
 εἶχε προτείνει νόμο, νὰ θεωροῦνται γνήσιοι Ἀθηναῖοι ὅσοι ἔχουν γεν-
 νηθῇ καὶ ἀπὸ τοὺς δύο γονεῖς Ἀθηναίους. Ὅταν ὅμως ὁ βασιλιάς τῶν 4
 Αἰγυπτίων ἔστειλε στὴν Ἀθῆνα ὡς δωρεὰ σαράντα χιλιάδες μεδί-
 μνους σιτάρη καὶ ἔπρεπε νὰ μοιρασθῇ στοὺς πολίτες, πολλὰς δίκας
 εἶχαν κινήθῃ ἐξαιτίας ἐκεῖνου τοῦ νόμου, γιατί πολλοὶ ἀμφισβητοῦσαν
 τὸ δικαίωμα τῆς διανομῆς στοὺς μὴ γνήσιους πολίτες, πού ὡς τότε
 ζέφευγαν καὶ ἔμεναν ἀπαράτηροι· ἀρκετοὺς μάλιστα τοὺς συκο-

ΚΕΦ. 37

Ἀνάκληση
 τοῦ Περικλῆ
 στὴ στρατη-
 γία. Ὁ νόμος
 γιὰ τοὺς γνή-
 σιους Ἀθη-
 ναίους.

ὀλίγῳ πεντακισχιλίων ἐλάττους, οἱ δὲ μέιναντες ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ
 κριθέντες Ἀθηναῖοι μύριοι καὶ τετρακισχίλιοι καὶ τεσσαράκοντα τὸ
 5 πλῆθος ἐξητάσθησαν. Ὅντος οὖν δεινοῦ τὸν κατὰ τοσοῦτων ἰσχύ-
 σαντα νόμον ὑπ' αὐτοῦ πάλιν λυθῆναι τοῦ γράφαντος, ἢ παροῦσα δυ-
 στυχία τῷ Περικλεῖ περὶ τὸν οἶκον, ὥς δίκην τινὰ δεδωκότι τῆς ὑπε-
 ρουσίας καὶ τῆς μεγαλυκίας ἐκείνης, ἐπέκλασε τοὺς Ἀθηναίους, καὶ
 δόξαντες αὐτὸν νεμεσητά τε παθεῖν ἀνθρωπίνων τε δεῖσθαι, συνεχώ-
 ρησαν ἀπογράψασθαι τὸν νόμον εἰς τοὺς φράτορας, ὅμοια θέμενον τὸ
 6 αὐτοῦ. Καὶ τοῦτον μὲν ὕστερον ἐν Ἀργινούσαις καταναυμαχήσαντα
 Πελοποννησίους ἀπέκτεινεν ὁ δῆμος μετὰ τῶν συστρατῆγων.

ΚΕΦ. 38

1 Τότε δὲ τοῦ Περικλέους ἔοικεν ὁ λοιμὸς λαβέσθαι λαβὴν οὐκ
 ὀξεῖαν ὥσπερ ἄλλων οὐδὲ σύντονον, ἀλλὰ βληχρᾷ τινι νόσῳ καὶ μῆκος
 ἐν ποικιλίαις ἐχούσῃ μεταβολαῖς διαχρωμένῃ τὸ σῶμα σχολαίως καὶ
 2 ὑπερείπουσαν τὸ φρόνημα τῆς ψυχῆς. Ὁ γοῦν Θεόφραστος ἐν τοῖς
 Ἠθικοῖς διαπορήσας εἰ πρὸς τὰς τύχας τρέπεται τὰ ἦθη καὶ κινού-
 μενα τοῖς τῶν σωμάτων πάθεσιν ἐξίσταται τῆς ἀρετῆς, ἰστόρηκεν
 ὅτι νοσῶν ὁ Περικλῆς ἐπισκοποῦμένῳ τινὶ τῶν φίλων δείξειε περιά-
 πτον ὑπὸ τῶν γυναικῶν τῷ τραχήλῳ περιηρημένον, ὥς σφόδρα κακῶς
 3 ἔχων ὁπότε καὶ ταύτην ὑπομένοι τὴν ἀβελτερίαν. Ἦδη δὲ πρὸς τῷ τε-
 λευτᾷ ὄντος αὐτοῦ, περικαθήμενοι τῶν πολιτῶν οἱ βέλτιστοι καὶ τῶν
 φίλων οἱ περιόντες λόγον ἐποιοῦντο τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς δυνάμεως,
 ὅση γένοιτο, καὶ τὰς πράξεις ἀνεμετροῦντο καὶ τῶν τροπαίων τὸ
 πλῆθος· ἐννέα γὰρ ἦν αἱ στρατηγῶν καὶ νικῶν ἔστησεν ὑπὲρ τῆς πό-
 4 λεως. Ταῦθ' ὥς οὐκέτι συνιέντος, ἀλλὰ καθηρημένου τὴν αἰσθησιν
 αὐτοῦ, διελέγοντο πρὸς ἀλλήλους· ὁ δὲ πᾶσιν ἐτύγχανε τὸν νοῦν προσε-
 σχηκῶς, καὶ φθεγξάμενος εἰς μέσον ἔφη θαναμάζειν ὅτι ταῦτα μὲν

φαντοῦσαν πὼς δὲν ἦταν γνήσιοι. Τότε, σύμφωνα μὲ τὸ νόμο, καταδικάστηκαν καὶ πουλήθηκαν ὡς δοῦλοι σχεδὸν πέντε χιλιάδες, ἐνῶ ἐκεῖνοι ποὺ ἔμειναν ὡς πολῖτες καὶ θεωρήθηκαν γνήσιοι Ἀθηναῖοι βρέθηκαν δεκατέσσερις χιλιάδες σαράντα. Ἦταν λοιπὸν φοβερό, ὁ νόμος αὐτὸς ποὺ ἐφαρμόστηκε γιὰ τόσα ἄτομα, νὰ καταργηθῇ τώρα ἀπ' αὐτὸν τὸν ἴδιο ποὺ τὸν πρότεινε. Ἀλλὰ ἡ σημερινὴ οἰκογενειακὴ δυστυχία τοῦ Περικλῆ, ποὺ ἦταν σὰν τιμωρία γιὰ τὴν ὑπεροψία καὶ τὴν ἀλαζονεία του, συγκίνησε τοὺς Ἀθηναίους. Ἐπειδὴ νόμισαν ὅτι ἀρκετὰ τιμωρήθηκε ἀπὸ τοὺς θεοὺς καὶ τώρα εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ βρῇ τὴν ἐπιείκεια ποὺ ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, τοῦ ἔδωσαν τὴν ἄδεια νὰ γράψῃ τὸ μὴ γνήσιο παιδί του στὸ μητρώο τῶν πολιτῶν καὶ νὰ τοῦ δώσῃ τὸ ὄνομά του.

Καὶ αὐτὸν ὅμως ἀργότερα, ἂν καὶ νίκησε στίς Ἀργινοῦσες τοὺς Πελοποννησίους στὴ ναυμαχία, οἱ Ἀθηναῖοι τὸν καταδίκασαν σὲ θάνατο μαζί μὲ τοὺς ἄλλους στρατηγούς.

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ (Κεφ. 38 - 39)

Τότε φαίνεται πὼς ἡ ἐπιδημία χτύπησε καὶ τὸν Περικλῆ. Ἡ ἀρρώστια δὲν παρουσίασε δξύτητα καὶ ὀρμή, ὅπως σὲ ἄλλους. Ἦταν ἥπια, ἀλλὰ μακροχρόνια, εἶχε διάφορες φάσεις καὶ τοῦ ἐξαντλοῦσε σιγὰ σιγὰ τὸ σῶμα καὶ τοῦ ἐρείπωνε τὸ φρόνημα τῆς ψυχῆς. Ὁ Θεόφραστος στὰ «Ἡθικά» του, διερευνώντας ἂν οἱ χαρακτῆρες τῶν ἀνθρώπων ἀλλάζουν ἀνάλογα μὲ ὅσα τοὺς παρουσιάζει κάθε φορὰ ἡ τύχη καὶ ἂν ἀλλοιώνωνται ἀπὸ τὰ πάθη τοῦ σώματος καὶ χάνουν τὴν ἀρετὴ τους, διηγεῖται ὅτι ὁ Περικλῆς, ὅταν ἦταν ἀρρωστος, ἔδειξε σὲ κάποιον φίλο του ποὺ ἦρθε νὰ τὸν δῇ ἓνα φυλαχτὸ ποὺ τοῦ εἶχαν κρεμάσει οἱ γυναῖκες στὸ λαιμό, σὰ νὰ τοῦ ἔδινε νὰ καταλάβῃ σὲ ποιά σοβαρὴ κατάσταση βρίσκεται, ἀφοῦ ἀνέχεται καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἀνοησία.

Ἐνῶ αὐτὸς πλησίαζε πιά στὸ θάνατο, καθισμένοι γύρω του οἱ ἐπισημότεροι πολῖτες καὶ ὅσοι ἀπὸ τοὺς φίλους του εἶχαν ἐπιζῆσει μιλοῦσαν γιὰ τὴν ἀρετὴ καὶ τὴ δύναμη ποὺ εἶχε καὶ ἀπαριθμοῦσαν τὶς πράξεις καὶ τὰ πολλὰ του τρόπαια· καὶ ἦταν ἐννιά τὰ τρόπαια ποὺ εἶχε στήσει ἀπὸ μέρος τῆς Ἀθήνας σὰ στρατηγὸς καὶ νικητῆς. Τὰ ἔλεγαν αὐτὰ μεταξὺ τους, μὲ τὴν ἰδέα πὼς αὐτὸς εἶχε χάσει τὶς αἰσθήσεις του καὶ δὲν καταλάβαινε πιά. Καὶ ὅμως ἐκεῖνος πρόσχε σὲ ὅλα

ΚΕΦ. 38

Ὁ Περικλῆς προσβάλλεται ἀπὸ τὴν ἐπιδημία. Ἐγκώμιο τῶν ἀρετῶν του.

ἐπαινοῦσιν αὐτοῦ καὶ μνημονεύουσι, ἃ καὶ πρὸς τύχης ἐστὶ κοινὰ καὶ γέγονεν ἤδη πολλοῖς στρατηγοῖς, τὸ δὲ κάλλιστον καὶ μέγιστον οὐ λέγουσιν. « Οὐδεὶς γάρ », ἔφη, « δι' ἐμὲ τῶν ὄντων Ἀθηναίων μέλαν ἱμάτιον περιεβάλετο. »

ΚΕΦ. 39

- 1 Θαυμαστός οὖν ὁ ἀνὴρ οὐ μόνον τῆς ἐπιεικειᾶς καὶ πραότητος, ἣν ἐν πράγμασι πολλοῖς καὶ μεγάλας ἀπεχθείας διέτηρησεν, ἀλλὰ καὶ τοῦ φρονήματος, εἰ τῶν αὐτοῦ καλῶν ἡγεῖτο βέλτιστον εἶναι τὸ μήτε φθόνῳ μήτε θιμῶν χαρίσασθαι μηδὲν ἀπὸ τηλικαύτης δυνάμεως,
- 2 μηδὲ χρήσασθαι τινι τῶν ἐχθρῶν ὥς ἀνγκέστω. Καὶ μοι δοκεῖ τὴν μειρακιώδη καὶ σοβαρὰν ἐκείνην προσωνυμίαν ἐν τούτῳ ποιεῖν ἀνελπίφθορον καὶ πρέπουσαν, οὕτως εὐμενὲς ἦθος καὶ βίον ἐν ἐξουσίᾳ καθαρὸν καὶ ἀμίαντον Ὀλύμπιον προσαγορεύεσθαι, καθάπερ τὸ τῶν θεῶν γένος ἀξιοῦμεν αἷτιον μὲν ἀγαθῶν, ἀναίτιον δὲ κακῶν πεφυκὸς ἄρχειν καὶ βασιλεύειν τῶν ὄντων, οὐχ ὥσπερ οἱ ποιηταὶ συνταράττοντες ἡμᾶς ἀμαθεστάταις δόξαις ἀλίσκονται τοῖς αὐτῶν μυθεύμασι, τὸν μὲν τόπον, ἐν ᾧ τοὺς θεοὺς κατοικεῖν λέγουσιν, ἀσφαλὲς ἔδος καὶ ἀσάλευτον καλοῦντες, οὐ πνεύμασιν, οὐ νέφεσι χρώμενον, ἀλλ' αἰθερίᾳ μαλακῇ καὶ φωτὶ καθαρωτάτῳ τὸν ἅπαντα χρόνον ὁμαλῶς περιλαμπόμενον, ὥς τοιαύτης τινὸς τῷ μακαρίῳ καὶ ἀθανάτῳ διαγωγῆς μάλιστα πρεπούσης, αὐτοὺς δὲ τοὺς θεοὺς ταραχῆς καὶ δυσμενείας καὶ ὀργῆς ἄλλων τε μεστοὺς παθῶν ἀποφαίνοντες, οὐδ' ἀνθρώποις
- 3 νοῦν ἔχουσι προσηκόντων. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴσως ἐτέρας δόξει πραγματείας εἶναι.

Τοῦ δὲ Περικλέους ταχεῖαν αἰσθησιν καὶ σαφῇ πόθον Ἀθηναίοις ἐνείργαζετο τὰ πράγματα. Καὶ γὰρ οἱ ζῶντος βαρυνόμενοι

ὅσα ἔλεγαν, τοὺς ἔκοψε τὴν ὁμιλίαν τοὺς καὶ τοὺς εἶπε πῶς ἀπορεῖ γιὰ τὴν ἐπαινοῦν καὶ μνημονεύουν τὰ ἔργα τοῦ ἐκεῖνα ποὺ καὶ ἡ τύχη βοήθησε νὰ γίνουν καὶ ποὺ ἔχουν κάμει ἤδη πολλοὶ στρατηγοί, δὲν ἀναφέρουν ὅμως τὸ καλύτερον καὶ τὸ σπουδαιότερον, ὅτι «Κανεῖς Ἀθηναῖος δὲ μαυροφόρεσε ἐξαιτίας του.»

Ἦταν, ἀλήθεια, θαυμαστὸς ἄνθρωπος, ὅχι μόνον γιὰ τὴν μετριοπάθειαν καὶ τὴν πραότητα, ποὺ διατήρησε μέσα σὲ τόσο πολλὰς περιστάσεις καὶ σὲ τόσο μεγάλας ἐχθρότητες, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ μεγαλεῖο τοῦ φρονήματός του. Πίστευε πῶς τὸ καλύτερον ἀπ' ὅλα τὰ προτερήματά του εἶναι τὸ ὅτι, ἂν καὶ εἶχε τόσο μεγάλη δύναμις, ποτὲ δὲν παρασύρθηκε οὔτε ἀπὸ φθόνον οὔτε ἀπὸ θυμὸν καὶ ποτὲ δὲν ἀντίκρισε κανέναν ἀντίπαλόν του σὺν ἐχθρῷ ἀσυμφιλίωτον. Καὶ νομίζω πῶς ἡ ἀλαζονικὴ καὶ βαριά ἐκείνη προσωποποιήσας ποὺ τοῦ ἔδωσαν, ὅταν τὸν εἶπαν «Ὀλύμπιο», μόνον γιὰ τοῦτο εἶναι ἀποδεχτὴ καὶ σωστή, γιὰ τὴν δόθηκεν σὲ ἄνθρωπον ποὺ εἶχε τόσο ἥμερον χαρακτῆρα καὶ ἔζησε ζωὴ τόσο καθαρὰ καὶ ἀμίαντη παρ' ὅλη τὴν μεγάλην ἐξουσίαν ποὺ εἶχε στὰ χέρια του. Τὸ ἴδιον πιστεύομε πῶς συμβαίνει καὶ στὸ γένος τῶν θεῶν. Πιστεύομε πῶς οἱ θεοὶ εἶναι αἵτιοι τοῦ καλοῦ καὶ ὅχι τοῦ κακοῦ καὶ γι' αὐτὸ εἶναι κύριοι καὶ βασιλεῖς τοῦ σύμπαντος. Δὲν πιστεύομε τὰ λόγια τῶν ποιητῶν ποὺ μᾶς ταραάζουν μὲ τίς τόσο ἀνόητες δοξασιὰς τοὺς, ὅπως φαίνεται καθαρὰ στὰ ἴδια τοὺς τὰ ποιήματα. Μᾶς λένε πολὺ σωστά ὅτι ὁ τύπος τῆς διαμονῆς τῶν θεῶν εἶναι ἓνα μέρος σταθερὸν καὶ ἀσάλευτον, ποὺ δὲν ἔχει ἀνέμους οὔτε νέφη, παρὰ καταναγάζεται αἰῶνια καὶ ἀδιατάραχτα ἀπὸ καθαρὰν ξαστερίαν καὶ λαμπρότατον φῶς, γιὰ τὴν ἓνα τέτοιον εἶδος ζωῆς ἀρμόζει προπάντων σὲ μακάρια καὶ ἀθάνατα ὄντα· καὶ ὅμως αὐτοὺς τοὺς θεοὺς μᾶς τοὺς παρουσιάζουν γεμάτους ἀπὸ ταραχῆς καὶ μίσους καὶ ὀργῆς καὶ ἀπὸ ἄλλα ταπεινὰ πάθη, ποὺ δὲν ἀρμόζουν οὔτε σὲ ἀνθρώπους μυαλωμένους. Ἀλλ' αὐτὰ ἴσως ἔχουν τὴν θέσιν τοὺς σὲ ἄλλου εἰδους πραγματεία.

Ὅταν ὁ Περικλῆς πέθανε, τὰ γεγονότα ποὺ ἀκολούθησαν ἔκαμαν γρήγορα αἰσθητὴ στοὺς Ἀθηναίους τὴν ἔλλειψίν του καὶ ὅλοι τὸν ἀποζητοῦσαν μὲ μεγάλο πόθον. Ἀκόμη καὶ ὅσοι αἰσθάνονταν βαρὶὰ τὴν δύναμίν του, ὅσο ἐκεῖνος ζοῦσε, γιὰ τὴν τοὺς ἐπισκίαζε, ἀμέσως μόλις αὐτὸς ἔλειψε καὶ δοκίμασαν ἄλλους πολιτικούς καὶ ἄλλους ἀρχηγούς, συμφωνοῦσαν ὅτι ποτὲ δὲν εἶχε φανῆ ἄλλος ἄνθρωπος μὲ χαρακτῆρα

ΚΕΦ. 39

Χαρακτηρισμὸς τοῦ Περικλῆ. Ὁ θαύνατός του. Τὰ ἐπακόλουθα.

τὴν δύναμιν ὥς ἀμαυροῦσαν αὐτούς, εὐθὺς ἐκποδὼν γενομένου πει-
 ρώμενοι ῥητόρων καὶ δημαγωγῶν ἐτέρων, ἀνωμολογοῦντο μετριώ-
 4 τερον ἐν ὄγκῳ καὶ σεμνότερον ἐν προήτῃ μὴ φῆναι τρόπον. Ἡ δ'
 ἐπίφθορος ἰσχὺς ἐκείνη, μοναρχία λεγομένη καὶ τυραννὶς πρότερον,
 ἐφάνη τότε σωτήριον ἔρμα τῆς πολιτείας γενομένη· τοσαύτη φθορὰ
 καὶ πλῆθος ἐπέκειτο κακίας τοῖς πράγμασιν, ἣν ἐκεῖνος ἀσθενῆ καὶ
 ταπεινὴν ποιῶν ἀπέκρυπτε καὶ κατεκώλυεν ἀνήκεστον ἐν ἐξουσίᾳ
 γενέσθαι.

πιὸ μετρημένα στὴν περηφάνια του καὶ πιὸ σεβαστὸ στὴν πραότητα του. Ἀλλὰ ἡ δύναμή του ἐκείνη ποὺ προκαλοῦσε τὸ φθόνο καὶ τὴν ἔλεγαν πρωτύτερα μοναρχία καὶ τυραννία, φάνηκε τότε πόσο σωτήριο στήριγμα ἦταν γιὰ τὴν πολιτεία. Τότε φάνηκε πόσο εἶχε εἰσχωρήσει στὴν πολιτικὴ ζωὴ ἡ διαφθορά καὶ πόσο μεγάλη φαυλότητα ὑπῆρχε, ποὺ ἐκεῖνος τὴν περιόριζε καὶ τὴν ἐλάττωνε σὲ σημεῖο ποὺ νὰ εἶναι κρυμμένη, καὶ τὴν ἐμπόδιζε νὰ ἐπικρατήσῃ καὶ νὰ μεταβληθῇ σὲ ἐξουσία, ποὺ τότε θὰ ἦταν ἀθεράπευτη.

Σελ. 117

Κεφ. 3. Ἀκαμαντίδα φυλή, μία ἀπὸ τὶς δέκα φυλὲς τῆς Ἀττικῆς μετὰ τὴ μεταρρύθμιση τοῦ Κλεισθένη τὸ 507 π.Χ.

στὸ δῆμο τοῦ Χολαργοῦ, ποὺ ἀνῆκε στὴν Ἀκαμαντίδα φυλή. Ἀγνωστη ἡ θέσις τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ δήμου. Ἴσως στὰ Β.Δ. τῆς Ἀττικῆς.

Ξάνθιππος, ὁ πατέρας τοῦ Περικλῆ. Νίκησε τοὺς Πέρσες στὴ Μυκάλη (ποὺ εἶναι ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Σάμο) τὴν ἴδια μέρα ποὺ κέρδισε ὁ Πausanias τὴ νίκη στὶς Πλαταιᾶς (479 π.Χ.).

ἡ Ἀγαρίστη, ἡ μητέρα τοῦ Περικλῆ, δὲν ἦταν ἐγγονὴ παρὰ ἀνεψιὰ τοῦ Κλεισθένη (κόρη τοῦ ἀδερφοῦ του Ἰπποκράτη), ὅπως λέει ὁ Ἡρόδοτος.

ὁ Κλεισθένης, ποὺ ἀνῆκε στὴν παλαιὰ καὶ ἀρχοντικὴ οἰκογένεια τῶν Ἀλκμεωνιδῶν. Αὐτὸς μὲ τὴ βοήθεια τῶν Σπαρτιατῶν κατόρθωσε νὰ ἀνατρέψῃ τὴν ἐξουσία τῶν Πεισιστρατιδῶν στὴν Ἀθήνα (τὸ 510 π.Χ.). Ἐδιώξε τὸν Ἰππία, τὸ γιὸ τοῦ Πεισιστράτου, καὶ ἐγκαθίδρυσε τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα (τὸ 508 π.Χ.).

Κεφ. 4. Δάμων. Ἀθηναῖος μουσικός τοῦ 5 π.Χ. αἰ., ποὺ εἶχε φήμη ἀνθρώπου σοφοῦ καὶ ἐμπειροῦ στὴν πολιτικὴ.—Ὁ Πλούτ. προσθέτει τὴ γραμματικὴ λεπτομέρεια ὅτι τὸ ὄνομα Δάμων προφέρεται μὲ βραχύχρονη τὴν πρώτη συλλαβή, δηλ. ὅπως προφέρομε καὶ ἐμεῖς σήμερα (Δά-μων), ἐνῶ ἂν ἦταν μακρόχρονη, θὰ προφερόταν Δαά-μων, γιατί οἱ ἀρχαῖοι τὸ μακρόχρονο φωνῆεν τὸ πρόφεραν σὲ διπλάσιο χρόνο περίπου ἀπὸ ὅσο τὸ βραχύχρονο (ἀπὸ τὸ δαμάω, δαμάζω, καὶ ὅχι ἀπὸ τὸ δῆμος).

Ἀριστοτέλης, βλ. Θεμ. σημ. σελ. 96.

Πυθοκλείδης, ἀπὸ τὴ νῆσο Κέα, φιλόσοφος καὶ μουσικός.

Πλάτων ὁ κωμικός. Ἐζήσε τὸν 4 π.Χ. αἰ., (σύγχρονος τοῦ μεγάλου κωμικοῦ Ἀριστοφάνη). Ἐγράψε πολλὰς κωμωδίας ἀπὸ τὶς ὁποῖες σώζονται μόνο μερικὰ ἀποσπάσματα.

Χείρων· ὁ κωμικός Πλάτων φαντάζεται ὅτι ὁ σοφὸς Κένταυρος Χείρων ποὺ δίδασκε τὸν Ἀχιλλέα, ἦταν δάσκαλος καὶ τοῦ Περικλῆ.

Σελ. 119

Ζήνων, από την 'Ελέα τῆς Ν. 'Ιταλίας, σπουδαῖος Ἑλληνας φιλόσοφος τοῦ 5 π.Χ. αἰ., μαθητῆς τοῦ Παρμενίδη.

Παρμενίδης, ἔξοχος Ἑλληνας φιλόσοφος τοῦ 5 π.Χ. αἰ. ἀπὸ τὴν 'Ελέα τῆς Ν. 'Ιταλίας, ὅπου ὑπῆρχε ὀνομαστὴ σχολὴ φιλοσόφων ('Ελεατικὴ σχολή).

Τίμων ὁ Φλειάσιος (δηλ. ἀπὸ τῆ Φλειούντα, πόλη ΒΔ τῆς Νεμέας). Ἐζῆσε κατὰ τὶς ἀρχὰς τοῦ 3. π.Χ. αἰ. καὶ ἔγραψε τραγωδίες, σατυρικά δράματα καὶ ἓνα ἔμμετρο ἔργο πού ἐπιγράφεται « Σίλλοι » (δηλ. σατυρικά ποιήματα), στὸ ὁποῖο σατύριζε πολλοὺς φιλοσόφους· σ' αὐτὸ σατυρίζει καὶ τὸ φιλόσοφο Ζήνωνα μὲ τοὺς στίχους πού παραθέτει ἐδῶ ὁ Πλούτ.

διπλόγλωσσος, ἱκανὸς καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ νὰ κατακρίνῃ μὲ ἐπιχειρήματα τὸ ἴδιο πράγμα.

'Αναξαγόρας, βλ. Θεμ. σημ. σελ. 87.

Κεφ. 5. *μετεωρολογικὴ ἐπιστήμη*· ἔννοεῖ τὴν ἐξέταση τῶν οὐρανίων σωμάτων καὶ τῶν φυσικῶν φαινομένων.

Σελ. 121

Ἴων, λυρικὸς καὶ τραγικὸς ποιητῆς τοῦ 5. π.Χ. αἰ. ἀπὸ τῆ Χίο.

ἓνα σατυρικὸ μέρος· στοὺς ἀρχαίους δραματικούς διαγωνισμοὺς ἔπαιζαν τρεῖς τραγωδίες μαζί (τριλογία) καὶ στὸ τέλος ἓνα σατυρικὸ δράμα πού ξεκούραζε κάπως τοὺς θεατὲς μὲ τὴν ἐμφάνιση τῶν Σατύρων, συνοδῶν τοῦ Διονύσου πού εἶχαν εὐθυμὴ ἐμφάνιση. Ὁ Πλούτ. λέει ὅτι κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Ἴωνα πρέπει καὶ ἡ ἀρετὴ τῶν ἀνθρώπων νὰ ἔχῃ βέβαια τὴ σοβαρότητά της, ἀλλὰ νὰ ἐκδηλώνεται μὲ εὐχάριστο τρόπο.

Ζήνων, βλ. σημ. παραπάνω.

Κεφ. 6. *μετεωρολογικὰ φαινόμενα*· Βλ. παραπάνω *μετεωρολογικὴ ἐπιστήμη*.

Θουκυδίδης, γιὸς τοῦ Μελησία, ἀπὸ τὸ δῆμο Ἀλωπεκῆς, γαμπρὸς τοῦ Κίμωνος· αὐτὸς ἦταν πολιτικὸς ἀντίπαλος τοῦ Περικλῆ. Δὲν πρέπει νὰ κάνουμε σύγχυση τοῦ Θουκυδίδη αὐτοῦ μὲ τὸν ἱστορικὸ Θουκυδίδη. Ἐζῆσαν καὶ οἱ δύο τὴν ἴδια ἐποχὴ.

Σελ. 123

ὁ ἦχος τῶν μετάλλινων δίσκων· οἱ ἀρχαῖοι μὲ τὸ χτύπημα μετάλλινων δίσκων ἔδιναν ὀρισμένα συνθήματα στὸ στρατό, σὲ ἀθλητικὰς ἀσκήσεις κτλ. Οἱ μάντις πού χρησιμοποιοῦσαν διάφορα μέσα, γιὰ νὰ προλέγουν τὰ μέλλοντα, ἔλεγαν πῶς καὶ ἀπὸ τὸν ἦχο τῶν μετάλλινων δίσκων μποροῦσαν νὰ προφητεύουν.

ἡλιακὰ ρολόγια (ἀρχ. γνώμονες), πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι γιὰ τὴ μέτρηση τῆς ὥρας. Σὲ μιὰν ἐπιφάνεια στηριζόταν ἓνας στυλίσκος (δείκτης) πού ἡ σκιά του, ὅπως μετατοπίζεται ἀνάλογα μὲ τὴ θέση τοῦ ἡλίου, ἔδειχνε τὴν ὥρα. Καὶ ἡ σκιά αὐτῇ (κατὰ τὴ θέση, τὸ μέγεθος ἢ τὴν ἔνταση πού εἶχε) ἦταν γιὰ τοὺς μάντις σημάδι ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔλεγαν πῶς μποροῦσαν νὰ προβλέψουν τὰ μέλλοντα.

Κεφ. 7. Πεισίστρατος, ὁ Ἀθηναῖος τύραννος (ἄρχοντας μὲ ἀπεριόριστα δικαιώματα) πού κυβέρνησε τὴν Ἀθῆνα ἀπὸ τὸ 538 π.Χ. ὡς τὸ θάνατό του (527 π.Χ.).

οἱ πολὺ ἡλικιωμένοι τὴν ἐποχὴ πού ὁ Περικλῆς ἦταν νέος, περίπου 20 ἐτῶν, δηλ. κατὰ τὸ 470 π.Χ., οἱ ἡλικιωμένοι πού εἶχαν γνωρίσει τὸν Πεισίστρατο θὰ ἦταν περίπου ἐξηντάρηδες· αὐτοὶ πού πρόφτασαν νὰ παρακολουθήσουν τὴ δρᾶση του θὰ ἦταν ἀκόμη μεγαλύτεροι.

ὅταν ὁ Ἀριστείδης πέθανε, δηλ. τὸ 467 π.Χ.

καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἐξοστρακίστηκε, δηλ. τὸ 472 π.Χ.

τὸν Κίμωνα τὸν ἀπασχολοῦσαν οἱ ἐκστρατεῖες· ἀπὸ τὸ 467 π.Χ. εἶχε ἀνατεθῇ στὸν Κίμωνα ἡ ἀρχηγία τοῦ στόλου ἐναντίον τῶν Περσῶν· νίκησε στὸν Εὐρυμέδοντα τὸ 468 π.Χ. καὶ ἡ ἐκστρατεία του στὴ Θάσο ἐγίνε τὸ 465.

φοβήθηκε μήπως προκαλέσῃ τὴν ὑποψία ὅτι θέλει νὰ γίνῃ τύραννος, γιὰτὶ τότε θὰ τὸν ἐξοστράκιζαν· ἔτσι εἶχε ἐξοστρακιστῇ καὶ ὁ πατέρας του Ἐάνθιππος τὸ 484 π.Χ.

Σελ. 125

πρὸς τὴν ἀγορά· ἀγορὰ λεγόταν κυρίως ὁ τόπος ὅπου συκεντρώνονταν οἱ πολῖτες, συζητοῦσαν διάφορα ζητήματα τῆς πολιτείας, ἀγόρευαν οἱ ρήτορες κτλ. Περίφημη ἦταν στὴν Ἀθῆνα ἡ ἀγορὰ τοῦ Κεραμεικοῦ, πού εἶχε πολλὰ γλυπτὰ ἔργα.

τὴν ὥρα πού θά ἄρχιζαν νά πίνουν· τὸ δεῖπνο τῶν ἀρχαίων, ὅταν ὑπῆρχαν καλεσμένοι, τελείωνε μὲ « σπονδές », δηλ. ἔχυναν λίγο ἀνέρωτο κρασί (« ἄκρατον οἶνον ») πρὸς τιμὴ τῶν θεῶν· ἔπειτα ἀκολουθοῦσε ἡ οἶνοποσία (ὁ πότος ἢ συμπόσιο) μὲ νερωμένο κρασί καὶ ἄρχιζαν φαιδρὲς συζητήσεις, τραγούδια, χοροὶ κτλ.

ὅσο ἐκδηλώνεται περισσότερο· δηλ. κατὰ τὸν Πλούτ. ὁ ἀληθινὰ ἐνάρετος ἄνθρωπος πρέπει νά δείχνῃ τὴν ἀρετὴ του στὶς κοινωνικὰς του σχέσεις καὶ νά μὴ μένῃ κλεισμένος στὸν ἑαυτὸ του, ὅπως ἔκανε ὁ Περικλῆς.

Κριτόλαος, ἀπὸ τῆ Λυκία τῆς Μ. Ἀσίας, φιλόσοφος τοῦ 2. π.Χ., πού εἶχε πάρει μέρος σὲ μιὰν ἀποστολὴ στὴ Ρώμη καὶ ἔκαμε γνωστὴ στοὺς Ρωμαίους τὴν ἐλληνικὴ φιλοσοφία.

« Σαλαμινία », καὶ ἡ « Πάραλος » ἦταν τὰ δύο ἱερὰ πλοῖα τῶν Ἀθηναίων, πού ἀναλάβαιναν σπουδαῖες ἀποστολές. Πρόσεξε τὴν παρομοίωση τοῦ Περικλῆ μὲ τὴ « Σαλαμινία ».

ὁ Ἐφιάλης, πού εἶχε ἀναλάβει τὴν ἀρχηγίαν τῶν δημοκρατικῶν μετὰ τὸ Θεμιστοκλῆ καὶ περιόρισε τὰ δικαιώματα τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου.

ἄφθορο καὶ ἀνέρωτο κρασί ἐλευθερίας· μεταφορικὴ ἔκφραση (πῶς θά λέγαμε τὸ νόημα αὐτὸ μὲ κυριολεξία ;)

τὴν Εὐβοία τὴ δάγκωνε κτλ., μεταφορικὲς ποιητικὲς ἐκφράσεις, δηλ. πολεμοῦσε στὴν Εὐβοία (βλ. κεφ. 23, 3) καὶ καταπίεζε τὰ νησιά πού ἀνῆκαν στὴν ἀθηναϊκὴ συμμαχία. Ἄγνωστος ὁ ποιητὴς τῶν στίχων αὐτῶν.

Κεφ. 8. σὰν ἓνα μουσικὸ ὄργανο κτλ. (παρομοίωση), δηλ. ὅπως ἓνα ἔγχορδο μουσικὸ ὄργανο μὲ τὸ τέντωμα τῶν χορδῶν του δυνάμειν τὸν ἦχο του, ἔτσι καὶ ὁ Περικλῆς, ὅταν μιλοῦσε, χρησιμοποιοῦσε τίς διδασκαλίας τοῦ Ἀναξαγόρα καὶ ἔδινε στὸ λόγο του περισσότερὴ δύναμη.

Σελ. 127

« βροντοῦσε καὶ ἄστραφτε »· ἔτσι λέει γιὰ τὸν Περικλῆ ὁ μέγας κωμικὸς ποιητὴς Ἀριστοφάνης στὴν κωμωδία του πού ἔχει τὸν τίτλο « Ἀχαρνεῖς ».

ὁ Θουκυδίδης, βλ. σημ. σελ. 194. Ὁ ἀριστοκρατικὸς αὐτὸς πολιτικὸς διατηροῦσε φιλικὲς σχέσεις μὲ τὸν Ἀρχίδαμο, τὸ βασιλεῖα

τῆς Σπάρτης (469 - 427 π.Χ.). Τὸ ἀριστοκρατικὸ κόμμα τῆς Ἀθῆ-
νας ἦταν πάντοτε φιλικὸ πρὸς τὴ Σπάρτη.

τὰ ψηφίσματά του· μερικὰ ἀπὸ τὰ ψηφίσματα ποὺ πρότει-
νε ὁ Περικλῆς καὶ δέχτηκε ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἀναφέρονται πα-
ρακάτω στὰ κεφ. 10,4· 17,1· 20,2· 30,2 κτλ.

τὴν Αἴγινα· ἡ Αἴγινα ἦταν ἰσχυρὸς ἀντίπαλος γιὰ τοὺς Ἀ-
θηναίους, γιατί παλαιότερα εἶχε τὰ πρωτεῖα τοῦ ἐμπορίου στὴν ἐλ-
ληνικὴ χερσόνησο καὶ στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου καὶ διεκδικοῦσε νὰ
ξαναπάρῃ τὴν παλαιὰ της δύναμη. Γι' αὐτό, ὅπως βρισκόταν στὴν
εἴσοδο τοῦ Σαρωνικοῦ, ἦταν μιὰ « τσίμπλα » στὰ μάτια τοῦ Πει-
ραιᾶ (μεταφορικὴ ἔκφραση· πῶς θὰ λέγαμε στὴν κυριολεξία ;)

βλέπω τώρα καθαρὰ τὸν πόλεμο νὰ ἔρχεται τρέχοντας κτλ·
προσωποποίηση τοῦ πολέμου.

Στησίμβροτος ἱστοριογράφος ἀπὸ τὴ Θάσο, σύγχρονος τοῦ
Περικλῆ. Ἐγγραψε ἓνα ἔργο γιὰ τὸ Θεμιστοκλῆ, τὸν Περικλῆ καὶ
τὸν πολιτικὸ Θουκυδίδη.

Σελ. 129

Κεφ. 9. κληρουχίεις κτλ. Κληρουχία λεγόταν ἡ διανομὴ μὲ κλῆρο
μιᾶς νικημένης χώρας σὲ ἄπορους πολίτες (κληρούχους)· οἱ κλη-
ρουχίεις ὑπῆρχαν καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν Περικλῆ, αὐτὸς ὅμως τίς ὀργά-
νωσε πιὸ συστηματικὰ καὶ τίς ἐφάρμοσε συχνότερα.

θεωρικά, δηλ. τὰ χρήματα ποὺ ἔπαιρναν ἀπὸ τὸ δημόσιο
ταμεῖο οἱ ἄποροι πολίτες, γιὰ νὰ ἀγοράζουν εἰσιτήρια τοῦ θεάτρου
σὲ μεγάλες γιορτές, ὥστε νὰ μὴ στεροῦνται καὶ αὐτοὶ τίς πνευματι-
κὲς ψυχαγωγίες, ἀφοῦ ὅλα τὰ ἀγαθὰ πρέπει νὰ εἶναι κοινὰ γιὰ ὅλους
τοὺς πολίτες σὲ μιὰν ἀληθινὴ δημοκρατία.

ἀποζημιώσεις· τέτοιες ἀποζημιώσεις ἔπαιρναν οἱ πολίτες
γιὰ τίς μέρες ποὺ ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ ἀφήνουν τὴν ἐργασία τους,
γιὰ νὰ λάβουν μέρος σὲ δημόσιες ὑπηρεσίες (στὰ δικαστήρια σὰ δι-
καστές, στὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου ἢ στὸ στρατό).

Δαμωνίδης, ἴσως εἶναι ὁ Δάμων (κεφ. 4,1) ἀπὸ τὴν Οἴη,
ποὺ εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς δῆμους τῆς Ἀττικῆς (λέγεται καὶ Ὁα ἢ
Ὁή). Ἀγνωστο ποῦ ἀκριβῶς ἦταν. Ἴσως πιὸ πέρα ἀπὸ τὸ σημε-
ρινὸ Δαφνί.

Ἀριστοτέλης (βλ. Θεμ. σημ. σελ. 96)· τὰ ἀναφέρει αὐτὰ στο ἔργο του «Ἀθηναίων Πολιτεία».

δὲν εἶχε κληρωθῇ· πρὶν ἀκόμη ἀπὸ τὸν Περικλῆ τὴν κυβερνητικὴ ἐξουσία τὴν εἶχαν οἱ 9 ἄρχοντες, δηλ. ἕνας «ἄρχων» (ποῦ λεγόταν καὶ ἐπώνυμος), ἕνας «πολέμαρχος», ἕνας «βασιλεὺς» (ποῦ εἶχε κυρίως ἱερατικὰ καθήκοντα) καὶ 6 «θεσμοθέτες». Τοὺς ἄρχοντες αὐτοὺς τοὺς ὀριζαν μὲ κλῆρο ἀπὸ ἕναν κατάλογο ὑποψηφίων ἀπὸ τὶς 10 φυλές. Ἡ θητεία τῶν 9 ἀρχόντων διαρκοῦσε ἕνα χρόνο. Μετὰ τὴ λήξῃ τῆς θητείας τους, ἂν ὁ λαὸς ἐπιδιοκίμαζε τὴ δράση τους, γίνονταν ἰσόβια μέλη τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου. μὲ μεσολάβηση τοῦ Ἐφιάλτη, βλ. σημ. 196.

Σελ. 131

ὁ ἐξοστρακισμὸς τοῦ Κίμωνα ἐγίνε τὸ 461 π.Χ.

Κεφ. 10. μὲ μεγάλο στρατό· τὸ 457 π.Χ. οἱ Λακεδαιμόνιοι μὲ στρατὸ ἀπὸ 11500 ἄντρες μπῆκαν στὴν περιοχὴ τῆς Τανάγρας (ποῦ ἦταν ἀρχαία πόλη τῆς Α. Βοιωτίας, κοντὰ στὴν ἀριστερὴ δὲχθῃ τοῦ Ἀσωποῦ ποταμοῦ, στὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς). Ἐναντίον τους παρτάχτηκαν 14000 Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ τελικῶς νίκησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι.

στὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς, δηλ. ἐκεῖ, στὴν περιοχὴ τῆς Τανάγρας.

στὶς δύο πόλεις. δηλ. τὴν Ἀθῆνα καὶ τὴ Σπάρτη.

Ἑλληνική, ἀδερφή τοῦ Κίμωνα ἀπὸ ἄλλη μητέρα, ποῦ εἶχε ἀνακατευτῇ στὰ πολιτικά.

Σελ. 133

ὅταν αὐτὸς δικαζόταν· ἡ δίκη τοῦ Κίμωνα ἐγίνε τὸ 463 π.Χ., ὅταν εἶχε ὑποτάξει τὴ Θάσο καὶ γύρισε στὴν Ἀθῆνα· κατηγορήθηκε πὺς εἶχε δωροδοκηθῇ ἀπὸ τὸ βασιλιά τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρο Α', γιὰ νὰ μὴν πειράξῃ τὴ χώρα του.

Ἰδομενέας, ἀπὸ τὴ Λάμψακο (πόλη τῆς μικρασιατικῆς παραλίας τοῦ Ἑλλησπόντου). Ἐζῆσε τὸν 3. π.Χ. αἰ., ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ φιλοσόφου Ἐπικούρου καὶ ἔγραψε βιβλίον «Περὶ δημαγωγῶν», ποῦ περιέχει πολλὰς ἀνεύθυνες διηγῆσεις καὶ συκοφαντικὰς κακολογίας γιὰ διάφορα πολιτικά πρόσωπα.

ὅπως λέει ὁ Ἀριστοτέλης, στὸ ἔργο του «Ἀθηναίων Πολιτεία».

στὴν Κύπρο, ὁ Κίμων πέθανε, ὅταν πολιορκοῦσε τὸ Κίτιο τῆς Κύπρου τὸ 449 π.Χ., πολεμώντας τοὺς Πέρσες.

Κεφ. 11. Θουκυδίδης, ὁ πολιτικός ἀντίπαλος τοῦ Περικλῆ (βλ. σημ. σελ. 194).

Σελ. 135

ἔμενε διαρκῶς μέσα στὴν πόλη, ἐνῶ ὁ προκάτοχός του ὁ Κίμων ἦταν ἀπασχολημένος σ' ἐκστρατεῖες τὸν περισσότερο καιρὸ (βλ. κεφ. 7,3).

ὅπως συμβαίνει σ' ἓνα σιδερένιο ἀντικείμενο, ποὺ ἔχει στὸ ἐσωτερικὸ του κάποιο ράγισμα κρυφὸ κτλ. παρομοίωση (ἀνάλυσε τὰ στοιχεῖα της).

χαλάρωνε τὸ χαλινὸ ἀπὸ τὸ λαό, μεταφορική ἔκφραση (σὲ ποιά περίπτωσι χρησιμοποιεῖται κυριολεκτικὰ ἢ ἔκφραση αὐτή;)

μὲ εὐγενικὲς εὐχαριστήσεις, δηλ. μὲ ἐκδηλώσεις ποὺ εἶχαν καλλιτεχνικὸ περιεχόμενο, ἱκανὲς νὰ ψυχαγωγήσουν τὸ λαό, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν μορφώσουν.

χίλιους κληρικούς, βλ. σημ. σελ. 197 γιὰ τὶς κληρουχίες.

Χερρόνησος, ἡ βόρεια ἢ εὐρωπαϊκὴ χερσόνησος τοῦ Ἑλληνισπόντου. Ἐκεῖ ἔστειλε ὁ Περικλῆς τὸ 447 π.Χ. 1.000 ἐποίκους Ἀθηναίους.

οἱ Βισάλτες, θρακικὸς λαὸς κοντὰ στὸ Στρυμόνα.

ἡ Σύβαρη, πλούσια ἑλληνικὴ πόλη στὸν Ταραντικὸ κόλπο, τὸ 510 π.Χ. καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς Κροτωνιάτες καὶ τὸ 444 π.Χ. μὲ φροντίδα τοῦ Περικλῆ ἀνοικοδομήθηκε καὶ μετονομάστηκε «Θούριοι».

Σελ. 137

Κεφ. 12. πῆρε ἀπὸ τὴ Δῆλο τὰ κοινὰ χρήματα κτλ. Οἱ συμμαχικὲς πόλεις ἔδιναν κάθε χρόνο γιὰ τὴν κοινὴ σωτηρίαν καὶ γιὰ τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Περσῶν χρηματικὲς εἰσφορές. Τὰ ποσὰ αὐτὰ ποὺ οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ τὰ διαθέτουν γιὰ τὴν παρασκευὴ ἀξιόμαχου ναυτικοῦ, τὰ φύλαγαν στὴ Δῆλο οἱ λεγόμενοι Ἑλληνοταμίαι. Ἀλλὰ τὸ 454 π.Χ. κατὰ πρόταση τοῦ Περικλῆ τὸ κοινὸ συμ-

μαχικό ταμείο μεταφέρθηκε στην 'Αθήνα και τὰ χρήματα ἔμεναν φυλαγμένα στὸν ὀπισθόδρομο τοῦ Παρθενώνα μετὰ τὴ δικαιολογία ὅτι ἐκεῖ ἦταν πιὸ ἀσφαλισμένα.

χιλιοτάλαντους ναοὺς· δηλ. γιὰ τὸν καθένα δαπανήθηκαν χίλια τάλαντα. Γιὰ μερικὰ κτίσματα δαπανήθηκαν μεγαλύτερα ποσά· γιὰ τὰ Προπύλαια, λένε πὼς χρειάστηκαν 2.000 τάλαντα καὶ γιὰ τὸν Παρθενώνα ἀκόμη περισσότερα.

Σελ. 139

ὁ ἐργατικός λαὸς κτλ. δηλ. οἱ θῆτες· αὐτοί, ἐπειδὴ δὲνμποῦσαν νὰ ἔχουν ὀπλισμὸ οὔτε ἄλογα, ὑπηρετοῦσαν μόνο ὡς « ψιλοὶ », δηλ. στρatiώτες μετὰ ἐλαφρὸ ὀπλισμὸ (ἀκόντια, τόξα καὶ σφενδόνες, χωρὶς ἀσπίδα).

ἔβενος, σκληρότατο μαῦρο ξύλο ἀπὸ τὴν 'Αφρική καὶ τίς 'Ινδίες.

Κεφ. 13. ὅλα αὐτὰ τὰ ἔργα· εἶναι πράγματι ἀξιοθαύμαστο τὸ ὅτι τόσα ὑπέροχα κτίσματα ποὺ ἐλάμπρυναν τὴν 'Αθήνα, συντελέστηκαν σὲ τόσο σύντομο διάστημα, δηλ. κατὰ τὴν ἀκμὴ τῆς πολιτικῆς σταδιοδρομίας ἑνὸς μόνο ἀνθρώπου, τοῦ Περικλῆ. Αὐτὸς μετὰ τὴ συν-εργασία τοῦ Φειδία καὶ τόσων ἄλλων καλλιτεχνῶν, ἔκαμε τὴν 'Ακρόπολη τὸ λαμπρότερο καλλιτεχνικὸ κέντρο τῶν αἰώνων. Ἄν λάβῃ κανεὶς ὑπόψη τοῦ ὅτι μαζὶ μετὰ τοὺς ἐξαιρετικούς αὐτοὺς καλλιτέχνες, τὴν ἴδιαν ἐποχὴ εἶχαν ἀναφανῆ οἱ μεγαλύτεροι φιλόσοφοι, συγγραφεῖς καὶ ποιητὲς ποὺ γνώρισε ὁ ἀρχαῖος κόσμος, μπορεῖ νὰ καταλάβῃ γιατί ἡ ἐποχὴ τοῦ Περικλῆ ὀνομάστηκε « χρυσὸς αἰώνας » καὶ γιατί ὡς σήμερα οἱ ἄνθρωποι μιλοῦν γιὰ τὸ « ἀρχαῖο ἐλληνικὸ θαῦμα ».

Σελ. 143

ὁ Ζεύξης (ἀρχ. ὁ Ζεῦξις, τοῦ Ζεύξιδος), ὁ περιφημότερος ζωγράφος τῶν ἀρχαίων χρόνων· γεννήθηκε στὴν 'Ηράκλεια τῆς 'Ιταλίας, ἦρθε μετὰ τὸ 438 π.Χ. στὴν 'Αθήνα καὶ φιλοτέχνησε πολλὰ ἔργα, ποὺ δὲ διασώθηκαν. Χρησιμοποίησε στὶς εἰκόνες τοῦ τῆ φωτοσκίαση (δηλ. τὴν ἐναλλαγὴ φωτὸς καὶ σκιάς).

'Αγάθαρχος, ἀπὸ τῆ Σάμο, ποὺ ἔζησε στὴν 'Αθήνα κατὰ τὸ διάστημα 460 - 430 π.Χ. καὶ φημίζεται ὡς σκηνογράφος.

τὴν ὁμορφιὰ τοῦ ἀρχαίου κτλ., δηλ. καθένα ἀπὸ τὰ ἔργα αὐτὰ εἶχε τὴν ὁμορφιὰ τοῦ κλασικοῦ ἔργου, σὰ νὰ εἶχε δοκιμαστῇ ἀπὸ τὸ χρόνο καὶ εἶχε ἐπιβληθῇ, ἐνῶ μόλις τότε κατασκευάστηκε. (Πρὸσεξε τὴν ἀντίθεση : τὴν ὁμορφιὰ τοῦ ἀρχαίου — τὴ δροσερότητα ἑνὸς πρόσφατου καὶ νέου ἔργου).

Φειδίας, ὁ μεγαλύτερος Ἀθηναῖος γλύπτης, καὶ ἀνδριαντοποιὸς (5. π.Χ. αἰ.), ἀπὸ τοὺς κυριότερους συνεργάτες τοῦ Περικλῆ. Εἶχε τὴ γενικὴ ἐποπτεία τῶν ἔργων ποὺ ἔγιναν στὴν Ἀκρόπολη καὶ σὲ ὅλη τὴν Ἀττικὴ. Περίφημα ἔργα του εἶναι τὸ κολοσσιαῖο ὀρειχάλκινο ἄγαλμα τῆς « Προμάχου Ἀθηνᾶς », ποὺ εἶχε στηθῇ στὴν Ἀκρόπολη καὶ τὸ χρυsoleφάντινο ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς μέσα στὸν Παρθενῶνα, στὸ σηκὸ τοῦ ναοῦ· ἐπίσης τὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τοῦ Διὸς στὴν Ὀλυμπία.

τὸν ἐκατόμπεδο Παρθενῶνα. Στὴ θέση ὅπου οἰκοδομήθηκε ὁ Παρθενώνας ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ τοὺς μηδικοὺς πολέμους ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, ποὺ λεγόταν « ἐκατόμπεδος », γιατί εἶχε μῆκος 100 ποδῶν ἀττικῶν (= 32,84 μ.). Μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ ναοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοὺς Πέρσες τὸ 480 π.Χ. ὁ Κίμων ἤρχισε νὰ οἰκοδομῇ στὴ θέση τοῦ ἄλλο ναοῦ, ἀλλὰ οἱ ἐργασίες δὲν προχώρησαν. Στὰ θεμέλιά του ἰδρύθηκε τὴν ἐποχὴ αὐτῇ τοῦ Περικλῆ ὁ νέος ὑπέρλαμπρος ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ Παρθενώνας, ποὺ ἐξακολούθησε νὰ λέγεται « ἐκατόμπεδος », ἂν καὶ τὸ μῆκος του εἶναι πολὺ μεγαλύτερο (225 ποδῶν), γιατί τὸ κυριότερο μέρος του, ὁ σηκός, ὅπου βρισκόταν καὶ τὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα, εἶχε μῆκος 108 ποδῶν. Παρθενώνας λεγόταν στὴν ἀρχὴ μόνο τὸ δυτικὸ τμήμα, ὁ ὀπισθόδρομος. Ἀργότερα ὅμως ἔτσι ὀνομάστηκε ὅλος ὁ ναὸς καὶ μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ εἶναι γνωστὸς ὡς σήμερα.

Καλλικράτης, Ἀθηναῖος ἀρχιτέκτονας τοῦ 5. π.Χ. αἰ. Συνεργάστηκε μὲ τὸν Ἰκτῖνο στὴν οἰκοδόμησιν τοῦ Παρθενῶνα. Λέγεται ὅτι αὐτὸς ἔδωσε τὰ σχέδια καὶ τοῦ μικροῦ, ἀλλὰ κομποῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς Ἀκρόπολης. Ἐπίσης, ὅπως ἀναφέρει παρακάτω ὁ Πλούτ., ὁ Καλλικράτης ἐργάστηκε καὶ στὴν οἰκοδόμησιν τῶν μακρῶν τειχῶν τῆς Ἀθήνας.

Ἰκτῖνος, Ἕλληνας ἀρχιτέκτονας τοῦ 5. π.Χ. αἰ. Πιστεῖται ὅτι αὐτὸς ἔδωσε τὸ σχέδιο τοῦ Παρθενῶνα, ποὺ τὸ ἐφάρμοσε ὁ Καλ-

λικράτης. Περίφημα έργα τοῦ Ἰκτίνου ἦταν καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνα στὴ Φιγάλεια, καθὼς καὶ τὸ τελεστήριο στὴν Ἐλευσίνα.

τὸ τελεστήριο στὴν Ἐλευσίνα, ἦταν ναὸς τῆς Δήμητρας ποὺ ὀνομάστηκε ἔτσι, γιατί σ' αὐτὸν γινόταν ἡ τέλεση, δηλ. ἡ μύηση τῶν πιστῶν· ὀνομάζεται καὶ ἀνάκτορο, γιατί ἦταν κατοικία τῆς Δήμητρας. Τὸ σχέδιο τοῦ ναοῦ ἦταν ἔργο τοῦ Ἰκτίνου, τὸ ἐφάρμοσαν ὁμως οἱ ἀρχιτέκτονες Κόροιβος καὶ Μεταγένης.

ποὺ ὑψώνονται ἀπὸ τὸ ἔδαφος, δηλ. ἀπὸ τὸ στυλοβάτη.

μὲ τὰ ἐπιστύλια, δηλ. μὲ μαρμάρινα δοκάρια ποὺ τὰ τοποθέτησε ἐπάνω ἀπὸ τοὺς στύλους.

Ἐνπῆτη, δῆμος τῆς Κεκροπίδας φυλῆς.

διάζωμα· ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἐπιστύλιο τοποθετεῖται ἓνα τμήμα στενόμακρο σὰ ζώνη ποὺ στολίζεται μὲ διάφορες γλυπτές παραστάσεις· αὐτὸ λέγεται διάζωμα.

καὶ τοὺς ἐπάνω στύλους· ἐπειδὴ τὸ οἰκοδόμημα τοῦ ναοῦ εἶχε μεγάλο ὕψος, στήθηκαν δύο σειρὲς ἀπὸ στύλους, ἡ μία ἐπάνω στὴν ἄλλη· ἔτσι ἐπάνω ἀπὸ τοὺς στύλους ποὺ ὑψώνονται ἀπὸ τὸ στυλοβάτη στήθηκαν οἱ ἐπάνω στύλοι, ποὺ ἐστήριζαν τὴν ὀροφή. Δηλαδή ἡ σειρά τοῦ συγκροτήματος τῶν στύλων ἦταν: οἱ στυλοβάτες, οἱ κάτω στύλοι, τὸ ἐπιστύλιο, τὸ διάζωμα καὶ ἐπάνω σ' αὐτὸ οἱ ἐπάνω στύλοι.

τὸ φεγγίτη στὴ στέγη τοῦ ἀνακτόρου (δηλ. τοῦ ναοῦ)· ἡ στέγη εἶχε ἓνα μεγάλο ἄνοιγμα (« ὀπαῖον »), γιὰ νὰ φωτίζεται ὁ ναός.

τὸ μακρὸ τεῖχος· δύο μακρὰ τεῖχη εἶχαν οἰκοδομηθῇ τὴν ἐποχὴ τοῦ Κίμωνος· τὸ ἓνα ἀπ' αὐτὰ ἔνωσε τὸν περίβολο τῆς πόλης μὲ τὸ Φάληρο καὶ τὸ ἄλλο μὲ τὸν Πειραιά. Τώρα, μὲ πρόταση τοῦ Περικλῆ, οἰκοδομήθηκε ἓνα ἐνδιάμεσο, κοντὰ στὸ πειραικὸ τεῖχος, ὥστε τὰ δύο αὐτὰ νὰ κλείνουν ὁλόγυρα τὸν Πειραιά. Τὸ ἄλλο τεῖχος, τὸ φαληρικὸ, ἀχρηστεύτηκε.

Κρατίνος, ἀρχαῖος κωμικὸς ποιητὴς τοῦ 5. π.Χ. αἰ. Ἔγραψε 21 κωμωδίες, ἀπὸ τίς ὁποῖες πολὺ λίγα ἀποσπάσματα σώζονται.

τὸ Ὁδεῖο, θέατρο κατάλληλο γιὰ μουσικὴ στοὺς ΝΑ προποδες τῆς Ἀκρόπολης· τὸ χρησιμοποιοῦσαν στὴν ἀρχὴ γιὰ τοὺς μουσικοὺς ἀγῶνες τῶν Παναθηναίων. Ἦταν ξύλινο κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος του καὶ πυρπολήθηκε τὸ 86 π.Χ., ὅταν ὁ Ρωμαῖος Σύλλας μὲ τὸ στρατὸ του εἶχε κυριέψει τὴν Ἀθήνα.

κατ' απομίμηση τῆς σκηνῆς τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν, δηλ. τῆς σκηνῆς πού εἶχε στήσει ὁ Ξέρξης τὸ 480 π.Χ., γιὰ νὰ παρακολουθῇ τὴ ναυμαχία στὴ Σαλαμίνα. Πιθανότερο ὅμως εἶναι ὅτι τὸ Ὡδεῖο εἶχε ὁροφὴ κωνικὴ γιὰ ἀκουστικούς λόγους.

Σελ. 145

ὁ σκινοκέφαλος Δίας, δηλ. ὁ Περικλῆς· οἱ κωμικοὶ ποιητὲς τὸν ὀνόμασαν σκινοκέφαλο, γιὰτὶ εἶχε κεφάλι μακρουλὸ σὰν τὴ ρίζα τοῦ σκίνου πού εἶναι φυτὸ βολβόριζο σὰν τὸ κρεμμύδι.

τώρα πιά πὺν γλίτωσε τὸν ἐξοστρακισμό· ὁ Περικλῆς ξέφυγε ἀπὸ τὸν κίνδυνο νὰ ἐξοστρακιστῇ καί, ἀντίθετα, κατόρθωσε νὰ ἐξοστρακιστῇ ὁ ἀντίπαλός του ὁ Θουκυδίδης τὸ 443 π.Χ., τὴν ἐποχὴ πού κατασκευάστηκε τὸ Ὡδεῖο.

ἀθλοθέτης· κάθε χρόνο διορίζονταν μὲ κλῆρο δέκα « ἀθλοθέτες », δηλ. ἰδιαίτεροι ἄρχοντες, πού εἶχαν ὡς ἔργο τους νὰ ἐπτεύουν τοὺς διάφορους ἀγῶνες πού γίνονταν κατὰ τὰ Παναθήναια. Λέγονται καί ἀγωνοθέτες.

τὰ Προπύλαια στὴν Ἀκρόπολη ἦταν ἡ ἐπιβλητικὴ πύλη καί τὰ παράπλευρα οἰκοδομήματα πού χτίστηκαν κατὰ τὰ ἔτη 437-432 π.Χ. πάνω στὴ βάση ἀρχαιότερης πύλης. Χρησίμευαν ὡς εἴσοδος στὴν Ἀκρόπολη.

ἄγαλμα τῆς Ὑγείας Ἀθηνᾶς· τὸ βᾶθρο τοῦ ἀγάλματος σώζεται μὲ τὴν ἐπιγραφή: « Οἱ Ἀθηναῖοι στὴν Ἀθηναία τὴν Ὑγεία. Τὸ κατασκεύασε ὁ Πύρρος Ἀθηναῖος ». Φαίνεται ὅμως πὺς τὸ ἄγαλμα αὐτὸ ἔγινε ἀργότερα, ὅταν ἔπαψε ἡ ἐπιδημία καί οἱ Ἀθηναῖοι θέλησαν νὰ δείξουν τὴν εὐγνωμοσύνη τους στὴ θεά, πού βοήθησε νὰ σταματήσῃ τὸ κακό.

τὸ χρυσὸ ἄγαλμα, δηλ. τὸ χρυσελεφάντινο.

στὴ στήλη, ὅχι στὸ βᾶθρο τοῦ ἀγάλματος, παρὰ σὲ ἰδιαίτερη στήλη.

Σελ. 147

Κεφ. 14. κατόρθωσε νὰ ἐξοστρακίσῃ τὸ Θουκυδίδη, βλ. σημ. παραπάνω στὴ φρ. τώρα πὺν γλίτωσε ἀπὸ τὸν ἐξοστρακισμό.

Κεφ. 15. τῶν ὑποταγμένων λαῶν, ἐνν. στὴ Θράκη καί στὴν Καρία. τῶν βασιλέων, ὅπως τοῦ βασιλιᾶ τῆς Αἰγύπτου Ψαμήτι-

χου, πού είχε επαναστατήσει ἐναντίον τῶν Περσῶν καὶ εἶχε φιλικές σχέσεις μὲ τοὺς Ἀθηναίους.

τῶν δυναστῶν, ὅπως οἱ δυνάστες τῆς Καρίας πού ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Κίμωνα εἶχαν ἐξαναγκαστῇ νὰ γίνουν σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων.

σὰ μιὰ μουσικὴ ἀπαλὴ καὶ ἄτονη, ὅταν οἱ χορδὲς τῶν ὀργάνων εἶναι χαλαρωμένες.

Σελ. 149

τέντωνε τὰ λουριά, μεταφορικὴ ἔκφραση (πρβλ. καὶ τὴ φρ. χαλάρῃνε τὸ χαλινό, σημ. σελ. 199).

Κεφ. 16. νέους Πεισιστράτιδες, δηλ. φιλόδοξους τυράννους, ὅπως ἦταν οἱ γιοὶ τοῦ Πεισιστράτου Ἰππίας καὶ Ἰππαρχος.

Τηλεκλείδης, κωμικὸς ποιητὴς τοῦ 5. π.Χ. αἰ., λίγο νεώτερος ἀπὸ τὸν Κρατῖνο. Στὶς κωμωδίες του σατυροῦσε τὸν Περικλῆ καὶ ἄλλους συγχρόνους του. Ἀπ' αὐτὲς σώθηκαν ἀρκετὰ ἀποσπάσματα.

ἀπ' τίς πόλεις τοὺς φόρους, δηλ. τοὺς φόρους πού ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουν οἱ συμμαχικὲς πόλεις γιὰ τὴν κοινὴ ἄμυνα.

καὶ πετρόχιστα τείχη, τὸ μακρὸ τεῖχος (βλ. σημ. σελ. 202).

Σελ. 151

ἐπὶ σαράντα δλόκληρα χρόνια, δηλ. ἀπὸ τὸ 469 - 429.

ἀνάμεσα ἀπὸ ἄντρες, ὅπως : ὁ Ἐφιάλτης, βλ. σημ. σελ. 196· ὁ Λεωκράτης, στρατηγὸς πού ὑπόταξε τὴν Αἰγίνα τὸ 458 π.Χ., ὁ Μυρωνίδης, πού κέρδισε πολλὲς νίκες (τὸ 458 π.Χ. νίκησε τοὺς Κορινθίους στὴ Μεγαρίδα, τὸ 455 τοὺς Βοιωτοὺς κτλ.), ὁ Κίμων, βλ. σημ. σελ. 195, ὁ Τολμίδης στρατηγὸς πού τὸ 455 π.Χ. ἔκαψε τὸν πολεμικὸ λιμένα τῶν Σπαρτιατῶν στὸ Γύθειο· ὁ Θουκυδίδης, βλ. σημ. σελ. 194.

μετὰ τὸν ἐξοστρακισμό τοῦ Θουκυδίδη, δηλ. τὸ 443 π.Χ. δὲν ταίριαζαν μὲ τὴ σοφία τοῦ Ἀναξαγόρα, βλ. Θεμ. σημ. σελ. 87.

Σελ. 153

είχε σκεπάσει τὸ κεφάλι του· ὑπῆρχε συνήθεια νὰ σκεπάζουν τὸ κεφάλι ὅσοι περίμεναν τὸ θάνατο.

Σελ. 155

Κεφ. 17. μέσο τῆς Λοκρίδας, ἐνν. τῆς δυτικῆς.

Οἰταῖοι, οἱ κάτοικοι τῆς χώρας ποὺ εἶναι κοντὰ στὸ ὄρος Οὔτη.

Κεφ. 18. *Τολμίδης, Ἀθηναῖος στρατηγός, ποὺ ὁδήγησε τὸν Ἀθηναῖκό στόλο τὸ 455 π.Χ. στὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἔκαψε τὸν πολεμικὸ λιμένα τῶν Σπαρτιατῶν στὸ Γύθειο· πέθανε στὴν Κορώνεια τὸ 447 π.Χ., ἐνῶ πολемоῦσε μὲ τοὺς Βοιωτοὺς.*

Σελ. 157

Κεφ. 19. *Χερρόνησος, βλ. σημ. σελ. 199.*

τὸν ἰσθμό, ἀνάμεσα στὸ Μέλανα κόλπο καὶ στὴν Προποντίδα.

οἱ Οἰνιάδες, λαὸς καὶ πόλη τῆς Ἀκαρνανίας, στὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ Ἀχελώου.

Σελ. 159

Κεφ. 20. *Σινώπη, πόλη τῆς Μ. Ἀσίας στὴν παραλία τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἀποικία τῶν Μιλησίων.*

Λάμαχος, ὀνομαστὸς Ἀθηναῖος στρατηγός· κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο ἔλαβε μέρος μαζί μὲ τὸν Ἀλκιβιάδη καὶ τὸ Νικία στὴν ἐκστρατεία ποὺ ἐπιχείρησαν οἱ Ἀθηναῖοι στὴ Σικελία καὶ ἔπεσε στὶς Συρακοῦσες τὸ 414 π.Χ.

νὰ ἀρχίσουν πάλι τὶς ἐπιχειρήσεις στὴν Αἴγυπτο· οἱ προηγούμενες ἐπιχειρήσεις στὴν Αἴγυπτο ἔγιναν τὸ 459 καὶ 449 π.Χ. ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι θέλησαν νὰ τὴν ἀποσπάσουν ἀπὸ τοὺς Πέρσες, ἀλλὰ δὲν τὸ κατόρθωσαν.

Τυρρηνία (ἢ Ἐτρουρία), χώρα τῆς Ἰταλίας ποὺ ὀρίζεται δυτικὰ ἀπὸ τὸ τυρρηνικὸ πέλαγος, ἀνατολικά ἀπὸ τὸν ποταμὸ Τίβερη, πρὸς Β. ἀπὸ τὰ Ἀπέννινα καὶ πρὸς Ν. ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Λατίου.

Καρχηδόνα, μεγάλη παραλιακὴ πόλη τῆς Β. Ἀφρικῆς στὴ

χερσόνησο πού είναι απέναντι στη Σικελία. Ίδρύθηκε τὸν 7. π.Χ. αἰ. ἀπὸ τοὺς Φοίνικες. Οἱ Καρχηδόνιοι εἶχαν προσπαθήσει πολλές φορές νὰ ὑποτάξουν τὶς ἐλληνικὲς ἀποικίες τῆς Σικελίας καὶ τῆς Ἰταλίας.

Κεφ. 21. Ἱερός πόλεμος· ὁ πόλεμος τῶν Φωκέων πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν Δελφῶν ὀνομάστηκε ἱερός, γιατί εἶχε αἰτία τὴ διοίκηση τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν (τὸ 448 π.Χ.). Τοὺς Φωκεῖς ὑποστήριζαν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ τοὺς Δελφούς οἱ Σπαρτιάτες·

τὸ δικαίωμα νὰ παίρνουν τὴ μαντεία πρῶτοι κτλ. Κανονικά, ὅταν πῆγαιναν δύο ἢ περισσότεροι μαζί στὸ μαντεῖο, ἡ σειρά ὀριζόταν με κλῆρο· οἱ Λακεδαιμόνιοι ὅμως ἀπόκτησαν τὸ δικαίωμα νὰ παίρνουν τὴ μαντεία πρῶτοι ἀπὸ τοὺς ἄλλους (« προμαντεία », πρώτη μαντεία).

χάλκινος λύκος· ἓνα ἀπὸ τὰ ἀφιερώματα τῶν Δελφῶν ἦταν τὸ χάλκινο ἄγαλμα τοῦ λύκου, κοντὰ στὸ βωμὸ τοῦ Ἀπόλλωνα. Τὸ εἶχαν ἀφιερώσει οἱ κάτοικοι τῶν Δελφῶν, γιατί, κατὰ τὴν παράδοση, ἓνας λύκος τοὺς εἶχε ὀδηγήσει νὰ βροῦν τοὺς θησαυροὺς πού εἶχε κλέψει κάποιος ἀπὸ τὸ μαντεῖο καὶ τοὺς εἶχε κρύψει στὸν Παρνασσό.

Σελ. 161

Κεφ. 22. ἀποστάτησαν οἱ Εὐβοεῖς, τὸ 446 π.Χ., ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι νικῆθηκαν στὴν Κορώνεια.

πού ἦταν πολὺ νέος· Ὁ πατέρας τοῦ Πλειστώνακτα, ὁ Πausανίας, πέθανε τὸ 467 π.Χ. Ἐπομένως αὐτὸς τὸ 446 θὰ ἦταν 20-21 ἐτῶν.

Γύλιππος, στρατηγὸς τῶν Σπαρτιατῶν· τὸ 414 π.Χ. πολέμησε καὶ νίκησε τοὺς Ἀθηναίους πού εἶχαν πολιορκήσει τὶς Συρακοῦσες.

Κεφ. 23. Θεόφραστος, φιλόσοφος ἀπὸ τὴν Ἐρεσὸ τῆς Λέσβου (372 - 287 π.Χ.). Ἐγράψε πολλὰ συγγράμματα, ἀπὸ τὰ ὅποια τὸ πιὸ ἀξιόλογο ἔχει τὸν τίτλο « Χαρακτῆρες ».

Σελ. 163

Ἱπποβότες, πλοῦσιοι γαιοκτῆμονες τῆς Εὐβοίας, πού ἀποτελοῦσαν τὴν πρώτη τάξη τῶν πολιτῶν. Αὐτοὺς τώρα (τὸ 446 -

445 π.Χ.) νικᾷ ὁ Περικλῆς καὶ τοὺς ἐξορίζει ἀπὸ τῆ Χαλκίδας.

Ἰστιαία (ἀρχ. Ἑστίαια ἢ Ἰστίαια), ἀρχαιότατη πόλη κατὰ τὰ βόρεια παράλια τῆς Εὐβοίας.

Κεφ. 24. συμφωνία εἰρήνης. Τὸ 445 π.Χ. ἐγινε ἔνορκη συμφωνία εἰρήνης (ἀρχ. « σπονδαὶ ») γιὰ 30 χρόνια. Ἡ συμφωνία ὅμως αὐτὴ κράτησε μόνο ὡς τὸ 431 π.Χ. ποὺ ἄρχισε ὁ πελοποννησιακὸς πόλεμος.

Κεφ. 25. Μίλητος, μεγάλη καὶ πλούσια πόλη στὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, κοντὰ στὸ στόμιο τοῦ Μαιάνδρου ποταμοῦ.

Πριήνη, ἀρχαία πόλη τῆς Ἰωνίας, ἀπέναντι ἀπὸ τῆ νῆσο Σάμο. Τὴν Πριήνη διεκδικοῦσαν ἡ Σάμος καὶ ἡ Μίλητος.

νὰ στείλουν ἀντιπροσώπους στὴν Ἀθήνα· οἱ Σάμιοι ἦταν σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων καὶ ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ λύνουν τίς διαφορὰς τοὺς στὴν Ἀθήνα.

στὴ Λήμνο, ὅπου ὑπῆρχαν κληροῦχοι Ἀθηναῖοι (βλ. καὶ σημ. σελ. 197, γιὰ τίς κληρουχίαις).

Πισσοῦθης, ἀνεψιὸς τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν, σατράπης τῶν Σάρδεων.

χρυσὰ περσικὰ νομίσματα, ποὺ ὀνομάζονταν δαρεικοὶ στατῆρες· ὁ δαρεικὸς ἰσοδυναμοῦσε πρὸς 20 ἀττικὲς δραχμὲς καὶ εἶχε στὴ μία ὀψὲς τὴν εἰκόνα τοῦ Δαρείου τοῦ Α' καὶ στὴν ἄλλη διάφορα σχήματα.

Σελ. 165

ἡ Τραγία (συνήθως στὸν πληθ. οἱ Τραγίαις), νησάκι πρὸς Ν. τῆς Σάμου (σήμερα λέγεται Σαμιοπούλα).

Κεφ. 26. πρὸς τὴν ἔξω θάλασσα, δηλ. πρὸς τὸ τμῆμα τῆς Μεσογείου ποὺ εἶναι πρὸς Ν. τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Στησίμβροτος, βλ. σημ. σελ. 197.

Μέλισσος, βλ. Θεμ. σημ. σελ. 87.

Ἀριστοτέλης, βλ. Θεμ. σημ. σελ. 96.

Σελ. 167

Κεφ. 27. τὸ « ἄσπρο κουκί »· στὴν ἀρχαία Ἀθήνα χρησιμοποιοῦσαν τὰ κουκιά ὡς κλήρους· σ' αὐτὴν ἐδῶ τὴν περίπτωσιν, ἀνάμεσα στὰ

ὁχτὼ κουκιά ἔβαζαν ἓνα ἄσπρο, ποὺ ἦταν τὸ « τυχερό », δηλ. κέρδιζε ἐκεῖνος ποὺ τοῦ τύχαινε κατὰ τὴν κλήρωση.

« ἄσπρη μέρα », δηλ. εὐχάριστη· με αὐτὴ τὴ σημασία εἶναι συνηθισμένη καὶ σήμερα ἡ ἔκφραση: « μιὰν ἄσπρη μέρα δὲν εἶδε στὴ ζωὴ του », ποὺ λέγεται γιὰ κάποιον ποὺ ἔζησε βασανισμένος.

Ἐφορος, ἱστοριογράφος ἀπὸ τὴν Κύμη τῆς Μ. Ἀσίας (405 - 330 π.Χ.). Ἐγράψε « Ἱστορίες », ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν ἀθροδο τῶν Ἡρακλειδῶν καὶ ἔφταναν ὡς τὰ γεγονότα τοῦ 340 π.Χ.

Ἀρτέμων, μηχανικός ἀπὸ τὶς Κλαζομενές· λέγεται πῶς βρῆκε νέου εἶδους πολιορκητικὰς μηχανές.

Ἡρακλείδης, ἀπὸ τὴν Ἡράκλεια τοῦ Πόντου, φιλόσοφος καὶ ἱστορικός τοῦ 4. π.Χ. αἰ. Ἐγράψε πολλὰ ἔργα, ἀλλ' ἀπ' αὐτὰ σώζονται μόνο μερικὰ ἀποσπάσματα.

Ἀνακρέων, λυρικός ποιητὴς τοῦ 6. π.Χ., ἀπὸ τὴν Ἰωνία τῆς Μ. Ἀσίας. Ὅταν ἡ πατρίδα του ὑποτάχθηκε στοὺς Πέρσες (τὸ 545 π.Χ.) ἔφυγε καὶ ἔζησε στὰ Ἀβδηρα τῆς Θράκης, στὴ Σάμο καὶ τέλος στὴν Ἀθήνα. Ἀπὸ τὰ ποιήματά του μόνο μερικὰ ἀποσπάσματα σώζονται.

Σελ. 169

Κεφ. 28. ἐπίσημη ταφὴ τῶν νεκρῶν. Ὑπῆρχε συνήθεια νὰ συγκεντρώνωνται τὰ λείψανα τῶν νεκρῶν τοῦ πολέμου καὶ νὰ γίνεται ἐπίσημη ταφὴ τους στὸν Κεραμεικό. Κατὰ τὴν τελετὴ ἓνας ὁμιλητὴς, ποὺ τὸν ὀρίζε ἡ πόλη, ἐκφωνοῦσε τὸν « ἐπιτάφιο λόγο », δηλ. ἐγκωμίαζε τοὺς ἥρωες ποὺ ἔπεσαν γιὰ τὴν πατρίδα καὶ παρακινοῦσε τοὺς πολῖτες νὰ μιμηθοῦν τὸ παράδειγμά τους. Βλ. καὶ κεφ. 8. 9.

Ἴων, τραγικός ποιητὴς ἀπὸ τὴ Χίο, ποὺ ἔζησε ἀρκετὸν καιρὸ στὴν Ἀθήνα κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κίμωνος καὶ τοῦ Περικλῆ. Ἐγράψε τραγωδίες, ποιήματα καὶ ἓνα βιβλίον με ταξιδιωτικὰς ἐντυπώσεις.

Ἀγαμέμνων, ὁ ὁμηρικὸς βασιλιάς τῶν Μυκηνῶν, ἀρχηγὸς τῶν Ἑλλήνων στὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς Τροίας, ποὺ κράτησε δέκα χρόνια.

Κεφ. 29. μετὰ τὰ γεγονότα αὐτά· πραγματικά, μεσολάβησαν 6 χρόνια ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία τῆς Σάμου (440 - 439 π.Χ.) ὡς τὴν ἐπο-

χή αὐτὴ ποὺ ἡ Κέρκυρα ζητεῖ τὴ βοήθεια τῶν Ἀθηναίων γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν Κόρινθο (433 π.Χ.).

Σελ. 171

γιὰ νὰ ἐκτεθῇ ἀκόμη περισσότερο κτλ. Τὸ ὅτι ὁ Περικλῆς θέλησε νὰ στείλῃ τὸ γιό τοῦ Κίμωνα μὲ λίγα πλοῖα, ἐπίτηδες γιὰ νὰ μὴν κατορθώσῃ τίποτε τὸ ἀξιόλογο καὶ νὰ μειωθῇ, δὲν εἶναι σωστό. Ὁ Θουκυδίδης ποὺ ἔγραψε τὴν ἱστορία τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μὲ μεγάλη ἀμεροληψία δὲν ἀναφέρει τέτοια πρόθεση τοῦ Περικλῆ. Γράφει μάλιστα ὅτι μαζί μὲ τὸ γιό τοῦ Κίμωνα εἶχαν σταλθῇ καὶ δύο ἄλλοι στρατηγοί.

νόθοι, δηλ. μὴ γνήσιοι Ἀθηναῖοι· ἔτσι ἔλεγαν ἐκείνους ποὺ δὲν εἶχαν καὶ τοὺς δύο γονεῖς Ἀθηναίους. Τὰ ὀνόματα τῶν παιδιῶν τοῦ Κίμωνα εἶχαν δοθῇ ἀπὸ τὶς πόλεις ποὺ αὐτὸς ἀντιπροσώπευε στὴν Ἀθήνα ὡς πρόξενος.

καὶ τοὺς δοκούς, δηλ. τὴν ἐνορκὴ συμφωνία εἰρήνης γιὰ 30 χρόνια (βλ. σημ. σελ. 207 γιὰ τὴ συμφωνία εἰρήνης).

Ποτιδαία, ἀρχαία πόλη τῆς Χαλκιδικῆς, κοντὰ στὸν Ἴσθμο τῆς χερσονήσου τῆς Παλλήνης, στὸ Θερμαϊκὸ κόλπο.

τὸ « μεγαρικὸ ψήφισμα »· ἔτσι λεγόταν τὸ ψήφισμα (ποὺ εἶχε ἐγκριθῇ κατὰ πρόταση τοῦ Περικλῆ), σύμφωνα μὲ τὸ ὅποιο οἱ Μεγαρεῖς, σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν, εἶχαν ἀποκλειστῇ ἀπὸ τὰ λιμάνια καὶ τὶς ἀγορὲς ποὺ ἦταν στὴν ἐξουσία τῶν Ἀθηναίων.

Σελ. 173

Κεφ. 30. τὰ « ἱερὰ λιβάδια » (ἀρχ. ἡ « ἱερὰ ὀργάς »), ἔκταση ἀνάμεσα στὴν Μεγαρίδα καὶ τὴν Ἀττικὴ, ἀφιερωμένη στὴ θεὰ Δήμητρα καὶ τὴν Κόρη της (τὴν Περσεφόνη)· ἡ ἔκταση αὐτὴ ἦταν γόνιμη, ἀλλὰ ἔμενε ἀκαλλιέργητη καὶ κανεὶς δὲν εἶχε δικαίωμα κατοχῆς.

Θριάσιες πύλες· ἦταν ἡ ΒΔ πύλη τῆς Ἀθήνας, κοντὰ στὸν Κεραμεικὸ, ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν « Ἱερὰ ὁδὸ » ποὺ ὀδηγοῦσε στὸν κάμπο τῆς Ἐλευσίνας (« Θριάσιον πεδῖον ») καὶ στὴν πόλη τῆς Ἐλευσίνας. Κατὰ τὸν 4. π.Χ. αἰ. ἡ πύλη αὐτὴ ἀντικαταστάθηκε μὲ δύο νέες πύλες, ποὺ ὀνομάστηκαν « Δίπυλον ».

Κεφ. 31. μᾶλλον ἀπὸ ὑπεροψία κτλ. Εἶναι ὁλότελα ἄδικη ἡ κατη-

γορία αὐτή. Ὁ Περικλῆς στὴν περίπτωση ἐκείνη δὲν εἶχε κινήθῃ οὔτε ἀπὸ ὑπεροψία οὔτε ἀπὸ φιλοπόλεμη διάθεση. Ἐβλεπε πράγματι ὅτι ἡ ὑποχώρηση θὰ ἦταν ὁμολογία ἀδυναμίας καὶ θὰ ὀδηγοῦσε σὲ νέες ἀξιώσεις τῆς Σπάρτης καὶ σὲ νέες ὑποχωρήσεις τῆς Ἀθήνας, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἐκμηδένιση τῆς ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας.

Σελ. 175

Κεφ. 33. τὸ «*κυλώνειον ἄγος*». Ὅταν ἦταν στὴν Ἀθήνα ἐπώνυμος ἄρχοντας ὁ Μεγακλῆς (ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν Ἀλκμεωνιδῶν), ὁ Κύλων ἐπιχείρησε νὰ γίνῃ τύραννος, ἀλλὰ τὸ κίνημά του δὲν πέτυχε (612 π.Χ.). Αὐτὸς τότε κατόρθωσε νὰ φύγῃ, οἱ ὁπαδοὶ του ὅμως θανατώθηκαν, ἂν καὶ εἶχαν παραδοθῇ μὲ ἔνορκη διαβεβαίωση ὅτι δὲ θὰ πειραχτοῦν. Ὅταν ἔπειτα ἔπεσε ἐπιδημία στὴν Ἀθήνα, πιστεῦντο ὅτι ἦταν τιμωρία γιὰ τὸ ἔγκλημα (τὸ «*κυλώνειον ἄγος*») καί, γιὰ νὰ καθαριστῇ ἡ πόλις, ἐξορίστηκαν οἱ Ἀλκμεωνίδες. Ἀπὸ τὸ γένος αὐτῶν καταγόταν ἡ μητέρα τοῦ Περικλῆ Ἀγαρίστη.

Σελ. 177

εἰσβάλλον στὴν Ἀττικὴ ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἀρχίδαμος μπῆκε στὴν Ἀττικὴ τὴν ἄνοιξή τοῦ 431 π.Χ.

στὶς Ἀχαρνές, κοντὰ στὸ σημερινὸ Μενίδι.

ὅπως ἓνας карабоκύρης κτλ. Πρόσεξε τὴν παρομοίωση καὶ ἀνάλυσε τὰ στοιχεῖα τῆς.

οἱ χοροὶ στὶς κωμωδίες ὅπως καὶ στὶς τραγωδίες, σπουδαῖο μέρος παίρνει ὁ χορὸς (ὁμίλος προσώπων) ποὺ τραγουδαὶ ὁρισμένα ἄσματα, ἀνάλογα μὲ τὴν ὑπόθεση. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη οἱ κωμικοὶ ποιητὲς μὲ τὰ τραγούδια τοῦ χοροῦ στὶς κωμωδίες τοὺς σατυρίζαν τὸν Περικλῆ γιὰ τὴ φαινομενικὴ ἀδράνειά του. Τέτοιο τραγούδι εἶναι καὶ αὐτὸ ποὺ παραθέτει ὁ Πλούτ. παρακάτω.

Σελ. 179

Κλέων, περίφημος Ἀθηναῖος δημαγωγός· ἀντιπολιτευτὴς μὲ βιαιότητα τὸν Περικλῆ καὶ ὑπερίσχυσε μετὰ τὸ θάνατο ἐκείνου. Ἐπεσε στὴν Ἀμφίπολη, πολεμώντας τοὺς Σπαρτιάτες (424 π.Χ.).

Ἐρμιππος, Ἀθηναῖος κωμικὸς ποιητής, παλαιότερος τοῦ

Ἀριστοφάνη. Οἱ στίχοι αὐτοὶ λέγονται ἀναπαιστικοί, γιατί ἀπαρτίζονται ἀπὸ ἀνάπαιστους, δηλ. ἀπὸ τρισύλλαβα κομμάτια (πόδια), πὺ τὸ καθένα ἔχει τὶς δύο πρῶτες συλλαβὲς ἄτονες καὶ τὴν τρίτη τονισμένη. Ὁ ἀνάπαιστος στὴν ἀρχαία ποίηση εἶχε τὶς δύο πρῶτες συλλαβὲς βραχύχρονες καὶ τὴν τρίτη μακρόχρονη (υυ-).

οἱ σάτυροι, ἦσαν συνοδοὶ τοῦ Διονύσου. Ὀνομάζει τὸν Περικλῆ « βασιλιά τῶν σατύρων », γιατί αὐτοὶ ἦταν φημισμένοι γιὰ τὴ δειλία καὶ μαλθακότητά τους.

σὰν τοῦ Τέλχτα· αὐτὸς ἦταν κάποιος Ἀθηναῖος, ὀνομαστὸς γιὰ τὴ δειλία του.

σ' ἔχει δαγκώσει, δηλ. σ' ἔχει βάλει στόχο τῶν κατηγοριῶν πὺ ἀπευθύνει μὲ δηκτικότητα ἐναντίον σου.

Κεφ. 34. ὥσπου τέλος οἱ Πελοποννήσιοι ἔφρυναν ἀπὸ τὴν Ἀττική, τὸν Ἰούλιο τοῦ 431 π.Χ.

κληρουχίες, βλ. σημ. σελ. 197.

ἡ θανατηφόρα ἐπιδημία, ὁ « λοιμός », πὺ ἔπесε στὴν Ἀθήνα τὸ δεύτερο ἔτος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου (430 π.Χ.) καὶ προξένησε μεγάλη φθορά στὸ στρατό. Κατὰ τὰ τρία χρόνια πὺ κράτησε ἡ ἐπιδημία πέθαναν 4.400 ὀπλίτες καὶ 600 ἵππεῖς. Ἀλλὰ καὶ στὸν πληθυσμὸ ἦταν πολλὰ τὰ θανατηφόρα κρούσματα.

Σελ. 181

Κεφ. 35. ἔγινε ἔκλειψη ἡλίου· ἦταν μερικὴ ἔκλειψη καὶ ἔγινε στίς 3 Αὐγούστου τοῦ 431 π.Χ.

Ἐπίδανρος· τὴν ὀνομάζει « ἱερή », γιατί ὁ τόπος ἦταν ἀφιερωμένος στὸν Ἀσκληπιό.

Σελ. 183

Ἰδομενέας, βλ. σημ. σελ. 198.

Θεόφραστος, βλ. σημ. σελ. 206.

Ἡρακλείδης, βλ. σημ. σελ. 208.

Κεφ. 36. ἀπὸ τὰ γνήσια παιδιὰ του· τὰ παιδιὰ τοῦ Περικλῆ ἀπὸ τὴν πρώτη σύζυγό του (πὺ τὸ ὄνομά της εἶναι ἄγνωστο), ὁ Ξάνθιππος καὶ ὁ Πάραλος, λογαριάζονται ὡς γνήσιοι πολῖτες Ἀθηναῖοι, γιατί εἶχαν καὶ τοὺς δύο γονεῖς Ἀθηναίους. Ἀπὸ τὴ δεύτερη σύζυγό του, τὴν Ἀσπασία (ἀπὸ τὴ Μίλητο) ἀπόχτησε ἓνα γιό, πὺ

ονομάστηκε και αυτός Περικλῆς· ἀλλὰ αὐτὸς σύμφωνα με τὸ νόμο δὲν μπορούσε νὰ θεωρηθῇ ὡς γνήσιος Ἀθηναῖος, γιατί ἡ μητέρα του ἦταν ξένη.

ἀπὸ τίς αὐστηρὲς οἰκονομίες τοῦ πατέρα του· γι' αὐτὲς ἔγινε λόγος στὸ κεφ. 16, 4 - 6.

ἀθλητῆς πεντάθλου, αὐτὸς ποὺ ἀγωνίζεται τὸ πένταθλο, δηλ. τοὺς πέντε ἄθλους (ἄλμα, δρόμο, δίσκο, ἀκόντιο καὶ πάλη).

Πρωταγόρας, σοφιστὴς ἀπὸ τὰ Ἀβδηρα (485 - 415 π.Χ.), ποὺ εἶχε ἔρθει πολλὰς φορὲς στὴν Ἀθήνα.

ἀθλοθέτες (καὶ ἀγωνοθέτες), οἱ ἄρχοντες ποὺ εἶχαν ἔργο τους νὰ διευθύνουν τοὺς ἀγῶνες καὶ νὰ ἀνακηρύττουν τοὺς νικητὲς.

Σελ. 185

ἀπὸ τὰ γνήσια παιδιά του, βλ. παραπάνω σημ.

Κεφ. 37. Ἀλκιβιάδης, ὁ ὀνομαστὸς Ἀθηναῖος στρατηγός (448 - 404 π.Χ.) εἶχε ἀπὸ τὴ μητέρα του συγγενικοὺς δεσμοὺς με τὸν Περικλῆ. Ἀλλωστε αὐτὸν εἶχε κηδεμόνα στὰ παιδικὰ του χρόνια.

ἐκλέχτηκε στρατηγός, τὸ 429 π.Χ.

καὶ εἶχε παιδιά γνήσια, ἀπὸ τὴν πρώτη σύζυγό του, βλ. σημ. παραπάνω.

ὁ βασιλεὺς τῶν Αἰγυπτίων, ὁ Ψαμμήτιχος, τὸ 450 π.Χ. ἔστειλε στὴν Ἀθήνα ὡς δωρεὰ 40.000 μεδίμνους σιτάρη. Ὁ μέδιμνος ἦταν μέτρο χωρητικότητος γιὰ στερεὰ στὴν ἀρχαία Ἀθήνα καὶ ἰσοδυναμεῖ περίπου πρὸς 52 σημερινὲς λίτρες.

Σελ. 187

καταδικάστηκαν καὶ πούληθηκαν ὡς δοῦλοι· σύμφωνα με τὸ νόμο αὐτοὺς ποὺ χρησιμοποιοῦσαν τὴν ιδιότητα τοῦ Ἀθηναίου πολίτη, χωρὶς νὰ ἔχουν τέτοιο δικαίωμα, τοὺς πουλοῦσαν ὡς δούλους.

τὸ μὴ γνήσιο παιδί του, δηλ. τὸ παιδί ποὺ εἶχε ἀποχτήσει ἀπὸ τὴν Ἀσπασία καὶ στὸ ὅποιο ἔδωσε τὸ ὄνομά του Περικλῆς. ἀργότερα, δηλ. τὸ 406 π.Χ. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι καταδίκασαν σὲ θάνατο τοὺς στρατηγούς ποὺ νίκησαν τὸ σπαρτιατικὸ στόλο στὶς Ἀργινοῦσες (νησάκια ἀνάμεσα στὴ Λέσβο καὶ τὰ μικρασιατικὰ παρά-

λια), γιατί δὲν μπόρεσαν νὰ περισυλλέξουν τοὺς νεκροὺς ἐξαιτίας τῆς θαλασσοτάραχῃς. Μόνο ὁ Σωκράτης, ποὺ ἦταν πρόεδρος τῆς ἐκκλησίας, ἀντιτάχτηκε σ' αὐτὴ τὴν καταδίκη.

Κεφ. 38. ἡ ἐπιδημία χτύπησε καὶ τὸν Περικλῆ, τὸ φθινόρωπο τοῦ 429 π.Χ.

Θεόφραστος, βλ. σημ. σελ. 206. Τὸ σύγγραμμα «Ἡθικά» τοῦ Θεοφράστου δὲν ἔχει σωθῇ.

Σελ. 189

Κεφ. 39. ὅλοι τὸν ἀποζητοῦσαν μὲ μεγάλο πόθο. Ὁ θάνατος τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ δημιούργησε κενὸ ποὺ τὸ αἰσθάνθηκαν ὅλοι. Τότε οἱ φίλοι καὶ οἱ ἐχθροὶ του κατάλαβαν τὴν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου ἐκεῖνου ποὺ ἐπὶ σαράντα χρόνια ἐργάστηκε ὅσο κανεὶς ἄλλος γιὰ τὸ μεγαλεῖο τῆς Ἀθήνας καὶ μὲ τὸ ἐξαιρετικὸ πνεῦμα του ἐσφράγισε μιὰν ἐποχὴ ποὺ ὑπῆρξε ἡ λαμπρότερη περίοδος τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σελ.	5 - 10
ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ	»	11 - 111
Προσωπογραφία	»	14
Χαρακτηρισμός του Θουκυδίδη	»	15
Κείμενο και μετάφραση	»	16 - 83
Σημειώσεις	»	85 - 111
ΠΕΡΙΚΛΗΣ	»	113 - 208
Προσωπογραφία	»	114
Χαρακτηρισμός του Θουκυδίδη	»	115
Κείμενο και μετάφραση	»	116 - 191
Σημειώσεις	»	193 - 214

'Εξώφυλλον : Ζωγράφου ΑΟΥΓΙΑΣ ΜΟΝΤΕΣΑΝΤΟΥ

'Επιμελητής εκδόσεως : ΒΑΣ. Χ. ΜΑΚΗΣ 'Απ. Ο Ε Δ Β 5926/23-7-1965

Τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τὸ κάτωθι βιβλιοσήμον εἰς ἀπόδειξιν τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἀντίτυπον στερούμενον τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπον. Ὁ διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιοῦν αὐτὸ διώκεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 7 τοῦ νόμου 1129 τῆς 15/28 Μαρτίου 1946 (Ἑφ. Κυβ. 1946, Α' 108).

ΕΚΔΟΣΙΣ Α', 1965 (IX) ΑΝΤΙΤΥΠΑ 130.000 — ΣΥΜΒΑΣΙΣ 1313/28.7.65

Ἑκτύπωσις — Βιβλιοδεσία ΑΔΕΛΦΩΝ Γ. ΡΟΔΗ — ΑΘΗΝΑΙ

ΕΚΔΟΣΗ Α. ΤΕΛ. ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ - ΣΤΑΘΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΕΚΔΟΣΗ Α. ΤΕΛ. ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ - ΣΤΑΘΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ

